

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİNDE SİYASET
AHLAKINA AYKIRI İDARİ VE SOSYAL ÖRNEKLER**

Tuğba ÖZÇELİK

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Bilal KOÇ

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

MART 2022

**TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİNDE SİYASET AHLAKINA AYKIRI
İDARİ VE SOSYAL ÖRNEKLER**

Tuğba ÖZÇELİK

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI/ANASANAT DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

MART 2022

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Tuğba ÖZÇELİK

28.03.2022

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİNDE SİYASET AHLAKINA AYKIRI İDARİ VE SOSYAL ÖRNEKLER

(Yüksek Lisans Tezi)

Tuğba ÖZÇELİK

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Mart 2022

ÖZET

“Türkiye Selçuklu Devletinde Siyaset Ahlakına Aykırı İdari ve Sosyal Örnekler” adlı çalışma, devletin kuruluşundan yıkılışına kadar görülen aykırı olayları ele almaktadır. Bu olaylar, dönemin yerli kaynaklarına göre değerlendirilmiştir. Çalışma sayesinde yaşanan aykırı olayların birçok sebepten kaynaklı olduğu görülmüştür. Olayların ortaya çıkışı, zincirleme olay silsilesi olarak değerlendirilebilir. Özellikle devletin refah döneminin hemen ardından giderek artan siyaset ahlakına aykırı hareketler, merkezi otoritenin zayıfladığı son dönemde daha çok görülmüştür. Hükümdarların zayıf yönetimiyle kuvvetlenen devlet ricali ve ümera, Anadolu coğrafyasında devletin kabul ettiği hukuk kurallarına uymayan birçok iş yapmıştır. Devletin bu iç meselelerinin yanı sıra Moğolların Köseadağ Savaşı ile Anadolu’yu boyunduruğu altına alması, Anadolu’nun huzurunu bozmuştur. Nihai olarak bu ortam Anadolu coğrafyasında zulüm ve baskıyı artırmıştır. Bütün bu hususlar çevreleyen yönleriyle birlikte Türkiye Selçuklu Devleti’nin siyasi düzenini ve devlet-halk uyumunu ortadan kaldırmıştır. Son tahlilde ortaya çıkan durum ise sağlanamayan asayiş, tesis edilmeyen tam kontrol ve devleti yıkılışa götüren amilleri birlikte gün yüzüne çıkarmıştır. Çalışma kısaca yer verilen bu hususlar üzerinden kendi kapsamı içerisinde mütevazı bir Türkiye Selçuklu tarihi okuması sunmaktadır.

Bilim Kodu : 1124

AnahtarKelimeler : Rüşvet, İltimas, Görevi Kötüye Kullanma, Hanedana Saygısızlık

Sayfa Adedi :191

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Bilal Koç

ADMINISTRATIVE AND SOCIAL EXAMPLES CONTRARY TO POLITICAL
ETHICS IN THE TURKISH SELJUKS STATE

(M.Sc. Thesis)

Tuğba ÖZÇELİK

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

March 2022

ABSTRACT

The study named "Administrative and Social Examples Contrary to Political Ethics in the Turkish Seljuk State" deals with the contrary events from the establishment of the state to its collapse. These events were evaluated according to the local sources of the period. Thanks to the study, it has been seen that the contrary events experienced were caused by quite a few reasons. The occurrence of these can be considered as a chain of events. The increasing of the movements against the political morality in particular right after the welfare period of the state have been observed more frequently in the last period when the central authority weakened. The state dignitaries and umera, who were strengthened by the weak administration of the rulers, did many things that did not comply with the legal rules accepted by the state in the Anatolian geography. In addition to these internal issues of the state, the Mongols' subjugation of Anatolia with the Kösedağ War disrupted the peace of Anatolia. Ultimately, this environment increased cruelty and oppression in the Anatolian geography. All these issues, together with their surrounding aspects, destroyed the political order and state-people harmony in Turkish Seljuk State. The situation that emerged in the analysis, on the other hand, brought to light the factors that led to the collapse of the state, the security that could not be ensured, the full control that was not established, and the collapse of the state. In the final analysis, the study present a modest reading of The Seljuk history within its own scope through these issues briefly mentioned.

Science Code: 1124

Key Words: Bribery, Favouritism, Misfeasance, Dynasty Disrespect

Page Number: 191

Supervisor: Doç. Dr. Bilal Koç

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasının konusunun tespit edilmesi sürecinde yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Süleyman Özbek hocama teşekkür ederim. Tez çalışması boyunca gerek bilgilerini gerekse desteğini eksik etmeyen, yazdığım metni satır satır okuyan, eksiklerimi düzelten, manevi borcunu ödeyemeceğim kıymetli danışmanım Doç. Dr. Bilal Koç hocama teşekkür ederim. Çalışmamı hazırlarken fikir aldığım hocalarıma ve arkadaşlarıma bilgi ve yönlendirmeleri için teşekkür ederim. Ayrıca maddi ve manevi destek sağlayıp beni bugünlere getiren sevgili aileme teşekkür ederim.

Tuğba ÖZÇELİK

Ankara, 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	xiii
1.GİRİŞ	1
2.TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ KURULUŞ DÖNEMİ	25
2.1. Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu ve Süleyman Şah	25
2.2. Sultan I. Kılıç Arslan Dönemi Gelişmeleri ve Aykırılıklar (1092-1107)	30
2.2.1. Savaşta Taraf Değiştirme: Başkumandan Muhammed'in İhaneti	34
2.2.2. Vasal Devletlerin Tabilik Kurallarına Uymaması	35
2.2.3. Haçlılarla Mücadelede Muhafızların İhaneti: Zırh Ustası Ruzbe	35
2.2.4. Servet Sahiplerinin Malına Tecavüz: Ayşe Hatun	37
2.2.5. Malatya Halkına Zulüm: İl-Arslan.....	37
2.3. Sultan Şahin Şah (Melikşah) Dönemi Gelişmeleri ve Aykırılıklar (1110-1116)	38
2.3.1. Sultan Şahin Şah 'a İhanet: Poukheas (Emir Boğa).....	40
2.3.2. Sultan Şahin Şah'ın Kendisine Aşırı Güvenmesi	40
2.4. Sultan I. Mesud Dönemi Gelişmeleri ve Aykırılıklar (1116-1155)	41
2.4.1. Ülke Topraklarının Verilmesi: Sultan Mesud.....	44
2.4.2. Şehir Halkına Eziyet: Mesud'un Kız Kardeşinin Kızı.....	45
2.5. Sultan II. Kılıç Arslan Dönemi Gelişmeleri ve Aykırılıklar (1155-1192).....	46
2.5.1. Hanedan Ailesine Yapılan Saygısızlık: Danişmentli Yağıbasan	51
2.5.2. Papaz'ın İhaneti ve Behisni Bey'inin Halka Zulmü	53
2.5.3. Taht Kavgalarında Saygısızlık: Kutbeddin Melikşah	53
2.5.4. İktidar Mücadelelerinde Türkmenlerin Taraf Değiştirmesi	54

2.5.5. Miryokefalon Sonrası İhanetle Suçlanan: II. Kılıç Arslan.....	54
3. TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ GELİŞME DÖNEMİ	57
3.1. Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev Dönemi ve Aykırılıklar (1192-1205)	57
3.2. Sultan II. Rükneddin Süleyman Şah Dönemi ve Aykırılıklar (1196-1204)....	58
3.2.1. Saltanat Ailesine/Sultana Saygısızlık: Lâdik Halkı	60
3.2.2. Devletin ve Sultan'ın İtibarına Zarar Getirme: Hırsızlık	61
3.2.3. Sultan'ın Kardeşi Muhyiddin Mesud'un Öldürülmesi.....	62
3.2.4. Sultan'ın Kardeşi Gıyâseddin'in Suçlanması.....	62
3.2.5. Görevde İhmalkârlık: Erzurum Meliki Alaaddin Saltukî.....	63
3.3. Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in İkinci Saltanatı ve Aykırılıklar (1205-1211).....	63
3.3.1. Aman Verilen Birinin Düşmana Teslimi	66
3.3.2. Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'e Atılan İftira.....	67
3.3.3. Suçsuz Yere Cezalandırma: Kadı Tirmizî.....	67
3.3.4. Savaşlarda İhmalkârlığın Sonu: Alaşehir Savaşı	69
3.4. Sultan I. İzzeddin Keykâvus Dönemi ve Aykırılıklar (1211-1220).....	70
3.4.1. Zaireddin İli'nin Mezarına Yapılan Saygısızlık.....	73
3.4.2. Devlet Adamları Arasındaki Mücadelenin Seferlere Yansıması: Halep Seferi	73
3.4.3. Devlet Adamlarının Cezalandırılması: Halep Seferi Sonrası.....	74
3.5. Sultan I. Alâeddîn Keykubad Dönemi ve Aykırılıklar (1220-1237).....	75
3.5.1. İrtikâp: Devlet Adamları	78
3.5.2. Mevkisini Garanti Altına Alma: Seyfeddin Ayaba	79
3.5.3. Geleneklere Aykırı Davranış: Alâeddîn Keykubad	85
3.5.4. Devlete İhanet: Alâiyye Kale Komutanı	85
3.5.5. Devlet Adamlarının İhtirası: Şemseddin İsfahanî Örneği	86
3.5.6. Görevi Kötüye Kullanma: Davudşah Örneği	87
3.5.7. Tabiiyet Şartlarını Yerine Getirmeme: Davudşah.....	87

3.5.8. Elçi Geçişlerinde Aykırılık: Erzurum Sahibi Rükneddin Cihanşah.....	88
3.5.9. Sultan I. Alâeddîn Keykubad'ın Zehirlenmesi	89
4. TÜRKİYE SELÇUKLU GERİLEME VE ÇÖKÜŞ DEVRİ.....	91
4.1. Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev Dönemi ve Aykırılıklar (1237-1245).....	91
4.1.1. Liyakatsiz Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev.....	94
4.1.2. Gürcü Thamara'nın Akrabalarına İltimas Göstermesi.....	94
4.1.3. Emir Sadeddîn Köpek'in Devlet Adamlarını Yönetimden Uzaklaştırması	95
4.1.4. Sadeddîn Köpek'in İktidar Olma Faaliyeti	99
4.1.5. Sahib Şemseddin İsfahanî	102
4.1.6. Şemseddin İsfahanî'nin İktidarını Arttırması	104
4.1.7. Ermeni Kral Hetum'un İhaneti Üzerine Çıkılan Ermeni Seferi ve Emirlerin İhtirası	106
4.1.8. Vezir Mühezzebüddin Ali'nin Uygunsuz Kararı	107
4.1.9. Köseadağ Savaş'ında İhanetler: Hacuk oğlu Hüsam ve Ayaz.....	108
4.1.10. Köseadağ Savaş'ında Kumandanın İhaneti: Şalvaoğlu	108
4.1.11. Erzurum Valisi Şerefeddîn Duvînî'nin İhaneti	108
4.1.12. Yönetimin Ayaklanmalarda Olan Etkisi: Babaî İsyanı.....	109
4.2. Sultan II. İzzeddin Keykâvus Dönemi ve Aykırılıklar (1246-1249).....	110
4.2.1. Vezir Şemseddin Baba Mahmud Tuğrâî'nin İhtirası	113
4.2.2. Menşur Yazımlarında Rüşvet: Şemseddin Hasoğuz.....	114
4.2.3. Yolsuzluk: Şemseddin Hasoğuz ve Esededdîn Ruzbeh.....	115
4.2.4. Sahib Şemseddin İsfahanî'ye Atılan İftira ve Pervane Ebu Bekir'in İsyanı Teşvik Etmesi.....	116
4.2.5. Hanedan Ailesine Saygısızlık: Şemseddin İsfahanî.....	117
4.2.6. İsyanı Önlemede Rüşvete Başvurma: Şerefeddin Mahmud'un İsyanı ..	118
4.2.7. Hanedan Ailesine/Sultan'a Saygısızlık: Sahib Şemseddin İsfahanî	119
4.2.8. Bahaeddin Erzincanî	120

4.2.9. Müşterek Saltanat Döneminde Kalpazanlık	121
4.2.10. Bahaeddin Erzincanî'nin Celaledin Karatay'ı İsyana Teşvik Etmesi	121
4.2.11. Devlet Adamlarının Devletin Hazinesini Tüketmesi	122
4.2.12. Rüşvet Karşılığı Mevki Sahibi Olma	122
4.2.13. Tuğracı Sahib Şemseddin'in Hanedana Sadık Olmaması.....	123
4.2.14. Moğol Elçilerine Rüşvet Verilmesi.....	124
4.2.15. Kadı Seyfeddin Türkerî'nin II. Keykâvus'u Yanlış İşlere Sevk Etmesi	124
4.2.16. Atabey Müslîh'in Rüşvet Alması ve Sultan II. Alâeddîn Keykubad'ın Ölümü.....	127
4.2.17. Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un Dayısının (Kir Haye) IV. Kılıç Aslan'a Şiddet Uygulaması	128
4.2.18. Ağaç-Erilerin Eşkiyalıkları	128
4.2.19. Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un Görevini İhmal Etmesi	129
4.2.20. Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un Haneye Tecavüzü	130
4.2.21. Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un Devlet Hazinesini Boşaltması	131
4.2.22. Vezir Fahreddin Ali'nin Sultan II. İzzeddin Keykâvus'a İhaneti	131
4.3. Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan Dönemi ve Aykırılıklar (1249-1254, 1257- 1266).....	132
4.3.1. Pervane Muineddin'in Sinop'u Kendisine Temlik Etmesi	135
4.3.2. Ülke Topraklarına Göz Dikme: Hatiroğlu ve Pervane Muineddin	137
4.3.3. Eşkiyalık Yapan Kerimüddin Karaman	138
4.3.4. IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a İftira Atılması.....	138
4.4. Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev Dönemi ve Aykırılıklar (1266-1282).....	140
4.4.1. Pervane Muineddin'in Vezir Fahreddin Ali'ye İftira Atması	143
4.4.2. Pervane Muineddin'in İltiması.....	144
4.4.3. Anadolu'da Moğol Şehzadesi Acay'ın Zulmü ve Pervane'nin İttifak Arayışı	144

4.4.4. Fahreddin Ali'nin Vezirlik Görevine Getirilmesi	146
4.4.5. Emir Hüsameddin Bîşar/Bicar'ın Zimmetine Para Geçirmesi	146
4.4.6. Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Kızının Evlendirilmesi	146
4.4.7. Hatiroğlu'nun Devlet Adamlarını İsyanı Zorlaması	147
4.4.8. Pervane Muineddin'in Abaka'ya İhaneti ve Ölümü	149
4.4.9. Mevlana'nın Divan İşlerine Karışması	149
4.4.10. Mevlana'nın Cinayet İşleyen Adama Yardımı	150
4.4.11. Mevlana'nın Müridine İş İstemesi	150
4.4.12. Mübaşirlerin Yolsuzluğu.....	151
4.5. Sultan II. Gıyâseddin Mesud Dönemi ve Aykırılıklar (1282-1296)	151
4.5.1. Devlet Hazinesinin Boşaltılmasında Devlet Adamlarının Tutumu.....	154
4.5.2. Halka Zulüm Yapma: Müşrif Fahreddin ve Emir-i Dâd.....	154
4.5.3. Vezir Fahreddin Kazvinî'nin Zulmü ve İltiması.....	155
4.5.4. Yahudi Vezir Sadü'd-devle'nin Haçlılarla İttifakı.....	157
4.5.5. Pervane Muhammed (Mehmed).....	158
4.5.6. Kemaleddin Tiflisî	158
4.5.7. Müstevfî Şerefeddin Osman.....	159
4.5.8. Sahib Cemaleddin	159
4.5.9. Seyf-i Ferganî'nin Şiirlerinde Anadolu'da Rüşvet ve Zulüm	160
4.6. Sultan III. Alâeddîn Keykubad Dönemi ve Aykırılıklar (1298-1302).....	162
4.6.1. Sultan III. Alâeddîn Keykubad'ın Yaptığı Aykırılıklar	163
4.6.2. Nizâmeddîn Yahya'nın Aykırı Davranışları	164
4.6.3. Harput Bölgesinde Kadıya Yapılan İşkence	165
4.6.4. Diyarbakır ve Malatya Bölgesinde Yapılanlar.....	166
4.6.5. Sivas Bölgesinde Yapılanlar	166
4.6.6. Tokat Bölgesinde Yapılanlar	166

4.7. Sultan II. Gıyâseddin Mesud'un İkinci Saltanat Dönemi ve Aykırılıklar (1302-1308).....	168
4.7.1. Cahioğlu'nun Vergilere El Koyması.....	169
4.7.2. Sahib-i Divan Şemseddin Lakuşi ve Ağaçeri'nin Servetlerini Artırması	169
4.7.3.Şengitoğlu'nun Zulmü ve Rüşvet Vermesi	170
5. SONUÇ	171
KAYNAKLAR.....	175
ÖZGEÇMİŞ	191

KISALTMALAR

B	: Beyit
b.	: oğul
bk.	: Bakınız
C.	: Cilt
c.	: Ansiklopedik Maddeler için cilt
çev.	: Çeviren
DAKTAV	: Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Haz.	: Hazırlayan
s.	: sayfa
TKAE	: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
TYB	: Türkiye Yazarlar Birliği
TTK	: Türk Tarih Kurumu

1.GİRİŞ

Türkiye Selçuklu Devletinde Siyaset Ahlakına Aykırı İdari ve Sosyal Örnekler adlı çalışmada Orta Çağ Türk ve İslâm tarihinin ve özellikle de Anadolu'daki Türkmenlerin siyasi tarihinin önemli bir devresini oluşturan Türkiye Selçuklu sultanlarının siyasi faaliyetlerine yer verilmekle birlikte asıl olarak siyaset ahlakına aykırı idari ve sosyal örnekler konu edinilmiştir. Bir devletin siyasî ve idarî yapısındaki çözümler, sağlanamayan siyasî istikrar ve kalıcı olarak tesis edilmeyen idarî nizam, siyasi teşekküller açısından olumsuz sonuçları doğurmuştur. Bu sonuçlar içerisinde devlet adamlarının devletin düzenini yeniden tesis etmek yerine çoğu zaman bunu fırsat olarak görüp rüşvet, iltimas ve halka zulmederek ağır vergiler koymak ve dahi talep etmek gibi ağır etkiler bıraktıklarını ifade etmek gerekir. Dolayısıyla Türkiye Selçukluları üzerine yaptığım okumalar içerisinde sultanlar kadar devlet adamlarının önemli oranda belirleyici olduklarını ve hatta idarî işleyişin sekteye uğradığı zamanlarda aykırılıklara meylettiklerini gördüm. Bu okumaların sonucunda böyle bir konuyu çalışmanın Selçuklu sahasına küçük çaplı da olsa mütevazı bir katkı sağlayacağını düşündüm.

İfade edilen konu etrafında bir konu ve problem belirlemesi yapıldıktan sonra, Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyasî tarihini bu konu özelinde yeniden okumak ve değerlendirmek gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu doğrultuda Türkiye Selçuklu Devleti'ndeki siyasî düzenin işleyişine olumsuz yönde tesir eden dış gelişmelerin ki bunları Doğu Roma İmparatorluğu ile mücadeleler, Haçlılar ve Moğollar şeklinde sıralamak mümkündür. Doğu Roma'nın özellikle Türkiye Selçuklu Devleti'nin karşı karşıya iç gelişmelerden hareketle karşı saldırıya geçmesi, devleti ve tahtta bulunan sultanları yer yer zor durumda bırakabilmiştir ki ilgili olduğu ölçekte ve yeri geldikçe konular ve alt başlıklar içerisinde bunlara temas edilmiştir.

Yine Doğu Roma'nın çağrısı sonrası başlayan Haçlı Seferleri ve bu sefere katılanların Anadolu'da giriştikleri faaliyetler de Türkiye Selçuklularını zor durumda bırakmıştır. Bunun doğrudan olduğu gibi dolaylı etkileri de devletin siyasi istikrarının olumsuzluğa ulaşmasında tesirleri olmuştur. Son olarak ve daha da yıkıcı etkileri olan Moğol İstilas ve akabinde Anadolu'da yaşanan Moğol tahakkümü, Türkiye Selçuklu sultanları ile devlet adamlarını ve Türkmenleri pek çok olumsuz gelişmeyle karşı karşıya bırakmıştır. Devlet adamlarının özellikle Moğol İstilas'ının

ardından Moğol Sarayı'ndan ve Anadolu'daki Moğol emirlerinden ve valilerinden aldıkları destekle siyaset ahlakına aykırı hareketlere meylettikleri görülmektedir.

Bu itibarla çalışmanın ilgili yerlerinde bir bütün olarak ve dönem kaynaklarına yansıyan şekliyle aykırılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde; Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluş döneminden ve kuruluş dönemi sultanları I. Kılıç Arslan (1092-1107), Şahin Şah (1110-1116), I. Mesud (1116-1155), ve II. Kılıç Arslan'ın (1155-1192) siyasî faaliyetlerine kısaca yer verildikten sonra her bir sultan döneminde görülen aykırılıklar konu edinilmiştir. Bu aykırılıkların nedenleri, çıkış noktaları ve devlet-toplum açısından meydana getirdiği sonuçlara temas edilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise Türkiye Selçuklu Devleti'nin gelişme döneminde tahta çıkan I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1192-1205, 1205-1211), II. Rükneddin Süleyman Şah (1196-1204), I. İzzeddin Keykavus (1211-1220), I. Alâeddîn Keykubad'ın (1220-1237) siyasi faaliyetleri ile dönemlerinde meydana gelen aykırılıklar ele alınmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Türkiye Selçuklu Devleti'nin gerileme döneminde tahta çıkan II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1245), II. İzzeddin Keykavus (1246-1249), IV. Rükneddin Kılıç Arslan (1249-1254, 1257-1266), III. Gıyaseddin Keyhüsrev (1266-1282), II. Gıyaseddin Mesud (1282-1296, 1302-1308) ve III. Alâeddîn Keykubad'ın (1298-1302) siyasi faaliyetleri ve bu sultanların zamanında meydana gelen aykırılıklara değinilmiştir.

Çalışmanın konu edindiği dönem, 1075-1308 yılları arasındaki süreçten oluşmaktadır. Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın Anadolu'ya gelmesiyle başlayan bu süreç, kaynaklarda bahsedildiği üzere II. Gıyaseddin Mesud'un ikinci kez tahta çıkıp 1308'de hayatının sona ermesiyle yıkılan Türkiye Selçuklu dönemi olayları ele alınacaktır. Çalışma hazırlanırken Türkiye Selçuklu Devleti'nin dönemlere göre taksimi göz önünde bulundurulmuştur. Bu taksimin amacı olayların dönemlere göre değerlendirilmesi açısından önemlidir. Kuruluş dönemi sultanları belirlenirken devletin teşkilatlanma süreci ele alınmıştır. Buna göre kuruluş dönemi sultanları olarak Süleyman Şah'tan, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanatına kadar olan dönemdeki gelişmeler değerlendirilmiştir.

Sultanların aktif olarak devlet yönetiminde söz sahibi olduğu yükselme döneminde ise en geniş sınırlara ulaşılması hedeflenmiştir. Böylece Türkiye Selçuklu

Devleti'nde I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in hâkimiyeti ile başlayıp I. Alâeddin Keykubad döneminin sonuna kadar olan dönem yükselme devri olarak adlandırılmıştır. Yükselme döneminin ardından gerileme ve çöküş devrinin ilk sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev olmuştur. Bu dönemde devletin toprakları Moğolların hâkimiyeti altına girmiştir. Anadolu'yu tayin ettikleri valilerle yöneten Moğollar, dönem sultanlarını gölgede bırakmışlardır. Sultanlardan daha çok devlet adamlarının ve Moğol valilerinin iktidar sürdüğü bu dönem, II. Gıyaseddin Mesud'un 1308 yılında ölümüyle sona ermiştir.

Çalışmada böyle bir konunun tercih edilme sebebine gelindiğinde; Türkiye Selçuklu Devleti'nin idarî ve içtimai yapısına belli bir yönden açıklık getiren -aykırılıklar - üzerinden bir okuma yapılması ve bunun sonuçlarının ortaya konulması amaçlanmıştır. Devlet adamlarının yaptığı aykırılıkların nedenlerinin ve sonuçlarının ortaya konulması çalışmanın temel hedeflerden birisidir. Yine söz konusu aykırılıkların nasıl yapıldıkları, ne amaçla yapıldıkları, kimlerin bu aykırı hareketlere yardım ettiğinin izah edilmesi bir diğer hedeftir. Türkiye Selçuklu Devleti'nde hangi durumlarda siyaset ahlakına aykırı hareketler yapıldığı ve bunun devlete ne gibi olumsuz etkilerinin olduğunun ortaya konulması amaçlanan bir diğer yöndür. Zikredilen bu hususlar çerçevesinde çalışmanın nihaî noktaya ulaşması hedeflenmiştir.

Burada çalışmanın mekân olarak incelendiği coğrafya, Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurulmuş olduğu Anadolu'dur. Bilindiği üzere Arslan Yabgu'nun oğlu Kutalmış'ın oğulları Mansur, Süleyman Şah, Alp İlek ve Devlet adlı kardeşler, 1071 Malazgirt Zaferi'nin ardından Urfa-Birecik bölgesinde faaliyetlere başlamışlardır. Bu bölgenin tercih edilme sebebi ise savunmaya müsait bir yer olmasından ileri gelmektedir.¹ Kısa bir süre sonra Doğu Roma/Bizans topraklarına giren Süleyman Şah, Halep ve Antakya'yı kuşatmıştır. Böylece Anadolu topraklarında ilerleyen Süleyman Şah, Bizanslılardan önce Konya'yı daha sonra ise Gevâle Kalesi'ni² almıştır.

¹ Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, çev., Mürsel Öztürk, Ankara: TTK, 2000, s. 11; İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleri İle Konya Tarihi*, Konya: Yeni Kitap Basımevi, 1964, s. 40; Mehmet Ali Hacıgökmen, "Türkiye Selçukluları Zamanında Konya'nın Devlet Merkezi Oluşu", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 29 (2011), s. 234-235.

² Gevâle olarak da yazılmaktadır. Konya'da büyük ve küçük Gevâle bulunmaktadır. Üzerinde kale bulunan Küçük Gevâle'dir. Bk. Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1993, s. 284.

Doğu Roma İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu siyasi karışıklıklardan yararlanmasını bilen Süleyman Şah, 1075'te İznik'i alarak başkent yapmıştır.³ Süleyman Şah'ın İznik'i başkent olarak tercih etmesinin sebeplerinden ilki, Türkmenlerin geçim kaynağını oluşturan hayvancılığın bu bölgede sürdürülebilir olmasıdır. Bir diğer ifadeyle bölgenin hayvanların otlatılması için uygun ve elverişli bir yer olarak görülmesidir. İkinci sebebe gelindiğinde ise İznik'in Anadolu'dan İstanbul'a giden yollar üzerinde ve dahi kesiştiği bir yerde olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında Selçuklu Türkmenlerinin Anadolu'nun batı kısımlarına ilerlemesi hedeflenmiştir. Ancak Haçlıların 1097'de İznik'i muhasara etmesiyle Selçukluların hedeflediği şekilde İznik'in konumundan yararlanılamamıştır.⁴

Haçlıların İznik'i ele geçirmesinden sonra devlet merkezi olarak Malatya seçilmiştir. Sultan I. Kılıç Arslan'ın hâkimiyetinin sonlarında önemi artan Malatya'nın yerini Sultan'ın vefatından sonra Konya almıştır. Bunun en temel sebebi Şahin Şah'ın saltanat mücadelesine Malatya'da devam edemeyecek olmasından ileri gelmiştir. Öyle ki I. Kılıç Arslan'ın oğullarından Melik Tuğrul Arslan'ın Malatya'da sultan ilan edilmesi de başlıca etkenlerdendir. Ayrıca bu bölgenin Danişmentlilerin ve Artukluların baskısı altında olması da Şahin Şah'ın Konya'ya gelmesine zemin hazırlamıştır. Burada şunu da ifade etmek gerekir ki Şahin Şah'ın Konya'ya gelmesi, Selçuklu Türkmenlerinin onun etrafında toplanmasını beraberinde getirmiştir. Bütün bunların ardından Konya merkez olarak belirlenmişse de dönem kaynaklarında Konya'nın başkent olması, Sultan Mesud dönemi olarak kaydedilmiştir.⁵

Türkiye Selçukluları döneminde Konya, Aksaray ve Karaman (Larende) rağbet gören mekânlar olmuşlardır. Özellikle Aksaray, Larende ve Konya'nın tercih edilmesinin arka planına bakıldığında Selçuklu Türkmenlerinin hayat tarzının gerektirdiği zorunluluklar görülmektedir. Daha açık bir ifadeyle bu şehirler civarında var olan geniş otlak alanları Türkmenlerin hayat tarzı olan -hayvancılık- açısından

³ Anonim Selçuknâme, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, çev., Feridun Nafiz Uzluk, Ankara: 1952, s. 23; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu, 1969, s. 214.

⁴ Hacıgökmen, "Türkiye Selçukluları", s. 237-238.

⁵ Tuncer Baykara, *Türkiye Selçuklu Devrinde Konya*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985, s. 25-26; Tuncer Baykara, "Konya ve Payitaht Oluşu", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 5 (2016), s. 21; İbn Bibi'ye göre 1074'te Konya başkent yapılmıştır. Bk. İbn Bibi (El-Hüseyn b. Muhammed b. Ali El- Ca'feri Er-Rugadi), *El Evamirü'l-Ala'ye Fi'l-Umuri'l-Ala'ye (Selçuk Name)*, C. I, çev., Mürsel Öztürk, Ankara: KTBY, 1996, s. 12; Hacıgökmen, "Türkiye Selçukluları", s. 241-244.

büyük kıymet taşımaktadır. Bu yönüyle de ilk yerleşmelerin buralara yapıldığı bilinmektedir. Ayrıca bu bölgeler, Türk savaş taktiği ve savunma tedbirleri açısından elverişli olduğu için tercih edilmesinde etkili olmuştur.⁶

Sultan II. Kılıç Arslan dönemiyle birlikte Doğu'da yapılan seferler artmış bunun tabii sonucu olarak da Aksaray önem kazanmıştır.⁷ II. Kılıç Arslan, Aksaray'ı askeri seferlere çıkış noktası olarak kullandığından bu şehre, *Dâr-ı Zafer*, *Dâr-ı Ribat* ve *Dâr-ı Cihat* adları da verilmiştir. Aksaray şehrinde hem ticareti hem de güvenliği sağlamak için kervansaray ve imar çalışmaları yapılmıştır.⁸ Görüldüğü üzere Türkiye Selçuklu coğrafyasında şehirler dönem dönem önem kazanmıştır. Bunda etkin rol oynayan ise çoğunlukla fetih politikası ve Anadolu topraklarında güvenli yer arayışı olmuştur.

Anadolu'da Selçuklu Devleti'nin hâkim olduğu bölgeler, batıda Fethiye Körfezi, Dalaman Çayı, Tunguzlu, Honaz, Karahisar-ı Sahip, Kütahya, Ankara, Kastamonu ve Sinop sınırlarından oluşmaktadır. Doğu'da Elbistan, Malatya, Erzincan, Erzen-i Rum hattından Çoruh Vadisi'ne kadar uzanmaktadır. Kuzeyde Amasya, Niksar, Tokat boyunca uzanan Yeşilırmak ve Kelkit vadileri ile Trabzon Rum İmparatorluğu sınırlarına dek uzanan Sinop-Ordu-Giresun hattı sahil bölgeleri ve Karadeniz'in kuzey sahilindeki Kıpçak sahrasına kadar uzanmıştır. Güneyde ise Antalya, Alâiyye ve Silifke sahil bölgelerinden oluşmaktadır.⁹

Yer verilen bu siyasi gelişmelerden sonra çalışmanın asıl konusunu oluşturan siyaset ahlakına aykırı idari ve sosyal örneklere gelindiği vakit, bu konu, çalışmada, Selçuklu dönemi ana kaynaklarında ifade edilen bilgiler doğrultusunda değerlendirilmiştir. Ele alınan konular sosyal içerikli suçları oluşturan aykırılıklar; hırsızlık, yol kesme, iftira, mala zarar vermedir. Devlete karşı yapılan aykırı hareketler; Selçuklu hanedanına/sultana saygısızlık, sultanın mutlak otoritesinin sınırlandırılmak istenmesi, sultanın tahtına karşı tehlike oluşturma, hanedan arasında taht mücadelelerinde taraf tutma, görevde aşırıya kaçma, görevi ihmal, görevi kötüye

⁶ Hacıgökmen, "Türkiye Selçukluları", s. 245.

⁷ Baykara, *Türkiye Selçuklu*, s. 26-27.

⁸ Ramazan Ata, "Osman Turan'a Göre Anadolu Selçuklu Devleti Zamanında Aksaray", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15/57 (2016), s. 571.

⁹ Koray Özcan, "Anadolu'da Selçuklu Kentler Sistemi ve Mekânsal Kademelenme", *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, (2016), s. 24-25.

kullanma, devlet adamlarının ihtirası, rüşvet ve kalpazanlık gibi konuların yanı sıra Türk devlet gelenek ve göreneklerine aykırı düşen olayları kapsamaktadır.

Çalışmanın şekillenmesinde ve alt başlıkların oluşturulmasında; zikredilen bu olaylar çerçevesinde konular ele alınmıştır. Fakat bu başlıkları ana başlık olarak ele almak yerine dönemin sultanları zamanında görülen olaylara göre ele alarak daha rahat bir okuma imkânının sunulması hedeflenilmiştir. Bunun sebepleri ise ilk olarak olayların dönemin koşullarına göre değerlendirilmesinin istenmesi, ikinci olarak her dönemde aynı olaylar yaşanmadığından bir düzen sağlanamayacak olmasıdır. Bu yüzden olaylar kendi dönemlerine has neden ve sonuç çerçevesinde ele alınmıştır. Bu konular ele alınırken örfi hukuk ile İslâm hukuku olan şer'i hukuk bir arada değerlendirilmiştir.

Dönem kaynaklarından Nizamü'l-mülk'ün *Siyasetnamesi* Selçuklu Devleti'nin siyasi ve hukukî gelişmelerinin alt yapısını anlamak bakımından önem arz etmiştir. İbn Haldun'un *Mukaddime* adlı eseri İslâm devletlerinin tarihî süreç içerisinde karşı karşıya kalabilecekleri durumları tavırlar nazariyesi ışığında ele adığı için kıymetlidir. Bu yönüyle *Mukaddime*, Selçuklu Devleti özelindeki gelişmeleri anlamak ve Orta Çağ İslâm dünyasının içtimâî yapısını izah noktasında çalışmanın ilerlemesinde ve meselelerin anlaşılmasında katkı sağlamıştır. Yine Yusuf Has Hacıp'in *Kutadgu Bilig* adlı eseri ise Türk devlet yapısını teorik zeminde anlamak ve değerlendirmek açısından çalışmaya katkı sağlamıştır.

*“Orta Çağ İslam devletlerinde hukuk nazari olarak şeriat hükümlerine yani fıkıh esaslarına dayanıyordu. Bununla birlikte fiiliyatta zamanının ihtiyaçlarına göre çıkarılan örfi kanunlar da uygulanmaktaydı. Bunlar, kişilerin veya grupların hukuki statüleri, şehir teşkilatı, iktisadi faaliyetler gibi durumlara dair uygulamaları ihtiva ederdi. Köprülü bu durumu “Anadolu’daki Selçuklu idare sistemi asla teokratik mahiyette olmamış, İslâm hukuk prensiplerinin bunu istilzam etmesine rağmen, devletnazari değil fakat fiili olarak kendi menfaatini ve idaresini her şeyin fevkinde tutmuştur”.*¹⁰

Çalışmada konu edinilen kavramları tanımlamak gerekirse özellikle sultanların ve devlet adamlarının aykırı hareketleri değerlendirildiğinde karşı karşıya kalınan en önemli husus “*iltimas*”tan kaynaklı olarak yaşanan gelişmelerdir. İltimas, kelime

¹⁰ Nazlı Altunsoy, “Türkiye Selçukluları Döneminde Gayrimüslimler”, Doktora Tezi, Kırklareli Üniversitesi, 2019, s. 96-97.

anlamı olarak “*el sürme, dokunma*” anlamındaki lems kökünden gelmiştir. İltimas kelimesinin manasına bakıldığında “*haksız yere adam kayırma, birine arka çıkma, ona ayrıcalık tanıma*” olarak tanımlandığı görülmektedir. Dinlerin ve hukuk sistemlerinin adalet anlayışına uymayan iltimas, belli sistemlerce önlenmeye çalışılmışsa da bunun Türkiye Selçuklu Devleti özelinde pek mümkün olmadığı görülmektedir.¹¹

Türkiye Selçuklu Devleti’nde iltiması önlemeye yönelik hükümler söz konusu olsa da bunu ihlal edenler olmuştur. Çalışmada konu edinilen “*rüşvet*” kavramına bakıldığında da “*haksız bir menfaat sağlamak için verilen ödül, ücret veya ödenen bedel*” anlamlarına geldiği görülmektedir. Fıkıhta ise bu kavram “*yetkiyi, görevi kötüye kullanarak sağlanan menfaat*” olarak açıklanmaktadır. Rüşvet, genel olarak hediye görüntüsü altında verildiğinden bu kavramı değerlendirmek oldukça zor olmuştur. Rüşvetin bu şekilde aldatmaca ile verilmesi ise yine kanuna karşı ihlali doğurduğundan aykırılık olarak değerlendirilmiştir.¹²

Aykırılık olarak değerlendirilen “*hırsızlık*” kavramına bakıldığında da İslâm’ın kabul ettiği şer’î hukukun yanı sıra örfî hukukun daha ağır bastığı görülmektedir. İslâm hukukuna göre hırsızlık yapıldığında el ve ayak kesilirken Türkiye Selçuklu Devleti’nde cezalandırma genellikle ölüm şeklinde olmuştur.¹³ Moğol hâkimiyetinin başladığı 1243 Köseadağ bozgunu öncesinde ve sonrasında idarecilerin en çok yaptığı aykırı davranışın, halk nezdinde devletin itibarına da gölge düşüren zulme varacak ölçüde ağır muameleler olduğu görülmektedir. Belirli bölgelerde güçlenen yöneticiler ve bazı dönem sultanları bu yola başvurarak halkın üzerinden geçimlerini sağlamışlardır.

İnsanlık tarihinin hiçbir döneminde devletsiz bir topluluk olmamıştır. Fakat bu devlet kavramı farklı şekillerde yorumlanmıştır. Devletin gayesi ve güçleri değişiklik göstermiştir.¹⁴ İbn Haldun, devlet kavramını canlı bir varlık olarak görmektedir. Ona göre devlet tıpkı bir insan gibi doğar, büyür, gelişir ve nihai olarak yok olur yerine yenileri gelir. Böylece İbn Haldun devletlerin belirli aşamalar geçirdiğini ifade eder.

¹¹ Nebi Bozkurt, “İltimas”, *DİA*, c. 22, İstanbul, 2000, s. 154.

¹² Saffet Köse, “Rüşvet”, *DİA*, c. 35, İstanbul, 2008, s. 303-306.

¹³ Necla Işıklı, “Selçuklularda Suç ve Ceza (Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçukluları’nda Örnek Uygulamalar)”, Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, 2018, s. 51.

¹⁴ Recep Yumuk, “İbn Haldun’da Devlet Görüşü (Birici Kısım)”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3/1-2 (2010), s. 253.

Bu aşamalar; “*zafer, istibdat, ferağ, müsamelet ve israf*”tan oluşmaktadır.¹⁵ Devletin kuruluşu olarak adlandırılan aşama “*zafer aşaması*”dır. Bu dönemde rakiplerle mücadele edilir ve onları mağlup ederek hâkimiyet elde edilir. Hükümdarın yönetimi tek başına üstlendiği dönem ise “*istibdat dönemi*” olup bu devirde devlet teşkilatlanır.

Devletin kurum ve kuruluşlarıyla refaha erdiği, iktidarın güçlendiği dönem “*ferağ*”olarak adlandırılır. Bu dönemde devlet, bilim ve sanat ile gelişme kaydeder. “*Müsamelet*” dönemine gelindiğinde devlet barış çağını yaşar ve bu dönemde hükümdar, atalarının kurduğu düzeni korur, huzuru ve barışı sağlayarak saltanatını sürdürür. Bu dönemin ardından “*israf*” çağı başlar. Devletin son çağı olan bu dönemde, devletin sermayesi yok edilir, devlet adamları liyakatsiz kişilerden oluşur. Yine bu dönemde ordu savaşımlara gitmekten kaçındığı gibi savaşlarda galibiyet gösteremez. Devleti yaşatmak için barındırılan dinamik güç yerini zevk düşkünlüğüne bırakır. Devletin bu durumundan düşman devletler faydalanır ve savaşlarla bu devleti yıkar.¹⁶

İbn Haldun’un devletlerin belirli aşamalar geçirdiği görüşü, Türkiye Selçuklu Devleti açısından değerlendirildiğinde şunlar ortaya çıkmaktadır. Türkiye Selçuklu Devleti, I.Alâeddîn Keykubad zamanına kadar sınırlarını genişletme ve Anadolu’yu Türk yurdu haline getirme siyasetini takip etmiştir. Bu dönemde sultanlar aktif olarak devleti yönetmişler ve tahta çıkan her bir sultanın kendi döneminin devlet adamlarını belirlediği görülmektedir. Yine Sultan II. Kılıç Arslan’ın saltanatının son zamanlarına kadar devletin huzurunu bozacak büyük bir olayın yaşanmadığı görülmekle birlikte II. Kılıç Arslan’ın ülke topraklarını 11 oğlu arasında paylaştırmasıyla beraber melikler arasında taht mücadelesinin başladığı da ifade edilmelidir. Özellikle II. Rükneddin Süleyman Şah ile I. Gıyaseddin Keyhüsrev arasında yaşanan taht mücadelesinde halk tarafından saltanat ailesine saygısızlık yapıldığı dahi olmuştur. Sultan I. Gıyaseddin’in saltanatı sonrasında oğulları I. İzzeddin Keykavus ile I. Alâeddîn Keykubad zamanlarında devlet adamlarının tasfiye edilmesi devletin geleceğinde büyük rol oynamıştır.

¹⁵ Ali Çiftçi, Nihat Yılmaz, “İbn Haldun’un Siyaset Teorisi ve Siyasal Sistem Sınıflandırması”, *Turkish Studies* 8/7 (2013), s. 86.

¹⁶ İbn Haldun, *Mukaddime*, C. I, çev., Zekir Kadiri Ugan, İstanbul: MEB Yayınları, 1996, s. 444-447.

I. Alâeddîn Keykubad'ın tahta çıkmasından önce devlet adamları arasında belirgin bir kutuplaşmanın başladığı görülmektedir. Kendi şahsî menfaatlerini düşünen ve mevkilerini artırmak için çabalayan bu devlet adamları, I. Alâeddîn Keykubad'ın saltanatı sürecinde servetlerini ve iktidarlarını türlü yolsuzluklara başvurarak artırmışlardır. Devletin ikbal dönemini yaşadığı bu devirde Sultan I. Alâeddîn Keykubad, devlet adamlarının güçlerini kırmaya yönelik önlemler aldıysa da kâr etmemiştir. Bu önlemler I. Alâeddîn Keykubad'ın zehirlenerek ölmesine sebebiyet vermiştir.

Sultan I. Alâeddîn Keykubad'ın oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev tahta çıktığında ise 1243'te Türkiye Selçuklu Devleti, zayıf bir hükümdarın yönetiminden dolayı Moğol boyunduruğu altına girmiştir. Devletin gerilemeye başladığı bu dönemde Anadolu, Moğol valilerin baskısı ve zulmüyle yönetilmiştir. Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in vefatından sonra oğulları II. İzzeddin Keykavus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. Alâeddîn Keykubad zamanlarında müşterek saltanat dönemi yaşanmıştır. Bu dönemde kardeşler arasındaki mücadeleyi fırsat bilen kişiler çıkarları doğrultusunda birçok aykırı harekette bulunulmuştur. Özellikle bu kargaşa ortamını fırsat bilen devlet adamları, Moğollarla iyi ilişkiler kurup mevki kazanma yolunu tutmuşlardır. Tabiri caizse Moğolların kuklası olan devlet idarecileri zulüm ve baskı ile devleti çöküşe sürükleyecek olayların önünü açmışlardır.

Anadolu'da yaşanan bu zorlu günlere Sultan II. İzzeddin Keyhüsrev'in saltanatı sonrasında, Türkmen isyanlarıyla son verilmek istenmiştir. Fakat ne devlet adamları ne de Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Moğolların idaresine karşı koyamamışlardır. Böylece Moğolların Anadolu'da faaliyetleri git gide artmış ve Anadolu coğrafyasında pek çok isyan çıkmıştır. Bu durum Türkiye Selçuklu Devleti'ni hem siyaseten hem de ekonomik olarak olumsuz etkilemiştir. Bu zaman zarfında Moğollar, baskılarını artırırken devlet idaresinde de aykırılıklar artmıştır. Türkiye Selçuklu Sultanı III. Alâeddîn Keykubad'ın tahta çıktıktan sonra karıştığı aykırı hareketler ise devlet adamlarının yaptıklarını geçecek boyuta ulaşmıştır. Onun yaptığı zulümler, bir sultana yakışan davranışlar olmadığından iktidarına Moğollar tarafından son verilmiştir. Sultan II. Gıyaseddin Mesud'un ikinci kez tahta çıkmasıyla da bozulan düzen yeniden sağlanamamıştır. Böylece Anadolu'da yaşanan

bu huzursuzlukların kaçınılmaz sonucu olarak Türkiye Selçuklu Devleti yıkılmaya mahkûm olmuştur.

Kaynaklar ve Araştırmaların Eserlerin Değerlendirilmesi

Ana Kaynaklar

Nizâmü'l-mülk, Siyasetname

Ebu Ali Hasan Nizamü'l-mülk, 1018'de Horasan'ın Tus şehrine bağlı Nukan Kasabası'nda doğmuştur. Ona Nizamü'l-mülk unvanı Abbasi Halifesi Kaim Biemrillah tarafından verilmiştir. Büyük Selçuklu Devleti'nde, Sultan Alp Arslan (1063-1072) ile Sultan Melikşah (1072-1092) zamanlarında vezirlik yapmıştır. Sultan Melikşah, devlet yönetimi hakkında bir kitap yazılması için yarışma düzenlediğinde Nizamü'l-mülk de *Siyasetname* adlı eseriyle bu yarışmaya katılmış ve eseri çok beğenilmiştir. Müellifin bu eseri 51 fasıldan oluşmaktadır. Eserin çeşitli neşir ve tercümeleri yapılmıştır. Eser, ilk defa Charles Henri Auguste Schefer tarafından Paris'te 1891'de yayımlanmıştır. Eserin Türkçeye çevirilerini ise Mehmed Şerif Çavdaroglu (1954), Nurettin Bayburtlugil (1981) ve Mehmet Altay Köymen (1982-1999) yapmışlardır.¹⁷ Tez çalışmasında ise Mehmet Altay Köymen'in çevirisinden faydalanılmıştır. Müellifin bu eseri İslâm devletleri ve özellikle Selçuklu devlet teşkilatı hakkında önemli bilgiler vermektedir. Çalışmada ele alınan aykırılıklar değerlendirilirken yer yer bu eserden faydalanılmıştır.¹⁸

Yusuf Has Hacıp, Kutadgu Bilig

Yusuf Has Hacıp, takriben 1019'da Balasagun'da doğmuştur. Soylu bir aileye mensup olan müellif, *Kutadgu Bilig* adlı eserini de doğduğu şehirde yazmaya başlamış Kaşgar'da tamamlamıştır. 6645 beyitten oluşan bu eser, 1069-70'te Karahanlı Hakanı Tavgaç Uluğ Buğra Han'a sunulmuştur. Hakan, bu eseri takdir ederek Yusuf Has Hacıb'i "has haciplik" makamına getirmiştir.¹⁹

Müellif eserinde bireyin, toplum ve devlet üzerindeki sorumluluklarının bir düzen içerisinde nasıl olması gerektiği konusunda önemli bilgiler vermektedir. Eser; doğru

¹⁷ Abdülkerim Özeydin, "Nizâmülmük", *DİA*, c. 33, İstanbul, 2007, s. 194-196.

¹⁸ Nizâmü'l-mülk, *Siyâset-nâme*, haz., Mehmet Altay Köymen, Ankara: TTK Yayınları, 2016.

¹⁹ DİA, "Kutadgu Bilig", *DİA*, c. 26, Ankara, 2002, s. 478.

kanun/KünToğdı (hakan), saadet/Ay Toldı (vezir), akıl/Ögdülmiş (vezirin oğlu), hayatın sonu/Odgurmuş (zâhid) gibi dört unsurdan hareketle yazılmıştır. Eserde yer alan bu temsilcilerin haricinde başka kişiler de bulunmaktadır. Eserin Uygur ve Arap harfleriyle olmak üzere üç yazma nüshası mevcuttur. Eser, ilk olarak 1825'te Pierre Amédée Emilien Jaubert tarafından bilim çevresine tanıtılmıştır. Eserin Türkçe tercümesi Reşit Rahmeti Arat tarafından 1959'da yapılmıştır.²⁰ Çalışmada, bu eserden devlet yönetimi, devlet adamlarında olması gereken özellikler ve Türk devlet geleneğiyle alakalı hususlar söz konusu olduğunda geleneği aktarmak açısından faydalanılmıştır.²¹

Azimî (Muhammed b. Ali et-Tenuhîel-Azimî), Azimî Tarihi

Müellif, 1090'da Halep'te doğmuştur. Hayatının önemli bir kısmını öğrencilere ders vererek geçiren Azimî, tarihçi es-Semanî ve İbn Asâkir ile tanıştıktan sonra tarih alanında üç eser yazmıştır. Bu eserler içerisinde Hz. Âdem'den başlayarak 1144 yılına kadar olan *Tarihi Azimî* adlı eseri Selçuklu Devleti'nin kronolojik tarihi açısından çok önemlidir.²² Bu eserin Selçuklular dönemiyle ilgili bölümleri Ali Sevim tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.²³ Eser, tez çalışmasına, Türkiye Selçuklu Devleti kuruluş sürecine yönelik naklettiği bilgiler noktasında katkı sağlamıştır.

İbnü'l Esir, el-Kâmil fi't-Tarih (İslâm Tarihi)

Orta Çağ İslâm dünyasının en ünlü müverrihi olan İbnü'l Esir 1160'ta Cizre'de doğmuştur. Daha sonra Musul'a giden müellif Musul Atabeylerinin hizmetinde bulunmuştur. Sefaret göreviyle gittiği çeşitli yerlerdeki kıymetli eserleri tetkik etmiştir. Onun yaratılıştan 1230-31 yılına kadar meydana gelen olayları anlattığı "*el-Kâmil fi't-Tarih*" adlı eseri Türkiye Selçuklu tarihi için önemli bir eserdir. Müellif, 302(915) tarihine kadar olan olayları konu edindiği eserinin ilgili kısmında, Taberî'nin *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*'undan faydalanmıştır. Müellif, eserini Taberî'nin yer vermediği olayları ekleyerek tamamlamıştır. Bu eser ilk olarak Carl Johan Tornberg tarafından on üç cilt halinde yayımlanmıştır. Eserin Selçuklu

²⁰ DİA, "Kutadgu Bilig", DİA, c. 26, Ankara, 2002, s. 478-480.

²¹ Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, çev., Reşit Rahmeti Arat, Ankara: TTK, 1959.

²² Ali Sevim, "Azimî", DİA, c. 4, İstanbul, 1991, s. 330-331.

²³ Azimî, *Azimî Tarihi Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler* (H. 430-538, 1038/39-1143/44), çev., Ali Sevim, Ankara: TTK, 2006.

tarihinden bahsedildiği kısmını Türkçeye çeviren Abdülkerim Özeydın ve Ahmet Ağırakça olmuştur.²⁴ Tez çalışmasında müellifin bu eserinin 10, 11 ve 12. ciltlerinden faydalanılmıştır. Eser, Türkiye Selçuklu Devleti'nde yaşanan olayları ayrıntılarıyla ve kronolojik sıraya göre aktarması açısından önemli bir kaynak olmuştur.²⁵

İbn Bibi, El- Evâmirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l Ala'ıye

Emir Nasıreddin Hüseyin b. Muhammed b. Ali er-Ca'feri el Rugadi'nin kısa adıyla İbn'el Bibi el-Müneccime veya İbn Bibi, Anadolu Selçukluları tarihi hakkında Farsça olarak yazdığı *El-Evâmirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l Ala'ıye* adlı eseriyle tanınmaktadır. 1231'de Konya'ya gelmiş ve ölünceye dek Türkiye Selçuklu Devleti'nin hizmetinde bulunmuştur. Hayatı hakkında bilinenler eserine dayandırılmaktadır. Kendi verdiği bilgilere göre İbn Bibi'nin babası Mecdüddin Muhammed Tercüman iyi bir münşiyken, annesinin İlm-i Nücûm ile uğraştığı bilinmektedir. Uzun süre Celaleddin Harezşah'ın hizmetinde bulunan annesi müneccimlik konusunda şöhret sahibi olmuştur. İbn Bibi Müneccime'nin bu özelliği, I. Alâeddîn Keykubad'ın Celaleddin Harezşah'a elçi olarak gönderdiği Emir Kemaleddin Kamyar'ın dikkatini çekmiştir. Anadolu'ya dönen Kamyar, Sultan I. Alâeddîn Keykubad'a Bibi Müneccime'nin bu özelliğinden bahsetmiştir. Yassı Çimen Savaşı'ndan sonra Dımaşk'a giden Bibi Müneccime, I. Alâeddîn Keykubad'ın isteği ile Konya'ya gelmiştir. Böylece Bibi Müneccime ve ailesi Türkiye Selçuklu Devleti'nin hizmetine girmiştir.²⁶

İbn Bibi'nin *El- Evâmirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l Ala'ıye* adlı eserini 1281'de tamamlayıp meşhur İlhanlı devlet adamı ve tarihçisi Ata Melik Cüveynî'ye takdim etmiştir. Türkiye Selçuklu tarihinin en önemli kaynağı olan bu eser 1192-1280 yılları arasında meydana gelen olayları kapsamaktadır. Müellifin özellikle I. Alâeddîn Keykubad zamanında yaşanan olaylara şahitlik etmesinden dolayı eser, önemli birinci elden kaynaktır. Eserin orijinal nüshası İstanbul Ayasofya Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Eserin ilk olarak Adnan Sadık Erzi tarafından önsöz ve fihrist ilavesi ve dahi Adnan Sadık Erzi ile Necati Lugal tarafından I. Cildi 1956'da

²⁴ Abdülkerim Özeydın, "İbnü'l-Esir, İzzeddin", *DİA*, c. 21, İstanbul, 2000, s. 26-27.

²⁵ İbnü'l Esir, *El-Kamil Fi't Tarih*, C. X-XII, çev., Ahmet Ağırakça ve Abdülkerim Özeydın, İstanbul: Bahar Yayınları, 1987.

²⁶ Abdülkerim Özeydın, "İbn Bîbî", *DİA*, c. 19, İstanbul, 1999, s. 379-382.

yayınlanmıştır. Eserin tamamı ise iki cilt halinde Mürsel Öztürk tarafından 1996'da Türkçeye tercüme edilmiştir.²⁷ Tez çalışmasında eserin her iki cildinden de faydalanılmıştır.²⁸ Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyasi ve sosyal tarihi hakkında önemli bilgiler veren bu eser I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in vefatının ardından yaşanan olaylar hakkında önemli bilgiler vermektedir.

Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî (ö. 1323), Müsâmeretü'l Ahbâr ve Müsâyeretü'l Ahyar

13. Yüzyılın ilk yarısında Aksaray'da doğan müellif, Mücireddin Emirşah gibi devlet idarecilerinin mahiyetinde çalıştıktan sonra Anadolu'da vakıf mütevelliliği ve Aksaray kale muhafızlığı yapmıştır. Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbar* adlı eserini 1323'te İlhanlı Hükümdarı Ebu Said Bahadır Han'ın tahta oturmasıyla Anadolu'nun hükümdarlığına tayin ettiği Emir Timurtaş Noyan'a ithaf etmiştir. Eser dört bölüm halinde hazırlanmıştır. İlk bölümü takvimlerden, ikinci bölümü Hz. Peygamber'den başlayıp Abbasi halifelerinden, üçüncü bölümü Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devleti'nden, son bölümü ise Anadolu Selçuklu Devleti'nin yetmiş beş yıllık döneminden bahseder. Eserin, Hasan Fehmi Turgal tarafından Anadolu Selçuklularına ait kısmı 1937'de Konya Mecmuası'nda neşredilmiştir. Nuri Gençosman tarafından eserin tamamı Türkçeye *Selçukî Devletleri Tarihi* olarak 1943'te çevrilmiştir.²⁹ Osman Turan ise eserin tenkitli neşrini 1944'te yapmıştır.³⁰ Tez çalışmasında ise Mürsel Öztürk'ün çevirisi kullanılmıştır. Aksarayî, bu eserinde Moğol işgali altındaki Anadolu'da meydana gelen olayları nakleder. İbn Bibi'nin eserinin bittiği tarih olan 1282'den sonraki olayları aktarması bakımından Türkiye Selçuklu Devri'nin gerileme dönemini anlamak adına önemli bir tarihî kaynaktır. Moğol işgali altındaki Anadolu'da yapılan zulüm, kötü idare ve devletin yıkılış sürecine dair önemli bilgiler vermektedir.³¹

Anonim Selçuknâme, Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III

²⁷ Abdülkerim Özeydin, "İbn Bîbî", *DİA*, c. 19, İstanbul, 1999, s. 379-382.

²⁸ İbn Bibi El-Hüseyn b. Muhammed b. Ali El- Ca'feri Er-Rugadi, *El Evamirü'l-Ala'iyeye Fi'l-Umuri'l-Ala'iyeye (Selçuk Name)*, C. I-II, çev., Mürsel Öztürk, Ankara: KTBİY, 1996.

²⁹ Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Selçukî Devletleri Tarihi*, çev., M. Nuri Gençosman, Notlar: F. Nafiz Uzluk, Ankara: TTK, 1943.

³⁰ İsmail Aka, "Aksarayî, Kerîmüddin", *DİA*, c. 2, İstanbul, 1989, s. 293.

³¹ Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, çev., Mürsel Öztürk, Ankara: TTK, 2000.

Müellifin ismi bilinmediğinden *Anonim* veya *Anonim Târih-i Âl-i Selçuk* olarak adlandırılan bu eser, Selçukluların tarih sahnesine çıkışından 1363 yılına kadar meydana gelen olayları kapsamaktadır. Türkiye Selçuklu Devleti'ndeki olayların tarihlerini belirtmesi açısından önemli bir kaynaktır. Paris Milli Kütüphanesi'ne bulunan nüshadan fotoğraf aracılığıyla Feridun Nafiz Uzluk tarafından Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III adıyla neşir ve tercüme edilmiştir.³² Daha sonra *Târih-i Âl-i Selçuk* (*Anonim Selçuknâme*) adıyla Halil İbrahim Gök ve Fahrettin Coşguner tarafından çevrilmiştir.³³ Tez çalışmasında her iki çeviriden de faydalanılmıştır. Uzluk'a göre "*Türkçe düşünülüp Farsça yazılan*" bu eser, İbn Bibî'de ve Aksarayî'de bulunmayan bazı olayları anlatması bakımından önemlidir. Ayrıca olayları anlatırken tarih vermesi bakımından önemli bir eser olmuştur.³⁴

Süryani Patrik Mihail, Süryanî Patrik Mihailin Vakayinamesi

Süryanî Patrik Mihail, 12. yüzyılda yaşamıştır. Süryanî Mihail'in vakayinamesi Hz. Âdem'den başlayıp 1195 yılına kadar gelen olayları kapsar. Eserin Urfa'da Yakubî Kilisesi'nde bulunan Süryanice metni üç cilt halinde Fransızcaya çevrilmiştir. Eserde, 1153-1169 tarihleri arasındaki olaylar eksik olduğundan Fransız mütercim bu boşluğu Ebû'l-Ferec'in eserinden faydalananarak tamamlamıştır. Eser, Türkçeye H. D. Andreasyan tarafından çevrilmiştir.³⁵ Müellifin 1196 yılına kadar gelen olayları aktardığı vakayinamesi özellikle II. Kılıç Arslan dönemi hakkında önemli bilgiler vermektedir.³⁶

İbn Şeddâd, Sîret el-Melik ez-Zâhir

Asıl adı Ebu Abdullah İzzüddin Muhammed b. Ali b. İbrahim b. Şeddâd el Ensârî el-Halebî olan yazar 1217'de Halep'te doğmuştur. Halep Eyyûbî hükümdarlarından II. el-Melik el-Nasır Selahaddin Yusuf'un hizmetine giren İbn Şeddâd kâtiplik yapmıştır. Daha sonraları Mısır'da Memluk Sultanı el-Melik ez-Zahir I. Baybars'ın dostluğunu kazanmıştır. İbn Şeddâd, Moğolların İslâm topraklarına saldırdıkları

³² Muhammed Kemaloğlu, "Türkiye Selçuklu Tarihi Birinci Elden Kaynakları", *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, (2013), s. 7-8.

³³ Anonim Selçuknâme, *Târih-i Âl-i Selçuk* (*Anonim Selçuknâme*), çev., Halil İbrahim Gök ve Fahrettin Coşguner, Ankara: Atıf Yayınları, 2014.

³⁴ Anonim Selçuknâme, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, çev., Feridun Nafiz Uzluk, Ankara, 1952.

³⁵ Hrand D. Andreasyan, "Türk Tarihine Âid Ermenî Kaynakları", *Tarih Dergisi* 1, (2011), s. 407-408.

³⁶ Süryanî Patrik Mihail, *Süryanî Patrik Mihailin Vakayinamesi İkinci Kısım (1042-1195)*, çev., Hrand D. Andreasyan, 1944.

dönemde yaşamış ve eserinde şahit olduklarını birinci elden aktarmıştır. İbn Şeddâd'ın *Târîhu'l-Meliki'z-Zâhir* adlı eseri Memluk Sultanı I. Baybars'ın hayatını ve dönemini konu alır. Eserin günümüze ulaşan kısmı 1271-1277 yılları arasında kapsamaktadır. Eser, Türkçeye M. Şerefeddin Yaltkaya tarafından çevrilmiştir. Eser, Anadolu'nun Moğol hâkimiyeti altındaki durumu ve Baybars'ın Anadolu seferi hakkında bilgiler verir.³⁷ Tez çalışmasında özellikle IV. Rükneddin Kılıç Arslan dönemindeki olayların değerlendirilmesi sırasında yararlanılan önemli bir kaynak olmuştur.³⁸

Ahmed Eflâkî, Menâkıbü'l-Ârifîn

Asıl adı Ahmed olan müellifin 1286-1291 yılları arasında doğduğu tahmin edilmektedir. Mevlana'nın oğlu Ulu Arif Çelebi'ye intisap eden Eflâkî, şeyhinin isteği üzerine *Menâkıbü'l-Ârifîn* adlı eseri yazmıştır. Müellifin eseri Tahsin Yazıcı tarafından 1976'da Türkçeye çevrilmiştir. Bu eser, Anadolu'nun 13. ve 14. yüzyıllardaki, toplum hayatını, sınıflar arasındaki ilişkileri, iktisadi şartlar ile gelenek görenekleri hakkında bilgi vermektedir.³⁹ Tez çalışmasında Pervane dönemi ve Mevlana hakkındaki bilgiler açısından önemli bir kaynak olmuştur.⁴⁰

Gregory Abû'l Farac, Abû'l Farac Tarihi

Abû'l-Farac'ın 1225'te Malatya'da doğduğu ve Yahudi olmasından dolayı daha ziyade İbnü'l-İbri lakabıyla tanındığı ifade edilmektedir. Süryaniler ona Bar İbrâyâ, Batılılar ise Bar Hebraeus demektedirler. Müellif; İbranice, Süryanice, Grekçe ve Arapça eğitim almıştır. Eser, Hz. Âdem'den başlayıp 1285 yılına kadar gelen olayları kapsamaktadır. Kardeşi Bar Sauma ve bazı müellifler 1297 yılına kadar gelen olayları içeren bir zeyl yazmışlardır. Eser, ilk olarak Edward Pocecke tarafından Latinceye çevrilmiştir. Abû'l Farac'ın bu eseri kendi dönemi için ana kaynak oluştururken Türk tarihi için de mühim bir kaynak olmuştur.⁴¹ Tez çalışmasında, Ömer Rıza Doğrul tarafından Türkçe'ye yapılan çevirisi kullanılmıştır. Eser, Türkiye Selçuklu Devleti'nde yaşanan olayları kronolojik olarak ele alır. Ayrıca devletin

³⁷ Casim Avcı, "İbn Şeddâd, Bahâeddin", *DİA*, c. 20, İstanbul, 1999, s. 373-374.

³⁸ İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi Al-Melik Al Zahir (Baybars) Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi*, çev., Şerefüddin Yaltkaya, İstanbul: İstanbul Maarif Matbaası, 1941.

³⁹ Tahsin Yazıcı, "Ahmed Eflâkî", *DİA*, c. 2, İstanbul, 1989, s. 62.

⁴⁰ Ahmet Eflâkî, *Âriflerin Menâkıbeleri*, C. I-II, çev., Tahsin Yazıcı, İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973.

⁴¹ Abdülkerim Özaydın, "İbnü'l İbrî", *DİA*, c. 21, İstanbul, 2000, s. 92-94.

kuruluşu ve Moğol tahakkümü altındaki Anadolu'dan da detaylı olarak bahsetmektedir.⁴²

Reşidüddîn Fazlullâh-ı Hemedânî, Câmiu't- Tevârih

Orta Çağ İslâm dünyasının ünlü devlet adamlarından olan Reşidüddîn Fazlullâh-ı Hemedânî, 1240'ta Hemedan'da doğmuştur. Müellif, *Câmiu't-Tevârih* adlı eserini İlhanlı Hükümdarı Gazan Han'ın isteği üzere kaleme almıştır. Eser, tamamlanmadan önce Gazan Han'ın vefat etmesi üzerine müellif, eserini Olcaytu'ya (1304-1316) ithaf etmek istemiş fakat Olcaytu, eserin Gazan Han'a ithaf edilmesini istemiştir. Ayrıca Gazan Han'ın halefi Olcaytu, müelliften kendisi için ayrı bir umumî tarih yazmasını istemiştir. İlhanlılar döneminde vezirlik makamına kadar yükselen Reşidüddîn Fazlullâh'ın bu eseri, Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğol hâkimiyetine girmesi hakkında önemli bilgiler verir. Eser, ilk olarak Ahmet Ateş tarafından Farsça olarak yayımlanmıştır.⁴³ Tez çalışmasında *Câmiu't- Tevârih*'in Selçuklular⁴⁴ ve İlhanlılar⁴⁵ kısımlarından faydalanılmıştır. Eser, Türkiye Selçuklu-İlhanlı ilişkileri hakkında önemli bilgi vermektedir.

Simon de Saint Quentin, Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248

Simon, 1247'de Papa tarafından Moğollarla iletişime geçmek için Hristiyan misyoner heyetinde görevlendirilmiştir. Simon, bu yolculuk esnasında Selçuklular ve Moğollar hakkında bilgi sahibi olmuştur. Simon, *Histoiresdes Tatares* adlı eserinde II. Keykavus döneminin siyasi gelişmeleri ve devlet adamları hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bu eserin Türkçeye çevirisi Erendiz Özbayoğlu tarafından yapılmıştır. Tez çalışmasında I. Alâeddîn Keykubad'ın öldürülmesi, II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında devlet adamların rolü ve II. Keykavus döneminin aydınlatılması açısından önemli bir kaynak olmuştur. Ayrıca Simon eserinde Babaî isyanı ve Moğolların Anadolu coğrafyasında yaptığı tahribat hakkında önemli bilgiler vermektedir.⁴⁶

⁴² Gregory Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. I-II, çev., Ömer Rıza Doğrul, Ankara: TTK, 1987.

⁴³ Osman Gazi Özgüdenli, "Reşidüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, *DİA*, c. 35, İstanbul, 2008, s. 19-21.

⁴⁴ Reşidü'd-dîn Fazlullah, *Cami'ü't- Tevârih Selçuklu Devleti*, çev., Erkan Göksu ve H. Hüseyin Güneş, İstanbul: Selenge Yayınları, 2010.

⁴⁵ Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't- Tevârih (İlhanlılar Kısım)*, çev., İsmail Aka, Mehmet Ersan ve Ahmad Hesamipour Khelejanî, Ankara: TTK, 2013.

⁴⁶ Simon de Saint Quentin, *Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248*, çev., Erendiz Özbayoğlu, Haz., Tufan Karasu, Alanya: Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2006.

İbnü'l Cevzî, el-Muntazam fî Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem

İbnü'l Cevzî, 1116'da Bağdat'ta doğmuştur. Müellif; tarih, biyografi, tefsir ve akaid alanlarında eserler telif etmiştir. Müellifin *el-Muntazam* adlı eseri olayları ve biyografileri yıllara göre ayrı başlıklar altında kaydetmektedir. Müellif, olayları anlattıktan sonra o yıl içinde vefat eden önemli kişilerin biyografileri hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bu eser, kâinatın ve Hz. Âdem'in yaratılışından başlayıp 1179 yılına kadar geçen olayları kronolojik olarak vermektedir.⁴⁷ Tez çalışmasında bu eserin Ali Sevim tarafından Türkçeye çevirisi yapılan Selçuklular kısmından faydalanılmıştır.⁴⁸

Melik Alâeddin Cüveynî, Tarih-i Cihangüşa

Ata Melik Cüveynî, Selçuklu, Harzemşah ve Moğollar döneminin önde gelen ailelerinden birine mensuptur. Müellifin 1252-1260 yıllarında üç cilt halinde kaleme aldığı *Tarih-i Cihangüşa* adlı eserinin üçüncü cildinde Türkiye Selçuklularının Moğol vesayeti altına girdiği dönem hakkında bilgiler verilmektedir. Müellif, kaydettiği bu olayların çoğuna bizzat şahit olmuştur. Müellif, Moğol hanedanlarının hizmetinde bulunmasına rağmen Moğol istilasından bahsederken olayları tarafsız olarak nakletmektedir. Eserin günümüze ulaşan en eski nüshası 1299 tarihli olup Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Eser, Türkçeye ilk olarak S. M. Tevfik Okbatan tarafından çevrilmiştir. Fakat bu çeviride hatalar olduğundan diğer ciltler neşredilmemiştir.⁴⁹ Bunun ardından eser daha sonra Türkçeye Mürsel Öztürk tarafından tek cilt halinde çevrilmiştir.⁵⁰

Müneccimbaşı Ahmet B. Lütfullah, Camiü'd Düvel

Müneccimbaşı, 1631'de Selanik'te doğmuştur. Selanik Mevlevihanesinde öğrenim görmüştür. Genç yaşlarda İstanbul'a gelen müellif İstanbul'da tefsir, hadis gibi İslâmî ilimler dersleri görmüştür. Münecimbaşı, *Camiü'd-Düvel* adlı iki cilt halindeki eserini Kara Mustafa Paşa'nın emri doğrultusunda yazmıştır. Eser, yaratılıştan 1670'e kadar olan olayları kapsar. Eserin ilk cildi Selçuklulara aitken, ikinci cildi Anadolu Selçukluları ve beyliklerle ilgili bilgi vermektedir. Müellifin İbn

⁴⁷ Yusuf Şevki Yavuz ve Casim Avcı, "İbnü'l-Cevzî, Ebü'l Ferec", *DİA*, c. 20, İstanbul, 1999, s. 543-549.

⁴⁸ Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Ümem'de Selçuklular (H. 430-485=1038-1092)*, çev., Ali Sevim, Ankara: TTK, 2014.

⁴⁹ Orhan Bilgin, "Cüveynî, Atâ Melik", *DİA*, c. 8, İstanbul, 1993, s. 140-141.

⁵⁰ Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, çev., Mürsel Öztürk, Ankara: TTK, 2013.

Bibî ve Aksarayî'nin eserlerini derlemesiyle oluşturduğu bu eser Damat İbrahim Paşa'nın gayreti ile şair Nedim başkanlığındaki bir heyet tarafından *Sahaifu'l-Ahbar* adı ile Türkçeye tercüme edilmiştir. Hasan Fehmi Turgal, *Camiü'd-Düvel*'in Anadolu Selçukluları bölümü 1935'te tercüme etmiştir.⁵¹ Eseri Ali Öngül ise mukayeseli olarak çalışmıştır.⁵²

Ioannes Kinnamos, Historia

Bizans tarihçilerinden Ioannes Kinnamos'un 1143'ten kısa bir süre sonra doğduğu ve çok genç yaşta Manuel Komnenos'un sekreteri olarak onunla seferlere katıldığı bilinmektedir. Manuel Komnenos'un ölümünden sonra gördüklerini tarih sıralamasına göre konu alan Kinnamos bu eserinde 1118-1176 tarihleri arasındaki olaylardan bahsetmektedir. Eserde Ioannes Komnenos ile Manuel Komnenos'un dönemleri ele alınmıştır. Adı geçen ilk hükümdar dönemi hakkında kısa bilgi vermiştir. Bunun sebebini ise o çağda yaşamamış olmasına dayandırmaktadır. Eserin yazması günümüze kadar ulaşmamıştır.⁵³ Eserinde İmparator ve Anadolu Sultanları arasındaki ilişkilerden bahsetmektedir. Sultan I. Mesud ve II. Kılıç Arslan dönemi Bizans- Türkiye Selçuklu ilişkileri bakımından önemli bir eserdir.⁵⁴

Anna Komnena, Alexiad

Anna Komnena, 1083'te İstanbul'da doğmuştur. Bizans İmparatoru olan Alexios Komnenos'un kızıdır. Anna, bu eserinde babası Alexios'un 1071-1118 yılları arasındaki askeri ve siyasi faaliyetlerinden bahseder. Eserin Türkçe çevirisi, Bilge Umar tarafından 1996'da yapılmıştır.⁵⁵ Eser, Anadolu tarihini konu edindiği için Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluş yılları açısından önemli bir eserdir.⁵⁶

Niketas Khoniates, Historia

Niketas Khoniates, 12. yüzyılın ortalarında Denizli yakınlarındaki Khonai şehrinde doğmuştur. Niketas, İstanbul'a gelerek iyi bir eğitim almış, Bizans sarayında kâtiplik

⁵¹ Ahmet Ağırakça, "Müneccimbaşı, Ahmed Dede", *DİA*, c. 32, İstanbul, 2006, s. 4-6.

⁵² Münecimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Camiü'd Düvel*, C. I-II, haz., Ali Öngül, İzmir: Akademi Kitabevi, 2001.

⁵³ Moravcsik Gyula, *Türk Tarihinin Bizans Kaynakları*, çev., Hüseyin Namık Orkun, Ankara: Sümer Basımevi, 1938, s. 38.

⁵⁴ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, haz., Işın Demirkent, Ankara: TTK, 2020.

⁵⁵ Kemalolu, "Türkiye Selçuklu", s. 17.

⁵⁶ Anna Komnena, *Alexiad Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexias Komnenos Dönemi'nin Tarihi Malazgirt'in Sonrası*, çev., Bilge Umar, İstanbul: İnkılâp Yayınevi, 1996.

yapmış ve valiliğe kadar yükselmiştir.⁵⁷ Niketas'ın bu eserinin 1118-1206 yılları arasında İmparator Manuel'in ölümüne kadar olan kısmı Türkçeye tercüme edilmiştir. Bu eser, I. Mesud ve II. Kılıç Arslan dönemlerinde Türkiye Selçuklularının tarihleri hakkında önemli bilgiler verir.⁵⁸

Yazıcızâde Ali, Târih-i Âl-i Selçuk

Yazıcıoğlu Ali'nin hayatı hakkında yeterli bilgi mevcut değildir. Müellif, *Târih-i Âl-i Selçuk*, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, *Selçuknâme* ve *Oğuznâme* adlı eserlerini Osmanlı Sultanı II. Murad'ın isteği üzerine yazmıştır. Bu eser, dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Oğuzlardan, ikinci bölümde Selçuklulardan, üçüncü bölümde İbn Bibî'nin *el- Evâmirü'l- Alâiyye* adlı eserinin Farsça tercümesinden, Anadolu Selçuklu Devleti'nden, dördüncü bölümde ise Gazan Han'dan ve Osmanlı soyundan bahsetmektedir.⁵⁹ Tez çalışmasında Abdullah Bakır çevirisi⁶⁰ kullanılmıştır.

Hamdullah bin Ebibekr Ahmed Bin Nasr Müstevfi-i Kazvinî, Târih-i Güzide

Hamdullah Kazvinî, Kazvin'de doğmuştur. İlhanlı Hükümdarı Olcaytu zamanında kâtiplik görevinde bulunmuş ve o dönemlerde yetişen bir tarihçidir. Müellif, İlhanlı Devleti'nin çöküş dönemine tanıklık etmiş ve *Târih-i Güzide* adlı eserini birçok tarih kitabını inceleyerek ve bu incelenen eserlerin özetlerini çıkararak oluşturmuştur. Yazar 1329'da tamamladığı eserini Vezir Gıyâseddin'e hediye etmiştir.⁶¹ Tez çalışmasında Türkiye Selçuklu-İlhanlı ilişkisi açısından önemli bir kaynak olmuştur.⁶²

Aknerli Grigor, Vakayiname (Okçu Milletinin Tarihi)

Aknerli Grigor, 13. yüzyıl tarihçilerindendir. Onun *Okçu Milletlerinin Tarihi* adlı eseri Rahip Mağakya adlı müellife atfedilmiştir. Aknerli Grigor'un Süryani Mihail'in vakayinamesinin 1273'te Ermeniceye yapılan tercümesini el yazısıyla kopya ettiği bilinmektedir. Yazar, *Okçu Milletlerinin Tarihi* adlı eserinde Moğolların Anadolu'ya ve şark eyaletlerine yaptığı saldırılardan bahsetmektedir. Ayrıca Kilikya krallarının

⁵⁷ Gyula, *Türk Tarihinin*, s. 38-39.

⁵⁸ Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev., Fikret Işıltan, Ankara: TTK, 1995.

⁵⁹ Osman Gazi Özgüdenli, "Târih-i Âl-i Selçuk", *DİA*, c. 40, İstanbul, 2011, s. 72-73.

⁶⁰ Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Oğuzname-Selçuklu Tarihi)*, haz., Abdullah Bakır, İstanbul: Çamlıca, 2017.

⁶¹ Şemseddin Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları -Tarihve Müverrihler-*, İstanbul: Endülüs Yayınları, 1991, s. 309-312.

⁶² Hamdullah Müstevfi-yi Kazvinî, *Târih-i Güzide*, çev., Mürsel Öztürk, Ankara: TTK, 2018.

Moğollarla dostane ilişkiler kurarak tahribatı engellemek istediklerini belirtmektedir.⁶³ Miladi 1240-1273 tarihleri arasındaki olayları konu edinen bu eser, Anadolu'nun Moğol işgaline uğradığı süreç hakkında önemli bilgiler vermektedir.⁶⁴

Niğdeli Kadı Ahmed, el-Veledü's-Şefik

Niğdeli Kadı Ahmed, 1286'da doğmuştur. Müellif, Türkistan kökenli Hoten Türkmenlerinden olup 1203-1204'te Niğde'ye gelmiştir. Kadı Ahmed, *el-Veledü's-Şefik* adlı Farsça eserinin girişini Arapça yazmıştır. Eser, dönemin İlhanlı Sultanı Ebu Said Bahadır Han ile veziri Gıyâseddin'e ithaf edilmiştir. Beş bölümden oluşan eserin ikinci bölümü Hz. Peygamber'in hicret ettiği tarihten (621) 1333 yılına kadar gelen olayları kapsamaktadır. Müellif, özellikle Türkiye Selçuklu Devleti'ne dair verdiği bilgilerde şahit olduklarına ve kanaatlerine ait anekdotlara yer vermiştir. Eserin yegâne nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir.⁶⁵ Tez çalışmasında Ali Ertuğrul'un Türkçeye yaptığı tercümeden faydalanılmıştır.⁶⁶

Georgios Akropolites, Historia

1217'de İstanbul'da doğan Akropolites, İznik Bizans İmparatorluğu'nun hizmetine girmiştir. Yazar, burada eğitim almış ve kendisini geliştirmiştir.⁶⁷ Akropolites, VIII. Mikhael Palaiologos zamanında da önemli yöneticilik görevlerinde bulunmuştur. VIII. Mikhail döneminde yazdığı *Khroniké Syngrafé* adlı eseri 1203-1261 yılları arasındaki olayları konu edinmektedir. Bu eser, Selçuklu ve İznik idaresi ile Tatarlar hakkında önemli bilgiler vermektedir.⁶⁸

İbnü'l-Adîm, Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb'de Selçuklular (1055-1127)

İbnü'l-Adîm, 1192'de Halep'te dünyaya gelmiş, müderrislik ve kadılık görevlerinin ardından vezirlik makamına tayin edilmiştir. Halep Eyyûbî Melikliğinde vezirlik yaparken önemli bölgelere elçi olarak gönderilmiştir. Müellifin *Zübdetü'l Haleb min Târîhi Haleb* adlı eseri 1243'e kadar olan olayları kapsamaktadır. Eserde, Halep ile

⁶³ Andreasyan, "Türk Tarihine", s. 418-419.

⁶⁴ Aknerli Grigor, *Okçu Milleti Tarihi*, çev., Hrant D. Andreasyan, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2012.

⁶⁵ Ali Ertuğrul, "Niğdeli Kadı Ahmed", *DİA*, c. Ek-2, Ankara, 2019, s. 355-356.

⁶⁶ Niğdeli Kadı Ahmed, *el-Veledü's-Şefik ve'l-Hâfidü'l-Halik*, C. I, çev., Ali Ertuğrul, Ankara: TTK, 2015.

⁶⁷ Gyula, *Türk Tarihini*, s. 39.

⁶⁸ Georgios Akropolites, *Vekayinâme*, çev., Bilge Umar, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008.

ilgili bir bağlantısı olan ünlü kişileri, aileleri ve hanedanları anlatmaktadır.⁶⁹ Bu eser, Büyük Selçuklu, Türkiye Selçuklu, Irak ve Suriye Selçukluları ve onlara bağlı devletler hakkında önemli bilgiler vermektedir.⁷⁰

Urfalı Mateos, Vekayi-nâmesi Papaz Grigor Zeyli

Urfalı Mateos'un bu eseri 952-1136 yılları arasındaki olayları ele almaktadır. Müellifin olaylara bizzat tanık olması eserin ehemmiyetini artırmaktadır. Papaz Grigor tarafından bir de zeyl (1136-1162) eklenen bu eser, Türkçeye çevrilmiştir.⁷¹ Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluşu açısından önemli bir eserdir.

İbn Haldun, Mukaddime

İbn Haldun, 1332'de Tunus'ta doğmuştur. Müellifin *Kitâbü'l-İber ve dîvânü'l-mübtede'* ve *'l-haber fî eyyâmi'l-'Arabve'l-Berber ve men âserahüm min zevi's-sultâni'l-ekber* adlı eseri yedi bölümden oluşmaktadır. Bu esere giriş olarak yazdığı *Mukaddime* tarih yazıcılığı açısından önemlidir. *Mukaddime* de kendi içerisinde altı bölümden oluşmaktadır. Müellif, dördüncü bölümde devletin ortaya çıkışından bahsetmektedir. Müellifin eserini ne zaman tamamladığı tam olarak bilinmemektedir. Eser, Pirizade Mehmed Sahib tarafından tercüme edilmiştir. Bu tercüme I. Mahmud'a ithaf edilmiştir.⁷² Tez çalışmasında Zakir Kadiri Ugan'ın çevirisinden faydalanılmıştır.⁷³ Türkiye Selçuklu tarihi ile ilgili doğrudan bilgiler vermese de göçebe toplumların yapıları hakkında önemli bilgiler vermektedir. Dönemin vakaları yeri geldiğinde İbn Haldun'un verdiği bilgiler doğrultusunda değerlendirilmiştir.

Bunların dışında Nikephoros Bryennios'un *Tarihin Özü*⁷⁴, Ioannes Zonaras'ın *Tarihlerin Özeti*⁷⁵, Hamdullah Müstevfi-i Kazvî'nin *Tarih-i Güzide*⁷⁶, Ahmed b. Mahmud'un Osmanlı padişahı II. Selim'e sunduğu *Selçuknâme*⁷⁷, Mevlânâ'nın

⁶⁹ Ali Sevim, "İbnü'l Adîm", *DİA*, c. 20, İstanbul, 1999, s. 478-479.

⁷⁰ Kemâlüddîn İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb min Târihi Haleb'de Selçuklular* (H. 447-521=1055-1127), çev., Ali Sevim, Ankara: TTK, 2014.

⁷¹ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-Namesi(952-1136) Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1161)*, çev., Hrantd Andresyan, Ankara: TTK, 2000, s. XVII-XXV.

⁷² Tahsin Görgün, "Mukaddime", *DİA*, c. 31, İstanbul, 2006, s. 118-120.

⁷³ İbn Haldun, *Mukaddime*, C. I-III, çev., Zekir Kadiri Ugan, İstanbul: MEB Yayınları, 1996.

⁷⁴ Nikephoros Bryennios, *Tarihin Özü*, çev., Bilge Umar, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008.

⁷⁵ Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, çev., Bilge Umar, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008.

⁷⁶ Hamdullah Müstevfi-yi Kazvîni, *Târih-i Güzide*, çev., Mürsel Öztürk, Ankara: TTK, 2018.

⁷⁷ Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Name*, C. I-II, çev., Erdoğan Merçil, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1977.

Mektuplar⁷⁸, Osman Turan'ın *Şemseddin Altunaba Vakfiyesi*⁷⁹ gibi eserlerde istifade edilen kaynaklar arasında bulunmaktadır.

Araştırma Eserler

Yukarıda yer verilen ana kaynaklar dışında çalışmaya içerik ve metot olarak katkı sağlayan araştırma eserler de olmuştur. Bu çalışmalar, dönem ana kaynaklarına bağlı kalarak Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyasi tarihini konu edindikleri gibi sultan, olay ve tematik içerikli olarak da yazılmışlardır. Bu itibarla söz konusu çalışmalara bakıldığında; Mükrimin Halil Yinanç'ın, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*⁸⁰ adlı eseri ile Osman Turan'ın *Selçuklular Zamanında Türkiye*⁸¹ adlı eseri Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyasi ve sosyal tarihi bakımından en çok faydalanılan araştırma eserler olmuştur. Her iki eserde Türklerin Anadolu'ya gelişinden Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılışına kadar olan olayları ele almaktadır. Ayrıca Osman Turan'ın *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*⁸², *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*⁸³ adlı eserlerinden de faydalanılmıştır. Yine Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyasi tarihi hakkında önemli bilgiler veren Claude Cahen'in *Osmanlılardan Önce Anadolu*⁸⁴ adlı eseri, Moğollar öncesi ve sonrası Anadolu'nun durumunun değerlendirilmesi açısından önemli bilgiler vermektedir.

Türkiye Selçuklu sultanları hakkında yapılan çalışmalara bakıldığında I. Alâeddin Keykubad zamanının değerlendirilmesine yardımcı olan Mehmet Altay Köymen'in, *Alâeddin Keykubad ve Zamanı*⁸⁵ en başta zikredilmesi lazım gelen eserdir. Emine Uyumaz'ın, *Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)*⁸⁶ ve Yavuz Selim Burgu'nun, *Anadolu Selçukluları Alâeddin Keykubad ve Zamanı*⁸⁷ adlı eserleri dönemin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel

⁷⁸ Mevlânâ Celâleddîn, *Mektuplar*, çev., Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1963.

⁷⁹ Osman Turan, "Şemseddin Altun-aba Vakfiyesi ve Hayatı", *Belleten*, 11/42 (1947), s. 197-235.

⁸⁰ Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, C. I-II, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1944.

⁸¹ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu, 1971.

⁸² Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2009.

⁸³ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Ankara, TTK, 1958.

⁸⁴ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev., Erol Üyepazarcı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012.

⁸⁵ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Alâeddin Keykubad ve Zamanı*, haz., Salim Koca-Sinan Tarıfci, İstanbul: Kronik Kitap, 2020.

⁸⁶ Emine Uyumaz, *Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)*, Ankara: TTK, 2003.

⁸⁷ Yavuz Selim Burgu, *Anadolu Selçukluları Alâeddin Keykubad ve Zamanı*, İstanbul: Selenge, 2011.

olayları hakkında önemli bilgiler vermektedirler. Yine Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemi için Tuncer Baykara'nın, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1164-1211) Gazi-i Şehit*⁸⁸, Selim Kaya'nın, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*⁸⁹ adlı eserlerinden de faydalanılmıştır. Muharrem Kesik'in, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*⁹⁰, ve Salim Koca'nın, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*⁹¹ çalışmaları da sultanların dönemlerinin ele alınması sırasında yararlanılan çalışmalar olmuştur.

Araştırma eserlerine tematik olarak bakıldığında Türkiye Selçuklu Devleti'nin gerileme ve çöküş dönemini Mehmet Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*⁹² adlı eseriyle ele almıştır. Yine bu dönemi Nejat Kaymaz, *Türkiye Selçuklularının İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü*⁹³ adlı eserinde ele alırken devleti gerileme ve yıkılış sürecine götüren olayları geniş bir perspektifle değerlendirmiştir. Türkiye Selçuklu Devleti'nin yönetiminden sorumlu kişiler hakkında bilgi için Refik Turan'ın *Türkiye Selçuklularında Hükûmet Mekanizması (Vezîr ve Divân)*⁹⁴ adlı eseri ve İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*⁹⁵ adlı eserinden Türkiye Selçuklu döneminde saray teşkilâtındaki görevliler hakkında bilgi almak amacıyla faydalanılmıştır. Yine Nejat Kaymaz'ın *Pervâne Mu'înü'd-dîn Süleyman*⁹⁶ adlı eseri, IV. Kılıç Arslan ve Pervane dönemleri açısından ehemmiyetli bir eserdir. Faruk Sümer'in *Anadolu'da Moğollar*⁹⁷, İlhan Erdem'in *Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)*⁹⁸, adlı çalışmaları Moğolların Anadolu topraklarında yürüttüğü politikalar açısından önemlidirler. Tez çalışmasında ele alınan rüşvet başlıkları ise Erdoğan Merçil'in *Selçuklular'da Rüşvet*⁹⁹ adlı çalışması doğrultusunda değerlendirilmiştir.

⁸⁸ Tuncer Baykara, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1164-1211) Gazi-Şehit*, Ankara: TTK, 1997.

⁸⁹ Selim Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, Ankara: TTK, 2006.

⁹⁰ Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi*, Ankara: TTK, 2003.

⁹¹ Salim Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykavus (1211-1220)*, Ankara: TTK, 1997.

⁹² Mehmet Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, Ankara: Birleşik Yayınevi, 2010.

⁹³ Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü*, Ankara: TTK, 2011.

⁹⁴ Refik Turan, *Türkiye Selçuklularında Hükûmet Mekanizması (Vezîr ve Divân)*, İstanbul: MEB Yayınları, 1995.

⁹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Ankara: TTK, 1988.

⁹⁶ Nejat Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-dîn Süleyman*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1970.

⁹⁷ Faruk Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, Ankara: TTK, 1970.

⁹⁸ İlhan Erdem, "Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1995.

⁹⁹ Erdoğan Merçil, "Selçuklular'da Rüşvet", *Belleten*, 71/261, (2007).

2. TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ KURULUŞ DÖNEMİ

Bu bölümde Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluş dönemi sultanları Süleyman Şah (1075-1081), I. Kılıç Arslan (1092-1107), Şahin Şah (1110-1116), I. Mesud (1116-1155), ve II. Kılıç Arslan'ın (1155-1192), saltanat devrelerindeki siyaset ahlakına aykırı idari ve sosyal örneklerle temas edilecektir. Devletin kuruluş sürecinde olması ve teşkilatlanmanın ilerleyen evrede bütün yönleriyle şekillenecek olmasından dolayı, dönem kaynaklarında bu dönemle alakalı aykırı olaylarının pek yer almadığı görülmektedir. Bu durumu bir yönüyle de Selçuklu hanedan ailesinin Anadolu merkezli faaliyetlerinin tam anlamıyla şekillenmeye başladığı dönem olmasıyla da ilişkilendirmek mümkündür. Öyle ki İbn Haldun, devletin ilk kurulduğunda göçebe toplumlardan oluştuğunu belirttikten sonra bu göçebelerin yerleşik hayata geçmesiyle birlikte cemiyetin de pek çok aşama geçirdiğini ve zamanla da devlette birtakım örfi kuralların oluştuğunu nakletmektedir.¹⁰⁰ Buradan hareketle Türkiye Selçuklu Devleti'nde de sınırların genişlemesi, farklı toplumlarla karşılaşılması, insanların beklenti düzeyinin değişmesi ve sair durumların Selçuklu toplumunun ve devletin bünyesinde bir takım akisler meydana getirdiği aşikârdır. Çalışmanın bu bölümü çok geniş yelpazede ve çeşitlilikte olmasa da bir takım aykırılıkların varlığını dönem kaynaklarına yansıyan şekliyle ele almaktadır.

2.1. Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu ve Süleyman Şah

Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu bilindiği üzere Süleyman Şah olup, Selçuk Bey'in Arslan Yabgu adlı oğlunun neslinden gelmektedir. Süleyman Şah'ın babası ise Arslan Yabgu'nun oğullarından Kutalmış olup, Sultan Alp Arslan'a karşı 1063'te girdiği saltanat mücadelesinde hayatını kaybetmiştir.¹⁰¹ Onun vefatının ardından kaynaklara yansıyan şekliyle oğulları; Mansur, Süleyman, Alp İlek ve Devlet, Büyük Selçuklu Devleti'nin başkenti Rey'de tutsak edilmişlerdir. Esir alınan bu hanedan üyelerini Alp Arslan öldürmek istediye de Veziri Nizamülmülk'ün “*Akrabayı*

¹⁰⁰ İbn Haldun, *Mukaddime*, C. I, çev., Zakir Kadirî Ugan, İstanbul: MEB Yayınları, 1997, s. 436-437.

¹⁰¹ Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, *El-Muntazam Fi Târîhi'l-Ümem'de Selçuklular*, çev., Ali Sevim, Ankara: TTK, 2014, s. 87-90; İbnü'l Esîr, *İslâm Tarihi El-Kâmil Fi't-Târih Tercümesi*, C. 10, çev., Abdülkerim Özaydın, İstanbul: Bahar Yayınları, 1987, s. 48-49; Reşîdü'd-dîn Fazlullah, *Cami'ü't-Tevârih Selçuklu Devleti*, çev., Erkan Göksu, H. Hüseyin Güneş, İstanbul: Selenge Yayınları, 2010, s. 107-108; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2009, s. 148-145; Ali Sevim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi İbnü'l Adîm Bugyetü't-taleb fi Tarihi Haleb (Seçmeler)*, Ankara: TTK, 1982, s. 24; Muharrem Kesik, *1071 Malazgirt Zafere Giden Yol*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2018, s. 33-36.

öldürmek doğru olmaz. Uğursuzluk getirir. Devlet çabuk yıkılır” diyerek engel olduğu kaydedilmektedir.¹⁰²

Bunun ardından belli bir müddet esaret hayatı yaşayan Kutalmışoğullarının Anadolu’ya nasıl ve ne şekilde geldiklerine dair geliştirilen bir takım yaklaşımlar vardır. Bunlar içerisinde özellikle gaza hareketlerinde bulunmaları için Bizans sınırlarına gönderildiklerine dair yaklaşım diğerlerine göre daha makul görülmektedir. Buradan hareketle bakıldığında Kutalmışoğulları, Anadolu’da ilk olarak Diyarbakır-Urfa ve Birecik yakınlarına kadar gelmişler ve belli bir müddet burada kalmışlardır.¹⁰³ Kutalmışoğullarının Anadolu’ya geldiği sırada Türk beylerinden Emir Atsız ile Emir Şöklü mücadele halindeydiler. Kutalmışoğullarından Alp İlik, Devlet ve amcaları olan Resul Tekin bahsi geçen mücadelede Şöklü’nün yanında yer almışlardır. Mücadelenin sonunda, 1075 yılında, Şöklü hayatını kaybederken adı geçen Kutalmışoğulları ise esir düşmüşlerdir.¹⁰⁴

Bu gelişmeler yaşanırken Kutalmışoğullarından Süleyman Şah ise önce Halep’i kuşatmış hemen ardından da Antakya’ya gitmiştir. Ancak o, beraberindekilerle Antakya’yı kuşatma altına almışsa da bir netice elde edememiştir. Süleyman Şah, yılmadan mücadelesine devam etmiş ve yeni güzergâhı Konya olmuştur. Burada özellikle Gevâle Kalesi başta olmak üzere birçok kaleyi zapt etmiştir.¹⁰⁵ İleri harekâtına devam etmekte kararlı olan Süleyman Şah ve Türkmenler, Anadolu coğrafyasındaki asıl hedefleri olan Bizans İmparatorluğu hudutlarına ise 1074’te nihayet girebilmişlerdir. Dönem itibarıyla Bizans’ın siyasi karışıklıklar içerisinde bulunmasını fırsat bilerek İznik’i zapt etmişlerdir. Böylelikle 1074-5 tarihi Anadolu’daki Türkmenler ve Müslümanlar açısından yeni bir başlangıç olmuştur ki

¹⁰² Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü’l Ahbâr*, çev., Mürsel Öztürk, Ankara: TTK, 2000, s. 11.

¹⁰³ Aksarayî, *Müsâmeretü’l Ahbâr*, s. 11; Ali Sevim, *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah*, Ankara: TTK, 2018, s. 22.

¹⁰⁴ Mehmet Altay Köymen, “Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devleti’nin Kuruluşu”, *Belleten*, 57/218 (1993), s. 74; Ali Sevim, “Süleyman Şah I”, *DİA*, c. 38, İstanbul, 2010, s. 103.

¹⁰⁵ Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, çev., Bilge Umar, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008, s. 151; Sevim, *Anadolu Fatihî*, s. 27; Mehmet Şeker, “Rükne’-d-din Süleyman Şah b. Kutalmış (Ö. 479/1086) Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti’nin Kurucusu ve İlk Sultanı (1075-1086)”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırma Dergisi*, 1 (2016), s. 39; Anadolu Selçuklu Devleti’nin kuruluş tarihi için bk. İbrahim Kafesoğlu “Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, 10-11 (1981), s. 4-9; Azîmî kuruluş tarihini 1074/75 vermiştir. Bk. Azîmî, *Azîmî Tarihi Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler (H. 430-538=1038/39-1143/44)*, çev., Ali Sevim, Ankara: TTK, 2006, s. 24.

İznik, Selçuklu hanedan ailesinden Kutalmışoğullarının merkezi olarak belirlenmiştir.¹⁰⁶

Osman Turan, yeni kurulan bu devleti müstakil bir siyasi teşekkül olarak değerlendirmektedir.¹⁰⁷ Ancak bu devletin Büyük Selçuklu Devleti'ne bağlı olup olmadığı hakkında halen net bir bilgi olmadığı gibi Süleyman Şah'ın da para bastırma ve hutbe okutma gibi saltanat alametlerini kullandığına dair bir kaynak mevcut değildir.¹⁰⁸ Süleyman Şah'ın saltanatın ilk evresindeki politikasına bakıldığında daha ziyade Doğu Roma İmparatorluğu içerisinde yaşanan taht kavgalarına müdahil olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda imparatorluk tahtı için mücadeleye girişen Botaniates'e yardım ederek imparator olmasını sağlamıştır.¹⁰⁹

Söz konusu bu yardım, Süleyman Şah'ın batı yönlü askerî seferlerinin önünü açan ilk adım olmuştur. Doğu Roma'ya yönelik politika bu yönde karar bulurken; Büyük Selçuklu Devleti'ne yönelik Süleyman Şah'ın takip ettiği yaklaşım da dönem itibariyle dikkat çekicidir. Özellikle kardeşi Mansur'un Sultan Melikşah'a (1072-1092) yönelik isyan girişimine hazırlandığını öğrenir öğrenmez, durumu hemen Isfahan'a bildirmiştir. Sultan Melikşah, Mansur'un Doğu Roma İmparatorluğu sarayında olmasından dolayı imparatora haber yollayarak Mansur'un kendilerine teslim edilmesini istediye de bir netice elde edememiştir. Bu esnada tekrar Anadolu coğrafyasına dönen Mansur, kardeşi Süleyman Şah ile mücadeleye girişmiştir. Bu gelişmeler karşısında etkili bir sonuç elde etmek isteyen Sultan Melikşah, Selçuklu komutanlarından Emir Bozan ve Emir Porsuk komutasındaki birlikleri arka arkaya Anadolu'ya göndermiştir. Neticede Emir Porsuk komutasındaki Selçuklu birlikleri Kutalmışoğlu Mansur'u öldürmüşlerdir.¹¹⁰

Süleyman Şah'ın ilerleyen süreçte Doğu Roma İmparatorluğu tahtını ele geçirmeye çalışan kişilerle irtibatı devam etmiş ve Komnenos ve Melissenos adlı komutanların taht için giriştikleri mücadelede ikincisinin isyan çıkarmasına destek vermiştir. Melissenos ise imparatorluk sınırları dâhilinde bulunan Anadolu'nun batı kısmı,

¹⁰⁶ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu, 1971, s. 78; Kesik, *1071 Malazgirt*, s. 143-144; Yusuf Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, Ankara: TTK, 2018, s. 63.

¹⁰⁷ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 225.

¹⁰⁸ Sevim, "Süleyman Şah I", s. 104.

¹⁰⁹ Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 148; Nikephoros Bryennios, *Tarihin Özü*, çev., Bilge Umar, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008, s. 135.

¹¹⁰ Köymen, "Süleyman Şah", s. 75-76; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086'ya Kadar)*, Ankara: TTK, 1988, s. 105.

Phrygia ve Galatia'nın (Denizli ve Ankara bölgesi) idaresini vereceğini vaat etmiştir. Ancak yaşanan süreç Melissenos'u tahta taşımayacak ve I. Aleksios Komnenos (1081-1118), Doğu Roma imparatoru olacaktır. Burada şunu da ifade etmek gerekir ki Süleyman Şah ve Türkmenler, yaşanan gelişmeleri kendileri lehine değerlendirmişler ve askerî akınlarla ele geçirdikleri yerler üzerinde tesis ettikleri hâkimiyet, onları Doğu Roma İmparatorluğu'nun sınırlarına ulaştırmıştır. Yeni imparator Aleksios, her ne kadar Selçuklu Türkmenleri üzerine gece baskınları tertip ettirdiyse de sonuç elde edememiştir.¹¹¹ Çünkü İmparator'un organize ettiği baskınlar, yaşanan iç gelişmelerden dolayı Süleyman Şah ile anlaşmayı kaçınılmaz kılmış ve nihai olarak taraflar 1081'de Dragos/Dragon Suyu¹¹² anlaşmasını imzalamışlardır. Böylelikle adı geçen nehir, Doğu Roma ile Türkiye Selçuklu Devleti arasında sınır olarak belirlenmiştir.¹¹³

Süleyman Şah döneminde devletin batı yönlü politikası Doğu Roma İmparatorluğu merkezli olarak bu şekilde belirirken, Türkiye Selçuklu Devleti'nin doğu kısmında da bir takım mücadelelere giriştiği görülmektedir. Bu doğrultuda ilk olarak Ermeni Prensliği üzerine sefer düzenlemiş ve 1082'de Tarsus, 1083'te Adana, Misis, Anazarva ve Kilikya bölgesindeki şehirler zapt edilmiştir.¹¹⁴ Süleyman Şah, aynı zamanda Anadolu'nun güneyine dönük akınlarda da bulunmuş ve birlikleriyle Antakya'ya hareket etmiştir. Onun 1084'te Antalya'yı zapt etmesi Türkmenler de büyük sevinç yaratmıştır.¹¹⁵ Öyle ki Süleyman Şah Antalya'nın fethedildiğini büyük Sultan Melikşah'a bildirmiştir.¹¹⁶ Burada bir hususa daha dikkat çekmek gerekirse Süleyman Şah'ın Antakya civarında zapt ettiği yerlerde sağladığı hâkimiyet, bir müddet sonra onu, Büyük Selçuklu Devleti'nin vasallarından Musul Emiri Arap Şerefü'd-Devle ile karşı karşıya kalmasını da beraberinde getirmiştir.¹¹⁷ Nihayet

¹¹¹ Anna Komnena, *Alexiad Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexias Komnenos Dönemi'nin Tarihi Malazgirt'in Sonrası*, çev., Bilge Umar, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1996, s. 124.

¹¹² İzmit Körfezi'nin güney kısmında bulunan deredir. Bk. Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1993, s. 224-225.

¹¹³ Komnena, *Alexiad*, s. 126; Köymen, "Süleyman Şah ve Anadolu", s. 78.

¹¹⁴ Mehmet Şeker, "Süleyman Şah", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 1/1 (2016), s. 46-47; Mehmet Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Ankara: TTK, 2019, s. 40; Suryanî Patrik Mihail, *Suryanî Patrik Mihailin Vakainamesi İkinci Kısım (1042-1195)*, çev., Hrant Andreasyan, 1944, s. 37.

¹¹⁵ Sevim, *Kutalmışoğlu Süleymanşah*, s. 33-34; Kemâlüddin İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l Haleb min Târîhi Haleb'de Selçuklular (H. 447-521=1055-1127)*, çev., Ali Sevim, Ankara: TTK, 2014, s. 51-53.

¹¹⁶ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 14.

¹¹⁷ İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, s. 55; İbnü'l Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih*, C. 10, s. 129.

Süleyman Şah'ın Halep yakınlarına kadar gelmesi üzerine taraflar, Kurzâhil'de 1085'te mücadeleye girişmişler ve Müslim hayatını kaybetmiştir.¹¹⁸

Kuzey Suriye'de faaliyetlerine devam etmek isteyen Süleyman Şah, Halep civarında Melik Tutuş ile mücadeleye girişmişse de bunu hayatıyla ödeyecek ve 1086'da Ayn-Selem'de hayatını kaybedecektir.¹¹⁹ Süleyman Şah'ın nasıl öldüğü tam olarak bilinmemekle birlikte kaynaklarda intihar ettiği ve Melik Tutuş'un askerleri tarafından öldürüldüğüne dair nakiller bulunmaktadır. Bu doğrultuda Anna Komnena, eserinde Süleyman Şah'ın adamlarının savaş alanından kaçtığını bundan dolayı onun da bulunduğu mevziyi terk ettiğini ve akabinde intihar ettiğini iddia etmektedir.¹²⁰ Abû'l Farac da benzer şekilde değerlendirmelerde bulunmakta ve Süleyman Şah'ın savaş meydanında kendi askerlerinin yenildiğini görünce bir bıçakla intihar ettiğini kaydetmektedir.¹²¹ Dönem müelliflerinden Urfalı Mateos ise ordusunun kaçmasının ardından Süleyman Şah'ın Melik Tutuş'un askerleri tarafından öldürüldüğünü nakletmektedir.¹²² İbnü'l-Esîr'e bakıldığında onun da Sultan'ın intihar ettiğine yönelik rivayetlere yer verdiği görülmektedir.¹²³ Yine ilgili döneme dair nakillerinde Aksarayî de Sultan'ın intihar ettiği bilgisini vermektedir.¹²⁴

Süleyman Şah dönemine ait siyasi gelişmeleri bu şekilde kısaca ifade etmek mümkündür. Devletin kuruluş ve özellikle teşkilatlanma aşamasında bulunmasından dolayı döneminde ve döneminden hemen sonra yazılmış vakayinamelerde Süleyman Şah'ın saltanatında idarî birimlerde ve devlet erkânı arasında herhangi bir şekilde aykırılık yapıldığına dair nakiller bulunmamaktadır. Süleyman Şah ve Kutalmışoğullarına bağlı Türkmenlerin 1075-1086 yılları arasındaki temel hedeflerinin daha ziyade Anadolu coğrafyasında, Doğu Roma İmparatorluğu ve Ermeniler üzerinde hâkim unsur rolüne geçmek şeklinde bir politikayı hedefledikleri görülmektedir.

¹¹⁸ İbnü'l Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih*, C. 10, s. 129; Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, Haz. Erdoğan Merçil, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2018, s. 297-298.

¹¹⁹ İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, s. 58-59; İbnü'l Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih*, C. 10, s. 135; Muhammed b. Hâvendşâh b. Mahmûd Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ fî Sîreti'l Enbiyâve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye)*, Tercüme ve Notlar: Erkan Göksu, Ankara: TTK, 2018, s. 267; Mehmet Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ankara: TTK, 2017, s. 113.

¹²⁰ Komnena, *Alexiad*, s. 195; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, s. 267.

¹²¹ Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, C. 1, çev., Ömer Rıza Doğrul, Ankara: TTK, 1999, s. 333.

¹²² Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev., Hrant D. Andreasyan, Ankara: TTK, 2000, s. 168-169.

¹²³ İbnü'l Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih*, C. 10, s. 135.

¹²⁴ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 15.

2.2. Sultan I. Kılıç Arslan Dönemi Gelişmeleri ve Aykırılıklar (1092-1107)

Sultan I. Kılıç Arslan, Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu Süleyman Şah'ın oğludur. Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah, Süleyman Şah'ın ölümünün ardından veziri Hasan b.Tahir ile oğulları Kılıç Arslan ile Kulan Arslan'ı İsfahan'a götürerek gözetim altına aldırılmıştır. Bu nedenle Süleyman Şah'ın ölümünün ardından varisleri bir süre Selçuklu tahtına çıkamadıkları için devletin idaresi İznik'te vekil olarak bulunan Ebû'l Kasım'ın eline geçmiştir. O, Süleyman Şah'ın Doğu Roma üzerine gerçekleştirmek istediği akınları devam ettirme kararı almış ve kısa süre sonrada İmparator Aleksios Komnenos ile mücadeleye girişmiştir ki, bu durum taraflar arasında 1081'de imzalanan Drakon/Dragos Suyu Anlaşmasının bozulmasını da beraberinde getirmiştir.¹²⁵

Bu noktadan hareketle bakıldığında İznik ve civarını elde tutmak için büyük çaba ortaya koyduğu anlaşılan Ebû'l Kasım, adı geçen imparator ile mücadele halinde olmuştur. Bilindiği üzere Ebû'l-Kasım'ın Doğu Roma İmparatorluğu dışında aşması gereken en büyük engellerden birisi de Büyük Selçuklu Devleti ve Sultan Melikşah olmuştur.¹²⁶ Bu doğrultuda Sultan Melikşah ile ilişkilerini düzeltmek için hareket etmeden önce yerine vekil olarak kardeşi Ebû'l Gazi'yi bırakmıştır. Ebû'l Gazi, vekil olarak bulunduğu sırada İmparator Aleksios'un onu etkilemek ve kendi tarafına çekmek için değerli hediye ve para teklifinde bulunduğu da bilinmektedir. Adı geçen imparatorun teklifi cazip gibi gelse de bu tekliflerin tamamen İznik'in kendisine verilmesine dönük olduğunu fark eden Ebû'l-Gazi, mücadele etme ve direnme gücünü kendisinde bulamasa da imparatoru oyalamayı bilmiştir.¹²⁷ Öyle ki aynı sıralarda Sultan Melikşah'ın vefatının ardından Kılıç Arslan ve Kulan Arslan tutsak olarak bulunduruldukları İsfahan'dan kaçarak Anadolu'ya dönmeleri üzerine Ebû'l-Gazi'nin idaresi de son bulmuştur.¹²⁸

¹²⁵ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi, Birinci Haçlı Seferi ve Kudüs Krallığı'nın Kuruluşu*, C. 1, çev., Fikret İşıltan, Ankara: TTK, 1986, s. 60; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 84; Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, Ankara: TTK, 2014, s. 9-11; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 81.

¹²⁶ Komnena, *Alexiad*, s. 196; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 86; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 82-83.

¹²⁷ Demirkent, *Türkiye Selçuklu*, s. 14; Ali Sevim, Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Ankara: TTK, 1995, s. 428; Ali Öngül, *Selçuklular Tarihi-2 Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2014, s. 20.

¹²⁸ Azîmî, *Azîmî Tarihi*, s. 33; Demirkent, *Türkiye Selçuklu*, s. 15; İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1972, s. 89.

I. Kılıç Arslan, devletin idaresini ele aldıktan sonra ilk olarak babasının ölümünün ardından devlette bozulan düzeni yeniden sağlamak için beylikler ile dostane ilişkiler kurmuştur. Bu doğrultuda ilk olarak İzmir’de önemli oranda güç kazanan Türk beylerinden Çaka Bey ile irtibat kurup onun kızını nikâhına almıştır. Bu açıdan bakıldığında Kılıç Arslan’ın da başlangıçta devletin askerî politikasını batı yönlü olarak tayin ettiği sonucu çıkmaktadır.¹²⁹ Diğer bir vechesiyle de Çaka Bey’in kendisine bağlı olanlarla birlikte Çanakkale Boğazı’na doğru ilerlemesi de Kılıç Arslan’ın ittifak tesisinde etkili olmuştur. Onun bu şekilde ilerleme kaydetmesi üzerine İmparator Aleksios, bir taraftan askeri müdahalede bulunurken diğer taraftan da Kılıç Arslan ile ittifak kurmak istemiştir ki yazdığı mektupta buna işaret etmektedir.¹³⁰ Anna Komnena nakilleri arasında bu mektubun içeriğini şu şekilde kaydetmektedir.

“Şanı büyük Sultan Kılıç Arslan! Biliyorsun ki Sultanlık sana baba mirası olarak geçmiştir. Oysa senin kayın baban Çaka görünüşte Rum devletine karşı silâhlaniyor ve kendisine [Rum uyrukları ağzından ?]. Basileus dedirtiyor [2] ama besbelli ki bu bir aldatmacadır. Aslında, öylesine büyük deneyim sahibi bulunan ve son derecede bilgili bir kişi olan o, kendisinin Rumlar üzerinde Basileusluğa hiçbir hakkının bulunmadığını ve bu kadar büyük bir devletin başına geçmesinin olanaksız olduğunu biliyor. Kurduğu bütün tezgâh sana karşı yönelmiştir. Bu durum karşısında sen ne onu başıboş bırakmalısın ne de cesaretini yitirmelisin; yapman gereken, erk' inden yoksun bırakılmamak için uyanık durmaktır. Bana gelince, ben, Tanrının yardımıyla onu Rum ülkesinin sınırlarından kovarım; seni de kendi çıkarın için, ülkelerini ve egemenliğini uyanıklıkla korumaya ve olabilirse barışçı yollardan, o bunu istemezse silahla, onu yeniden kendi buyruğuna almaya davet ederim.”¹³¹

Böylece Kılıç Arslan, İmparator’un bu mektubunun etkisinde kalarak aynı zamanda kayınpederi de olan Çaka Bey ile arasını bozmuştur. Daha da önemlisi, İmparator Aleksios ile I. Kılıç Arslan birlik olup Çaka Bey’in üzerine gitmişlerdir. Bu saldırı karşısında savunmasız kalan Çaka Bey, I. Kılıç Arslan’ın huzuruna anlaşılmak için

¹²⁹ Demirkent, *Türkiye Selçuklu*, s. 15-16; Akdes Nimet Kurat, *Çaka Bey İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi MS 1081-1096*, TKAE, 1966, s. 43.

¹³⁰ Demirkent, *Türkiye Selçuklu*, s. 17.

¹³¹ Komnena, *Alexiad*, s. 270.

gittiğinde Kılıç Arslan tarafından öldürülmüştür.¹³² Sultan'ın saltanatı döneminde İslâm coğrafyasını etkileyen Haçlı Seferleri ortaya çıkmıştır. İmparator Aleksios'un Papa II. Urbanus'tan yardım istemesiyle başlayan bu çağrı, 1095 yılında Clermont Konsili'nde yapılan propaganda ile fiilî boyut kazanmıştır.¹³³

I. Kılıç Arslan, çapulcu olarak nitelendirilen ilk gelen Haçlı ordusuna karşı başarılı olmasına rağmen Haçlıları ve onların güçlerini hafife almıştır. Öyle ki doğuya bir sefer tertip ederek Malatya'yı zapt etmek istemiştir. Sultan'ın 1097 ilkbaharında Malatya'ya ulaşip kaleyi kuşatma altına aldığı sıralarda başkent İznik'in Haçlı tehlikesiyle karşı karşıya kaldığını haber almıştır.¹³⁴ Söz konusu bu haber üzerine Sultan, Malatya kuşatmasını kaldırıp İznik'e gittiğinde Haçlı ordusunun şehri kuşattığını yakından görmüştür.¹³⁵ İznik'in düşmesinden sonra Haçlılarla 1 Temmuz 1097'de Eskişehir'de karşı karşıya kalan Türkiye Selçuklu Sultanı bu savaşta da Haçlılara karşı başarı gösterememiştir.¹³⁶ Bu açıdan bakıldığında, sürecin sonucu Kılıç Arslan'ı başkent değişikliğine taşıyacak ve Konya yeni merkez olacaktır.¹³⁷

Sultan I. Kılıç Arslan'ın saltanatında Haçlılar boş durmayacak ve 1101 yılında üç ayrı kol halinde yeniden geleceklerdir. İlk kol Merzifon civarına kadar gelmişlerse de yenilgiye uğratılmışlardır. İkinci kol birlikleri ise Konya yakınlarına kadar ulaşmışlardır. Ancak bunlar da Selçuklu askerleri tarafından yenilgiye uğratılmışlardır.¹³⁸ Üçüncü kol Haçlı birlikleri ise Danişmentli¹³⁹ Gümüştekin'in Malatya'yı zapt etmesi üzerine yeniden bölge üzerine sefere çıkan I. Kılıç Arslan'ın yokluğunu fırsat bilerek harekete geçmişlerdir.¹⁴⁰ Kılıç Arslan yaşanan bu yeni gelişme üzerine kendilerine destek olabilecek yardımcı kuvvetler olmadan başarılı olmalarının mümkün olmadığını düşünerek bekleme kararı almıştır. Nihayet üçüncü

¹³² Komnena, *Alexiad*, s. 271; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 98; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 99; Demirkent, *Türkiye Selçuklu*, s. 18.

¹³³ Runciman, *Haçlı Seferleri*, C. 1, s. 83; Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1997, s. 5.

¹³⁴ Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri Tarihi Makaleler-Bildiriler-İncelemeler*, haz., Ebru Altan, İstanbul: Dünya Kitapları, 2007, s. 2.

¹³⁵ Demirkent, *Türkiye Selçuklu*, s. 23- 26.

¹³⁶ Komnena, *Alexiad*, s. 332-33; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 101-102; Demirkent, *Türkiye Selçuklu*, s. 27-31.

¹³⁷ Runciman, *Haçlı Seferleri*, C. 1, s. 145; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 104; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri*, s. 431-432.

¹³⁸ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 105; Demirkent, *Türkiye Selçuklu*, s. 36-44.

¹³⁹ Danişmentliler 1071-1178 yıllarında Sivas, Tokat, Amasya, Kayseri, Malatya civarında hüküm süren Türk hanedanıdır. Bk. Abdülkerim Özaydın, "Dânişmendliler", *DİA*, c. 8, İstanbul, 1993, s. 469.

¹⁴⁰ Işın Demirkent, "Kılıcarslan I", *DİA*, c. 25, Ankara, 2002, s. 398.

kol Haçlı birlikleriyle de aynı yıl içerisinde Ereğli civarında mücadeleye girişilmiş ve Haçlılar ağır yenilgiye uğratılmışlardır.¹⁴¹

Haçlı ordularına karşı elde edilen başarıdan sonra I. Kılıç Arslan yönünü doğuya çevirmiş, ilk olarak 1106'da Malatya'yı ardından da Urfa'yı kuşatmıştır. Malatya'da başarılı olduysa da Urfa'yı kuşatmada başarılı olamamıştır. Bu fetih hareketlerinden sonra I. Kılıç Arslan, yönünü Musul'a çevirmiştir. Onun bu topraklara ilerlemesinde Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın Musul Valisi olan Çökürmüş'ün ölümü etkili olmuştur. Çökürmüş'ten sonra Mısır'da görevlendirilen Çavlı'yı istemeyen halk, bu durumu I. Kılıç Arslan'a bildirerek onun bu bölgeye hâkim olmasını istemişlerdir. Bunun üzerine 1107'de I. Kılıç Arslan, Musul'da hâkimiyeti ele geçirmiştir.¹⁴²

Sultan I. Kılıç Arslan'ın Musul'u almasından rahatsızlık duyan Mardin Artuklu Bey'i İlgazi ile Halep Selçuklu Melik'i Rıdvan, Çavlı ile ittifak kurmuşlardır. Bu ittifakın nihai amacı ise I. Kılıç Arslan'ın üzerine yürümek şeklinde belirmiştir. I. Kılıç Arslan, bu durumu öğrenir öğrenmez oğlu Şahin Şah'ı vekil olarak bıraktıktan sonra Habur Nehri¹⁴³ kenarında ittifak grubu ile mücadeleye girişmiştir. Çavlı'nın askerlerini gören Selçuklu beyleri korkup I. Kılıç Arslan'ın ordusundan ayrılmışlardır. Bundan dolayı I. Kılıç Arslan'ın ordusu önemli oranda güç kaybetmiştir. Savaşın sonucuna bakıldığında I. Kılıç Arslan, Çavlı'nın askerlerine karşı her ne kadar cesurca mücadele verdiyse de Habur Nehri'nde boğularak hayatını kaybetmiştir.¹⁴⁴

Dönemindeki gelişmelere genel hatlarıyla yer verilen I. Kılıç Arslan'ın saltanat döneminde bir takım aykırı gelişmelerin olduğu da bilinmektedir. Aşağıda ayrıntılarına yer verilecek bu gelişmelere bakıldığında; savaş sırasında taraf değiştirmelerin, vasalet devletlerin tabilik şartlarına yerine getirmemeleri, Haçlılarla mücadele sırasında muhafız birliklerinin tutum değişiklikleri, servet sahiplerinin mal varlıklarına tecavüz etme ve yerel idarecilerden İl-Arslan'ın devlet adamlığı sorumluluğunu taşıyamaması gibi hadiselerin yaşandığı görülmektedir.

¹⁴¹ Demirkent, *Türkiye Selçuklu*, s. 45-46.

¹⁴² Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 146; Demirkent, *Türkiye Selçuklu*, s. 53- 55.

¹⁴³ Habur Suyu Dicle'nin kollarından biridir. Umar, *Türkiye'deki Tarihsel*, s. 300.

¹⁴⁴ Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-nâme*, C. 2, haz., Erdoğan Merçil, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser Kervan Kitabevi, 1977, s. 147-148; Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. 2, s. 345-347; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, s. 269; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri*, s. 180; İbnü'l Esîr, *El Kâmil*, C. 10, s. 341-345; Demirkent, *Türkiye Selçuklu*, s. 57-58;

2.2.1. Savaşta Taraf Değiştirme: Başkumandan Muhammed'in İhaneti

I. Kılıç Arslan da babası gibi Bizans'a yakın bölgelerde fetih hareketlerinde bulunmak istediği için başkumandan Muhammed'i Doğu Roma İmparatorluğu'na ait şehir ve kaleleri zapt etmesi için görevlendirmiştir. Bu bölgelerde yapılan mücadelelerde başkumandan Muhammed, Bizans birliklerine karşı direniş gösterip hatta bir deniz filosunu bozguna uğrattıysa da İmparator'un kendisine değerli hediyeler vaat etmesiyle Bizans tarafına geçmiştir.¹⁴⁵ Bilindiği üzere Orta Çağ Türk ve İslâm devletlerinde komutanlara yüklenen bazı vasıflar vardır ki orduya komutan olarak tayin edilen kişinin bazı niteliklere sahip olması ve sorumluluklarını yerine getirmesi beklenmiştir. Bu doğrultuda kayıtlara yer veren İbn Haldun, Mukaddime'de bu hususa şu ifadelerle *“devlet, ilk kuruluş ve hazırlık çağında; mülkî ve idarî kurullardan ziyade ordu teşkilâtına muhtaçtır. Çünkü devlet bu çağında iken idarî kurullar ancak yardımcı bir kuvvet teşkil eder ve kalemle yazarak hükümdarın emirlerini yerine getirirken dahi askerî kuvvetin yardımına ihtiyaç gösterir.”*dikkat çekmiştir.¹⁴⁶

İbn Haldun'un naklettiği bu teorik zeminden hareketle bakıldığında Türkiye Selçuklu Devleti sultanlarının da askerî başarıları önem atfettikleri bilinen bir husustur. Komutanın güçlü ve profesyonel olması kadar devletine ve hâkim otoriteye de itaatkâr olması beklenen bir husustur. Ancak hem Türkiye Selçuklu devletinin sağlam bir siyasî düzeni henüz Kılıç Arslan döneminde oturtamamış olması hem de Bizans'ın Anadolu'daki belirleyici rolü mücadelelerin seyrini etkileyebilmiştir. Bu itibarla Kılıç Arslan'ın Bizans'ın batı hudutlarına dönük gerçekleştirilen akınlar sırasında adı geçen komutanın yaptığı tutum değişikliği Türkiye Selçuklu Devleti'ni de doğrudan etkileyebilmiştir. Bu olaydan hareketle başkumandan Muhammed'in ağır ihanet içerisine düştüğü ve devlet açısından kabul edilemez bir davranış olarak görülen devlet teamüllerini hiçe saydığı sonucuna varmak mümkündür.

¹⁴⁵ Komnena, *Alexiad*, s. 207-209; Demirkent, *Türkiye Selçuklu*, s. 16-17; Öngül, *Selçuklular Tarihi-2*, s. 21.

¹⁴⁶ İbn Haldun, *Mukaddime*, C. 2, s. 1; Meryem Doygun, “Kutadgu Bilig'de Hükümdar ve Komutan Özellikleri Açısından Alâeddin Keykubad-Selahaddin Eyyûbî-Baybars'ın Değerlendirilmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2014, s. 4.

2.2.2. Vasal Devletlerin Tabilik Kurallarına Uymaması

Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos, Haçlılara karşı mücadeleleriyle bilinen Danişmentli Bey'i Gümüştekin'e Antakya Haçlı Prinkepsi Bohemund'u kendisine teslim etmesi karşılığında 260 bin Bizans altını vermeyi teklif etmiştir. I. Kılıç Arslan, Anadolu'daki beylerinin doğal lideri olması sebebiyle Danişmentli Beyi'nin Bohemund'un serbest bırakılması için alacağı kurtuluş fidyesinin¹⁴⁷ yarısının kendisine verilmesini istemiştir. Danişmentli Gümüştekin'in bunu kabul etmemesi üzerine I. Kılıç Arslan, hızlı bir şekilde ordu birliklerini toplayarak saldırı düzenlemiş ve onu yenilgiye uğratmıştır. Bohemund'un kurtuluşu ise Gümüştekin'e 100 bin altın ödemesiyle gerçekleşmiştir.¹⁴⁸

Orta Çağ Türk ve İslâm devletlerinin teamülleri ışığında bakıldığında savaş sonunda veya barış yoluyla bir devletin hâkimiyetini kabul eden vasal hükümdarların uyması gereken kurallar bulunmaktadır.¹⁴⁹ I. Kılıç Arslan ve Gümüştekin Ahmed Gazi arasındaki anlaşmazlığın da bu yönde gerçekleştiği görülmektedir. Bu itibarla I. Kılıç Arslan, kurtuluş fidyesinin yarısının hakkı olduğunu düşünerek istemişse de Selçuklu Devleti'ne tabi olan Danişmentli Gümüştekin bu paranın yarısını vermeye razı olmayarak tabiiyet şartlarını ihlal etmiştir. Taraflar arasında yaşanan bu durum, devletlerin konumunun ve gücünün değişmesiyle birlikte yer yer izlenen politikada değişikliklere gittiklerine de bir örnek olarak durmaktadır. Bu noktadan hareketle Danişmentlilerin elde ettikleri güçle doğru orantılı olarak ve dahi Selçukluların içinde bulundukları durumu da göz önüne alarak tabiiyet şartlarını ihlal ettikleri görülmektedir.

2.2.3. Haçlılarla Mücadelede Muhafızların İhaneti: Zırh Ustası Ruzbe

Haçlılar, 1098'de Antakya kuşatmasında, kalenin burçlarında muhafız olarak görev alan Ruzbe adlı zırh ustasıyla gizlice anlaşma sağlamışlardır. Anlaşmanın içeriğine bakıldığında Haçlılar, ona pek çok mal ve bazı yerleşim yerlerinin idareciliğini vermeyi teklif etmişlerdir. Ruzbe'nin bu teklife olumlu yaklaştığı ve Antakya

¹⁴⁷ Selçuklu sultanları savaşlarda aldıkları esirlerden kurtuluş akçesi almaktaydı. Ancak bu şekilde onları serbest bırakırdı. Eğer bu esir düşman devletin hükümdarı ise onu kendisine bağlayabilirdi. Bk. Salim Koca, *Selçuklular'da Ordu ve Askerî Kültür*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2005, s. 229.

¹⁴⁸ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev., Erol Üyepazarcı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012, s. 15; Demirkent, *Türkiye Selçuklu*, s. 51; Abdülkerim Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, Ankara: TTK, 1990, s. 59.

¹⁴⁹ Erkan Göksu, "Türkiye Selçuklu Devleti'ne Tâbi Devletler ve Tâbiyet Hukuku Üzerine Bir Değerlendirme", *Belleten*, 81/290 (2017), s. 43.

Kalesi'nin vadi tarafına bakan burçlarının demir parmaklarını açarak Haçlıların iple yukarı çıkmalarına yardım ettiği ve kale içerisine aldığı bilinmektedir. Bu esnada Antakya bölgesinin idaresinden sorumlu olan Emir Yağısıyan, Haçlılara karşı yaklaşık dokuz ay büyük bir direniş göstermiştir. Öyle ki bu direniş sırasında Haçlılar, kalenin sadece bir burcunu ele geçirmişlerdir.

Ancak sıkı kuşatma sırasında bir an dikkatini kaybeden Yağısıyan, Haçlıların kalenin tamamını ele geçirdiğini düşünerek şehri beraberindekilerle birlikte terk etmiştir. Yağısıyan'ın kaçtığını gören diğer muhafızlar ve şehri muhafaza etmekle görevlendirdiği vekili diğer kapıdan kaçmıştır. Böylece Haçlı birlikleri direnecek bir kimseyi bulamadan kolayca Antakya Kalesi'nde kontrolü ele geçirmişlerdir.¹⁵⁰

Bütün bu gelişmelerden hareketle söz konusu gelişmeler değerlendirmeye tabi tutulacak olunursa; ilk aşamada Haçlılara yardım eden zırh ustası ve aynı zamanda muhafız birliğinde görevli Ruzbe'nin ağır ihaneti söz konusudur. Bir diğer ifadeyle görevini kötüye kullanmakla kalmayan düşman birliklerle ittifak tesis ederek görevini ihanete taşıyan bir durumun varlığı görülmektedir.

Ayrıca Antakya Emiri Yağısıyan'ın ihtiyatlı davranmayarak kaleyi savunmadan kaçması da uygunsuz bir hareket olmuştur. Bu olay sonrasında Yağısıyan, üzüntüden bitap düşmüştür ki onun zayıf durumundan faydalanan bir Ermeni onu çaresiz bir anında öldürmüştür. Hatta bu Ermeni bununla yetinmeyerek Yağısıyan'ın kesik başını Antakya'da kontrolü ele geçiren Haçlılara götürdüğü bilinmektedir.¹⁵¹

Kısacası bir muhafızın ihanetiyle başlayan süreç, Yağısıyan'ın Antakya Kalesi'ni terketmesiyle ve hatta hayatını kaybetmesiyle nihayetlenecek bir sürecin önünü açmıştır. Burada Ruzbe özelinde ağır bir ihanet söz konusu iken Yağısıyan özelinde ise çekingenliğe ve korkaklığa varan ağır bir durumun varlığı dikkati çekmektedir. Yine bir idarecinin taşıması gereken vasıflardan birisi olan “cesaret” in Yağısıyan da kuşatmanın uzamasıyla ortadan kalkması üzerine yerine vekil bıraktığı kişinin de benzer şekilde hareket etmesi görevlerini ihmal etmeleri ve hatta hayatlarını kaybetmeleriyle sonuçlanmıştır.

¹⁵⁰ İbnü'l Esîr, *El Kâmil*, C. 10, s. 229.

¹⁵¹ İbnü'l Esîr, *El Kâmil*, C. 10, s. 230.

2.2.4. Servet Sahiplerinin Malına Tecavüz: Ayşe Hatun

Sultan I. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra karısı Ayşe Hatun, oğlu Tuğrul Arslan'ı tahta çıkarmıştır. Ayşe Hatun, bu dönemde asilzadeleri ve servet sahiplerini de hapsedirmiştir. Ayrıca bu kişilerin mal varlıklarına zorla el koydurduğu bilinmektedir. Yine onun servet sahiplerinden aldığı bu paralarla Malatya'yı terk etmek gibi bir plan taşıdığı da bilinmektedir. Nihayetinde adı geçen bu hatun 1124'te Malatya'yı Danişmentlilere terk ederek Minşar Kalesi'ne sığınmıştır.¹⁵²

Buradan hareketle Ayşe Hatun'un merkezinde yer aldığı olayların farklı cephelerinin olduğu görülmektedir ki ilk olarak kendi öz oğlunu tahta çıkarmak için devlet teamülleri yerine şahsî kararlarının uygulamaya sokulması için ısrarcı olduğu anlaşılmaktadır. Bu ilk kararına bağlı olarak ve bu kararının icrası için önünde engel olarak gördüğü şehzadeleri ve büyük servet sahiplerini hapsedirmesi ve dahi mallarına el koyması, hedefine ulaşmak için kural tanımaz bir kimliğe büründüğünün delili olarak durmaktadır. Dolayısıyla burada mal sahiplerinin servetlerini açıkça gasp eden bir tutum ve anlayış dikkati çekmektedir. Yine insanların hürriyetlerine engel olarak onları hapsedirmesi bir yönüyle onun o dönemler açısından etkili olduğunu göstermekle birlikte diğer veçhesiyle hayatlarına dokunması ise merhametsizliğe bir işarettir.

Ayrıca idare ettiği şehir halkının akıbetini düşünmeden şehri terk etmesi halkına ihanet ettiğinin bir göstergesidir. Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*'de: “*Kim halka hâkim olursa, onun tabiatının yumuşak, tavır ve hareketi asîlâne olmalıdır.*”¹⁵³ Şeklinde bir tespitte bulunmaktadır. Son olarak Ayşe Hatun'un içine düştüğü bu durum, hem bulunduğu konum, sultan eşi, hem de hanedan ailesine yakışır davranışlar olmadığı için devlet adabına ve itibarına yakışmayacak bir davranış olarak tarihteki yerini almıştır.

2.2.5. Malatya Halkına Zulüm: İl-Arslan

I. Kılıç Arslan, ölümünden önce kumandanlarından Emir Bozmuş'ı, en küçük oğlu Tuğrul Arslan'a atabey tayin etmiştir. Sultan'ın hanımı Ayşe Hatun, oğlunun yaşının küçük olmasından dolayı hâkimiyeti ele almıştır. Ayşe Hatun, İl-Arslan ile birlikte

¹⁵² Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. 2, s. 359; Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Ankara: TTK, 2003, s. 38.

¹⁵³ Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, çev., Reşid Rahmeti Arat, Ankara: TTK, 1959, B: 545.

Bozmuş'ı öldürüp hemen ardından da onunla evlenmiştir. Bozmuş'ın ölümü sonrası Malatya'nın idaresi İl-Arslan'a verilmiştir. İl-Arslan, bu evlilikten de güç alarak şehir halkına zulme varacak ölçüde muamelelerde bulunmuş ve hatta halktan zorla altın toplatmıştır. Malatya'daki bu zulmü durdurmak adına Tuğrul Arslan ve annesi Ayşe Hatun, İl-Arslan'ı yakalatıp hapse atmışlardır. Bu olaydan kısa bir süre sonra da İl-Arslan'ın öldürüldüğü haberi etrafa yayılmıştır.¹⁵⁴

İl-Arslan üzerinden nakledilen hadiseler, bir yöneticinin halkın malına göz dikmemesi gerektiğini ortaya koyan Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig'deki nakillerini akla getirmektedir. Onun bu nakli şu şekildedir: *“Başkasının malını alma ve kan dökme; ölüm döşeğinde insan bu iki günahı yüzünden inler.”*¹⁵⁵ Ve *“zalim adam uzun müddet beyliğe sâhip olamaz; zalimin zulmüne halk uzun müddet dayanamaz.”*¹⁵⁶ Yine Kutadgu Bilig'de açgözlü idareci için ise şu şekilde bir tespit bulunmaktadır. *“Açgözlü kimseye memlekette mevki verme; onun memleket nizamını bozacağından hiç şüphe etme.”*¹⁵⁷

Devlette özellikle hükümdar değişiklikleri ve pek çok gelişmenin aynı anda yaşandığı süreçlerin varlığı bir gerçektir. Bu itibarla Sultan Kılıç Arslan'ın vefatının ardından yaşanan gelişmeler ve hanımının gelişmelere müdahil olmak istemesi ve devlet adamlarının farklı beklentiler içerisine girmeleri kısa süreli bir karışıklık sürecini de beraberinde getirmiştir. Ayşe Hatun'un yukarıda yer verilen servet biriktirme ve elde etme yöntemi, kısa bir süre önce evlendiği İl-Arslan'da da karşılık bulmuştur ki o, bunun bedelini hayatıyla ödemiştir.

2.3. Sultan Şahin Şah (Melikşah) Dönemi Gelişmeleri ve Aykırılıklar (1110-1116)

Sultan I. Kılıç Arslan'ın dönem kaynaklarına yansıyan şekliyle Arab, Melikşah, Mesud ve Tuğrul Arslan adında dört oğlu vardır.¹⁵⁸ Sultan, Çavlı ile mücadeleye gitmeden önce oğlu Melikşah'ı Musul'a vekil tayin ederken kumandanlarından Emir Bozmuş'ı da ona atabey olarak atamıştır. Melikşah'ın bu zamanlarda 11 yaşında

¹⁵⁴ Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. 2, s. 349; Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Meşkûresi*, C.1, İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu, 1969, s. 128; Ersan, *Selçuklular Zamanında*, s. 76-77.

¹⁵⁵ Hâcib, *Kutadgu Bilig*, B: 1395.

¹⁵⁶ Hâcib, *Kutadgu Bilig*, B: 2030.

¹⁵⁷ Hâcib, *Kutadgu Bilig*, B: 5305.

¹⁵⁸ Mateos, *Urfalı Mateos*, s. 231; Süryanî Patrik Mihail, *Süryanî Patrik Mihailin Vakainamesi İkinci Kısım (1042-1195)*, çev., Hrant D. Andreasyan, 1944, s. 54; Anonim Selçuknâme'ye göre 2 oğlu (Arab ve Mesud) vardır. Bk. *Anonim Selçuknâme*, s. 24.

olduğu bilinmektedir.¹⁵⁹ I. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra Musul'a hâkim olan Çavlı, Şahin Şah'ı Büyük Selçuklu Devleti Sultan'ı Muhammed Tapar'ın (1105-1118) yanına İsfahan'a götürmüştür. Muhammed Tapar, kendisine bağlı kalma şartıyla 1109'da Şahin Şah'ı serbest bırakmıştır.¹⁶⁰

I. Kılıç Arslan'ın oğullarından Mesud ve Arab hakkında kaynaklarda net bir ifade bulunmamaktadır. Fakat kayıtlara göre Mesud'un Konya'da Arab'ın ise Çavlı ile yapılan savaşta orada bulunduğu düşünülmektedir.¹⁶¹ Sultan'ın küçük oğlu Tuğrul Arslan ise annesi Ayşe Hatun'un yardımıyla Malatya'da sultan ilan edilmiştir. Ayşe Hatun önce İl-Arslan adında bir emirle birlik olup Bozmuş'ı öldürmüş daha sonra da İl-Arslan ile evlenerek şehri elinde tutmaya çalışmıştır. Fakat İl-Arslan'ın Malatya halkına iyi davranmamasından dolayı Ayşe Hatun onu hapsedirmiştir. Aradan bir yıl geçtikten sonra Ayşe Hatun, İl-Arslan'ı Muhammed Tapar'a göndermiştir. Bu esirin karşılığında Sultan Tapar ise Şahin Şah'ı serbest bırakmıştır.

Bunun üzerine Şahin Şah Konya'ya gelmiş ve 1110'da saltanat tahtına çıkmıştır. Şahin Şah, ilk olarak kardeşi Mesud ile Arab'ı hapsedirmiştir.¹⁶² Ardından Bizans üzerine birlikler sevk ettiyse de İmparator Aleksios Komnenos'un barış istemesiyle geri çekilmişlerdir. Şahin Şah, 1114 yılına gelindiğinde ise Anadolu'da bulunan Türk hükümdarların yardımıyla bir ordu hazırlatmıştır. Bu durumdan haberdar olan İmparator Aleksios Komnenos da Konya üzerine sefere hazırlanmıştır. İmparator, Akşehir'in güneybatısındaki Mesanakta Hisarını¹⁶³ ele geçirdikten sonra Akşehir'e yürüyerek şehri almıştır. Bunun üzerine Şahin Şah, kardeşi Mesud'un da Anadolu'ya geldiğini duyunca İmparator'a barış teklifinde bulunmuştur.¹⁶⁴

İmparator Komnenos, Şahin Şah'a kardeşinin ona karşı bir komplo hazırladığı haberini verdikten sonra Bizans askerlerinden oluşan yardımcı bir kuvvet vermeyi teklif ettiyse de Sultan kabul etmemiştir. Konya'ya doğru hareket eden Şahin Şah,

¹⁵⁹ Muharrem Kesik, "Melikşah", *DİA*, c. 29, Ankara, 2004, s. 58.

¹⁶⁰ İbnü'l Esîr, *El Kâmil*, C. 10, s. 345; Özaydın, *Sultan Muhammed*, s. 63-65.

¹⁶¹ Muharrem Kesik, "Sultan I. Kılıç Arslan'dan Sonra Türkiye Selçuklu Devleti Tahtına Kim Geçti?", *XIV. Türk Tarih Kongresi*, C. 1 (2005), s. 308.

¹⁶² Mihail, *Süryanî Patrik*, s. 54; Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. 2, s. 349; Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Camiu'd Düvel*, C. II, haz., Ali Öngül, İzmir: Akademi Kitabevi, 2001, s. 16; Muhammet Kemaloğlu, "Türkiye Selçuklu Devletinin III. Hükümdarı Şahinşah Dönemi ve Şahinşah'ın Şahsiyeti", *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi*, 2011, s. 3.

¹⁶³ Mesanakta Bolvadin (Afyon'a bağlı kasaba) ile Akşehir arasındadır. Bk. Umar, *Türkiye'deki Tarihsel*, s. 566.

¹⁶⁴ Komnena, *Alexiad*, s. 479; Kesik, "Melikşah", s. 58; Kesik, *Türkiye Selçuklu*, s. 26.

kardeşi Mesud ile karşılaşınca ona karşı direnememiş ve kısa süre sonra da onun askerleri tarafından yakalanmış ve gözlerine mil çekilmiştir.¹⁶⁵ Daha sonraları Şahin Şah'ın tam olarak kör olmadığı haberi Mesud' a gelince onu boğdurtmuştur.¹⁶⁶

2.3.1. Sultan Şahin Şah 'a İhanet: Poukheas (Emir Boğa)

Sultan Şahin Şah, ihtiyatsız bir durumda Konya istikametine ilerlerken yağmacı toplulukların olup olmadığını anlamak için keşif birlikleri göndermiştir. Bu keşif birlikleri güzergâh üzerinde Mesud ile karşılaşmasına rağmen yolun güvenilir ve emniyetli olduğunu bildirmişlerdir. Böylece keşif birliklerini dinleyen Sultan, yoluna devam etmiş ve güzergâh üzerinde Mesud ile karşılaşınca hemen yönünü çevirmiştir. Hemen ardından da Sultan, İmparator I. Aleksios'un yanına gitmek istediye de engellenmiştir. Sultan'ın adamlarından Poukheas onun tarafında gibi görünüp Mesud ile iş birliği yapmıştır. Poukheas, Sultan Şahin Şah'ı Ilgın¹⁶⁷ yakınlarındaki Tyragion'a yönlendirdiği sırada Mesud'un kuvvetleri ise kaleyi kuşatma altına almışlardır. Poukheas, Şahin Şah'a Rumlara daha fazla direnmesi için cesarete bulunacağını söylerken bunun tam aksine Mesud'un kuvvetlerine kapıları açıp Rumlara teslim olmaları gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine Rum halkı teslim olurken Şahin Şah'ın ise yakalandıktan sonra gözlerine mil çekilmiştir.¹⁶⁸

Sultan Şahin Şah, kardeşi Mesud ile olan bu iktidar mücadelesinde beraberindekilerin ihanet etmesi sebebiyle başarılı olamamıştır. Sultan'ın askerleri dahi onu aldatmış hayatını tehlikeye atmışlardır. Bu olayda Sultan'ın hayatına kastedenler arasında sadece askerler olmamış aynı zamanda kaynaklarda Poukheas olarak geçen Emir Boğa da yer almıştır. Ayrıca bu kişiler görevlerini kötüye kullanarak iktidar mücadelesinde Sultan'ı desteklememişlerdir.

2.3.2. Sultan Şahin Şah'ın Kendisine Aşırı Güvenmesi

Sultan Şahin Şah'ın, Mesud ile yaptığı iktidar mücadelesinde yalnız kalmasının sebeplerinden birisi de onun devlet adamlarının sözlerine itimat etmemesidir. Şahin Şah'ın 40 bin asker toplayarak Bizans üzerine gittiğinde aldığı bu yanlış karar yüzünden seferden yalnız kalarak döndüğü bilinmektedir. O, bu yanlış kararı alırken

¹⁶⁵ Komnena, *Alexiad*, s. 499-500; Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. 2, s. 350.

¹⁶⁶ Ali Sevim, Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, Ankara: TTK, 1989, s. 121.

¹⁶⁷ Konya iline bağlı ilçe merkezidir. Bk. Umar, *Türkiye'deki Tarihsel*, s. 327.

¹⁶⁸ Komnena, *Alexiad*, s. 500; Faruk Sümer, "Mesud I", *DİA*, c. 29, Ankara, 2004, s. 340.

gerekli ikazlarda bulunan devlet adamlarını dinlememiş hatta onların ölümlerine sebep olmuştur. Şahin Şah'ın bütün bunları yapmasının altında yatan sebep ise çok genç, tecrübesiz olması ve kendisine aşırı güvenmesinden ileri gelmektedir.¹⁶⁹

2.4. Sultan I. Mesud Dönemi Gelişmeleri ve Aykırılıklar (1116-1155)

I. Kılıç Arslan'ın Mesud, Arap, Melikşah ve Tuğrul Arslan adlarında dört oğlu olduğu bilinmektedir.¹⁷⁰ I. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra Emir Çavlı tarafından Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'a gönderilen Melikşah (Şahinşah) İsfahan'da hapsedilmiştir.¹⁷¹ Böylece I. Kılıç Arslan'dan sonra Türkiye Selçuklu tahtına I. Kılıç Arslan'ın eşi Ayşe Hatun'un çabalarıyla oğlu Tuğrul Arslan Malatya'da geçmiştir. Tuğrul Arslan'ın küçük yaşta olması dolayısıyla yönetimi annesi Ayşe Hatun ele almıştır. O, ayrıca İl-Arslan adında bir emirle evlenmiştir. Bir müddet sonra Malatya halkına baskı yapmaya başlayan İl-Arslan'ı, Ayşe Hatun hapsedirmiştir. Aradan bir yıl geçtikten sonra, Muhammed Tapar'a İl-Arslan gönderilince, o da elinde esir tuttuğu Kılıç Arslan'ın oğlu Şahin Şah'ı serbest bırakmıştır. Böylece Malatya'ya gelen Şahin Şah, burada sultan ilan edilmiştir.

Bir süre sonra Konya'ya gelen Şahin Şah, Konya'da tekrar tahta çıkmış ve kardeşleri Mesud ile Arab'ı hapsedirmiştir.¹⁷² Şahin Şah'ın saltanatının sona ermesi ise Mesud'un hapisten çıkmasıyla olmuştur.¹⁷³ Kaynakların bildirdiğine göre Mesud'un hapisten çıkmasında Danişmentli Emir Gazi önemli rol oynamıştır.¹⁷⁴

Malatya, I. Kılıç Arslan zamanından beri Danişmentliler ile Türkiye Selçukluları arasında paylaşılamayan stratejik bir üst bölgesi olmuştur. I. Kılıç Arslan vefat etmeden önce Malatya'yı almıştır. Fakat Sultan I. Mesud kendi iktidarı döneminde Danişmentlilere bu şehri almalarında yardımcı olmuştur. Bunun üzerine Sultan Mesud'un kardeşi Ankara ve Kastamonu Meliki Arab, bu durumu ihanet olarak

¹⁶⁹ Mevlüt Günler, "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Saltanat Mücadeleleri ve Devlet İle Toplum Üzerindeki Etkileri", Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2010, s. 46.

¹⁷⁰ Mihail, *Süryanî Patrik*, s. 57; Mateos, *Urfalı Mateos*, s. 231; Anonim Selçuknâme, s. 24; Kesik, *Türkiye Selçuklu*, s. 9; Muharrem Kesik, *Türkiye Selçukluları Makaleler*, Ankara: Kriter Yayınevi, 2015, s. 16.

¹⁷¹ İbnü'l Esîr, *El Kâmil*, C. 10, s. 345; Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. 2, s. 347; Kesik, *Türkiye Selçuklu*, s. 15.

¹⁷² Mihail, *Süryanî Patrik*, s. 54; Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. 2, s. 349; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 149-150.

¹⁷³ Komnena, *Alexiad*, s. 500-501; Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. 2, s. 350; Kesik, *Türkiye Selçuklu*, s. 34-35;

¹⁷⁴ Mihail, *Süryanî Patrik*, s. 55.

değerlendirip Mesud'a karşı ayaklanmıştı.¹⁷⁵ Nihai olarak bu mücadeleyi Mesud kaybetmiş ve bir müddet sonra da İstanbul'a sığınmıştır.

I. Mesud'un kardeşlerini bertaraf etmesinden sonra Danişmentlilerin Anadolu'da hâkimiyet üstünlüğü kurduğu bir dönem başlamıştır. Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti Konya dışında kalan bölgeler Danişmentlilerin egemenliği altına girdiği gibi Danişmentli hükümdarı Emir Gazi, Ankara, Çankırı ve Kastamonu bölgesini ele geçirip Karadeniz kıyılarında kadar hâkim olmuştur. Antakya Prinkepsi II. Bohemund ile Çukurova bölgesinde karşılaşan Emir Gazi, Haçlıları yenilgiye uğratmıştır. Bu sıralarda Bizans İmparatorluğunda ise II. Ioannes Komnenos (1118-1176) ile kardeşi Isaakios arasında taht mücadelesi yaşanmıştır. Bu sebeple İmparator, Anadolu'dan ayrılıp Konstantinopolis'e dönmüştür.¹⁷⁶

Bizans İmparatorluğundaki bu mücadele, Isaakios'un önce I. Mesud'a daha sonra da Emir Gazi'ye sığınmasını beraberinde getirmiştir. Danişmentlilerin bu denli güç kazanmaları üzerine önce Abbasi Halifesi Müsterşid (1118-1135) daha sonra ise Sultan Sencer, onlara “melik” unvanını vermiştir. Ancak Abbasi Halifesi'nin gönderdiği menşuru iletecek olan elçilik heyeti geldiği sıralarda Emir Gazi, vefat edecektir.¹⁷⁷

Emir Gazi'nin ölümünün ardından Sultan I. Mesud ile Emir Gazi'nin oğlu Muhammed, veraset meselelerinden dolayı anlaşmazlık yaşamışlardır. Bizans İmparatoru Ioannes, bu durumu öğrenince Sultan Mesud ile barış anlaşması yaparak Danişmentlilere karşı birlikte hareket etmeyi teklif etmiştir. İlk başlarda birlikte hareket edilse de Mesud ile Muhammed'in anlaşması sonucu İmparator'un aldığı bölgeler, Türkler tarafından yeniden ele geçirilmiştir. İmparator Ioannes, daha sonra Kilikya ve Antalya'ya sefer düzenledikten bir müddet sonra ölmüş ve yerine oğlu Manuel Komnenos (1143-1180) geçmiştir.¹⁷⁸ Bir müddet sonra Melik Muhammed de vefat edince Sultan I. Mesud hâkimiyeti ele almak için uğraşmıştır.¹⁷⁹

¹⁷⁵ Kesik, *Türkiye Selçuklu*, s. 38-41.

¹⁷⁶ Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev., Fikret Işıltan, Ankara: TTK, 1995, s. 12; Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historiası (1118-1176)*, çev., Işın Demirkent, Ankara: TTK, 2020, s. 12.

¹⁷⁷ Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. 2, s. 360; Kesik, *Türkiye Selçuklu*, s. 42.

¹⁷⁸ Sümer, “Mesud I”, s. 340.

¹⁷⁹ Kesik, *Türkiye Selçuklu*, s. 44-45.

Melik Muhammed'in ölümünün ardından Danişment ülkesinde çıkan taht kavgalarına dâhil olan Mesud, kızını 1143'te Zünnun ile evlendirmiştir. Böylece taht kavgalarında damadı Zünnun'u destekleyerek Danişmentlilerde belirleyici olmaya çalışmıştır.¹⁸⁰ Sultan I. Mesud, 1143 yılına gelindiğinde Malatya'yı üç ay süren sıkı bir kuşatma altına almıştır ki, bu esnada şehir halkı çok zor durumda kalmıştır.¹⁸¹ Sultan, 1144'te oğlu II. Kılıç Arslan'a Elbistan'ın yönetimini verdikten sonra devletin doğu kısmında hâkimiyet sağlamış ve batıya doğru akınlar düzenlemiştir. Fakat burada şunu da ifade etmek gerekir ki II. Haçlı Seferi'nin başlaması nedeniyle akınların devamı getirilememiştir.¹⁸²

Yine aynı sıralarda 1144'te Urfa Haçlı Kontluğu'nun, İmadeddin Zengi (1127-1146) tarafından ortadan kaldırılmasının ardından Alman Kralı III. Konrad (1138-1152) ve Fransa Kralı VII. Saint Louis (1137-1180) yeni bir Haçlı seferi için harekete geçmişlerdir. Alman Kralı, harekete geçtikten kısa bir süre sonra İstanbul önlerine gelmiştir. Belirlediği hedef doğrultusunda ordu birliklerine hareket emri veren Alman Kralı, İstanbul önlerinden ayrılmış ve 1147'de Eskişehir (Dorylaion) bölgesine geldiğinde Selçuklu ordu birliklerinin saldırısına uğrayarak yenilgiye uğratılmıştır. Anadolu'ya gelen bu Haçlı ordusu ağır yenilgiler alarak Suriye'ye gitmiştir. Bu sırada Sultan Mesud, oğlu II. Kılıç Arslan ile birlikte, Tel Bâşir hâkimi II. Joscelin'in elinde bulundurduğu Maraş'ı 1149'da geri almıştır. Sultan Mesud, daha sonra Tel Bâşir'i kuşatmış hemen ardından da Keysun¹⁸³ bölgesini, Behisni, Raban Kalesi ve Merzuban'ı ele geçirmiştir. Sultan I. Mesud, ele geçirdiği bu yerleri de oğlu II. Kılıç Arslan'ın idaresine bırakmıştır.¹⁸⁴

Sultan I. Mesud, saltanatı döneminde pek çok gelişmeyle aynı zaman dilimi içerisinde karşı karşıya kalmıştır ki bunlardan birisi de 1152'de Danişmentliler Beyliği'nde yaşanan taht değişikliğine müdahil olmasıyla gelişen olaylardır. Bilindiği üzere Malatya hâkimi Danişmentli Aynüddевle ölünce yerine oğlu Zülkarneyn geçmiştir. Sultan, söz konusu bu taht değişikliğinden faydalanarak

¹⁸⁰ Emine Uyumaz, "Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Meliklerin Evlilikleri", *Selçuklu Araştırmaları Merkezi, I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler*, 2 (2001), s. 401.

¹⁸¹ Azîmî, *Azîmî Tarihi*, s. 82; Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. 2, s. 377; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 179.

¹⁸² Detaylı bilgi için bk. Ebru Altan, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, Ankara: TTK, 2003, s. 48.

¹⁸³ Adıyaman'a bağlı kasaba bk. Umar, *Türkiye'deki Tarihsel*, s. 425.

¹⁸⁴ Sümer, "Mesud I", s. 341; İkinci Haçlı seferi detaylı bilgi için bk. Deuilli Odo, *II. Haçlı Seferi*, çev., Caner Togaç, İstanbul: Kronik Kitap, 2021.

Malatya'yı kuşatmıştır. Bunun üzerine şehir halkını mağdur etmek istemeyen Zülkarneyn, Malatya'yı Sultan'a teslim etmiştir.¹⁸⁵

Sultan, 1153'te Doğu Roma ile ittifak kurduktan sonra Danişmentli Nizameddin Yağıbasan ile birlikte Kilikya Ermenileri üzerine sefer düzenlemiştir. Ancak bir müddet sonra Ermenilerle anlaşıp geri çekilmiştir. Bunun üzerine Sultan'ın çekilmesini yerinde görmeyen İmparator Manuel, pek çok hediyelerle I. Mesud'u yeniden bir sefer düzenlenmesi için ikna etmiştir. Söz konusu bu ikna çalışmasının ardından Sultan, yeniden akın düzenlemek istemişse de bu defada ordudaki atların veba hastalığına yakalanması, kötü hava koşulları ve sair hastalıklardan dolayı pek çok askerin hayatını kaybetmesi gibi sebeplerden dolayı Selçuklu ordusu geri çekilmek durumunda kalmıştır.¹⁸⁶

Kilikya Ermenileri üzerine düzenlenen bu sefer, Sultan'ın da aynı zaman da son akını olmuştur ki 1154'te yakalandığı hastalık sonucu 1155'te hayatını kaybedecektir.¹⁸⁷ Sultan I. Mesud ölmeden önce oğlu Kılıç Arslan'ı Konya'ya çağırıp veliaht ilan etmişve Konya, Aksaray ile Niğde'yi idaresine vermiştir. Diğer oğlu Şahin Şah'a Ankara, Çankırı ve Kastamonu'yu; damadı Nizameddin Yağıbasan'a Sivas, Amasya ve Niksar civarını verirken diğer damadı Zünnun'a da Kayseri ve çevresinin yönetimini bırakmıştır.¹⁸⁸

2.4.1. Ülke Topraklarının Verilmesi: Sultan Mesud

Bilindiği üzere Malatya, I. Kılıç Arslan zamanından beri Danişmentliler ile Türkiye Selçukluları arasında paylaşılamayan bir yer halini almıştır. Sultan I. Kılıç Arslan, vefat etmeden önce Malatya'yı almasına rağmen Sultan Mesud, Danişmentlilere şehri geri almalarında yardımcı olmuştur. Bunun üzerine Sultan Mesud'un kardeşi Ankara ve Kastamonu Meliki Arab, bu durumu ihanet olarak değerlendirip Mesud'a karşı ayaklanmıştır.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Mihail, *Süryanî Patrik*, s. 166; Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. 2, s. 389-390; Sümer, "Mesud I", s. 341.

¹⁸⁶ Mateos, *Urfalı Mateos*, s. 307-308; Ersan, *Selçuklular Zamanında*, s. 133-134.

¹⁸⁷ İbnü'l Esir, *El Kâmil*, C. 11, s. 179; Mihail, *Süryanî Patrik*, s. 175; Mateos, *Urfalı Mateos*, s. 312; Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. 2, s. 393; Kesik, *Türkiye Selçuklu*, s. 144.

¹⁸⁸ İbn Bibi El-Hüseyin b. Muhammed b. Ali El- Ca'feri Er-Rugadi, *El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie (Selçuk Name)*, C. I, çev., Mürsel Öztürk, Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996, s. 13; Sümer, "Mesud I", s. 341.

¹⁸⁹ Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. 2, s. 360; Kesik, *Türkiye Selçuklu*, s. 38-39;

Türkiye Selçuklu Devleti'nin sınırlarının henüz yeterince genişlememiş olduğu bu dönemde ülke topraklarının beyliklere verilmesi uygun değildir. Bir savaş sonrası yenilgiyle kaybedilen toprak, mücadele sonrası mağlubiyetin cezası olarak durmaktadır. Fakat bu durumda I. Mesud'un savaş sonrası ülke toprağını Danişmentlilere vermesi dikkat çekici olarak durmaktadır. Öyle ki bu durum, I. Mesud'un kardeşleri tarafından ihanet etmekle suçlanmasını da beraberinde getirmiştir.

2.4.2. Şehir Halkına Eziyet: Mesud'un Kız Kardeşinin Kızı

Sultan I. Mesud, 1152'de Malatya'yı kuşattığında şehri askerlerine yağmalatmıştır. Bu sırada şehrin içerisinde bulunan emir ve askerler de şehir halkına eziyet etmişlerdir. Malatya Danişmentli hâkimi Zülkarneyn'in annesi I. Mesud'un da kardeşinin kızıdır. Kaynakların nakillerinden hareketle bakıldığında; Danişmentli hâkimi Zülkarneyn'in annesi, Sultan I. Mesud'un ayaklarına kapanarak kuşatmanın kaldırılması için af dilemiştir. Böylece Sultan, yeğene Zülkarneyn'in af dilemesi karşılığında şehri ona bırakacağını söylemiştir. Zülkarneyn, Sultan'dan af diledikten sonra Malatya'nın idaresi ona bırakılmıştır. Fakat bu dönemde Malatya'yı Zülkarneyn değil annesi idare etmeye başlamıştır. Bir müddet sonra bu kadın şehir halkına eziyet etmiştir. Şehir halkından ağır vergiler aldığı gibi büyü işleriyle ilgilenerek insanları etkilemeye çalışmıştır. Hatta onun etrafına topladığı büyücüler de kendisine uzun bir saltanat süreceğini söylemişlerdir. Bundan dolayı idareyi elinde bulunduran I. Mesud'un yeğeni olan bu kadın, oğlu Zülkarneyn'e suikast düzenleme hazırlıklarında dahi bulunmuştur. Ancak kısa sürede bu planın duyulması üzerine Malatya halkı onu ve yanındaki büyücülerini şehirden uzaklaştırmışlardır.¹⁹⁰ Yer verilen bu nakilden hareketle Sultan I. Mesud'un saltanat hırsına kapıldığı anlaşılmaktadır. Öyle ki yeğeni olan bu kadının halka eziyet etmesine ve o dönem toplumunun büyücü kadınlara itibar etmesine gayri ihtiyari de olsa imkân sağlamıştır.

¹⁹⁰ Mihail, *Süryani Patrik*, s. 166-167; Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. 2, s. 390.

2.5. Sultan II. Kılıç Arslan Dönemi Gelişmeleri ve Aykırılıklar (1155-1192)

Sultan I. Mesud'un, Kılıç Arslan, Dolat (Devlet) ve Şahin Şah adlarında üç oğlu ile dört kızı olduğu bilinmektedir. Sultan, Kilikya seferi sonrası tahttan inerek, Elbistan Meliki olan oğlu Kılıç Arslan'a tahtı bırakmıştır.¹⁹¹ Bu doğrultuda 1155'te 40 yaşındayken Konya'da tahta çıkmıştır. Aslına bakılırsa II. Kılıç Arslan'ın kardeşleri Şahin Şah ile Dolat (Devlet) arasında gerçekleşmesi muhtemel bir taht kavgasının da önü alınmıştır.¹⁹² Fakat II. Kılıç Arslan kardeşlerine güvenememiş ve onların canına kıyma arzusundan vazgeçmeyerek ortanca kardeşini boğdurarak öldürtmüştür.¹⁹³

Sultan II. Kılıç Arslan'ın söz konusu bu kararı ise Danişmentli Yağıbasan, Şahin Şah ve Danişmentli emirlerinin karşı ittifak oluşturmalarına neden olmuştur. II. Kılıç Arslan'ın ordusu ile karşılaşan bu ittifak grubunun savaşmasına din adamları engel olmuştur. Bu olayın neticesinde ordular geri çekildiyse de Yağıbasan faaliyetlerinden vazgeçmeyerek Elbistan'ı işgal etmiştir. Bunun üzerine II. Kılıç Arslan, Yağıbasan'ın üzerine yürümüşse de yine savaşa girilmeden anlaşma sağlanmıştır.¹⁹⁴

Onun hâkimiyeti döneminde Danişmentli Meliki Yağıbasan'ın Selçuklu topraklarına saldırılarından dolayı Aksaray'da 1155'te yapılan savaşta Yağıbasan yenilgiye uğratılmış ve hemen ardından da sulh teklif etmiştir. Sultan, bu teklifi ilk başta reddettiysen de nihayetinde Anadolu'nun saldırılara hazır bir konumda bulunmasından dolayı kabul etmek durumunda kalmıştır.¹⁹⁵ II. Kılıç Arslan'ın hâkimiyeti döneminde sadece Danişmentlilerle değil aynı zamanda Ermeni Kralı II. Toros'un kardeşi Stefan ile Suriye ve el-Cezire atabeyi Nureddin Mahmud (1146-1174) ve Bizans İmparatoru Manuel Komnenos (1143-1180) ile de mücadele edilmiştir.¹⁹⁶

¹⁹¹ Khoniates, *Historia*, s. 79-80; Mateos, *Urfalı Mateos*, s. 312-313; Anonim Selçuknâme, s. 25; Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. 2, s. 393; İbnü'l Esir, *El Kâmil*, C. 11, s. 179.

¹⁹² İbn Bibi, *El Evamirü'l Ala'iy*, C. I, s. 13; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 193; Kesik, *Türkiye Selçuklu*, s. 115.

¹⁹³ Abdulhalûk Çay, *II. Kılıç Arslan*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1987, s. 24; Salim Koca, *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2011, s. 77; Muharrem Kesik, "Melik Şahinşah'ın Saltanat Mücadelesi 1155-1176", *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (2014), s. 90.

¹⁹⁴ Osman Turan, "Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan", *Türkler Ansiklopedisi*, c. 6, Ankara, 2002, s. 568.

¹⁹⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 198-199; Çay, *II. Kılıç Arslan*, s. 25; Abdülkerim Özaydın, "Kılıcarslan II", *DİA*, c. 25, İstanbul, 2002, s. 399.

¹⁹⁶ Turan, "Selçuklu Sultanı", s. 568-570.

II. Kılıç Arslan, Danişmentliler ile olan mücadelesinin hemen ardından Zengi Atabeyi Nureddin Mahmud ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. II. Kılıç Arslan'ı güçsüz bulan Nureddin Mahmud, Ayntab¹⁹⁷, Ra'ban ve Merzubân'ı ele geçirmiştir. Bunun üzerine II. Kılıç Arslan, Ermeniler, Haçlılar (Kudüs Kralı ve Antakya Prinkepsi) ve Danişmentli Meliki Zünnun ile ittifak kurmuş ve 1157'de Nureddin Mahmud'a saldırı düzenlemiştir. Böylece Nureddin Mahmud ele geçirdiği yerleri geri vermek durumunda kalmıştır.¹⁹⁸ İmparator Manuel ise II. Kılıç Arslan'ın ele geçirdiği yerleri geri alıp 1158'de Kilikya'ya sefer planlamıştır. Ertesi yıl II. Kılıç Arslan'a karşı bir ittifak oluşturması Sultan'ı zor durumda bırakmış ve Manuel'den barış istemiştir. Bu anlaşmaya göre Sultan, son fethettiği yerleri geri verecek, esirleri iade edecek, Türkmenlerin sınırlarda yaptığı akınları durduracak ve ihtiyaç halinde Bizans'a askeri yardımda bulunacaktır. Ayrıca anlaşmanın onaylanması için II. Kılıç Arslan'ın İstanbul'a gitmesi şart koşulmuştur ki 1162'de İstanbul'a gitmiştir.¹⁹⁹

Sultan'ın, İstanbul'dan döndükten sonra ki faaliyetlerine bakıldığında; Malatya'yı yağmalatmış hemen ardından ise Danişmentli hükümdarının ölmesini fırsat bilerek 1165'te Elbistan, Dârende, Gedük civarı ve Tohma Suyu bölgesini ele geçirmiştir. Sultan, 1166/1167'de Nureddin Mahmud'un ele geçirmiş olduğu Maraş, Göksun ve Behisni'yi hâkimiyeti altına almıştır. Sultan, Danişmentli Zünnun'dan ise 1169'da Kayseri ve Zamantı'yı almıştır.²⁰⁰ II. Kılıç Arslan, daha sonra kardeşi Şahin Şah'ın idaresi altında bulunan Ankara ve Çankırı'yı ele geçirmiştir.²⁰¹

1173 yılına gelindiğinde II. Kılıç Arslan, Malatya'ya sefer harekâtı başlatmıştır. Malatya'ya düzenlenen bu harekâttan dolayı topraklarının tehlikede olduğunu düşünen Musul Atabeyi Nureddin Mahmud, II. Kılıç Arslan'a karşı ittifak girişiminde bulunmuştur. Danişmentliler, Mardin ve Harput Artukluları, Şahin Şah ve II. Kılıç Arslan'ın amcası Göksun Beyi Gök Arslan'ın da dâhil olduğu bu ittifak grubu 1172'de Kayseri'ye ilerlemiştir. Mücadelenin başlamasıyla ortaya çıkan kıtlık

¹⁹⁷ Ayntab, bugünkü Gaziantep ilimizdir. Araplar bu bölgeye Ayntab demiştir. Umar, *Türkiye'deki Tarihsel*, s. 77.

¹⁹⁸ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 201-202; Çay, *II. Kılıç Arslan*, s. 28; Özaydın, "Kılıcarslan II", s. 399.

¹⁹⁹ Mateos, *Urfalı Mateos*, s. 334; Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. 2, s. 399; Özaydın, "Kılıcarslan II", s. 399.

²⁰⁰ Çay, *II. Kılıç Arslan*, s. 43.

²⁰¹ Özaydın, "Kılıcarslan II", s. 400.

ve yoğun kış şartları her iki tarafın anlaşma yapmasına yol açmıştır.²⁰² Musul Atabeyi Nureddin Mahmud'un anlaşma yapıldıktan kısa bir süre sonra ölümü²⁰³ üzerine II. Kılıç Arslan Sivas, Niksar, Tokat ve Komanya²⁰⁴ şehirlerini 1175'te ele geçirmiştir.²⁰⁵ II. Kılıç Arslan'ın bu başarılarından sonra Zünnun ile Şahin Şah, Bizans'a sığınmışlardır. Böylece Danişmentlilerin Sivas kolu ortadan kaldırılmıştır.²⁰⁶

II. Kılıç Arslan zamanında Bizans ile olan ilişkilere bakıldığında; Sultan'ın Anadolu'daki güçlü hâkimiyeti, İmparator Manuel'in hoşnutsuzluğuna neden olmuştur. Ayrıca İmparator, kendisine sığınan Zünnun ve Şahin Şah'ın kışkırtmalarından da etkilenererek II. Kılıç Arslan'dan Zünnun ve Şahin Şah'tan aldığı toprakları geri iade etmesini istemiştir.²⁰⁷ Sultan II. Kılıç Arslan, İmparator'un bu isteğini reddetmiş karşılığında barış teklifinde bulunmuştur.²⁰⁸ İmparator, Mikhail Gabras'ı sefer düzenlemek üzere Paphlagonia'ya²⁰⁹ göndermiştir.²¹⁰ Fakat Mikhail, Amasya'yı almakta tereddüt etmiştir ki, onun bu cesaretsizliğine rağmen iç kaledekiler kaleyi teslim etmeye razı olmuşlardır. Niketas, yaşanan bu gelişmeyi şu şekilde nakletmektedir:

*“Amasya halkı şehre Selçukluların hâkim olmasını isterken Yağıbasan'ın karısı ise şehri Zünnun'a teslim etme niyetindeydi. Şehir halkı Bizans İmparatoru ile iyi ilişkiler içinde olan Zünnun'a Amasya'yı teslim etmek istemediklerinden Zünnun'un şehre girmesine engel oldular. Bunun üzerine Gabras Amasya'yı almadan geri çekilmiştir. İmparator da Gabras'ın bu korkaklığından dolayı onu cezalandırmıştır.”*²¹¹

²⁰² Çay, *II. Kılıç Arslan*, s. 44-47.

²⁰³ 15 Mayıs 1174'te Dimaşk kalesinde vefat etmiştir. Bk. Bahattin Kök, "Nüreddin Zengi", *DİA*, c. 33, İstanbul, 2007, s. 261.

²⁰⁴ Komania olarak bilinen Bergama yakınlarında hisardır. Bk. Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel*, s. 458.

²⁰⁵ Melik Zünnun, yönetimi altındaki Kayseri'de vaktini şarap içmekle geçirmiş ve halka birçok zulüm yapmıştır. Bk. Anonim Selçuknâme, *Tarih-i Âli Selçuk*, çev., Halil İbrahim Gök-Fahrettin Coşguner, Ankara: Atıf Yayınları, 2014, s. 37.

²⁰⁶ Abdülkerim Özaydın, "Dânişmendliler", *DİA*, c. 8, İstanbul, 1993, s. 472.

²⁰⁷ Özaydın, "Dânişmendliler", s. 473.

²⁰⁸ Muharrem Kesik, "Dânişmendli Beyliği-Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu İlişkileri (1071-1178)", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 34 (2009), s. 140-141.

²⁰⁹ Anadolu'da Karadeniz bölgesinin batıda Bitinya, doğuda Pontus'a kadar uzanan bölgeyi kapsar. Bk. Umar, *Türkiye'deki Tarihsel*, s. 636.

²¹⁰ Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un*, s. 211-212.

²¹¹ Khoniates, *Historia*, s. 83-84; Kesik, "Dânişmendli Beyliği" s. 141.

Sultan II. Kılıç Arslan'ın devrinde bilhassa Türk-Bizans sınırında, sayıları yüzbinlere ulaşan Türkmen konar-göçerlerinin başlarına buyruk bir hayat sürdükleri görülmektedir. Bu durum Selçuklu Devleti ile Bizans'ın ilişkilerinin bozulmasına sebep olmuştur. Türkmenler, merkezi otoriteye bağlı olmadıklarından kendi başlarına hareket edip Bizans arazilerini tahrip edip Bizans sınırlarına doğru ilerlemekteydiler.²¹²

Türkmenlerin akınlarının Denizli, Kırkağaç, Bergama ve Edremit'e kadar genişlediğini gören İmparator, Türkmenlerin yıktığı kaleleri yeniden inşa etmeye başlamıştır. Bu esnada II. Kılıç Arslan, Manuel'e elçilik heyeti göndermiş ve daha önce yapılan barış anlaşmasını yenilemek istediğini bildirmiştir. Manuel ise Türkmenlerin ele geçirdikleri yerlerin kendisine verilmesini istemiştir. Ayrıca Şahin Şah'ın ve Zünnun'un topraklarının geri verilmesini bildirmiştir. II. Kılıç Arslan, Türkmenlerin ele geçirdikleri yerlerden kendisinin sorumlu olmadığını bildirirken barış yanlısı bir siyaset izlemiştir. Fakat Zünnun ve Şahin Şah'tan aldığı toprakları geri vermek niyetinde olmadığını da göstermiştir. Bunun üzerine savaş yapmak konusunda kararlı olan İmparator, Konya üzerine yürüdüğü gibi Danişmentli Zünnun'u Bizans birlikleriyle Niksar'a göndermiştir. Böylece Niksar önünde karşılaşan iki ordudan Bizans kuvvetleri yenilerek savaş alanından kaçmışlardır.²¹³

Bunun üzerine İmparator, 1176'da Konya üzerine hareket etmiş ve Myriokephalon adı verilen dar bir vadide Sultan II. Kılıç Arslan tarafından pusuya düşürülmüştür.²¹⁴ Bizans ile 17/18 Eylül 1176'da yapılan Karamıkbeli (Myriokephalon) savaşında Bizans ağır bir yenilgiye uğratılmıştır.²¹⁵ Bu zaferden sonra Sultan, Doğu'ya seferler düzenlemiştir.²¹⁶ İlk olarak 1178'de Malatya ele geçirilmiş ve Danişmentli Beyliği'ne son verilmiştir. Danişmentli Beyliğindeki Türk beyleri de Türkiye Selçuklu Devleti hizmetine girmişlerdir.²¹⁷

²¹² Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 205-206; Çay, *II. Kılıç Arslan*, s. 23.

²¹³ Khoniates, *Historia*, s. 126; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 206-207; Kesik, "Dânişmendli Beyliği", s. 142.

²¹⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 208.

²¹⁵ Çay, *II. Kılıç Arslan*, s. 72.

²¹⁶ Çay, *II. Kılıç Arslan*, s. 97; Özaydın, "Kılıcarıslan II", s. 401. Miryokephalon zaferi detaylı bilgi için bk. Adnan Eskikurt, "Ortaçağ Kroniklerine Göre 17 Eylül 1176 Myriokephalon Zaferi", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 7 (2017), s. 74-98.

²¹⁷ Özaydın, "Dânişmendliler", s. 473; Kesik, "Dânişmendli Beyliği", s. 143.

II. Kılıç Arslan'ın doğuda seferler yapmasından endişelenen Artuklu Beyleri, Eyyubi Hükümdarı Selahaddin Eyyubi'ye (1171-1193) elçi gönderip onun himayesine girmek istemişlerdir. II. Kılıç Arslan, bu esnada Selahaddin'in zaptettiği Ra'ban Kalesi'ni istemişse de bu isteği reddedilmiştir. Bu durum bir müddet sonra iki tarafı karşı karşıya getirmiş ve 1179/80'de yapılan mücadelede II. Kılıç Arslan, Selahaddin Eyyubi'nin yeğeni Takiyyedin'e mağlup olmuştur.²¹⁸

Bu olayın ardından Selahaddin ile II. Kılıç Arslan'ın ilişkileri yeniden bozulmuştur. Artuklulardan Hısn Keyfa Hâkimi Nureddin Muhammed b. Kara Arslan, II. Kılıç Arslan'ın kızıyla evli olmasına rağmen eşine ihanet ettiğine dair iddiaları öğrenen Sultan, Nureddin'den ya kızı ile evlendiğinde ona çeyiz olarak verilen yerleri geri iade etmesini ya da o şarkıcı kadından ayrılmasını söylemiştir. Nureddin, bunun üzerine Selahaddin'e sığınarak ondan yardım istemiş ve kurdukları ittifak sonucu 1180'de II. Kılıç Arslan'a karşı sefere çıkmışlardır. Bunun üzerine Sultan, Veziri İhtiyâreddîn Hasan'ı elçi olarak anlaşma yapmak üzere Selahaddin'e göndermiştir. Elçi, huzura çıkmasının ardından şu şekilde beyanlarda bulunmuştur.

*“Ey Efendimiz! Bu çirkin iş senin gibi bir Sultana yakışmaz! Sen sultanların en büyük, en şanlı en şöhretlilerinden birisin. Halkın senin Haçlılarla anlaşma yaptığını ve cihadı terk edip ülkenin çıkarlarını bir kenara ittiğini, sana emrindeki halka ve bütün Müslümanlara faydalı bir işten yüz çevirdiğini, uzak yakın her taraftan asker toplayıp, senin ve askerlerinin bir kahbe şarkıcı için yollara düşüp büyük masraflar ettiğini duyması kadar büyük bir kötülük düşünebiliyor musun?”*²¹⁹

Bu sözler üzerine Selâhaddin, Nureddin'in haksız olduğunu kabul etmiş fakat aman verdiği bir kişiyi teslim etmeyeceğini bildirerek aradan çekilmiştir. Bu anlaşmadan sonra Selçuklu ve Eyyubi hükümdarı ortak düşmanları olan Çukurova Ermeni Krallığı'na 1180'de sefer düzenlemişlerdir.²²⁰ II. Kılıç Arslan, Uluborlu, Kütahya ve Eskişehir'i 1180'de ele geçirdiyse de Denizli ve Antalya'yı sadece kuşatabilmiştir. 1187 yılına gelindiğinde ise Ermenilerin hâkimiyetindeki topraklar zapt edilmiştir.²²¹

Sultan II. Kılıç Arslan, hâkimiyetinin sonlarına doğru ülkeyi 11 oğlu arasında paylaştırmıştır. Sultan, Konya'da iken oğulları kendilerine tahsis edilen bölgelerde

²¹⁸ Erdoğan Merçil, “Sultan Salâhaddin Eyyûbî'nin Anadolu'daki Türk Devletleriyle Münasebetleri”, *Belleten*, 54/209 (1990), s. 418.

²¹⁹ İbnü'l Esir, *El Kâmil*, C. 11, s. 371.

²²⁰ Süleyman Özbek, *Selçuklu-Eyyubî İlişkileri*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2018, s. 32-33.

²²¹ Özeydin, “Kılıcarslan II”, s. 401.

saltanat sürmüşlerdir.²²² II. Kılıç Arslan'ın oğullarından Rükneddin Süleyman, Tokat ve civarında, Gıyâseddin Keyhüsrev, Konya'da, Muhyiddin Mesud, Ankara'da, Muizzeddin Kayserşah, Malatya'da, Mugiseddin Tuğrulşah Elbistan'da, Nureddin Sultanşah Kayseri'de, Kutbeddin Melikşah Sivas ve Aksaray'da, Nizameddin Argunşah Amasya'da, Nâsıreddin Berkıyaruk Niksar'da, Melik Sencerşah Ereğli'de, Melik Arslanşah Niğde'de meliklik yapmak üzere atanmışlardır.²²³

Sultan II. Kılıç Arslan'ın bu taksimi, ilerleyen süreçte tahta çıkacak kardeşin kim olabileceği sorununu doğurmuştur. Böylece kardeşler arasında çatışmalar ortaya çıkmış ve ilk olarak 1188'de Türkmenlerin desteğini alan büyük oğlu Kutbeddin Melikşah daha babası hayatta iken saltanat mücadelesine girmiştir.²²⁴ Türkmenlerin bu saltanat mücadelesine müdahil olmalarından dolayı cezalandırılmasını isteyen Sultan, 4 bin Türkmen'in öldürülmesini istemiştir. Fakat bu durum Türkmenlerin Kutbeddin Melikşah'ı desteklemekten alıkoymamıştır. Böylece Kutbeddin Melikşah, Türkmenlerle beraber 1189 yılının sonlarında Konya'ya yürüyerek kendisini veliaht ilan ettirmiştir.²²⁵

Anadolu topraklarından en önemli kolu geçen III. Haçlı Seferi'nin (1189-1192)²²⁶ yaşandığı bu zamanlarda saltanat mücadelesi kesintiye uğradıysa da devam etmiştir. Kutbeddin Melikşah'ın gücünü kırmaya çalışan Sultan, diğer oğullarının yanına sığınmaya çalıştıysa da fayda etmemiştir. Son olarak en küçük oğlu Uluborlu Meliki Gıyâseddin Keyhüsrev'e sığınan Sultan, onu veliaht seçtikten sonra 26 Ağustos 1192'de vefat etmiştir.²²⁷

2.5.1. Hanedan Ailesine Yapılan Saygısızlık: Danişmentli Yağıbasan

Danişmentli Yağıbasan ile Sultan II. Kılıç Arslan'ın aralarının bozulmasının başlıca sebeplerinden biri olan Sultan'ın nikâhlı eşinin kaçırılması hadisesidir ki bu fiilî durum taraflar arasında yeni bir mücadeleyi doğurmuştur. Olayın ayrıntılarına bakıldığında Erzurum Saltuklu Atabeği İzzeddin Saltuk'un kızının Sultan II. Kılıç

²²² Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 217; Çay, *II. Kılıç Arslan*, s. 103-104.

²²³ İbnü'l Esir, *El Kâmil*, C. 12, s. 83; Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 23; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. II, s. 25-26; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 217; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri*, s. 446.

²²⁴ Abu'l Farac, *Abu'l Farac Tarihi*, C. 2, s. 450; Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel*, C. II, s. 28; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 225.

²²⁵ Çay, *II. Kılıç Arslan*, s. 106.

²²⁶ Detaylı bilgi için bk. Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi Akkâ Krallığı ve daha sonraki Haçlı Seferleri*, C. III, çev., Fikret Işıltan, Ankara: TTK, s. 3-67.

²²⁷ Çay, *II. Kılıç Arslan*, s. 113.

Arslan ile nikâhlandığı bilinmektedir. Gelin, pek çok çeyiz ile II. Kılıç Arslan tarafına doğru yola koyulduğunda Danişmentli Yağıbasan, gelin alayına baskın düzenlemiş, gelini ve çeyizini ele geçirmiştir. Yağıbasan, kaçırdığı gelini kardeşinin oğlu Zünnun b. Muhammed b. Danişment ile nikâhlamak istemiştir. Hatta geline II. Kılıç Arslan ile olan nikâhının bozulması için dininden dönmesi emredilmiştir. Gelin, daha sonra tekrar İslâmiyet'i kabul etmiş ve hemen ardından da Zünnun ile evlendirilmiştir. Bütün yaşananları yakından takip eden II. Kılıç Arslan, ordusuna hareket emri vererek Yağıbasan'ın üzerine yürümüştür. Ancak bu esnada Sultan'ın hesap edemediği veyahut beklemediği şekilde Yağıbasan'ın Doğu Roma İmparatorluğu'nun desteğini aldığını haber almıştır. Artık taraflar arasında kaçınılmaz olan mücadele başlamış ve Yağıbasan, Sultan'ı yenilgiye uğratmıştır ki bu durum, Anadolu'da Türkmenler ve Müslümanlar nezdinde sağlanan düzeni sekteye uğratmıştır.²²⁸

Bu olaya bakıldığında Türkiye Selçuklu hanedanına bir saygısızlık yapıldığı görülmektedir. Danişmentli Hükümdarı Yağıbasan, bağlı olduğu Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'ın namusuna tecavüze yeltenmiştir. Ayrıca nikâhlı olan gelinin İslâm hukukuna göre tekrar nikâhlanması hem ahlaka hem de dine göre uygun görülmeyen bir davranış olarak belirlenmiştir.²²⁹ Bu olay, bir yönüyle Danişmentlilerin ve Yağıbasan'ın ne kadar kendilerini güçlü gördüklerine de delildir. Öyle ki Sultan'ın sarayına gidecek hatunun kaçırılmasına kadar varacak ve olası büyük bir mücadeleyi göze aldıklarının da işaretidir. Bir diğer yönüyle de Orta Çağ Türk ve İslâm tarihinin farklı dönemlerinde sıkça karşılaşılan siyasi evlilikler ve böylelikle de siyasi teşekküllerin birbirlerinden siyasi ve askerî destek elde etme durumlarının bu kez Saltuklu-Selçuklu çizgisinde karar bulduğu görülmektedir. Tam bu noktada Danişmentlilerin de kendileri dışında Selçukluların bölgede elde edebilecekleri olası büyük bir ittifakı önlemek istemiş olmaları da muhtemeldir. Son tahlilde Danişmentlilerin tabilik-vasallık şartını ortadan kaldırarak mevcut teamüllerin hilafına hareket ettiği görülmektedir.

²²⁸ İbnü'l Esir, *El Kâmil*, C. 11, s. 257; Mihail, *Süryani Patrik*, s. 118; Çay, *II Kılıç Arslan*, s. 35; Muharrem Kesik, "Danişmentliler-Türkiye Selçuklu Devleti İlişkileri (1116-1164)", *Danişmend Döneminde Niksar'da Tıp, Tarih ve Kültür Sempozyumu*, Niksar, 6-8 Ekim 2000, s. 72.

²²⁹ Kocasından ayrılmak isteyen kadının irtidat edilince nikâhın infisah eyleyeceğinin söylenmesi batıl inançtır. İslâm hukukçuları keyfiye yapılan bu uygulamaların hem ahlaka hem de dine aykırı olduğunu belirtir. Bk. Ekrem Buğra Ekinci, *İslâm Hukuku*, İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2006, s. 125.

2.5.2. Papaz'ın İhaneti ve Behisni Bey'inin Halka Zulmü

Ermeni Prensi II. Thoros'un kardeşi Stefan, 1156'da Maraş'ta Hristiyanları katledip memleketlerini yağmalamıştır. Bu olayı yapmasındaki gerekçeyi ise Maraş Beyi'nin bir Ermeni köyüne girmesine dayandırmıştır. II. Kılıç Arslan, bu olay üzerine harekete geçince Ermeni Prensi Stefan, Bar Dionysius adlı papazı yanına alarak kaçmıştır. Sultan, bölgeye geldiğinde asayişi yeniden sağlarken Ermenilerle birlikte hareket eden papazı da cezalandırmıştır. Ayrıca II. Kılıç Arslan, buradaki Hristiyan halka merhametli davranmasına rağmen Behisni Bey'i, Sultan'ın Hristiyanların korunmasına dair verdiği emirleri dinlemeyerek onlara zalimce davranıp ağır vergiler yüklemiştir. Bunun üzerine halk Ermeni Prensi Stefan'ı çağırıp bölgeyi terketmeye başlamıştır ki, bu esnada Sultan, tekrar devreye girerek onları yeniden yerlerine yerleştirmiştir.²³⁰

Görüldüğü üzere Selçuklu Devleti'nde görevli olan bu Ermeni Papaz, düşman ordusu karşısında devlete ihanet etmiştir. Vatana ihanet etmek suçunu işleyen bu kişi için nasıl bir cezalandırma yapıldığı bilinmemektedir.²³¹ Ayrıca Behisni Beyi'nin de ortamın kargaşasından faydalanıp masum halkın malına göz diktiği görülmektedir. Bu yönüyle idarî sorumluluğunu yerine getirmediği gibi devletin itibarını da gölge düşürmeye çalışmıştır. Ancak Sultan'ın bu noktada daha dirayetli davranarak anında tepki geliştirdiği görülmektedir. Devletin veya merkezi otoritenin yer yer içine düştüğü siyasi zaaf hali yereldeki idarecilerin durumdan vazife çıkarmalarını da meydan verebilmiştir. Yukarıda yer verilen nakil de bunun bariz örneklerinden birisi olarak durmaktadır.

2.5.3. Taht Kavgalarında Saygısızlık: Kutbeddin Melikşah

III. Haçlı seferinde Almanlara karşı üstün başarılar gösteren Kutbeddin Melikşah, taht için veraset durumu ortaya çıkınca aynı şekilde davranmamıştır. Kutbeddin Melikşah, en büyük oğul olması sebebiyle kendisinin tahta çıkmaya en uygun aday olduğunu düşünerek harekete geçmiştir. Bu sebeple babası II. Kılıç Arslan'ın sağlığında Konya'ya gelip iktidarı elde etmek istemiştir. Fakat II. Kılıç Arslan, oğlunun bu isteğini kabul etmemiş ona karşı direnmiştir. Bu esnada Kutbeddin

²³⁰ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 199.

²³¹ Feda Şamil Arık, "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Siyaseten Katl (1075-1243)", *Belleten*, 63 (1999), s. 73-74.

Melikşah babasına merhametsizce davranmıştır. Bu konuda nakillere yer veren Koca, şöyle bir değerlendirmede bulunmaktadır. *“Bu arada Melikşâh, babasına bir savaş esiriymiş gibi muamele ederek, onu zor durumlara düşürmüştür. Böylece o, hem babasına hem de tarihe karşı nankörlüğün ve ihanetin en çirkin örneğini sergilemiştir”*.²³²

Türk devlet geleneğinde var olan mevcut sultana itaat ve saygının yukarıda yer verildiği şekilde Kutbeddin Melikşah özelinde yer bulmadığı görülmektedir. Başarılarından aldığı cesaret ve dahi taht için yaş olarak en uygun kişi sıfatıyla kendisini görmesi Melikşah’ı buna sevk etmiştir. Ancak onun bu duruşu, devlet teamülleri açısından uygun olmamıştır. Burada şunu da ifade etmek gerekir ki, Kılıç Arslan’ın hayattayken sınırlar dâhilinde bulunan yerleri oğulları arasında pay etmesi gibi şartlar açısından bakıldığında yerinde olmayan kararı da buna fırsat vermiştir.

2.5.4. İktidar Mücadelelerinde Türkmenlerin Taraf Değiştirmesi

II. Kılıç Arslan ile Sivas Meliki olan oğlu Kutbeddin Melikşah’ın ilişkileri bozulunca her iki taraf da kuvvetleriyle Kayseri’de karşı karşıya gelmişlerdir. Fakat burada savaş yapılmamış Melikşah, Sivas’a geri dönmüştür. Daha önceleri kendisine bağlı olan bu Türkmenleri, II. Kılıç Arslan, oğlunun tarafında görünce öldürülmelerini emretmiştir. Kendisine yapılan bu ihaneti kabul etmeyen II. Kılıç Arslan, böylelikle Türkmenleri cezalandırmak ve muhtemel diğer isyan girişimlerini de önlemek istemiştir.²³³

2.5.5. Miryokefalon Sonrası İhanetle Suçlanan: II. Kılıç Arslan

Bilindiği üzere 1162’de Bizans İmparatoru Manuel ile anlaşma yapmak üzere İstanbul’a giden II. Kılıç Arslan, Bizans Sarayı’nda iyi ağırlanmıştır. İstanbul’da kaldığı süre esnasında İmparator’un verdiği hediyelere karşılık olarak II. Kılıç Arslan, ölünceye kadar sadık olacağını, onun düşmanlarıyla iş birliğinde içinde olmayacağını, önemli şehir ve kaleleri geri vermeyi ve Türkmenlerin de sınırlardaki saldırılarına engel olacağını vaat etmiştir.²³⁴ Bu olayın üzerine Sultan’ın

²³² İbnü’l Esir, *El Kâmil*, C. 12, s. 82; Tuncer Baykara, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1164-1211) Gazi-Şehit*, Ankara: TTK, 1997, s. 15; Salim Koca, “Türkiye Selçuklu Devleti’nin Temel İç ve Dış Politikaları ve Sultan I. Gıyâseddîn Keyhüsrev (1192-1196, 1205-1211)”, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 5 (2016) s. 31-32.

²³³ Arık, “Türkiye Selçuklu”, s. 63.

²³⁴ Khoniates, *Historia*, s. 81-83; Kinnamos, *Ioannes Kinnamos’un*, s. 151; Mateos, *Urfalı Mateos*, s. 334; Abû’l Farac, *Abû’l Farac Tarihi*, C. 2, s. 399; Özaydın, “Kılıçarslan II”, s. 400.

Miryokefalon Savaşı'nın ardından yaptığı anlaşmada tam olarak hâkimiyet göstergesi olan bir barış yapmadığını düşünülürken bir yandan da batılı araştırmacılar tarafından, Sultan'ın devletine ihanet ettiği suçlamasını da beraberinde getirmiştir.²³⁵

Yaklaşık bir asır öncesinde Süleyman Şah ve beraberinde İznik kıyılarına ulaşan ve hatta Boğaziçi kıyılarına varıncaya kadar akınlar düzenleyen Türkmenlerin durumu ile II. Kılıç Arslan ve sair Türkmenlerin durumuna bakıldığında odak noktasının değiştiği görülmektedir. Öyle ki asıl odak Bizans iken zamanla Türkiye Selçuklu Devleti'nin ve hükümdarlarının içine düştüğü durum, genişleyen sınırlar, Haçlı Seferleri, Ermeniler ve sair Türk beylikleriyle girilen ilişkiler, devletin gücünü önemli oranda zayıflatmıştır.

Yukarıda yer verilen nakilden de hareketle görüleceği üzere II. Kılıç Arslan'ın içine düştüğü sarmal ve dahi önünü alamayacağını düşündüğü gelişmelerden hareketle Bizans İmparatoru ile ittifak kurmuştur. Belirlenen anlaşma çerçevesinde varılan mutabakat ise Türkiye Selçuklu Devleti'nin geleceğine kısa vadede tesir etmiştir. Bu kadar uzun ve yoğun bir saltanat süresinin sonlarına doğru Sultan'ın içinde bulunduğu durum, gelişmelere vaziyet edememeye başlayan ve keskin bir düşman olan Bizans ile ittifaka girişmesi kendisi açısından bir ihanet olarak nakledilse de yine gelişmelerin seyrinden hareketle yaptığı anlaşmanın uzun soluklu olmadığı ve dahi sözde kaldığı görülmektedir.

²³⁵ Çay, *II. Kılıç Arslan*, s. 78- 82.

3. TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ GELİŞME DÖNEMİ

3.1. Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev Dönemi ve Aykırılıklar (1192-1205)

II. Kılıç Arslan'ın 1192'de ölümüyle 11 oğul arasından veliaht olan en küçük oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev sultan olmuştur.²³⁶ Türk hâkimiyet telakkisine göre hanedan ailesinden büyük olan değil liyakatli olan hüküm sürmeye hak kazanmaktaydı. Liyakatli olanın seçiminde ise devlet ileri gelenleri ve halk etkin rol oynuyordu.²³⁷ Türk devletlerinde devletin hanedanın ortak malı olarak görülmesi kardeşler arası mücadeleyi kaçınılmaz kılmıştır. Bu mücadelenin olumlu yanları olduğu gibi olumsuz tarafları da vardır. Olumlu olarak değerlendirebileceğimiz kısımda kardeşler arasındaki mücadelede kazanan hanedan üyesinin güçlü bir devlet başkanı olabileceği gerçeği iken olumsuz yanı ise bu mücadelelerin devletin yıpranmasına hatta yıkılmasına yol açabileceği gerçeğidir.²³⁸

Kardeşler arasında olan taht mücadelesini engellemek için II. Kılıç Arslan, Borgulu'ya²³⁹ gelip Gıyâseddin Keyhüsrev'i veliaht tayin etmiştir. İbn Bibi'ye göre Gıyâseddin Keyhüsrev, kardeşler arasında akıl, adalet, şahsi kabiliyet ve bir sultanda olması gerekenler açısından gayet yeterli birisi olarak tasvir edilmektedir.²⁴⁰ Gıyâseddin Keyhüsrev, sultan olduysa da kardeşleri onun sultanlığını tanımamışlardır.²⁴¹ Sultan'ın hâkimiyetinin ilk yıllarında Bizans İmparatoru III. Aleksios Angelos (1195-1203) ile bir mücadelesi olmuş ve 1196'da Keyhüsrev, ordusu ile önce Menderes Vadisi'ni akabinde ise Honas ve Lâdik'i ele geçirmiştir.²⁴² Bu esnada Sultan'ın kardeşleri ise karşı bir ittifak oluşturup ağabeyleri Süleyman Şah'ın etrafında toplanmışlardır.²⁴³

Tokat Meliki Rükneddin Süleyman Şah, ordu hazırlayarak I. Gıyâseddin'in üzerine yürümüş ve Konya'yı kuşatmıştır. İki kardeş arasında Konya'da yaşanan mücadele

²³⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 237.

²³⁷ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2014, s. 26.

²³⁸ Salim Koca, "Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilâtı", *Türkler Ansiklopedisi*, c. 2 Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 832.

²³⁹ Isparta'nın Uluborlu ilçesinin Selçuklular zamanında ismidir. Bk. Umar, *Türkiye'deki Tarihsel*, s. 171.

²⁴⁰ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'iy*, C. I, s. 36; Tuncer Baykara, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev*, s. 11; Selim Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, Ankara: TTK, 2006, s. 40.

²⁴¹ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 237.

²⁴² Ali Sevim, "Keyhüsrev I", *DİA*, c. 25, Ankara, 2002, s. 347; Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev*, s. 47.

²⁴³ Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev*, s. 41.

sonucunda bir ahitname imzalanmış ve Keyhüsrev'in maiyetine zarar gelmeden Konya'nın Süleyman Şah'a teslim edilmesi kararlaştırılmıştır.²⁴⁴ Devletin kuzey bölgesine, Tokat merkezli olarak tayin edilen Süleyman Şah, kardeşinden iktidarı almış ve böylece Türkiye Selçuklu Sultanı olmuştur.²⁴⁵ Rükneddin Süleyman Şah'ın sultan olmasına ahiler ve fityanlar²⁴⁶ ise karşı vaziyet almışlardır ki, gerekçe olarak başlangıçta Keyhüsrev'e sadık kalacaklarına dair verdikleri sözü bozmak istemediklerini ileri sürmüşlerdir.²⁴⁷

I. Gıyâseddin Keyhüsrev, II. Süleyman Şah ile yaptığı mücadelenin sonunda önce Ermeni Prensi Leon'a, ardından Eyyübî Hükümdarı el-Melik el-Adil'in yanına gitmiştir. Amid'de ve Ahlatşahlardan Balaban'ın yanına giden I. Gıyâseddin Keyhüsrev, önce Trabzon'a geçmiş hemen ardından da bir gemiyle İstanbul'a gitmiştir.²⁴⁸ II. Süleyman Şah, kardeşi Keyhüsrev'e ahitnamede verdiği sözü tutmayıp asker göndermiş ve Keyhüsrev ile oğulları İzzeddin Keykâvus ve Alâeddin Keykubad'ı da yanına almıştır.²⁴⁹ Gıyâseddin Keyhüsrev, İstanbul'da bulunduğu zaman Bizanslı devlet adamlarından Mavrozomes'in kızı ile evlenmiş ve 1204'te Haçlıların İstanbul'a gelmesiyle bu bölgeden ayrılıp yeniden Mavrozomes'e sığınmıştır.²⁵⁰

3.2. Sultan II. Rükneddin Süleyman Şah Dönemi ve Aykırılıklar (1196-1204)

II. Rükneddin Süleyman Şah, babası II. Kılıç Arslan tarafından Tokat eyaletine melik tayin edilmiştir.²⁵¹ II. Kılıç Arslan'ın ölümü üzerine tahta I. Gıyâseddin Keyhüsrev geçince tahtın asıl sahibi olarak kendisini görmüş ve bu nedenle de 1196'da

²⁴⁴ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'iyeh*, C. I, s. 51; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Oguznâme-Selçuklu Târihi)*, Haz., Abdullah Bakır, İstanbul: Çamlıca, 2017, s. 142-143; Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev*, s. 49-50; Sevim, "Keyhüsrev I", s. 347.

²⁴⁵ Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev*, s. 53.

²⁴⁶ Ahiliğin temeli fütüvvecilikten gelmektedir. Arapça kelime olan fütüvvet sözlükte tekil olarak "feta": delikanlı, yiğit, eli açık, iyi huylu kişi; çoğul olarak ise fityan şeklinde geçmektedir. Ahiler hakkında geniş bilgi için bk. Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara: TTK, 1997, s. 2.

²⁴⁷ Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev*, s. 61.

²⁴⁸ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C.12, s. 169; Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. 2, s. 474; Sevim, "Keyhüsrev I", s. 34.

²⁴⁹ Niketas Khoniates, *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195-1206) İstanbul'un Haçlılar Tarafından Zaptı ve Yağmalanması*, çev., Işın Demirkent, İstanbul: Dünya Kitapları, 2004, s. 83; Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev*, s. 97-107.

²⁵⁰ İbnü'l Esir, *El Kâmil*, C. 12, s. 165; A. A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev., Arif Müfid Mansel, Ankara: Maarif Matbaası, 1943, s. 17; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. II, s. 29; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 270; Latin İstilası için bk. George Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev., Fikret Işıltan, Ankara: TTK, 2011, s. 385-386.

²⁵¹ Selim Kaya, "Süleyman Şah II", *DİA*, c. 38, İstanbul, 2010, s. 105.

Konya'yı kuşatmıştır. Sultan I. Gıyâseddin'in Konya'yı savunmada başarılı olamaması üzerine şehrin ileri gelenleri II. Rükneddin'e elçiler göndererek her ikisinin de II. Kılıç Arslan'ın oğlu olmasından dolayı itaate layık olduğunu eğer Rükneddin çekilirse sefer masraflarını ödeyeceklerini iletmişlerdir. Ama Rükneddin kuşatmada ısrarcı olursa, Sultan Keyhüsrev'in ailesine, yakınlarına ve malına dokunulmayacağına dair Rükneddin'den ahitname vermesini istemişlerdir. Bunun üzerine Melik Rükneddin ahitname vererek Konya'ya hâkim olmuştur.²⁵² Böylelikle II. Rükneddin Süleyman Şah, 1196'da Türkiye Selçuklularının yeni sultanı olmuştur. Sultan II. Rükneddin, kardeşleri Melik Berkıaruk'tan Nıksar'ı, Melik Arslan Şah'tan Amasya'yı alırken Elbistan Meliki Tuğrul Şah'ı da kendisine itaat ettirmiştir.²⁵³

Sultan II. Rükneddin, hâkimiyet döneminin başlarında Karadeniz'deki yük gemilerine el koyan Bizans İmparatoru III. Aleksios Angelos'a (1195-1023) elçi göndermiş ve yapılan anlaşmaya göre gasp edilen malların bedeli alındığı gibi İmparator da bir yıllık haraca bağlanmıştır.²⁵⁴ Ermeni Hâkimi II. Leon'un Ereğli'yi alıp Kayseri'yi kuşatması üzerine 1199'da Ermenilere sefer düzenlemiştir. Böylece Ermeniler, Torosların güneyine çekilip Ereğli Kalesi ve Kilikya'nın bazı yerlerini ele geçirmişlerdir. Rükneddin, 1201'de Eyyûbilerle ittifak kurarak kardeşi Malatya Meliki Muizzeddin'in hâkimiyetindeki Malatya'yı kuşatmıştır.²⁵⁵ Sultan Rükneddin, 1202'de ise Gürcülerle yaptığı savaşta mağlup olmuştur. Bu dönemde önce Selâhaddin Eyyûbi'nin büyük oğlu el-Melik el-Efdal Ali, kısa bir müddet sonra ise Harput Artuklu Hâkimi Ebu Bekir b. Kara Arslan (1185-1233) da tabiiyetini bildirmiştir.²⁵⁶ Sultan Rükneddin, 1204'te ise Ankara Meliki Muhyiddin Mesud'un elindeki Kastamonu, Çankırı, Bolu, Ankara ve Eskişehir bölgelerinin bazı beldelerini zapt etmiştir. Ankara Kalesi ve diğer yerlerin idaresi ise Muhyiddin'e bırakılmıştır.²⁵⁷

²⁵² Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 244-247.

²⁵³ Kaya, "Süleyman Şah II", s. 106.

²⁵⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 248; Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, Ankara: TTK, 1958, s. 122.

²⁵⁵ İlyas Gökhan, "Türkiye Selçukluları İle Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler", *Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, I (2012), s. 92.

²⁵⁶ Kaya, "Süleyman Şah II", s. 107; Mehmet Emin Özmen, "Anadolu Selçuklularının Artuklular İle İlişkisi", Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007, s. 21.

²⁵⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 261-262.

3.2.1. Saltanat Ailesine/Sultana Saygısızlık: Lâdik Halkı

I. Gıyâseddin Keyhüsrev, kardeşi Rükneddin Süleyman Şah ile mücadelesinin ardından İstanbul'a gitmeden önce Konya'ya geldiğinde Lâdik halkı tarafından saldırıya uğramıştır. Lâdik halkı, Gıyâseddin'in maiyetine ve malına zarar verdiği gibi kölelerine ve yakınlarına da kötü muamelede bulunmuşlardır. Gıyâseddin, yaşanan gelişmeleri zaman geçirmeden kardeşi Sultan II. Rükneddin'e yazdığı mektupta bildirmiştir. Bu mektubun içeriğine dair İbn Bibi şunları nakletmektedir:

*“Her ne kadar yanlış bir yerden fetva alarak doğruluk ve iyilik yolunu kapamış, tek başına saltanat sürme arzusu kalbini taşlaştırmış, kardeşlik ve akrabalık haklarını rafa kaldırmışsa da onun şerefli vicdanı her zaman böyle kötü olamaz. Oğullarımın babasız kalmasına nasıl dayanacak ve köle bir halkın böyle çirkin bir davranışta bulunmasına nasıl seyirci kalacak” dedi.*²⁵⁸

Sultan II. Rükneddin, yaşananları haber aldıktan sonra farklı bir cezalandırma usulüne başvurmuştur. Öyle ki Sultan, bu olayı gerçekleştiren kişileri ödüllendireceğine dair Lâdik Köyü'ne haber göndermiştir. Bunu duyup gelen kişiler bir süre gözetim altında tutulduktan sonra sorguya çekilmişlerdir. Yapılan sorguda suçlu olduğu anlaşılanlar yapılan surların şerefesinde çarmıha gerilmişlerdir. Sultan bununla da yetinmeyerek Lâdik Köyü'nün yakılmasını emretmiştir.²⁵⁹ Arık, bu tarihî olayla alakalı değerlendirmeler içerisinde şu hususlara dikkati çekmektedir.

*“Bu da Selçuklu Sultanlarının kendilerine karşı olduğu kadar, mensubu oldukları ailenin üyelerine yönelik olan suçları da kendilerinin şahıslarında devlete karşı işlenmiş saydıklarını ve fâilleri ölüm gibi en ağır cezalarla cezalandırdıklarını göstermektedir.”*²⁶⁰

Buradan hareketle bakıldığında; Sultan I. Gıyâseddin'e yapılan bu gasp ve darp ile hanedana eşkıyalık yapılmasının cezası ölüm olmuştur. Sultan Rükneddin'in genel beklentinin ötesinde bir tutum sergilemesi ve kardeşine karşı yapılanları hoş karşılamadığı anlaşılmaktadır. Taht için mevcut ve ağır bir mücadele olsa da devletin genel teamüllerinin dışına çıkılması ve hanedan üyelerine ve onlara yakın olanlara karşı yapılanların mazur görülmediği ve görülemeyeceği ortaya konulmuştur. Bir diğer vechesiyle bakıldığında devlet açısından örfî kuralların ve geleneklerin yıllar

²⁵⁸ İbn Bibi, *El Evamirü 'l-Ala 'iye*, C. I, s. 55-56.

²⁵⁹ İbn Bibi, *El Evamirü 'l-Ala 'iye*, C. I, s. 57-58.

²⁶⁰ Arık, “Türkiye Selçuklu”, s. 78.

geçse de kendisini her daim caydırıcı bir unsur olarak gösterdiği Sultan Rükneddin-Sultan Gıyâseddin özelinde bir kez daha kendisini göstermiştir.

3.2.2. Devletin ve Sultan'ın İtibarına Zarar Getirme: Hırsızlık

Bilindiği üzere Orta Çağ Türk ve İslâm devletlerinde adalet ve ona bağlı olarak yaşanan gelişmeler çok dikkat çekici olmuştur. Bu doğrultuda nakledilen olaylardan birisi de Sultan Rükneddin döneminde yaşanmıştır. Nakledilen rivayete göre Sultan Rükneddin'in gulamlarından birisi yaşlı bir kadının yoğurt çanağını çalmıştır. Yaşlı kadın vakit geçirmeden durumu Sultan'a arz etmek için huzura çıktığında *“bir köle, yetimlerime ekmek almak için çaldığım yoğurdu, karşılığını vermeden kapıp kaçtı”* diyerek şikâyetle bulunmuştur. Tesadüf eseri yaşlı kadın bu olayı Sultan'a anlatırken kölede orada bulunanlar arasında yer almıştır. Kadın, hırsızın o köle olduğunu söylediğinde köle bunu inkâr etmiştir. Rükneddin, tarafları dinledikten sonra kadına bir anlaşma teklif etmiş ve bu anlaşmaya göre Sultan, kadına: Eğer bu kölenin bağırsaklarında yoğurt var ise sen haklısın yoksa cezan ölüm olacak kabul ediyor musun? Dediğinde kadın bu anlaşmayı kabul etmiştir. Yine rivayetinde devamında cerrahlar kölenin bağırsaklarını açtıklarında bağırsaklarının yoğurt ile dolu olduğunu görmüşlerdir. Böylece Sultan, kölenin ölmesini emrederken kadına da bir dirhem bağış yapmıştır.²⁶¹

Arık, askerî sınıftan ve saray teşkilatında sultanın maiyetinde görevli olan gulâmın halktan birinin malına tecavüzünü gasp olarak değerlendirmiştir. Bu zalimin suçlu olmasının yanı sıra sultana yalan söylemesi onun suçunun ağırlaşmasına sebebiyet vermiştir. Bu olaydan anlaşılacağı üzere Türkiye Selçuklu Devleti'nde zulüm, gasp ve hırsızlık suçlarının da yer yer ölümle cezalandırıldığı görülmektedir. Hatta yalan ve iftira gibi suçların dahi ölümle cezalandırıldığı görülmüştür. İslâm ceza hukukuna göre ise hırsızlık ve aşırıya kaçmayan gasp olaylarında el ve ayak kesmek gibi hafif cezalar verilmiştir.²⁶² Bu olayda Türkiye Selçuklu Devleti'ndeki vakaların örfi hukuka dayalı değerlendirildiğini ve sultanın bu konuda en yetkili merci olduğu anlaşılmaktadır.

²⁶¹ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. I, s. 84.

²⁶² Arık, “Türkiye Selçuklu”, s. 57-58.

3.2.3. Sultan'ın Kardeşi Muhyiddin Mesud'un Öldürülmesi

Sultan Süleyman Şah, babasının ölümünün ardından ağabeyi Kutbeddin Melikşah ile mücadeleye başlamıştır. Bu olaydan kısa bir süre sonra ağabeyi ölünce Süleyman Şah, ağabeyinin topraklarını ele geçirmek istemiştir. Bu kez de kardeşi Ankara Meliki Muhyiddin Mesud ile araları açılmıştır. Sultan kardeşini mağlup ederek Sivas, Kayseri ve Aksaray topraklarını ele geçirmiştir.²⁶³ Bu doğrultuda Sultan, kardeşi Ankara Meliki Muhyiddin Mesud'u Ankara'da kuşattığında ona amanname vermiştir. Bu amannamede kale halkının ve kardeşinin can ve mal güvenliğine dair söz vermiştir. Fakat Rükneddin, bu amannameyi ihlal ederek kardeşi Muhyiddin Mesud'u öldürmüştür.²⁶⁴

Kaynaklardan hareketle bakıldığında Sultan'ın verdiği amannamenin hilafına neden hareket ettiğine dair net bilgiler yoktur. Mesud'un Sultan'ın veyahut askerlerinin karşısında ortaya koyduğu direniş, öncesinde gerektiği ve beklendiği şekilde itaat arz etmemiş olması gibi sebepleri de bu olay özelinde düşünmek gerekir. Son tahlilde bakıldığında devletin ve tahtın geleceğini korumak için sultanların bazı durumlarda anlaşmaların tersi yönünde hareket ettikleri görülmüştür.

3.2.4. Sultan'ın Kardeşi Gıyâseddin'in Suçlanması

Yukarıda kısaca yer verildiği şekliyle II. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra oğulları arasında yaş olarak en küçük olan oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev tahta çıkmıştır. Onun tahta çıkışı kardeşleri arasında kabul edilmemiş ve diğer kardeşler bir araya gelerek Gıyâseddin'in en küçük hatasında sessiz kalmamak ve herhangi bir isyan durumunda da onu suçlamak konusunda anlaşmışlardır. Kardeşler arasında özellikle Sultan II. Rükneddin, onun iktidarını kabul etmemek için bazı karşı suçlamalarda bulunmuştur. Ona göre Gıyâseddin Keyhüsrev tahta çıkabilmek için babası II. Kılıç Arslan'ı zehirlemiştir. Gıyâseddin Keyhüsrev'in bu suçunu adice görmüş ve cezalandırılıp tahttan uzaklaştırılmasını istemiştir.²⁶⁵

Bu olayda I. Gıyâseddin Keyhüsrev'e iftira atıldığı görülmektedir. Kardeşler arasında görülen taht mücadelelerinde ağır bir suçlamayla Gıyâseddin tahtan uzaklaştırılmak istenmiştir. Aslına bakılırsa devletin doğal seyrini ve gündemini etkileyen taht

²⁶³ Kaya, "Süleyman Şah II", s. 105-106.

²⁶⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti*, s. 62; Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev*, s. 180.

²⁶⁵ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 1, s. 47-48; Koca, "Türkiye Selçuklu", s. 35; Baykara, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev*, s. 20, Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev*, s. 42.

değişiklerinin bu ve benzeri şekilde olaylarla sık sık karşılaştığı aşikârdır. Sultan II. Kılıç Arslan sonrası oğulları arasında yaşanan bu mücadelede buna örnek olarak durmaktadır. Kaynakların nakillerinden ve olayların seyrinden hareketle en şiddetli tepkiyi Sultan II. Rükneddin'in verdiği görülmektedir. O bununla da yetinmeyerek fiili mücadeleye girişmek için zemin de hazırlamıştır. Kısa vadedeki sonuçlarına bakıldığında; tahttaki mevcut sultanın zehirlenerek öldürülmesi olayına müdahil olduğu suçlamasıyla itham edilerek Gıyâseddin Keyhüsrev önce tahttan indirilmiş sonrasın da ağır bir ithama maruz bırakılmıştır. Bu olay özelinde de devletin genel teamüllerine aykırı olarak bir iftira girişimiyle suçlu ilan edildiği görülmektedir.

3.2.5. Görevde İhmalkârlık: Erzurum Meliki Alaaddin Saltukî

Erzurum yöneticisi Melik Alaaddin Saltukî'den, Sultan II. Rükneddin Süleyman Şah asker toplamasını istemiştir. Onun asker toplamada ve emirlere uymada ihmalkâr olduğunun görülmesi üzerine Sultan, onun azledilmesine karar vermiştir. Hemen ardından da onun idaresi altında bulunan kalelerin ve şehirlerin elinden alınarak Gıyâseddin Tuğrul Şah'a verilmesi kararlaştırılmıştır.²⁶⁶

Bu olayda Erzurum'un idaresinden sorumlu Saltukî'nin görevini ihmal etmekle birlikte sorumluluklarını da yerine getirmediği görülmektedir. O, kendisinden beklenenleri ve verilen emirleri yerine getirmemesiyle emre itaatsizlik etmiştir. Bu sebeple de elindeki topraklar alınmıştır. Türkiye Selçuklu Devleti'nin II. Kılıç Arslan sonrası karşı karşıya kaldığı bu durumlar her ne kadar siyasi otoritenin ve merkezî idarenin yeteri karar güçlü olmadığına delalet etse de belli ölçüde de devletin bir karşı duruş sergilediği sonucuna hükmetmek mümkündür.

3.3. Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in İkinci Saltanatı ve Aykırılıklar (1205-1211)

Sultan II. Rükneddin'in ölümünden sonra küçük yaşta olan III. Kılıç Arslan sultan ilan edildiyse de devlet adamlarından Muzaffereddin Mahmud, Zahireddin İli ve Bedreddin Yusuf, Gıyâseddin Keyhüsrev'in yeniden saltanat tahtına çıkmasını istemişlerdir. Bu doğrultuda harekete geçen adı geçen beylerin yanı sıra Danişmentli Yağıbasan oğulları ile beylerinin de Keyhüsrev taraftarı olmasıyla Keyhüsrev'e elçi olarak Hacib Zekeriya adlı görevliyi göndermişlerdir. Nihai noktada Keyhüsrev'i

²⁶⁶ İbn Bibi, *El Evamirü 'l-Ala'ıye*, C. I, s. 93.

yeniden Konya’da tahta çıkarmak üzere harekete geçmişlerdir.²⁶⁷ Bu talepler üzerine Keyhüsrev yola çıktıysa da İznik’e geldiğinde bölge hâkimi Theodoros I. Laskaris onun bölgeden geçişini zorlaştırmıştır.²⁶⁸ Gıyâseddin Keyhüsrev, nihayet önündeki engelleri aştıktan sonra 1205’te Konya’ya gelmişse de Konya halkı onun sultan olmasını istememiştir. Bunun sebebini ise Sultan II. Rükneddin’e ölümünden sonra oğluna itaat edeceklerine dair verdikleri söze bağlamışlardır. Ayrıca Kadı Tirmizî’nin Gıyâseddin Keyhüsrev hakkında verdiği fetvada bunda etkili olmuştur.²⁶⁹

Bunun üzerine I. Gıyâseddin Keyhüsrev, ilk aşamada Konya’ya gelip şehri kuşattıysa da mağlup olup Iğın’a çekilmiştir. Bu sırada Aksaray halkı ise Keyhüsrev’i desteklediklerini adına hutbe okutarak göstermişlerdir. Konya halkı bu durumu kabul etmeyerek Keyhüsrev’i Konya’ya çağırmışlar ve böylece I. Gıyâseddin Keyhüsrev, Konya’da 1205’te yeniden tahta oturmuştur. O, tahta oturduğunda oğlu İzzeddin Keykâvus’u Malatya’ya, Alâeddin Keykubad’ı da Tokat merkezli Danişment iline vali tayin etmiştir. Bu esnada diğer oğlu Celaledin Keyferidun’un nereye vali olduğu ise bilinmemektedir. Bu valilik görevlerinde meliklerin belirli haklarının olduğunu ifade etmek mümkün iken kendi adlarına hutbe okutmak, para bastırmak, merkezin izni olmadan savaş ve barış yapmamak gibi görev alanlarına dönük sınırlamaların olduğunu ifade etmek gerekir.²⁷⁰

I. Gıyâseddin’in hâkimiyet döneminde Bizanslı Komnenos ailesinden Theodoros Laskaris İznik civarında bir devlet kurmuştur. Yine Komnenos ailesinden Aleksios ve David de Trabzon merkezli bir devlet kurmuşlardır. Belli bir müddet sonra Aleksios, Samsun’u kuşattıysa da I. Gıyâseddin, Samsun’u vermemiştir.²⁷¹ I. Gıyâseddin Keyhüsrev’in ikinci defa sultan olmasıyla kayınpederi Mavrozomes de Selçuklu ülkesine gelmiştir. Bizanslı müelliflerden Niketas Mavrozomes’in Selçuklu ülkesine gelme gayesini Bizans İmparatoru olmak istemesine bağlamaktadır. Bunun için Bizans’a ait bölgeleri yağmaladığı bilinmektedir. Onun bu çabalarının karşılığı

²⁶⁷ İbnül Esir, *el-Kâmil*, C. 12, s. 169; Abû’l Farac, *Abû’l Farac Tarihi*, C. 2, s. 486; İbn Bibi, *El Evamirü’l-Ala’iye*, C. 1, s. 97; Aksarayî, *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, s. 24; Anonim Selçuknâme, s. 32; Müneccimbaşı, *Câmiu’d-Düvel*, C. II, s. 34-35; George Akropolites, *Vekâyinâme*, çev., Bilge Umar, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008, s. 27; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 272.

²⁶⁸ Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev*, s.112-114.

²⁶⁹ İbn Bibi, *El Evamirü’l-Ala’iye*, C. I, s. 115; Baykara, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev*, s. 40-44; Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev*, s. 116.

²⁷⁰ Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i*, s. 186; Müneccimbaşı, *Câmiu’d-Düvel*, C. II, s. 36; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 275; Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev*, s. 120.

²⁷¹ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 281.

olarak I. Gıyâseddin Keyhüsrev, ona Denizli, Honaz ve Ege Denizi'ne kadar uzanan Menderes vadisinin da dâhil olduğu bölgenin yönetimini vermiştir. Bu yüzden Mavrozomes'e melik unvanı verilmiştir. I. Gıyâseddin, Theodoros Laskaris'e karşı güç olarak Mavrozomes'in yükselmesine izin vermiştir.²⁷²

I. Gıyâseddin Keyhüsrev dönemi fetih hareketlerine bakıldığında Antalya'nın fethedildiği bilinmektedir. Daha önceleri II. Kılıç Arslan zamanında 1182'de kuşatılmış fakat kuşatma başarılı olamamıştır. Antalya bölgesinde güvenli ticaret yapılamadığında tüccarların malları gasp edilmekteydi. Bu nedenle Keyhüsrev, deniz ticaretine önem verilmesinin gerekliliğini düşünerek İtalyan idarecinin kontrolünde bulunan Antalya'nın fethine karar vermiştir. Ayrıca İbn Bibi'de geçtiği kadarıyla Keyhüsrev'e gelen tacirlerin zulme uğradıklarını anlatmaları Sultan'ın fethetme çıkmasındaki etkin sebeplerden biridir.²⁷³

Böylece ordusunu hazırlayan I. Gıyâseddin Keyhüsrev, Antalya'ya doğru yola çıkmış ve güzergâh üzerindeki yerleri de alarak Antalya'yı kuşatmıştır.²⁷⁴ Bu doğrultuda harekete geçen birlikler, 1207'de Antalya'yı zapt etmişlerdir. Fethin ardından idari birimlere atamalarda bulunan Sultan, Antalya Valiliği'ne ve Subaşılığına Emir Mübarizeddin Ertokuş'u tayin etmiştir.²⁷⁵ Bu fethin ardından Gıyâseddin Keyhüsrev, Kilikya Ermeni Krallığına da bir sefer düzenlemiştir.²⁷⁶

Bu esnada boş durmak istemeyen ve adeta bir öc alma girişimi içerisine giren İznik İmparatoru Laskaris, İstanbul Latin İmparatoru Henri ile anlaşma yaparak Selçuklu hâkimiyetini durdurmak istemiştir. Bu dönemde Bizans İmparatoru III. Aleksios ise Haçlılara karşı mücadele edemeyince bulunduğu yeri terk edip I. Gıyâseddin Keyhüsrev'e sığınmıştır.²⁷⁷ İmparator III. Aleksios da Laskaris'in güçlenmesini istemediğini Sultan Keyhüsrev'e bildirmiş ve taraflar ortak düşmanlarına karşı ittifak oluşturmuşlardır. Nihayet Denizli-Lâdik arasında 1211'de yapılan savaşta Selçuklu

²⁷² Kaya, I. Gıyâseddin Keyhüsrev, s. 124-125; Turan, Selçuklular Zamanında, s. 281.

²⁷³ Muhammed b. Ali b. Süleyman er-Râvendî, *Râhat-üs- Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr (Gönüllerin Rahatı ve Sevinç Alâmeti)*, çev. Ahmed Ateş, C. II, Ankara: TTK, 1960, s. 424; İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ye*, C. I, s. 115.

²⁷⁴ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ye*, C. I, s. 117; Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. 2, s. 488; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. II, s. 37.

²⁷⁵ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C. 12, s. 200; İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ye*, C. I, s. 115-117; Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. II, s. 488; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i*, s. 192; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. II, s. 38; Kaya, I. Gıyâseddin Keyhüsrev, s. 131.

²⁷⁶ Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. II, s. 38-39; Kaya, I. Gıyâseddin Keyhüsrev, s. 133-136.

²⁷⁷ Akropolites, *Vekâyinâme*, s. 28; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i*, s. 197-198; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. II, s. 39.

ordusu galip gelmesine rağmen askerlerin yağmaya başlamasıyla savaşın sonucu beklenen neticeyi vermemiştir. Bilindiği üzere bu mücadelenin sonunda Sultan Keyhüsrevde hayatını kaybetmiştir. Bu olay üzerine paniğe kapılan Selçuklu ordusu geri çekilmek durumunda kalmıştır.²⁷⁸

3.3.1. Aman Verilen Birinin Düşmana Teslimi

I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Uluborlu'da melikliği zamanında Bizans İmparatoru II. Isaakios Angelos'a (1185-1195) karşı Alaşehir'de isyan eden Theodoros Mankaphas'ın kendisine sığındığı bilinmektedir. I. Gıyâseddin, Bizans ile ilişkilerini bozmamak adına bu kişiye Türkmenlerden asker toplayabileceğini söylemiştir. Mankaphas topladığı bu askerlerle Honas ve Lâdik bölgesini yağmalayıp, Uluborlu'ya dönmüştür. Bu esnada Bizans İmparatoru bir elçilik heyeti ile Mankaphas'ın teslim edilmesini istemiştir. Bunun üzerine Keyhüsrev, isyancıyı İmparator'a teslim etmek durumunda kalmıştır. Bu duruma Keyhüsrev'in kardeşleri ise karşı çıkmışlar ve bu olayı “*para karşılığında yapılan alçakça hareket*” olarak değerlendirmişlerdir. Öyle ki bundan dolayı Sultan Keyhüsrev'i suçlamışlardır.²⁷⁹

Sultan I. Gıyâseddin'in bu davranışı devletler hukukunda düşmana emniyet altında olduğuna dair verilen söz veya yapılan işaret yerinde kullanılan aman²⁸⁰ geleneğine uygun düşmemiştir.²⁸¹ Bu yüzden kendisine sığınan birini teslim eden Keyhüsrev, kardeşleri tarafından ayıplanmıştır. Kutadgu Bilig' de doğrudan aman tabirine yer olmamasına rağmen kendisine sığınan bir kişiye nasıl muamele edilmesi gerektiğine dair düşülen şu kayıt çok dikkat çekicidir. “*Yabancıнын kusurunu bağışla, onu yedir ve içir; ey âlim hakîm, misafire iyi muamele et.*”²⁸² Bu gelişmeyi sadece bir suçlama olarak görmekten ziyade içinde bulunulan siyasi gelişmelerle de bağlantılı düşünmek gerekir. Çünkü Sultan'ın da oldukça zor bir siyasi ve askeri süreç içerisinde olduğu anlaşılmaktadır.

²⁷⁸ Sevim, “Keyhüsrev I”, s. 348; Baykara, I. *Gıyaseddin Keyhüsrev*, s. 40-44.

²⁷⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 238; Kaya, I. *Gıyâseddin Keyhüsrev*, s. 22-23.

²⁸⁰ “Emin olmak, güvenmek” anlamındaki Arapça emn kökünden türemiş bir isim olan emân “güven, güvence, güvenlik mânasına gelir. Hukuk terimi olarak İslâm ülkesine (dârü'l İslâm) girmek veya İslâm ordusuna teslim olmak isteyen yabancı gayri Müslime (harbi) can ve mal güvencesi sağlamayı ifade eder. Bk. Nebi Bozkurt, “Eman”, *DİA*, c. 11, İstanbul, 1995, s. 79-81.

²⁸¹ Aydın Taneri, “Türk Tarihinde “Eman” Kurumu”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 17/ 28 (1995), s. 165.

²⁸² Hâcib, *Kutadgu Bilig*, B: 495.

3.3.2. Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev’e Atılan İftira

Bilindiği üzere Sultan II. Kılıç Arslan’ın vefatından sonra kardeşleri babalarının ölümünden Sultan Keyhüsrev’i mesul tutmuşlardır. Onların düşüncesine göre Keyhüsrev, babasını zehirleterek öldürtmüştür. Üzerindeki bu ağır suçlamaya rağmen Keyhüsrev herhangi bir etki altında kalmadan tahta çıkmıştır.²⁸³ Olayların seyrinden hareketle bakıldığında Sultan Keyhüsrev, tahta çıktıktan hemen sonra babasına Ereğli’de zehir vererek ölümüne sebep olan ve babasının katili olarak bilinen Emir Avarızoğlu’nu ve iş birlikçilerini yakalatarak öldürtmüştür. Kaynakların nakline göre bu suçluların önce uzuvları kesilmiş daha sonra da yakılmışlardır.²⁸⁴ Bu olay ve sonuçlarından hareketle Sultan Keyhüsrev’e yönelik melik kardeşlerinin ağır bir ithamda ve iftirada bulundukları görülmektedir. Bu kabul edilemez ve çirkin iftira ile Sultan Keyhüsrev’i iktidar mücadelesinde saf dışı bırakmak istemişlerse de başarılı olamamışlardır.

3.3.3. Suçsuz Yere Cezalandırma: Kadı Tirmizî

Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev, ilim adamlarına saygılı olmasına rağmen siyasete karışanlara karşı sert davranmıştır. İkinci saltanatı öncesinde, kendisinin dinî telâkkilere aykırı davrandığına dair fetva veren Tirmizî’yi öldürtmüştür. İbn Bibi ise bu olayı bir dedikodu olarak değerlendirmekte ve Sultan’ın III. Kılıç Arslan’ı ortadan kaldırdıktan sonra, Konya’ya girmesine muhalefet olan kişileri ağır bir şekilde cezalandırdığına yer verdiği kısımda bunu dillendirenlerin başında Kadı Tirmizî’nin geldiğini kaydetmektedir. Bu doğrultuda Kadı’nın “*Sultan Gıyâseddin’in kâfirlere yakınlık ve dostluk gösterdiği ve onların ülkesinde şeriatın yasakladığı şeyleri yaptığı için saltanat tahtına oturamaz*” şeklinde fetva verdiğine dair haberler yayılmıştır. Öyle ki Konya halkı da bahsi geçen bu fetvanın etkisinde kalarak şehri, I. Gıyâseddin’e teslim etmemiştir. Halkın bu şekilde bir karşı vaziyet almasında; olayların seyrinden ve kadıların devlet içerisindeki konumlarından hareketle bakıldığında Sultan Keyhüsrev’in Bizans Sarayı’nda iken İslâm dinine aykırı yaşadığı yönünde fetva vermesinin etkisi muhtemeldir. Sultan da bu muhtemel olayın detaylarını herhangi bir inceleme ve araştırmaya tabi tutmadan Kadı Tirmizî’ye yargısız infaz uygulayarak onu idam ettirmiştir. Ancak belli bir müddet sonra olayın

²⁸³ Baykara, I. *Gıyâseddin Keyhüsrev*, s. 11; Kaya, I. *Gıyâseddin Keyhüsrev*, s. 43.

²⁸⁴ Anonim Selçuknâme, s. 26.

gerçek yüzü ortaya çıkmış ve Kadı Tirmizî'nin suçsuz olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine Sultan, Kadı'nın haleflerinden ve çocuklarından özür diledikten sonra imkânlar dâhilinde iktalı arazilerde ve devlet hazinesinden gerekli yardımları sağlayarak onların gönlünü almaya çalışmıştır.²⁸⁵

Görüldüğü üzere Sultan, yaşadığı yoğun siyasi mücadelelerin etkisinden olsa gerek Kadı Tirmizî'nin öldürülmesi meselesinde doğruyu yanlıştan ayıramamıştır. Öyle ki Sultan olmanın belirgin özelliklerinden birisi adaletle hükmetmek zorunda olmasıdır. Adalet, hükümdarın belirlediği bir eylem değil onun da uyması gereken törenin bir gereği olarak Orta Çağ İslâm devletlerinde karar bulmuştur. Kutadgu Bilig, Türk devletlerinde sultanın sahip olması gereken adalet kavramı etrafında şekillenen fasıllarından birisinde; *“bey bilgili, akıllı ve âdil olmalı; şöhretinin yayılması için de cesur ve tedbirli davranmalıdır”*²⁸⁶ şeklinde beliren bir gerçekliği vurgulamaktadır. Buradan hareketle yeniden Sultan Keyhüsrev bahsine dönülecek olunursa; Kadı'nın öldürülmesi meselesinde beklenen şekilde olayı etraflıca araştırmadan ani bir karar vermiş ve bu durum da sonuçları açısından telafi edilemez olmuş ve dahi Sultan'ın yeterince adil davranmadığı sonucu çıkmaktadır. Sultan'ın bu yanlış düşmesinin bir diğer sebebine baktığımızda onun bahsi geçen olayda ihtiyatlı olmadığı görülmektedir. Türk devletlerinde Sultan da bulunması gereken bir diğer özellik de dikkatli ve ihtiyatlı olmaktır. Bu durumu yine Orta Çağ Türk-İslâm devletlerindeki idarî işleyişin teorik zeminine açıklık getiren Kutadgu Bilig üzerinden izah etmek mümkündür. Has Hâcib, adı geçen eserinin ilgili kısımlarında “ihtiyatlı olmak” bahsini şu beyitlerle nakletmektedir.

*“Bey çok ihtiyatlı ve çok da uyanık olmalı; beyler ihmalkâr olurlarsa, bunun cezasını başkaları çeker.”*²⁸⁷

*“İnsan sakın ve mülayim tabiatlı olmalıdır; güneş ve ay doğması için, beye itidal lazımdır.”*²⁸⁸

*“Ey hükümdar, memleket arzu edersen, ihtiyatlı ol; bu ihtiyat, aynı zamanda şeriâtın da emrettiği şeydir.”*²⁸⁹

²⁸⁵ İbn Bibi, *El Evamirü'l- Ala'ıye*, C. I, s. 115; Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, C. II, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1944, s. 3

²⁸⁶ Hâcib, *Kutadgu Bilig*, B: 2168.

²⁸⁷ Hâcib, *Kutadgu Bilig*, B: 2014.

²⁸⁸ Hâcib, *Kutadgu Bilig*, B: 325.

²⁸⁹ Hâcib, *Kutadgu Bilig*, B: 446.

*“İşinde hiddetli olma, öfkene hâkim ol; beyler hiddetli olursa, mülk ve saltanat haleldar olur.”*²⁹⁰

*“İşe acele ile girme, sabır ve teenni ile hareket et; acele yapılmış işler yarın perişanlık getirir.”*²⁹¹

Saltanatın ve özellikle devletin içerisinde bulunduğu durum, Sultan Keyhüsrev'i gelişmelere müdahil olmak ve beklenen şekilde tedbirli davranmaktan uzaklaştırmıştır. Sultan'ın bir anlık ani kararı ise hem Kadı'nın canına mal olmuş hem de Sultan'ın itibarı açısından olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Sultan'ın sakinliğini kaybetmesi ve itidal çizgisinden uzaklaşmış olması ise kendisini sıkıntıya sokmuştur. Dolayısıyla Kadı Tirmizî özelinde gelişen hadiseler, devletin örfi ve şerî gelenekler üzerinden süre gelen belirgin hususiyetlerini (teamüllerini) ortadan kaldırmıştır. Aynı minval üzere kayıtlara yer veren bir diğer müellif ve Büyük Selçuklu Devleti'nin Veziri Nizamü'l-Mülk, bu konuyla ilgili olarak *Siyasetnâmesinde* şunları nakletmektedir: *“Bir şey işittikleri veya bir şeyden şüphelendikleri zaman, hakikatini anlayıncaya, yalanı doğrudan ayırıncaya kadar bu hususta yavaşlık buyurmak lazımdır. Çünkü acelecilik kudretlilerin işi değil, zayıfların işidir.”*²⁹² Son tahlilde Kadı Tirmizî'ye bir grup insan tarafından atılan iftira, nakledilenlerin arka planını öğrenmeden kati hüküm veren ve sonunda büyük bir pişmanlık doğuran durum ortaya çıkarmıştır.

3.3.4. Savaşlarda İhmalkârlığın Sonu: Alaşehir Savaşı

Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev, Alaşehir hâkimi Laskaris ile 1211/12'de Alaşehir yakınlarında büyük bir savaş yaptı. Sultan, Laskaris'in ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattı. Fakat savaşta Sultan Keyhüsrev'i korumakla görevli olan candar, müfaredede²⁹³ ve silahtarların ganimet alma düşüncesiyle Sultan'ı savaş alanında yalnız bırakmışlardır. İbn Bibi'ye göre candar ve müfaredenin Sultan Keyhüsrev'i yalnız bıraktıkları esnada bir Frank askerinin Sultan'ı şehit ettiğini ifade etmektedir.²⁹⁴ Bu savaşın sonucunda Laskaris mağlup olmuştur. Fakat savaş esnasında Sultan'ın şehit olması olayın akıbetini değiştirmiştir. Bu olaydan anlaşılacağı üzere Sultan'ı

²⁹⁰ Hâcib, *Kutadgu Bilig*, B: 1414.

²⁹¹ Hâcib, *Kutadgu Bilig*, B: 587.

²⁹² Nizâmü'l-Mülk, *Siyâset-Nâme*, Haz. Mehmet Altay Köymen, Ankara: TTK, 2016, s. 111.

²⁹³ Ordunun hassa yani hükümdara ait kuvvetlerine verilen isimdir. Bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Ankara: TTK, 1988, s. 81.

²⁹⁴ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. I, s. 130; Anonim Selçuknâme, s. 28; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. II, s. 39; Göksu, *Türkiye Selçuklularında*, s. 50; Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev*, s. 150.

korumakla görevli, gözü aç kişiler ganimet peşine düşüp görevlerini ihmal etmişlerdir. Onların görevlerini ihmal etmeleri, savaşın ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin kaderini değiştirmiştir. Koca, bu olay da sadece Sultan'ın yakın muhafızlarının değil bizzat Sultan'ın da suçlu olduğunu ve kendi canını ihmal ederek savaş meydanında gezinmesini uygun olmayan bir davranış olarak değerlendirmektedir.²⁹⁵

3.4. Sultan I. İzzeddin Keykâvus Dönemi ve Aykırılıklar (1211-1220)

Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in üç oğlundan en büyüğü I. İzzeddin Keykâvus idi. Kardeşleri yaş sıralamasına göre Alâeddin Keykubad ve Celaledin Keyferidun'dur. Ayrıca bir de kız kardeşi olduğu bilinmektedir.²⁹⁶ Sultan Keyhüsrev, İzzeddin'i Malatya'ya melik olarak tayin etmiş ve onun oradaki eğitiminden de Mecdüddin İshak adlı devlet adamını sorumlu tutmuştur. Sultan Keyhüsrev'in ölümünün ardından toplanan devlet erkânı, Maraş Hâkimi Nusretuddin Hasan'ın en büyük oğlu I. İzzeddin Keykâvus'u tahta geçmesi için aday göstermesi üzerine onun kararını uygun görerek tahta çıkarmışlardır. Böylece Malatya Meliki İzzeddin, tahta çıkması için Kayseri'ye çağırılmış ve "Keykâvus" unvanı verilmiştir. Hemen ardından da önce biat merasimi ve yas töreni daha sonrasında ise onun için tahta çıkış töreni tertip edilmiştir.²⁹⁷

Yeni Sultan I. İzzeddin Keykâvus, Konya'ya gideceği zaman Tokat Meliki Alâeddin Keykubad'ın Konya'ya doğru ilerlediğini haber almıştır. Erzurum Meliki Mugisüddin Tuğrul Şah ile Ermeni Kralı II. Leon da Alâeddin'i desteklemişlerdir. Alâeddin'i destekleyenler arasında eski uç beylerinden Zahirreddin İli de yer almıştır. Sultan Keykâvus, kardeşi Keykubad'ın bu ittifakını bozmak için harekete geçmiş ve Kayseri bölgesinin komutanlarından Celaledin Kayser de yardım edeceğini bildirmiştir. Celaledin Kayser, Keykubad ile ittifak kuran Ermeni Kralı II. Leon'a para ve hediyelerle gönderilmiş ve onun bu ittifakı bozması sağlanmıştır. Kral II. Leon, bu hediyelerle ikna edilmiş ve ittifaktan ayrılarak ülkesine dönmüştür. Ayrıca Alâeddin'i destekleyen Erzurum Meliki Mugisüddin Tuğrul Şah'da Eyyûbî Hükümdarı el-Melik el-Eşref'in, Keykâvus'a yardım edeceğini düşünerek bu

²⁹⁵ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. I, s. 131; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 289.

²⁹⁶ Salim Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykavus (1211-1220)*, Ankara: TTK, 1997, s. 13.

²⁹⁷ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. I, s. 133-134; Anonim Selçuknâme, s. 28; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme*, C. II, s. 151; Münecimbaş, *Câmiu'd-Düvel*, C. II, s. 41-42; Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykavus*, s. 21.

ittifaktan ayrılmıştır. Bu esnada Zahireddin İli'nin de ittifakın bozulduğunu görerek Niğde'ye gittiği bilinmektedir. Böylece Alâeddin Keykubad yalnız kalmış ve Ankara Kalesi'ne sığınmıştır.²⁹⁸

Sultan İzzeddin Keykâvus kardeşiyle yaşadığı bu mücadeleden kendisini kurtaran Celaleddin Kayser'i pervaneliğe²⁹⁹ getirirken Niğde'yi Zeyneddin Beşara'ya, Malatya'yı Hüsameddin Yusuf'a, Elbistan'ı da Mübarizeddin Behramşah'a ikta olarak vermiştir.³⁰⁰ Bir müddet sonra ise İzzeddin Keykâvus'un sultanlığı döneminde İznik İmparatoru Theodoros Laskaris ile Alaşehir Savaşı'nda bozulan ilişkiler barışçıl yollarla düzeltilmiştir.³⁰¹ Kardeşinin bir tehdit oluşturduğunu anlayan I. İzzeddin Keykâvus, Konya'dan Ankara'ya kuvvetleri ile gelmiş ve Ankara Kalesi'ne sığınan Alâeddin Keykubad'ın gücünü kırmak için dışarıyla irtibatını kesmeye çalışmıştır. Her ne kadar Keykubad, Eyyûbî Hükümdarı Melik Zahir'den yardım istediye de olumlu bir netice elde edememiş ve 1212 yılından yaklaşık bir yıl sonraya kadar devam eden kuşatma sonunda Keykubad, kendi canının ve maiyetinin canına dokunulmaması ve müsadere yapılmaması karşılığında teslim olacağını bildirmiştir. Keykubad'ın şartlarını kabul eden Keykâvus bir ahitname vermiştir.³⁰² Komutan Seyfeddin Ayaba, Keykubad'ı Malatya yakınındaki Minşar kalesine götürmüş ve böylece Alâeddin Keykubad'ın esaret hayatı başlamıştır.³⁰³

Sultan Keykâvus, saltanatı döneminde Sinop'un fethine de büyük önem vermiş ve bu doğrultuda esaret altında bulunan Trabzon Rum İmparatoru I. Aleksios Komnenos'u yanına alarak Sinop üzerine sefere çıkmıştır. 2 Kasım 1214'te gerçekleşen seferle birlikte Sinop zapt edilmiş ve neticede bir anlaşma yapılarak Trabzon Rum İmparatorluğu'nun Selçuklu Devleti'ne tâbiyeti sağlanmıştır.³⁰⁴ Sultan Keyhüsrev'in ölümüyle Antalya'nın Frankların eline geçmesini kabul edilemez olarak gören Sultan

²⁹⁸ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 1, s. 137-139; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme*, C. II, s. 151; Salim Koca, "Sultan İzzeddin Keykavus ile Melik Alâeddin Keykubad Arasında Geçen Otorite Mücadelesi", *Belleten*, 54/211 (1990), s. 938-939; Koca, *Sultan I. İzzeddin*, s. 23.

²⁹⁹ Pervâne, has ve tımara ait olan işlerle ilgilenirdi. Bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti*, s. 95.

³⁰⁰ Koca, *Sultan I. İzzeddin*, s. 24.

³⁰¹ Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. II, s. 45.

³⁰² Koca, *Sultan I. İzzeddin*, s. 27.

³⁰³ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. I, s. 154-160; Farac'a göre Masara Kalesi'ne hapsedtirmiştir. Bk. Abu'l Farac, *Abu'l Farac Tarihi*, C. II, s. 491; Anonim Selçuknâme'ye göre Hoyuk Kalesine hapsedtirmiştir. Bk. Anonim Selçuknâme, s. 28; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. II, s. 46; Faruk Sümer, "Keykâvus I", *DİA*, c. 25, Ankara, 2002, s. 352; Koca, "Sultan İzzeddin", s. 940-942; Koca, *Sultan I. İzzeddin*, s. 28.

³⁰⁴ Abu'l Farac, *Abu'l Farac Tarihi*, C. II, s. 497; Anonim Selçuknâme, s. 28; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. II, s. 47-49; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 302-307.

Keykâvus, bölge üzerine bir akın düzenlemiş ve 1216'da Antalya ele geçirilmiştir. Hemen ardından ise Antalya Sübaşılığı'na Emîr Mübarizüddin Ertokuş tayin edilmiştir.³⁰⁵ Ermeniler ile Haçlıların arasının açık olmasını fırsat bilen Sultan Keykâvus, Ermeniler üzerine 1216'da sefer düzenlemiş ve Ermenilerden Çiçin ile Haçin kalelerini almıştır. Geben Kalesi³⁰⁶ önünde yapılan mücadelede de Selçuklular, Ermenilere karşı üstünlüğü elde etmişlerdir. Bunun üzerine Ermeni Kralı II. Leon, anlaşma yapılmasını istediğini bildirmiş ve taraflar arasında yapılan anlaşmaya göre Ermeniler her yıl 20 bin altın göndermeyi vaat etmişlerdir. Ayrıca sınırındaki bazı kaleleri alan Keykâvus, Ermenileri Selçuklulara tâbi hale getirmiştir. Bütün bunlara karşılık Sultan Keykâvus ise II. Leon'un Sis'teki (Kozan) hâkimiyetini tanıdığını bildirmiştir.³⁰⁷

Sultan I. İzzeddin'in son seferi Halep'e olmuş ve 1216'da Halep Eyyûbî tahtına, el-Melik el-Azîz'in küçük yaştaki oğlu çıkmışsa da devleti annesi yönetmiştir. Keykâvus, bu durumu fırsat bilerek Suriye'yi ele geçirmeyi düşündüğünü emirlerine anlatmıştır. Emirler ise bu yetimin malına göz dikmenin Sultan'a yakışmayacağını söyledikten sonra ayrıca Musul ve el-Cezire Hâkimi el-Melik el-Eşref'in bu çocuğun dayısı olduğundan onlara yardım edeceğini belirterek sefere olumsuz baktıklarını ifade etmişlerdir. Sultan Keykâvus, kendisine ifade edilenleri dinlemeyerek harekete geçmiş ve ilk olarak Merzuban, Raban ve Tel-Başir kalelerini aman ile teslim almıştır. Halep Eyyûbî topraklarını idare eden bu kadın, kardeşi el-Melik el-Eşref'ten yardım istemişse de Selçuklular, burada bir savaş hilesine başvurmuşlar ve Sultan Keykâvus, kendisi savaşa gitmemiştir. Keykâvus, el-Melik el-Eşref ile mücadele etmesi için öncü kuvvetler göndermiş ve bu öncü kuvvetler ilk başlarda başarılı oldularsa da el-Melik el-Eşref, onları mağlup etmeyi bilmiştir. El-Melik el-Eşref, Sultan'ın ordusundan birkaç emiri de esir aldıktan sonra ileri harekâtına devam etmiş ve Keykâvus'un daha önce aman ile ele geçirdiği kaleleri tekrar zapt etmiştir. Sultan Keykâvus'un Elbistan tarafına çekilmesi üzerine el-Melik el-Eşref, ele geçirdiği esirleri serbest bırakmıştır. Sonuçları açısından bakıldığında Sultan'ın ordusu bu

³⁰⁵ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. I, s. 162-167; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. II, s. 47.

³⁰⁶ Kahramanmaraş iline bağlıdır. Bk. Umar, *Türkiye'deki Tarihsel*, s. 275.

³⁰⁷ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. I, s. 180-191; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. II, s. 50-52; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 312-316.

savaştan mağlup ayrılmış ve bu olaydan kısa bir süre sonra da I. İzzeddin Keykâvus 1219/1220'de vefat etmiştir.³⁰⁸

3.4.1. Zaireddin İli'nin Mezarına Yapılan Saygısızlık

Sultan I. İzzeddin Keykâvus, kardeşi Alâeddin Keykubad ile olan mücadelesinde kendisini desteklemeyen Pervane Zaireddin İli'ye³⁰⁹ karşı sert bir tutum takınmıştır. Zaireddin İli, bu mücadele zamanında Halep yakınındaki Tel-Başir'e gitmiş ve burada hayatını kaybetmiştir.³¹⁰ Sultan Keykâvus, Tel-Başir bölgesine geldiğinde Zaireddin İli'nin mezarının bulunmasını emretmiş ve hemen ardından mezarının açılarak kemiklerinin yakılmasını istemiştir. İzzeddin Keykâvus'un bu hareketi, Türk ve İslâm inanç ve geleneklerine aykırı olarak gelişen bir davranış olarak durmaktadır.³¹¹ Sultan Keykâvus, Zaireddin İli'nin ölmesine rağmen mezarda da olsa kendisine ihanet etmesinden dolayı cezasını vermek istemiştir.

3.4.2. Devlet Adamları Arasındaki Mücadelenin Seferlere Yansıması: Halep Seferi

Türkiye Selçuklu Devleti'nde devlet ileri gelenleri arasındaki mücadelenin seferlere yansıdığı görülmektedir. Sultan Keykâvus'un, 1218'deki Halep Seferi'nde Mübarizeddin Behramşah kendi şanını ve şöhretini artırmak için öne atılmış ve düşmanla savaşmıştır. Fakat yaptığı hatalı bir hamle ile yardıma muhtaç durumda kalmıştır. Böylece Behramşah, Seyfeddin Ayaba'dan yardım istediğinde, Ayaba, Behramşah'ın yükselmesini istemediğinden ona destek birlikleri göndermemiş ve onun yenilip esir düşmesine seyirci kalmıştır. Bu olay, düşmanların çeşitli siyasi oyunları ile hırpalanmış olan Sultan Keykâvus'un bozguna uğramasına da sebebiyet vermiştir. Aslına bakılırsa bu gelişme Sultan'ın Elbistan'a çekilme sebeplerinden birisi olmuştur.³¹² İbn Bibi, bu gelişmeyi şu şekilde nakletmektedir.

Haberci yanına gelince Çaşnigir, Bu adam yalan söylüyor, daha önce düşman kaçtı diye haber göndermişti. Şimdi de yardım istiyor. Eğer savaşı ve

³⁰⁸ Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. II, s. 500-501; İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C. 12, s. 312-313; Anonim Selçuknâme, s. 29; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. II, s. 52-55; Sümer, "Keykâvus I", s. 353.

³⁰⁹ Danişmendli Yağıbasan'ın 3 oğlundan biridir. İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ie*, C. I, s. 97.

³¹⁰ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ie*, C. I, s. 139.

³¹¹ Koca, *Sultan I. İzzeddin*, s. 55.

³¹² Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü*, Ankara: TTK, 2011, s. 67.

*mücadeleyi biz yapar o muzaffer olup, amacına ulaşırsa, o zaman dünyaya
(Emir-i Meclis) Şam ordusunu yendi haberi yayılır” diye düşündü.*³¹³

Kutadgu Bilig’de devlet adamları arasındaki kıskançlığın alacağı boyut, “*bu saray kapısında birbirini çekememek çok olur; nerede çekememek olursa, orada kavga eksik olmaz.*”³¹⁴ Şeklinde ifade edilmektedir. Devlet adamlarının kendi aralarındaki mücadelelerin seferlere yansımaları görülen Behramşah-Ayaba örneği de bahsi geçen görev ihmaline girmektedir. Bir diğer vechesiyle de aralarındaki çekişme, devletin akıbetini tehlikeye atabilecek boyuta ulaşabilmiştir. Ayrıca bu durumdan Sultan Keykâvus’un haberinin olmaması ise devlet adamlarının kendi başlarına iş yaptıklarını gösteren dikkat çekici kayıtlardan bir diğeridir.

3.4.3. Devlet Adamlarının Cezalandırılması: Halep Seferi Sonrası

Yukarıda Halep Hükümdarı el-Melik ez-Zahir’in eşi Melike’nin bir savaş hilesine yer verilmişti. Yapılan plana göre Sultan İzzeddin ve emirlerinin arası bozulacak, Melike, Anadolu’lu bir zat ile anlaşarak Sultan’ın ordusundaki emirler hakkında bilgi alacaktı. Melike bu kişiye yapması gerekenleri şu şekilde söylemiştir.

*“Sultan’ın karargâhına git, yakın adamlarından(havas) birinin çadırına var ve deki ben Suriye(Şam) ordusunun içinde bulunuyorum, garip bir hâdise duydum. Vicdanım beni rahat bırakmadı. Sultan’a arz edilmesi ve bundan habersiz olmaması için yakın adamlarından(havas) birine durumu bildirmek üzere gizlice çıkıp süratle buraya geldim. O da şudur: Emirlerden bir grup, iki ordu karşılaştırıp sırada Sultan’a ihanet etmek üzere Melik el-Eşref ile ittifak yaptılar. Melik el-Eşref ve kız kardeşi Melike bu emirlere para ve büyük hediyeler gönderdi. Bu hediyelerle beraber emirlere yazılmış mektuplar da var. Bunlar şu anda filan yerdedir. Bunları getiren şahıs emirlere teslim etmek için fırsat gözetliyor. Eğer bu konuda sözümün doğruluğunu öğrenmek istiyorsanız benimle bir miktar asker gönderin eşyaları ve bunları getiren şahsı yakalasınlar”.*³¹⁵

Genç ve tecrübesiz olan Sultan Keykâvus, ne yazık ki kısa sürede bu tuzağa düşmüştür.³¹⁶ Keykâvus, devlet adamlarının kendisine ihanet ettiğini düşünerek el-Melik el-Eşref’in canlarını bağışladığı bu devlet adamlarını cezalandırmıştır. Devlet

³¹³ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. I, s. 211.

³¹⁴ Hâcib, *Kutadgu Bilig*, B: 4247.

³¹⁵ Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. II, s. 52-54.

³¹⁶ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. I, s. 201-216.

ileri gelenleri, Keykâvus'un yanına geldikleri zaman Sultan, onların bir evin içinde toplanmalarını ve hemen ardından da evin ateşe verilmesini istemiştir. Sultan Keykâvus, emirlerin düşmanla iş birliği yaparak kendisine ihanet ettiğini düşündüğünden emirleri toplu bir şekilde cezalandırmıştır. Öldürülen devlet ileri gelenleri içerisinde Raban Kalesi Kutvallığı'na atanan Maraş Emiri Nusretuddin'in damadı ile Tel-Başir Kalesi'nin Emirliğine ve Serleşkerliğine atadığı kardeşi de yer almıştır.³¹⁷ Sultan Keykâvus'un devlet adamlarının helak olmasına sebep olmasından dolayı halk gözünde itibarı zedelenmiştir. Ayrıca onun bu hareketle Sultan Keykâvus'un zor bir süreçte tahta çıkması ve dahi genç yaşta olmasının verdiği tecrübesizlikte oldukça zor bir saltanat devresi sürdüğü görülmektedir. Burada kısaca yer verilen gelişmelerden de görüleceği üzere dönemine dair nakledilenler Sultan'ın oldukça zorlandığını ve bununla beraber yanlış kararlara yönlendiğine işaret eder.

3.5. Sultan I. Alâeddîn Keykubad Dönemi ve Aykırılıklar (1220-1237)

Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ortanca oğlu olan Alâeddin Keykubad'ın 1190 yılı civarında doğduğu tahmin edilmektedir. Sultan Keyhüsrev, hayattayken oğlu Alâeddin'i Tokat'a melik olarak tayin etmiştir.³¹⁸ Babasının ölümünün ardından Alâeddin Keykubad ağabeyinin sultanlığını kabul etmeyerek saltanat mücadelesine başlamış ve bu mücadelede, Ermeni Kralı Leon, Erzurum Meliki olan amcası Mugisüddin Tuğrul Şah ile ittifak kurup Kayseri'yi kuşatmıştır. Fakat bu kuşatmada başarılı olamayan Alâeddin, Ankara Kalesi'ne sığınmak zorunda kalmıştır.³¹⁹ Sultan Keykâvus, kardeşi Alâeddin'in Ankara'da bulunmasını bir tehdit olarak gördüğü için üzerine yürümüş ve onu Ankara'da yenilgiye uğratmış ve bu yenilginin ardından Alâeddin Keykubad Minşar Kalesi'ne³²⁰ hapsedilmiştir.³²¹

³¹⁷ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ie*, C. I, s. 213; Arık, "Türkiye Selçuklu", s. 63-64.

³¹⁸ Faruk Sümer, "Keykubad I", *DİA*, c. 25, Ankara, 2002, s. 358; Yavuz Selim Burgu, *Anadolu Selçukluları Alâeddin Keykubad ve Zamanı*, İstanbul: Selenge, 2011, s. 79-91.

³¹⁹ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ie*, C. 1, s. 137-139; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme*, C. II, s. 151; Koca, "Sultan İzzeddin", s. 938-939; Koca, *Sultan I. İzzeddin*, s. 23.

³²⁰ Masara olarak da bilinen bu yer Malatya yakınlarında eski bir köy. Bk. Umar, *Türkiye'deki Tarihsel*, s. 551.

³²¹ İbn Bibi, *El-Evamirü'l-Ala'ie*, C. I, s. 154-160; Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. II, s. 491; Anonim Selçuknâme, s. 28; Münecimbaş, *Câmiu'd-Düvel*, C. II, s. 46; Sümer, "Keykâvus I", s. 352; Koca, "Sultan İzzeddin", s. 940-942; Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykavus*, s. 28.

Alâeddin Keykubad'ın tahta çıkması ise Sultan Keykâvus'un vefat etmesinden sonra olmuş ve 1220'de önce Sivas'ta daha sonra ise başkent Konya'da tahta çıkmıştır.³²² Keykubad, tahta çıktığında Eyyûbîlerle bozulan ilişkileri düzeltmiş ve hemen ardından da akrabalık bağı kurarak el-Melik el-Adil'in kızı ile evlenmiştir. Alâeddin Keykubad döneminde Moğol istilasının yaklaşması üzerine Sultan, öncelikle bu istilayı önlemek istemiştir. Bu doğrultuda faaliyetlere başlayan Sultan, Konya, Sivas ve Kayseri'nin etrafının surlarla çevrilmesini emretmiştir.³²³ Sultan, 1222'de Alâie'yi (Alanya) zapt etmiş ve burada hemen bir tersane inşa ettirmiştir. Ayrıca şehrin eski sahibi Kyr Vart'ın kızıyla evlenmiştir.³²⁴ Bu esnada Moğolların, Kırım sahillerindeki istilalarından dolayı bölge halkının Suğdak civarından ayrıldığı haberi gelmiştir. Bunun üzerine Trabzon Rumları, hemen devreye girerek Suğdak Limanı'nı ele geçirmeye çalışmışlardır. Alâeddin Keykubad, bu durumdan haberdar olunca bölgeye bir ordu sevk etmiştir ki Kastamonu Bey'i Hüsameddin Çoban kumandasındaki Selçuklu donanması 1224'te Suğdak'ı fethetmiştir.³²⁵

Alâeddin Keykubad, 1225'te ise tüccarların Franklar ve Ermenilerden şikâyetçi olması üzerine Ermeniler üzerine sefer düzenlemiş, Selçuklu ordusu, Mut ve Silifke bölgelerini zapt etmiştir. Mübarizüddin Ertokuş da Mamuriyye (Anamur), Gülnar ve Aydos'un da dâhil olduğu 40 kaleyi ele geçirmiştir. Ayrıca Ermenilerin kontrolü altında bulunan Çinçin Kalesi'ni de ele geçirmişlerdir. Bunun üzerine Ermeni Kralı Hetum (1226-1269), Keykubad'a elçi göndererek barış yapmak istediğini bildirmiş ve bu doğrultuda 1225'te imzalanan anlaşmaya göre Ermenek, Mut, Gülnar, Anamur ve Silifke bölgeleri Selçuklu Devleti'ne bırakılmıştır. Yine aynı anlaşmaya göre Ermeni Kralı'nın Selçuklu Sultanı'na her yıl 40 bin altın ödemesi yapmasına ve Sultan Alâeddin istediği takdirde Ermeni Kralı 1000 atlı ile 500 çarkçıyı da destek kuvveti olarak göndereceğini vaat etmiştir.³²⁶

³²² İbnü'l Esir, *El-Kâmil*, C. 12, s. 312-313; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-nâme*, s. 151; Emine Uyumaz, *Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)*, Ankara: TTK, 2003, s. 18.

³²³ Koca, *Selçuklu Devri*, s. 353.

³²⁴ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 1, s. 258-267; Münecçimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. II, s. 60-63.

³²⁵ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 1, s. 386; Uyumaz, *Sultan I. Alâeddin*, s. 34-38.

³²⁶ İbnü'l Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, C. 12, s. 426-428; Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. II, s. 521-522; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 342-347.

Sultan Keykubad döneminde Artuklu Hükümdarı Melik Mesud'un itaatsizlik etmesi üzerine Malatya bölgesindeki Kâhta ve Hısn-ı Mansur;³²⁷ Harput bölgesindeki Çemişkezek³²⁸ Kalesi 1226'da ele geçirilmiştir. Bunun üzerine Melik Mesud, Sultan Keykubad'dan af dilemiştir.³²⁹ Kısa bir müddet sonra Mengücekoğulları da 1228'de bağımsızlıklarını elde etmek için harekete geçmişlerse de Keykubad, bu beyliğe son vermiştir. Divriği³³⁰ hariç Mengücekoğullarının hâkimiyetindeki yerler Selçukluların hâkimiyetine girmiştir.³³¹

Sultan, amcası Mugisüddin Tuğrul Şah'ın oğlu Cihan Şah'ın yönettiği Erzurum'u da almak istemişse de başarılı olamamıştır. Bunun başlıca sebebi ise Cihan Şah'ın Eyyûbî Hükümdarı el-Melik el-Eşref'e tabi olmasıdır. Eyyûbîlerle ilişkilerin bozulmasını istemeyen Sultan Keykubad, geri dönmek mecburiyetinde kalmıştır.³³² Trabzon Rumlarının Selçuklu hâkimiyetindeki Karadeniz kıyılarını yağmalaması üzerine 1228'de Sultan, oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev kumandasındaki orduyu Trabzon'a göndermiştir. Kuşatma esnasında kötü hava koşullarından etkilenen ordunun dağılması üzerine II. Gıyâseddin Keyhüsrev çıkan kargaşa sonucu Rumlar tarafından esir alınmıştır. Bilindiği üzere daha sonra İmparator Andronikos, II. Keyhüsrev'i serbest bırakmıştır.³³³

Sultan Alâeddin dönemindeki bir diğer gelişme ise Celaleddin Harezşah'ın Ahlât'ı kuşatma altına almasıdır. Bu gelişme üzerine Sultan, yeni bir ittifak arayışına girmiştir. Sultan Keykubad ile Eyyûbî Hükümdarı el-Melik el-Eşref, Erzincan yakınlarındaki Yassı Çimen bölgesinde Celaleddin Harezşah'ı yenilgiye uğratmışlardır.³³⁴ Moğollara tampon bölge oluşturan Harezşah topraklarının Türkiye Selçuklu Devleti'ne dâhil edilmesi, Selçukluları Moğollarla karşı karşıya

³²⁷ Arap komutanı Mansur'un adını taşıdığından Adıyaman'a Hısn-ı Mansur adı verilmiştir. Bk. Umar, *Türkiye'deki Tarihsel*, s. 17.

³²⁸ Çemişkezek Tunceli iline bağlı ilçedir. Bk. Umar, *Türkiye'deki Tarihsel*, s. 187.

³²⁹ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 1, s. 299-306; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. II, s. 63-66; Remzi Ataoğlu, "Alaaddin Keykubad ve Türkiye Selçukluları Artuklu Münasebetleri", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 3 (1988), s. 76.

³³⁰ Sivas iline bağlı bir ilçedir. Bk. Umar, *Türkiye'deki Tarihsel*, s. 218.

³³¹ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 1, s. 364-368; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. II, s. 69-70; Uyumaz, *Sultan I. Alâeddîn*, s. 41-44.

³³² Refik Turan, "Alaeddin Keykubad'ın Doğu Siyaseti", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 3 (1988), s. 81; Uyumaz, *Sultan I. Alâeddîn*, s. 64-67.

³³³ Sümer, "Keykubad I", s. 358; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 357-361; Uyumaz, *Sultan I. Alâeddîn*, s. 45-47.

³³⁴ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 1, s. 394-406; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. II, s. 71-72; Turan, "Alaeddin Keykubad'ın", s. 82.

getirmiştir. Öyle ki Moğollar, 1232 yılına gelindiğinde Sivas yakınlarına kadar gelmişlerdir. Bu olayda Gürcü Kraliçesi Rosudan'ın etkili olduğunu düşünen Erzurum Sübaşı'sı Mübarizüddin Çavlı, Gürcü topraklarına girmiş ve bazı kaleleri ele geçirmiştir. Bu gelişmelerin ardından barış yapılmış ve Rosudan'ın kızı ile II. Gıyâseddin Keyhüsrev evlendirilmiştir.

Sultan Keykubad zamanında Ahlât bölgesinde bozulan siyasi istikrar, pek çok şehrin harap olmasını da beraberinde getirmiştir. Bu gelişme karşısında Sultan, Kemâleddin Kâmyâr'ı bölgeyi yeniden imar etmesi için görevlendirmiştir. Ahlat'ın düzenlenmesiyle bölgeye Keykubad'ın hâkim olmak istediğini düşünen Mısır ve Suriye Hâkimi el-Melik el-Kâmil Anadolu'ya doğru harekete geçmiştir. Yapılan savaşta Eyyûbîler başarısız olup geri dönmüşlerdir. Bu gelişmelerin sonunda 1234'te Harput, 1235'te Siverek, Urfa, Harran ve Rakka, Selçuklu Devleti'nin hâkimiyetine girmiştir.³³⁵

Sultan Alâeddin açısından bakıldığında; 1237'de Güneydoğu Anadolu bölgesinden Eyyûbîleri uzaklaştırmak için ordu hazırladığı görülmektedir. Sultan, ilgili meseleleri görüşmek üzere genel bir toplantı ve büyük bir ziyafet düzenlemiştir. Tertip edilen bu ziyafet esnasında Sultan rahatsızlanmış ve kendisinden sonrası için veliaht olarak Eyyûbî Melikesi olan eşinden olma oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ı veliaht ilan ettiğini bildirmiştir. Bu sözler belki de Sultan'ın son sözleri olmuştur ki ziyafetin düzenlendiği gece 1237'de vefat etmiştir.³³⁶

3.5.1. İrtikâp: Devlet Adamları

Sultan I. Alâeddîn Keykubad döneminde, Çaşnigir Seyfeddin Ayaba, Emir-i Ahûr Zeyneddin Başara, Emir-i Meclis Mübarizeddin Behramşah ve Bahaeddin Kutluğca servetlerini ve maiyetlerini sürekli olarak artırmışlardır. Bu durum zamanla onların Sultan üzerinde baskı kurmalarına yol açmıştır. Bu emirler resmî ve özel toplantılarda, sofrada, mecliste, yeme-içme sırasında yetki ve sorumluluklarının dışına çıkmışlardır.³³⁷ Bütün bu gelişmeler karşısında Sultan Keykubad ise bir süre devlet adamlarının güçlenmesine tepkisiz kalmıştır. Bunun en önemli sebebi ise

³³⁵ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 1, s. 425-431; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. II s. 73-74; Sümer, "Keykubad I", s. 359.

³³⁶ Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. II, s. 536; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. II, s. 75-79; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 389; Uyumaz, *Sultan I. Alâeddin*, s. 92-94.

³³⁷ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 1, s. 283; Koca, *Selçuklu Devri*, s. 324; Barış Saday, "Türkiye Selçuklu Devlet Adamı Seyfeddin Ayaba", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2012, s. 42-43.

iktidara gelmesinde bu devlet adamlarının etkin rol oynamasıdır. Bu yüzden onların yükselmelerine engel olamamıştır. Bu durumu sona erdiren ise Keykubad'ın Alâiyye ve Alara kalelerini fethedip iktidarını güçlendirmesi olmuştur. İktidarını zaman içinde güçlendiren Sultan Keykubad, devlet adamlarına karşı yeni bir siyaset takip etmiş ve bu siyasete göre Konya, Sivas, Alâiyye ve diğer şehirlerdeki surların ve kalelerin yapım masraflarından büyük kısmını emirlere yüklemiştir. Böylece emirlerin servetlerinin azalacağını ve iktisadî güçlerinin kesintiye uğrayacağını düşünmüş olmalıdır.³³⁸

Emirler içerisinde yaptığı görevi kötüye kullananların başında Beylerbeyi³³⁹ Seyfeddin Ayaba gelmekteydi. Ayaba'nın Keykubad'ın tahta çıkmasından önce başlattığı bu baskı, Keykubad'ın iktidarı zamanında da devam etmiştir. Seyfeddin Ayaba gibi diğer devlet adamları da zaman içinde aynı baskıyı kurmuşlar ve görevlerini kötüye kullanmışlardır.³⁴⁰ Bu devlet adamlarından ilk olarak Seyfeddin Ayaba'nın faaliyetleri aşağıda incelenecektir. Onun Keykubad'ın iktidarının başından sonuna kadar yaptığı aykırılıklar ele alınacaktır. Aslına bakılırsa devletin zaman içerisinde geçirdiği çeşitli dönemler, gelişen olaylar ve sultanların bir süre gelişmelere müdahil olamamaları bu kabilden hadiselerin önünü açabilmiştir.

3.5.2. Mevkisini Garanti Altına Alma: Seyfeddin Ayaba

Sultan I. İzzeddin Keykâvus'un ölümünden sonra tahta geçecek sultanı belirlemede çatışma halinde olan iki gruptan bahsetmek mümkündür. Söz konusu bu gruplar ise emirlerden oluşmaktadır. Seyfeddin Ayaba, Keyferidun veya Tuğrulşah'ın tahta geçmesiyle rakip emirlerin güçleneceğini düşünmüştür. Bundan dolayı melikler arasında Alâeddîn Keykubad'ı desteklemiştir.³⁴¹ Burgu, Ayaba'nın kendi çıkarlarını

³³⁸ Anonim Selçuknâme'ye göre emirler bütün mallarını buraya harcamışlardır. Bk. Anonim Selçuknâme, s. 29; Koca, *Selçuklu Devri*, s. 325; Burgu, *Anadolu Selçukluları*, s. 104.

³³⁹ Selçuklu devletinde ordu komutanlarına Beylerbeyi veya Mülükü'l Ümera adı verilir. Bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti*, s. 99.

³⁴⁰ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 1, s. 283; Koca, *Selçuklu Devri*, s. 324-325.

³⁴¹ Emir Seyfeddin Ayaba, Alâeddîn Keykubâd'ı, kardeşi İzzeddîn Keykâvus ile yaptığı mücadeleyi kaybettiğinde Minşar (Masara) kalesine götüren kişi idi. Alâeddîn Keykubâd'ın Sultan olduğunda bunun intikamını alacağından korkuyordu. Bu sebeple de onu, ikinci olarak götürüldüğü Kezirpirt kalesinden çıkaran kişi kendisi olmak istiyordu. Böylelikle canını ve malını garantiye almayı umuyordu. Nitekim yanına vardığında, ondan gerek yazı ile gerekse de söz ile yemin almıştır. Bk. Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i*, s. 262.

korumasındaki en büyük sebebini I. İzzeddin Keykâvus'a karşı işlediği suçlara bağlamıştır.³⁴²

Böylece daha önce de bahsedildiği üzere Seyfeddin Ayaba, Melik Alâeddîn Keykubad'ın hapsedildiği dönemde Gezinpert Kalesi'ne gitmiştir. Ayaba, merhum Sultan I. İzzeddin Keykâvus'un siyaha boyanmış sarığını ve yüzüğünü de yanına almıştır. Bunları gören kale komutanı kapıyı açmış ve Ayaba'nın içeri girmesine müsaade etmiştir. Seyfeddin Ayaba, Alâeddîn Keykubad'ın yanına geldiğinde Türk adetlerine göre kefenini boynuna asıp, kılıcını kapıdan girmeden önce teslim ettiği kale komutanından geri alıp Keykubad'ın önüne koymuştur.³⁴³ Seyfeddin Ayaba, Alâeddîn Keykubad'a “*sultanımız bendesi hakkında neyi uygun görürse onu yapsın*” demiştir.

Alâeddîn Keykubad, her an öldürüleceğini düşündüğü bu kalede Seyfeddin Ayaba'nın bu hareketi ve sözleri ile rahatlamıştır. Canına kıyılması endişesinden kurtularak rahat bir nefes alabilmiştir. Fakat Ayaba, göstermiş olduğu bu itaatkâr tavırlarla Alâeddîn'i tam olarak etkileyemeyeceğini düşünmüştür. Böylece Alâeddîn'in ona göstermiş olduğu samimi sözlerin üzerine Ayaba “*eğer siz padişahımızın söyledikleri samimi ise, mübarek diliyle yemin etmesi, güzel yazısıyla onu ahit haline getirmesi gerekir*” şeklinde bir beyanda bulunmuştur. Sultan, ant içip aman mektubu yazdıysa da Ayaba bununla yetinmeyip *Kur'ân-ı Kerim*'e el basmasını istemiştir.³⁴⁴ Ayaba'nın bu hareketi ile kendi iktidarını sağlamlaştırmak istediği anlaşılmaktadır.³⁴⁵

Keykubad, önce yemin içmiş hemen ardından ise “*Melikü'l-Ümera Seyfeddin eceli gelinceye kadar benim tarafımdan emniyet ve güven içinde tutulacak, hiçbir şekilde benden, adamlarımdan ve hizmetçilerimden onun nefesine, canına ve malına hiçbir şekilde zarar gelmeyecek. Sözümüze Allah vekildir.*”³⁴⁶ Şeklinde ifadesini bulan bir metin yazdırmıştır. Böylece Ayaba, hem hayatını hem de mevkiini garanti altına

³⁴² Evhadüddin Kirmani Menakıbnamesi'nde bu ümera İzzeddin Keykavus'u zehirletti. Bk. Burgu, *Anadolu Selçukluları*, s. 101.

³⁴³ Eski Türklerde adet olunan boyuna kefen asmak ve kılıcı elinden bırakmak özür dilemek, teslim ve itaat anlamlarına gelmekteydi. Bk. Salim Koca, *Selçuklular'da Ordu ve Askeri Kültür*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2005, s. 223.

³⁴⁴ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 1, s. 224; Koca, *Selçuklu Devri*, s. 310-311.

³⁴⁵ Koca, *Selçuklu Devri*, s. 311.

³⁴⁶ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 1, s. 225.

almıştır.³⁴⁷ Bu doğrultuda nakillere yer veren İbn Bibi de Ayaba hakkında şu ifadeleri kaydetmektedir.

“O, ülkenin büyük beylerini kendine bağlamış, minnetlerde, bağış ve hediyelerde bulunarak onların boyunlarını itaat halkasına sokmuş, mutfağında her gün 100 baş koyunun tüketildiği, meclis ve sofrta takımlarının tamamı işlemeli altından ve gümüşten olan, giyecek ve yiyeceklerine çok titiz davranıp lükse kaçan, en yeteneksiz şaire ve en küçük ziyaretçisine dahi bin dinardan aşağı bağışta bulunmayan, alışkanlıklarından vazgeçmeyen ve yapılan bir şeyde eksiklik ve ihmal gördüğü zaman her zaman tepki gösteren biriydi. Onun hakkında şu hikâye anlatılır: Şiddetli bir soğğun, dondurucu bir kışın hüküm sürdüğü, zemherinin şiddetinden ve dondurucu soğuktan ateş küresinin(güneş) nefesinin tıkanıdığı bir sırada sofrasında kızarmış kekliğin eksik olduğunu görünce hemen buyruğu üzerine sofrta sorumlusunu(han-salar), hazır ettiler. O, ona hiç duymadığı ağır sözler söyledi. O zaman sofrta sorumlusu, “Şiddetli soğuktan buzun fazlalığından avcılar ava çıkamadılar” cevabını verince derhal şehri arayıp keklik bulsunlar. Eğer bundan sonra sofrada keklik görmezsem, o cahil başına ne geleceğini sen düşün” diye çıktı.”³⁴⁸

Buradan da anlaşılacağı üzere Ayaba, dönemin sultanından daha ihtişamlı bir hayat yaşamıştır. Kutadgu Bilig’de devlet adamlarının tok gözlü olması gerektiği “gözü tok kimseler senin servetini kendi menfaatleri için kullanmazlar; doğru ve dürüst insanlar kendilerini lekelemezler.”³⁴⁹ Bu ifadelerle dile getirilmiştir. Biriktirdiği servetiyle lüks bir yaşam sürdüren Emir Ayaba, zamanla Sultan Keykubad’ı da gölgede bırakmıştır. Bunun en büyük kanıtı ise devlet işlerinin onun onayı olmadan yürütülmemesidir. Yine İbn Bibi, bu tespit doğrultusundaki kaydında Ayaba için şunları söylemektedir.

“O, işlerin çekip çevrilmesi sırasında bütün yetkileri elinde bulundururdu. Sultan’ın huzurundan ayrılıp evine gittiği zaman ondan izinsiz padişah sarayına kimse yaklaşamazdı. Diğer devlet emirleri de onu kendilerinin başkanları ve büyükleri olarak görürlerdi. Önemli işlerde onun görüşünü alılar ona göre davranırlardı. Onun emrine Sultan’ın kapı bekçisinin karşı gelmesi mümkün

³⁴⁷ Saday, “Türkiye Selçuklu”, s. 39.

³⁴⁸ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye*, C. 1, s. 222.

³⁴⁹ Hâcib, *Kutadgu Bilig*, B: 2753.

değildi. O, Sultan'ın saltanat tahtına oturduğundan beri aynı yolu izlemiş ve bu huyundan hiç vazgeçmemiştir."³⁵⁰

İbn Bibi'nin verdiği bu bilgilerden Seyfeddin Ayaba'nın oldukça güçlü bir kişiliğe ve konuma sahip olduğu görülmektedir. Bu gücü sağlayan en büyük etken de onun sahip olduğu servetidir. Bu serveti oluştururken hangi yollara başvurduğu önemli olan meseledir. Ayaba'nın yerine getirmiş olduğu vazifesinden mi yoksa gittikçe artan gücünden mi bu servete sahip olduğu hususu ise tartışmalı bir konudur. Devlet adamlarının bu kadar güçlenmesi durumu, Büyük Selçuklu Devleti'nde Sultan Alp Arslan ile Sultan Melikşah zamanlarında vezir olan Nizamü'l-Mülk'te de görülmüştür.

"Humartekin'in kâtibi İbn Behmenyâr, Sultan Melikşah'la buluşup ona vezir Nizamülmülk hakkında şunları söyledi: Nizamülmülk, her yıl, devlet hazinesinden 700 bin altın alıyor; ileri gelen adamlarını çeşitli yerlere tayin ediyor; İsfahan mültezimliğini 70 bin altından biraz fazlasına birisine veriyor ve kendi adamları da o mültezimden aldıkları paraları Nizamülmülk'e getirip veriyorlar."³⁵¹

Sultan Keykubad, başta Seyfeddin Ayaba olmak üzere devlet adamlarının bu tavrından rahatsızlık duymuşsa da içinde bulunduğu şartlardan dolayı bu kişileri görevlerinden uzaklaştıramamıştır. Seyfeddin Ayaba'nın Sultan'ın iktidarını sonlandırmak için yaptığı plan duyulunca Sultan, artık gelişmelere kayıtsız kalamayacağını göstermiştir. Ayaba'nın planladığı bir suikast planının olduğunu Sultan Keykubad'ın haber alması uzun sürmemiştir ki has adamlarından Hokkabaz oğlu Emir Seyfeddin durumdan Sultan'ı haberdar etmiştir.³⁵² Sultan Keykubad, suikast planı yapan bu devlet adamlarını ortadan kaldırmak için Hokkabazoğlu ve Emir Komnenos ile düşüncelerini paylaşmış ve bunların cezalandırılmaları gerektiğini söylemiştir. Hokkabazoğlu ile Emir Komnenosda bu olayın gerçekleşmesi için en uygun ortamın Kayseri olduğunu bildirmişlerdir. Keykubad, Kayseri'ye gittiğinde bir dizi yeni kurallar getirmiş ve devlet adamları ile komutanların silahlarıyla ve kalabalık adamlarıyla saraya girmesini yasaklamıştır. Hatta bu kuralı ihlal eden Perdedârane Şemseddin Kazvinî'ye dergâhın önünde 50

³⁵⁰ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 1, s. 283.

³⁵¹ Abdurrahman İbnü'l Cevzi, *El-Muntazam Fî Târîhi'l Ümem'de Selçuklular*, çev., Ali Sevim, Ankara: TTK, 2014, s. 130.

³⁵² İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 1, s. 284; Koca, *Selçuklu Devri*, s. 327-328.

sopa vurulmuştur. Ayrıca her emirin sultanla görüşmesi ve halvet sırasında ser-müzedâr³⁵³ haricindekilerle saltanat sarayına girilmesi yasaklanmıştır.³⁵⁴

Adı geçen emirler için ölüm cezası veren Sultan, infazın yapılacağı gün bezm (eğlence meclisi) düzenlemiştir. Devlet adamları ve komutanlar saraya geldiklerinde mevkilerine uygun şekilde saygı ile karşılanmışlardır. Hepsi saraya iştirak edince kapılar kapanmış ve devlet adamları eğlence meclisinde diledikleri gibi yiyip içmişlerdir. Seyfeddin Ayaba, eğlence meclisinden erken ayrılmak istemişse de Mübarizeddin İsa, Ayaba'yı gördüğünde emre göre girmesi gereken odayı göstermiştir. Ayaba bunun üzerine “yanlış” dediyse de Mübarizeddin İsa “hayır, doğru” demiştir. Bunun üzerine Ayaba şu sözleri söylemiştir.

*“Sultan bana, yaşlı ağaçları kesip yerine gençlerini dikmek gerekir demişti. O zaman onun böyle bir kötülük yapacağı belli olmuştu. Eğer ben o gün bu işin tedbirini alsaydım, bugün aciz bir şekilde esaret bağında rezil olmazdım. Fakat iş işten geçince tedbirin bir faydası olmaz. Olan olduktan sonra düşünce hastalığına şifa, ateşin düşürülmesine deva olmaz. Onun için kaderime razı olmalıyım.”*³⁵⁵

Böylece Seyfeddin Ayaba'nın tutuklanmasının hemen ardından Emir-i Ahur Zeyneddin Beşara, Emir Bahaeddin Kutluğca ve Emir-i Meclis Mübarizeddin Behramşah gibi devlet adamları da tutsak edilmişlerdir.³⁵⁶ Keykubad, devlet adamlarının mallarının müsadere³⁵⁷ edilmesini istemiştir. Aslına bakılırsa Sultan Keykubad'ın bu sıralarda Seyfeddin Ayaba'nın bu denli küstahça hareketlerinin sebebini merak ettiği de bir gerçektir. Sultan, bu sorusuna cevap bulmak için Kayseri Valisi Mecdeddin İsmail'i görevlendirmiştir. Kayseri Valisi bu soruyu Ayaba'ya sorduğunda Ayaba şu cevabı vermiştir.

“Birlikte gurbette olduğumuz zaman seni ve kardeşini omzumda ve kucağımda taşıdım, yetiştirdi. Uzun saçlarınızı taradım: Size bir dilim ekmek bulabilmek için Rum diyarında ticaret yaptım. Babanın pak cesedini Rum'dan İslam diyarına ben getirdim. Emirlerin ve vezirlerin muhalefetine rağmen seni hapisten çıkarıp tahta oturttum. Babanın kulları arasında kıdem bakımından

³⁵³ Çizmece başlarına verilen isimdir. Bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti*, s. 80.

³⁵⁴ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye*, C. 1, s. 284-285; Koca, *Selçuklu Devri*, s. 328-329.

³⁵⁵ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye*, C. 1, s. 286.

³⁵⁶ Koca, *Selçuklu Devri*, s. 332.

³⁵⁷ Müsadere kamu görevlilerinin haksız yollarla elde ettikleri gelir ve mallarına devletin el koymasıdır. Cengiz Tomar, “Müsâdere”, *DİA*, c. 32, İstanbul, 2006, s. 65.

*beni geçecek kimse yoktur. Eğer saygısızlık ve edepsizlik etmişsem bunlardan başka sebebi yoktur. Benim senin zindandayken verdiğin söze güvenim tamdır. Hiçbir zaman sen padişahım benim gibi müşfik ve sadık kul bulamazsın. Son pişmanlık da fayda etmez.*³⁵⁸

Seyfeddin Ayaba'nın sözlerinden de anlaşılacağı üzere o, küstahça tavrını hiç bozmamış yaptıklarından en ufak bir pişmanlık yaşamamıştır. Hâlbuki Ayaba, her yaptığıının normal karşılanması gerektiğine inanırken sultan için durum hiç de öyle olmamıştır. O ve diğer adı geçen emirlerin sultana karşı işlediği suçları Safran, şu şekilde değerlendirmiştir.

*“Sultan'ın mutlak otoritesi sınırlandırılmak istenmiştir. Tahtına karşı bir tehlike baş göstermiştir. Sultanın hayatına kast vardır. Sultani tahkir ve tahrik etme mevcuttur. Devlete karşı isyana girişilmesi mevzu bahistir. Emirlerin görevde başarsızlıkları söz konusudur.*³⁵⁹

Seyfeddin Ayaba ve diğer emirlerin işlediği bu suçların cezası olarak farklı uygulamalar yapılmıştır. Türk örfi hukukunda ve devlet geleneğinde hükümdarın ölüm cezası verebilme gibi bir yetkisi vardır.³⁶⁰ Keykubad, kendi otoritesinin tehdit edilmesi, görevi kötüye kullanım gibi suçların yanı sıra hayatına ve saltanata karşı mevcut bir tehlikenin olmasından dolayı Ayaba'yı ölümle cezalandırmıştır.³⁶¹ Has Hâcib, bu minval üzere yaptığı teorik değerlendirmesinde “kul ne kadar yükselirse yükselsin, kulun adı kuldur; o yükselten beyine karşı her vakit hizmetkâr olarak kalmalıdır.”³⁶² İtaat çizgisini vurgulamaktadır.

Emirlerin cezalandırılması sırasında Ayaba'nın kafası bedeninden ayrılarak öldürülürken; Zeyneddin, bir odada aç ve susuz bırakılarak ölüme terk edilmiştir. Mübarizeddin ise hademeleriyle Ruzbe ve Zamantı Kalesi'ne kapatılmıştır. Bahaeddin Kutluğca ise Tokat'a gönderilmiştir.³⁶³ Bu cezalandırılmada en ağır suç Seyfeddin Ayaba'nın işlediği gayet açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Seyfeddin

³⁵⁸ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye*, C. 1, s. 286-287.

³⁵⁹ Mustafa Safran, “Alâattin Keykubat'ın Otorite Anlayışı ve Ümera Katli Meselesi”, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 3 (1988), s. 100.

³⁶⁰ Arık, “Türkiye Selçuklu”, s. 43.

³⁶¹ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye*, C. 1, s. 287; Sümer, “Keykubad I”, s. 358; Uyumaz, *Sultan I. Alâeddin*, s. 25-29; Arık, “Türkiye Selçuklu”, s. 53.

³⁶² Hâcib, *Kutadgu Bilig*, B: 4083.

³⁶³ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye*, C. 1, s. 288-289.

Ayaba'nın küstahça olan bu tavrını yine Kutadgu Bilig'in ilgili kısmında küstahlıkla alakalı işaret edilen nakille sonlandırmak yerinde olacaktır.

“Ey bilgisiz, ey ahmak insan! Kendine bir bak, sen benim için kim idin; sana bu küstahlık nereden geliyor. Bana hizmetin geçti desem, henüz bir hizmetin yok; faydan dokundu desem, henüz bir faydan da olmadı. Hizmetin dokunmadığı hâlde seni taltif edip, ihsanda bulundum; sana mevki verdim, fakat sen bana tahakküme kalkıştın.”³⁶⁴

3.5.3. Geleneklere Aykırı Davranış: Alâeddîn Keykubad

Sultan Alâeddîn, emirlerin cezalandırılmasından sonra devlet adamları ve maiyeti ile birlikte Kayseri/Meşhed Ovası'nda gezintiye çıktığında çetri ve sancağı açılmış, davul ve borulardan çıkan seslerle müzikli eğlenceler düzenlenmiştir. Türk adetlerine göre suçu ne olursa olsun devlet adamlarının cezalandırılmasından sonra bu tür bir eğlenceden kaçınılması gereken bir durum olarak belirmiştir.³⁶⁵ Ancak Sultan Alâeddîn'in belki de kazandığı zaferin verdiği neşe ve heyecandan dolayı böyle bir şeye başvurması ihtimal dâhilindedir.

3.5.4. Devlete İhanet: Alâiyye Kale Komutanı

Sultan Keykubad, Alâiyye kale komutanının ihanet ettiği haberini alınca bölgeye hareket etmiş ve doğacak sonuçlardan pişmanlık duymamak için önce meselenin araştırılmasını emretmiştir. Keykubad, bu haberin gerçek olmama olasılığını düşünerek gizli yürütülmesini istemiş ve soruşturma nihayete erdikten sonra kale komutanının suçlu olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine kale komutanı cellâtlar tarafından parçalanarak burçlara asılmıştır. Onun yanında yer alan ve suçuna ortak olanlar ile sırdaşları da aynı cezaya mahkûm edilmişlerdir.³⁶⁶ İbn Bibi, bu olayı şu şekilde nakletmektedir.

“Eğer Cihan Padişahı, en kısa zamanda kendisine zahmet verip (buraya gelmezse), Alanya yönetiminin dizgini, saltanat devletinin kullarının elinden çıkar. Vücudu darağacına yakışan dizdar, emaneti koruma yolundan sapmış,

³⁶⁴ Hâcib, *Kutadgu Bilig*, B: 644-645-646.

³⁶⁵ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ie*, C. 1, s. 289; Salim Koca, “Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler ve Alâeddîn Keykubâd'ın Türkiye Selçuklu Tahtına Çıkışı”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 25 (2009), s. 30.

³⁶⁶ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ie*, C. 1, s. 419; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Alâeddin Keykubad ve Zamanı*, Haz., Salim Koca-Sinan Tarıfci, İstanbul: Kronik Kitap, 2020, s. 128.; Burgu, *Anadolu Selçukluları*, s. 165-166.

bozuk ve karışık beyni gurur ve kibirle dolmuştur. Kıbrıslı kumaş tüccarlarıyla (bezzaz) bir olup, başı dik olan ve kullarına iyi davranan Sultan'a bağlılık tasmaını boynundan çıkarmak istemiştir."³⁶⁷

Bahsi geçen olaydaki bu kişinin askeri sınıfa mensup bir kale komutanı olması bölgenin siyasi ve askerî sorumluluğunu üzerinde taşımasından dolayı dikkat çekicidir. O, görevli bulunduğu Alâiyye'de halka ve maiyetine zulmetmiş ve devletin itibarını sarstığı için sair Türk ve İslâm devletlerinde görüldüğü üzere ölümle cezalandırılmıştır. Kale komutanı bu suçlara ek olarak devlet aleyhine iş birliği yapmış ve devlete ait olan toprakları düşmana teslim etmekten de çekinmemiştir. Bu durumda kale komutanı bu aykırılıkların haricinde vatana ihanet etmek gibi ağır bir suç işlemiştir.³⁶⁸

3.5.5. Devlet Adamlarının İhtirası: Şemseddin İsfahanî Örneği

Yassı Çimen³⁶⁹ zaferinin ardından çeşitli hükümdarlara ve meliklere fetihnameler³⁷⁰ gönderilmiştir. Bu fetihnameyi Tuğracı³⁷¹ Şemseddin İsfahanî hazırlamıştır. Fakat fetihnamede Müslüman olmasına rağmen düşman hükümdarları aşağılayıcı ağır hakaretler bulunmaktaydı. Ayrıca Şam Melikleri de küçük düşürülmüştü. Onun devletlerarası siyasette bilgisi olmasına rağmen bu fetihnameyi yazarken bunu neden göz önüne almadığı düşündürücüdür. Şemseddin'in gurur ve ihtirarla yazdığı bu fetihname bir bakıma onun karakterini sergilemektedir. Sultan Keykubad, bu fetihnameyi tecrübeli devlet adamlarının da fikrini alarak bir başkasının hazırlamasını istemiştir. Böylece yeni fetihnameyi Nizameddin Ahmed-i Erzincanî hazırlamıştır. Şemseddin İsfahanî ise tuğraîlik makamından azledilmiştir.³⁷² Şemseddin İsfahanî, bu görevden uzaklaştırılsa da daha sonraki dönemlerde ondan bahsedilecektir.³⁷³

³⁶⁷ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 1, s. 418-419.

³⁶⁸ Arık, "Türkiye Selçuklu", s. 58-59.

³⁶⁹ 1230 tarihinde Türkiye Selçuklu Devleti Eyyubi ittifakı ile Harezmşahlar arasında Erzincan Akşehir'i'nde Yassı Çimen ovasında yapılmıştır. Bk. Sevim, Yücel, *Türkiye Tarihi*, s. 161.

³⁷⁰ Selçuklu sultanları savaştan sonra dostlarla sevincini paylaşmak, düşmanı da üzme için bütün vasallarına ve bağımsız hükümdarlara fetihname veya zafername gönderirdi. Bk. Koca, *Selçuklularda Ordu*, s. 225-226.

³⁷¹ Selçuklu sultanlarının devletler ve eyaletlerle olan haberleşmesini sağlar. Ayrıca berat, nişan ve mensur denilen hükümdar tuğrasını verirdi. Bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti*, s. 43.

³⁷² Mehmet Suat Bal, "Türkiye Selçuklu Devletine Hükümdarlık Yapan Vezir; Şemseddin İsfahanî", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 19 (2006), s. 269.

³⁷³ Bal, "Türkiye Selçuklu", s. 270.

3.5.6. Görevi Kötüye Kullanma: Davudşah Örneği

Erzincan Meliki Fahreddin Behramşah'ın ölümünden sonra vilayetin yönetimi oğlu Melik Alâeddîn Davudşah'a geçmiştir. O idareyi ele aldıktan sonra emirleri öldürmeye, öldüremediklerini de hapse attırmaya başlamıştır. Hatta beylerden bir kısmı ise can korkusundan memleketlerini terk etmişlerdir. Davudşah'ın bu yanlış hareketlerinden dolayı Alâeddîn Keykubad'dan yardım istenilmiştir. Bunun üzerine harekete geçen Sultan, tutsak olan ve gözetim altında tutulan emirlerin serbest bırakılmasını ve onlardan alınan malların geri verilmesini emretmiştir.³⁷⁴

Bu olaydan da görüleceği üzere Sultan Alâeddîn'in çok yönlü ve karışık pek çok gelişmeyle aynı anda uğraşmak durumunda kaldığı görülmektedir. Bu durum biraz da Anadolu coğrafyasında o dönemler itibariyle nüfusun artması ve yerel idarecilerin merkezî idarenin aleyhine olacak şekilde ve dahi önemli oranda güçlendiklerinin de bir göstergesidir. Bir diğer vechesiyle bakıldığında Türkiye Selçuklu Devleti'nin süreç içerisinde sınırlarının genişlemesi ve buna mukabil olarak farklı siyasi teşekküllerin devreye girmesi de bu tarz sorunların çıkmasında etkili olmuştur.

3.5.7. Tabiiyet Şartlarını Yerine Getirmeme: Davudşah

Erzincan Meliki Davudşah, Alâeddîn'in yanından ayrıldıktan sonra Erzurum Hâkimi Melik Rükneddin Cihanşah'a bir mektup yazmıştır. O, bu mektupta şunları yazmıştır.

“Eğer Sultan'ı, benim bu ülkeden uzaklaştırılmam konusunda ikna ederlerse, sıra sana gelir ve amcanın oğlu da olsa, kesin olarak sana acıyıp merhamet etmez. Ben artık gizliden gizliye bütün servetimi ve hazinelerimi asker toplamak için harcayacağım. Eğer sen de yöneticiliği ve ülkeni elinde tutmak istiyorsan bu konuda benimle iş birliği yapmalısın ve hemen harekete geçmelisin.”

Bu mektubu değerli hediyelerle Celaleddin Harezmşah ile yeni Müslüman olan İsmâilî Hükümdarı Alâeddîn'e de göndermiştir. Onlara da eğer Sultan'a saldırır ve onu öldürürlerse Kemah Kalesi'ni teslim edeceğini ve Erzincan'daki devlethanesinde konaklamalarına izin vereceğini yazmıştır.³⁷⁵ Bu mektuplardan da anlaşılacağı üzere Davudşah, kendisine verilen görevi layığıyla yerine getirmediği gibi mevcut iktidara karşı da bir başkaldırıda bulunmuştur. O, bu isyan girişimiyle tabiiyet şartlarını ihlal ettiği gibi aynı zamanda kendisine bir müttefik arayışına da girmiştir. Bu arayış, kısa

³⁷⁴ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye*, C. 1, s. 356-357.

³⁷⁵ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye*, C. 1, s. 364-365.

süre sonra Davudşah'ı rüşvet teklif etmeye kadar götürmüştür. Bu gelişmeler yaşanırken Sultan Keykubad, Akdeniz kıyılarında yaşanan gelişmelere müzahir olamamıştır. Ancak Davudşah'ın merkezinde yer aldığı bu girişimleri haber alınca derhal Kayseri'ye gelip ordusunu hazırlamış ve Erzincan üzerine göndermiştir. Bilindiği üzere bu seferin ardından Erzincan, Türkiye Selçuklu Devleti'ne bağlanmıştır.³⁷⁶

3.5.8. Elçi Geçişlerinde Aykırılık: Erzurum Sahibi Rükneddin Cihanşah

Sultan Alâeddîn, Celaleddin Harezmsah'a elçi olarak Çaşnigir Şemseddin Altunaba ve Erzincan Kadısı Kemâleddin Kamyar'ı hediyelerle birlikte göndermiştir. Elçiler, Erzurum'a ulaştıkları zaman Erzurum Hâkimi Rükneddin Cihan Şah, elçilerin geçişine bir süre izin vermemiştir ki o zamanlar Cihanşah'ın her iki devlete karşı da düşmanlık beslediği bilinmektedir. Elçiler, Celaleddin'in yanına gidip hediyeleri sunduktan sonra o, Sultan'dan Cihanşah'ı kendilerine teslim etmesini istemiştir. Sultan Alâeddîn bu teklife sinirlenerek *"istediğiniz kişi her ne kadar edepsizlik etmiş ve usule aykırı hareket etmişse de kendisini teslim etmem yakışık olmaz"* diye cevap vermiştir.³⁷⁷

Türkiye Selçuklularının Anadolu'da Bizans ile başlayan ve zamanla derinleşen ve dahi keskinleşen ilişkileri, Ermeniler ile daha farklı bir boyut kazanmıştır. Yer yer ittifaklar yer yer mücadeleler şeklinde bu ilişkiler sürmüştür. Haçlı Seferleri ise Selçukluların Anadolu'daki diğer siyasi teşekküllerle irtibatının önünü açmıştır. Bunların ardından ve dahi Sultan Alâeddîn dönemine gelindiğinde ise Anadolu'daki diğer Türk emirlerin ve meliklerin müstakil girişimleri ve bunlarla mücadeleyle çok cepheli bir boyut kazanmıştır. Bunun önemli noktalardan birisini ise Celâleddîn Harezmsah'ın Anadolu'ya gelmesinin ardından Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da doğrudan veya dolaylı olarak giriştiği gelişmeler oluşturmaktadır. Bu noktada onun Sultan Alâeddîn'in idaresinde bulunduğu yerlerde belirleyici rol üstlenmek istemesi bir sorun alanı olmuşsa da Sultan, buna gerekli siyasi cevabı verebilmiştir.

³⁷⁶ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye*, C. 1, s. 364-365; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri*, s. 462; Erkan Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, Ankara: TTK, 2018, s. 203-204.

³⁷⁷ Emine Uyumaz, *Türkiye Selçuklu Devleti'ne Gelen Giden Elçiler*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2011, s. 80.

3.5.9. Sultan I. Alâeddîn Keykubad'ın Zehirlenmesi

Anonim Selçukname'de ifade edildiğine göre 4 Şevval 1239'da Kayseri'de bulunan II. Gıyâseddin Keyhüsrev, zayıf karakterli emirlere danışarak babasını zehirlemiştir.³⁷⁸ Dönem müelliflerinden İbn Bibi, Sultan Alâeddîn'in Çanşigir³⁷⁹ Nasîreddin Ali'nin getirdiği kızarmış tavuktan bir lokma aldıktan sonra mizacının değiştiğini ve çokça kustuğunu belirtmekle birlikte bu olayı tam olarak bir zehirlenme hadisesi olarak göstermemiştir.³⁸⁰ Çanşigir'in getirdiği etten yiyip zehirlenen Alâeddîn Keykubad'ın ölümünden sonra Çanşigir sorguya dahi çekilmemiştir.³⁸¹ Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in bu cinayete iştirak ettiği tam olarak tespit edilemese de suikastçılarından habersiz bu işe giriştiklerine inanmak da çok güçtür.³⁸² Alâeddîn Keykubad'ın zehirlenme sebeplerine bakıldığında şunların olması muhtemeldir.

Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev, en büyük oğul olmasına rağmen kendisinin veliaht seçilmemesine içerlemiş olmalı ki bu sebeple böyle bir cinayeti kurgulamış olmalıdır. Devlet adamları, Harezmli Beyleri, devlet kadrolarında görünce kendi etkinliklerinin azalacağı düşüncesiyle sultanı ortadan kaldırmak istemiş olmaları bir diğer ihtimaldir.³⁸³ Çünkü yükselmek ve devleti yönetmek isteyen devlet adamları güçlü bir sultanın otoritesi altında ezilmek istememişlerdir.³⁸⁴ Koca, bu cinayetin işlenmesinin sebebini devlet adamlarının ahlakî ve millî duygulara göre değil iktidar tutkularına ve şahsî çıkarlarına göre hareket etmelerine bağlamaktadır.³⁸⁵

³⁷⁸ Anonim Selçuknâme, s. 31; Hamdullah Müstevfi-yi Kazvinî, *Târih-i Güzide*, çev., Mürsel Öztürk, Ankara: TTK, 2018, s. 381; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 390.

³⁷⁹ Çanşigir hükümdarın sofrası ile ilgilenirdi. Çanşigirin sultanın yemeğine zehir katılıp katılmadığını kontrol etmek gibi bir görevi vardı. Bu yüzden bu kişilerin güvenilir kişilerden seçilmesi gerekirdi. Bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti*, s. 36.

³⁸⁰ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. I, s. 456.

³⁸¹ Koca, *Selçuklu Devri*, s. 394-395.

³⁸² Salim Koca, "Türkiye Selçuklu Tarihine Damgasını Vuran Menfur Bir Cinayet: Sultan I. Alâeddîn Keykubad'ın Zehirlenmesi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 27 (2010), s. 364.

³⁸³ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. I, s. 429-434; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 390; Koca, *Selçuklu Devri*, s. 396-397.

³⁸⁴ Abû'l Farac, Alâeddin Keykubad'ın güç bakımından dengi olmadığından bahseder. Bk. Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. II, s. 532.

³⁸⁵ Koca, "Türkiye Selçuklu", s. 358.

4. TÜRKİYE SELÇUKLU GERİLEME VE ÇÖKÜŞ DEVRİ

Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak Sultan II. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in saltanatının başlangıcından (1237) devletin yıkılışına kadar geçen süredeki aykırılıklara temas edilecektir. Bu doğrultuda bölümün işleyişi dönem sultanlarının karşı karşıya kaldığı olaylar üzerinden devam ettirilecektir. Bunlar yapılırken olayların öncesinde ve sonrasında gelişen hadiselerin aykırılıklara seyri konu edinilecektir.

4.1. Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev Dönemi ve Aykırılıklar (1237-1245)

Sultan Alâeddîn Keykubad'ın, II. Gıyâseddîn Keyhüsrev, İzzeddin Kılıç Arslan ve Rükneddin Süleyman adlarında üç oğlunun olduğu bilinmektedir. Kılıç Arslan ile Süleyman'ın annesi Eyyûbî Melike'si olan bir hatun iken Gıyâseddin Keyhüsrev'in annesi Mahperî Hatun ise Kalonoros/Alâiyye Hâkimi Kyr Vart'ın kızıdır. Mahperî Hatun'un Alâeddîn Keykubad'ın ölümüne kadar Hristiyan olduğu o öldükten sonra da ihtida ettiği bilinmektedir. Gıyâseddin Keyhüsrev'in nerede ve ne zaman doğduğu tam olarak bilinmemektedir. Keykubad ile Mahperî Hatun'un, 1221'de evlenmesi göz önüne alındığında doğumunun takip eden yıllarda olduğu düşünülebilir. Bu tahminden hareketle de 1237'de sultan olan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in yaklaşık 16-17 yaşında olduğu kabul edilebilir.³⁸⁶

Alâeddîn Keykubad ölmeden önce ortanca oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ı veliaht ilan etmişti. Diğer oğlu Erzincan Meliki II. Gıyâseddin Keyhüsrev ise babasının ölümü esnasında Kayseri'de bulunmaktaydı. Şemseddin Altun-aba, Taceddîn Pervane, Cemâleddîn Ferruh Lala, Sadeddîn Köpek ve Gürcüoğlu Zahirüddeve gibi devlet adamları II. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in Kayseri'de olma fırsatını değerlendirerek onu Kayseri'deki Keykubadiye Sarayı'nda 1237'de tahta çıkarmışlardır.³⁸⁷

Alâeddîn Keykubad'ın kararı ve ona yaptıkları ahde uyulmadığından haberdar olan Hârezm beylerinin başı olan Kayırhan, Beylerbeyi Kemaleddin Kamyar ve emir

³⁸⁶ Anonim Selçuknâme'de Sultan Alâeddin Keykubad'ın ölümü 4.5.1239 tarihlidir. Bk. Anonim Selçuknâme, s. 31; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 403-404; Ali Sevim, "Keyhüsrev II", *DİA*, c. 25, Ankara, 2002, s. 349.

³⁸⁷ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'iyе Fi'l-Umuri'l-Alaiye (Selçukname)*, C. 2, Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996, s. 20; Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarih*, C. 2, s. 537; Muhtasar İbn Bibi, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, çev., M. Nuri Geçosman, Notlar ilave eden: F. N. Uzluk, Ankara: Uzluk Basımevi, 1941, s. 188-189; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i*, s. 508-509; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. 2, s. 80; Simon II. Gıyâseddin'in tahta çıkmasında Sadeddin Köpek'in ve Frank askerlerinin etkin rol oynadığından bahsetmektedir. Simon de Saint Quentin, *Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu*, çev., Erendiz Özbayoğlu, Antalya: Daktav, 2006, s. 52; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 404; Öngül, *Selçuklular Tarihi 2*, s. 157.

Hüsameddin Kaymeri, bu duruma öfkelenmişlerdir. Öyle ki şehirden gelen haberde de II. Gıyâseddin Keyhüsrev'e biat edilmezse kendilerinin geleceğinin iyi olmayacağı yönünde olmuştur. Bunun üzerine adı geçen beyler, mecburî olarak biat etmişlerdir.³⁸⁸

II. Gıyâseddin Keyhüsrev tahta geçtikten sonra Moğollara, bazı İslâm ve Hristiyan devletlere elçiler göndererek anlaşmalar yapmıştır. Sultan II. Keyhüsrev, Moğol ve Halep elçileriyle Alâeddin Keykubad'ın ölümünden önceki yapılan anlaşmaları aynı şartlarla yenilemiştir. Cülustan sonra Abbasi Halifesi el-Mustansır Billah (1226-1242) ve Eyyûbî Hükümdarı el-Melik el-Kâmil'den (1218-1238) de elçiler gelmiştir.³⁸⁹ Ayrıca Halep Hükümdarı Melik Nâsır (1227-1247) ile yapılan anlaşma 1237'de yenilenmiş ve taraflar arasında akrabalık bağı kurulmuştur.³⁹⁰ Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev, dış siyasette Keykubad'ın izini takip etmekle beraber mevcut durumları ve özellikle de sulhu korumaya yönelik bir yol izlemiştir.³⁹¹

Sultan Keyhüsrev'in dış ilişkilerde takip ettiği barışçıl yol, iç meseleler etrafında bakıldığında aynı şekilde gelişmemiş ve Sultan, tam bir hâkimiyet dönemi yaşayamamıştır. Saltanatı, devlet adamlarından Sadeddin Köpek'in çabalarıyla elde eden Sultan, İzzeddin Kılıç Arslan'ı destekleyen Hârezm Hanları ve diğer yerli beylerin sadakatine güven duymamıştır.³⁹² İbn Bibi'nin bozuk ahlaklı olarak tanımladığı Sadeddin Köpek, ilerleyen süreçte yolsuzluklara meyletmiştir. Sultan Keyhüsrev'in saltanatının başlarında Kayırhan'a iftiralar atarak Hârezm Beyleriyle ilişkilerin bozulmasına da sebep olmuştur. Genç ve tecrübesiz denilebilecek bir yaşta olan Sultan, onun hilelerine kanarak Kayırhan'ı tutuklatma kararı vermiştir.³⁹³ Bu karar içinden çıkılması zor bir hale dönüşmüş ve Selçuklu Emirleri, Hârezm Beylerine karşı takip edilen siyasette Sadeddin Köpek'in niyetini anlamışlardır.³⁹⁴ Devlet adamlarını endişeye sevk eden bu emirin faaliyetleri, II. Gıyâseddin Keyhüsrev dönemi devlet adamları değerlendirilirken detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

³⁸⁸ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 21; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 404; Koca, *Selçuklu Devri*, s. 409.

³⁸⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 405; Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-din Keyküsrev ve Devri*, Ankara: TTK, 2014, s. 36.

³⁹⁰ Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Ankara: TTK, 2011, s. 148.

³⁹¹ Kaymaz, *Anadolu Selçuklu*, s. 38.

³⁹² Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 407.

³⁹³ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 23.

³⁹⁴ Kaymaz, *Anadolu Selçuklu*, s. 42.

Sultan II. Keyhüsrev'in askerî faaliyetlerine bakıldığında 1240'ta Amid'in³⁹⁵ kuşatma altına alındığı ve hemen ardından da ele geçirildiği görülmektedir. Akabinde Siverek, Ergani ve Çermik kaleleri üzerinde idarî hâkimiyet sağlanmıştır. Sultan Keyhüsrev dönemindeki bir diğer gelişme ise yönetimden memnun olmayan Türkmenlerin durumları olmuştur. Baba İlyas Horasanî adıyla tanınan Türkmen babası peygamberlik iddiası ile ortaya çıkıp Türkmenleri etrafında toplamıştır. Bu Türkmen babasının halifelerinden olan Kefersud³⁹⁶ veya Adıyaman'da yaşayan Baba İshak, kısa süre içinde bir isyanı başlatmıştır ki müritleri de bir müddet sonra Sultan Keyhüsrev'e karşı ayaklanmışlardır. Çetin mücadeleler sonucunda Necmeddin Behramşah kumandasındaki 60 bin kişilik Selçuklu ordusu 1240'ta Kırşehir'in Malya Ovası'nda isyancıları karşılamış ve asi Türkmenler ile isyana liderlik eden Baba İshak öldürülmüşlerdir.³⁹⁷

Sultan, 1241/1242'de Melik Gazi'nin elinden Meyyâfârikîn'i (Silvan)³⁹⁸ almak için büyük bir ordu göndermiştir. Bu seferde Halep Hâkimi Melik el-Muazzam'da (1218-1227) Sultan'ın ordusuna katılmıştır. Melik Gazi, yenilerek önce kaleye çekilmiş daha sonra ise el-Muazzam aracılığıyla barış yapılmasına olumlu cevap vermiştir. Aslına bakılırsa iki tarafta herhangi bir şey elde edememiştir.³⁹⁹ Bu olaydan sonra gittikçe yaklaşan Moğol ordusu, Türkiye Selçuklu Devleti'nin Babaî isyanından sonra güç kaybettiğini görmüştür. Böylece Moğol Kumandanı Baycu, kuvvetleriyle Anadolu sınırını geçerek 1242/1243'te Erzurum'u ele geçirmiştir. Hemen ardından da Zara ile Suşehri arasındaki Köseadağ'da Moğollar, Selçuklu ordusunu mağlup etmişlerdir. İleri harekâtına devam eden Moğol ordusu önce Sivas'ı sonra da Kayseri'yi ele geçirmiştir. Köseadağ Savaşı'nın en net sonucu olarak bakıldığında Selçuklu Devleti, Moğolların hâkimiyetine girmiştir.⁴⁰⁰ Bilindiği üzere bu olaydan birkaç yıl sonra da Sultan Keyhüsrev vefat etmiştir. Sultan'ın ölüm tarihine İbn Bibi,

³⁹⁵ Amid, bugünkü Diyarbakır'ın eski adıdır. Bk. Umar, *Türkiye'deki Tarihsel*, s. 62.

³⁹⁶ Güneydoğu Anadolu bölgesindedir. Fırat, Suriye ve Torosların sınırındaki bölgeden oluşur. Bk. Umar, *Türkiye'deki Tarihsel*, s. 414.

³⁹⁷ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 49-52; Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. 2, s. 539-540; Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, s. 8; Ahmet Yaşar Ocak, "Baba İshak", *DİA*, c. 4, İstanbul, 1991, s. 368; Sevim, "Keyhüsrev II", s. 349.

³⁹⁸ Diyarbakır iline bağlı ilçedir. Bk. Umar, *Türkiye'deki Tarihsel*, s. 569.

³⁹⁹ Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. 2, s. 87.

⁴⁰⁰ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, C. II, s. 169-170, Faruk Sümer, "Köseadağ Savaşı", *DİA*, c. 26, Ankara, 2002, s. 272-273; Sevim, "Keyhüsrev II", s. 350.

yer vermez, Aksarayî ise sadece taht dönemini belirtir.⁴⁰¹ Anonim Selçuknâme yazarı ise 643 yılı Recep ayında (6 Aralık 1245) Sultan'ın vefat ettiğini kaydetmiştir.⁴⁰²

4.1.1. Liyakatsiz Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev

Sultan II. Gıyâseddin, dönem kaynaklarına yansıyan şekliyle zevk ve eğlenceye düşkünlüğü olan birisi olduğu için aldığı kararlarda yer yer yanılabilmiştir. Bunlardan birisi de onun Moğol saldırıları karşısında çaresiz kaldığı sıralarda olmuştur. Sultan, saltanatının devamını sağlamak için sair devletlerden yardım istemek zorunda kaldığı gibi bir taraftan da devletin siyasi geleneklerine aykırı olarak sınırlar dâhilinde bulunan bazı kalelerin ve şehirlerin de onlara verilebileceğini ifade etmiştir. Sultan'ın vaatleri şahsı açısından bir açmazı yansıtırken devlet açısından ise zayıflığın göstergesi olmuştur. Bu gösterge, zaman içerisinde Selçuklu Devleti'nin evrildiği düşüş noktasına da göndermedir. Sultan'ın Moğol açmazı karşısındaki tutumu ve aykırı davranışlarının temelinde yatan liyakatsiz kişiliğine de açıklık getirmektedir.⁴⁰³ Bilindiği üzere siyaset ve ahlâk nazariyeleri ışığında Orta Çağ İslâm dünyasına teorik zeminde kaynaklık eden Maverdî, idareden ve idareciden beklenenin yeterli bilgiye ve donanımına sahip olmak ile toplumunu korumak olduğunu kaydetmektedir.⁴⁰⁴ Bu yönüyle bakıldığında Sultan, meselenin gelişimi ve akıbeti arasında bir türlü gerekli koordinasyonu sağlayamamış ve devleti tehlikeye düşürmüştür.

4.1.2. Gürcü Thamara'nın Akrabalarına İltimas Göstermesi

Gürcü Kraliçesi Rosudan'ın kızıyla evli olan Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev, belki de bu evliliğin tesirinden olsa gerek dinine ve devletine zarar getirecek kötülöklere meyledebilmiştir.⁴⁰⁵ Sultan Keyhüsrev ile evlenmeden önce Gürcü Hatun olarak bilinen Melike Thamara, kendisi ile birlikte gelen Hristiyan Gürcü grubunu Selçuklu Sarayı'na yerleştirmiştir. Hatta bu kişilere yüksek makamlar ve zengin iktâlar dahi verilmiştir. Saraydaki nedim ve nedimelere rüşvet verilerek liyakatsiz kimselere en önemli görevler dağıtılmıştır. Sultan, ülke sorunlarının çözümünde dahi bu

⁴⁰¹ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 25.

⁴⁰² Anonim Selçuknâme, *Tarih-i Âl-i*, s. 44.

⁴⁰³ Mehmet Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, Ankara: Birleşik Yayınevi, 2010, s. 64.

⁴⁰⁴ Ebu'l-Hasan Habib el Maverdî, *El-Ahkâmü's Sultaniye İslam'da Devlet ve Hilafet Hukuku*, İstanbul: Bedir Yayınları, 2018, s. 32.

⁴⁰⁵ Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. 2, s. 92.

deneyimsiz ve sefih kişilere başvurur hale gelmiştir.⁴⁰⁶ Rüşvet konusunda *yoluna girmiş işi bozandır*⁴⁰⁷ diyen Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*'de işin liyakatli kişilere verilmesi gerektiğini şu beyitlerle ifade eder.

“Ancak kulun işin ehli olduğu görüldükten sonra, bey ona izzet ve ihsan kapısını açmalıdır.”⁴⁰⁸ “Ey Bey, işi işin ehline, işe yarayana, hareketi doğru ve dürüst olana ver.”⁴⁰⁹

Sultan'ın işi ehline vermemesi birçok açıdan olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Bunlardan en önemlisi ise Melike Thamara'nın ehliyetsiz akrabalarına verilen makamların, Sultan'ın bir süre sonra bilgili ve tecrübeli devlet adamlarını saf dışı bırakmasını da beraberinde getirmiştir. Ayrıca Melike'nin, Sultan Keyhüsrev üzerinde kurduğu otorite yüksek menfaatler peşinde koşan yerli ekâbir tarafından da suiistimal edilmiştir.⁴¹⁰ Böylece devlet adamlarının şahsi menfaatleri uğruna şekillenen yönetimde git gide bozulmalar görülmüştür. Ayrıca II. Keyhüsev'in karısına olan aşkından dolayı dönem sikkelerine eşinin portresini çizdirmek istediği bilinmektedir. Müslümanlar için uygun olmayan bu duruma halk tepki gösterince paralara aslan ve güneş resmi bastırılmıştır.⁴¹¹

4.1.3. Emir Sadeddîn Köpek'in Devlet Adamlarını Yönetimden Uzaklaştırması

Adının Köpek b. Muhammed, lakabının Sadeddîn olduğu bilinen bu devlet adamının Türkiye Selçuklu Devleti'nin hizmetine ne zaman girdiği hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ancak Sultan I. Alâeddîn Keykubad zamanında kâtip tercümanlığı, av törenleri düzenlediği ve sultan adına yapılan binaları yönettiği bilindiğinden onun üst düzey bir devlet adamı olduğu kanaatine varılabilir. Sultan I. Alâeddîn döneminde 1226'da Eyyûbîlere karşı düzenlenen seferde Selçuklu ordusunun sol kanat kuvvetlerinin kumandanlığını da yapmıştır.⁴¹² Bu görevlerine rağmen Keykubad zamanında fazla bir itibarı olmayan bu emirin, II. Keyhüsrev'in tahta cülusuyla saygınlığı artmıştır. Sultan II. Keyhüsrev'i şüphelendirmeden kendi

⁴⁰⁶ Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının*, s. 125.

⁴⁰⁷ Hâcib, *Kutadgu Bilig*, B: 2443.

⁴⁰⁸ Hâcib, *Kutadgu Bilig*, B: 1756.

⁴⁰⁹ Hâcib, *Kutadgu Bilig*, B: 1759.

⁴¹⁰ Kaymaz, *Anadolu Selçuklu*, s. 75.

⁴¹¹ Altunsoy, “Türkiye Selçukluları”, s. 131-132.

⁴¹² Muharrem Kesik, “Sâdeddin Köpek”, *DİA*, c. 35, İstanbul, 2008, s. 392; Cahen, *Osmanlılardan Önce*, s. 92.

nüfuzunu artırıp şahsi menfaatini sağlamaya çalışmıştır.⁴¹³ Öyle ki ilerleyen süreçte Sultan II. Gıyâseddin'in otoritesinde gaflet, ihmal, zayıflık olduğundan Sadeddin Köpek, iktidarını güçlendirmede zorluk yaşamamıştır. Bozuk ahlaklı olan Sadeddin Köpek, Sultan'ı Kayırhan aleyhinde kandırma yolunu tutmuştur. Bu doğrultuda Sultan'a şu şekilde değerlendirmelerde bulunmuştur.

“O, siz cihan padişahımızın kulluğundan ayrılacaktır. Eğer bu ülkeden başka bir yere giderse, askerlerimizin sayısı ve gücü hakkında bilgi sahibi olduğu için düşmanları devletimize karşı kışkırtır. Beldeleri zor duruma sokar. O zaman saltanatta zayıflama görülür. Onun tutuklanmasının iyi olacağı görüşündeyim. O tutuklanırsa, diğer Harezmîlerin kaçış yolu kapanır. Korkup çekinerek doğru yola girerler ve sizden ayrılmaya kalkmazlar”⁴¹⁴

Bu sözler üzerine Sultan II. Gıyâseddin, Sadeddin Köpek'in hilesine kanarak Kayırhan'ın tutuklanması için ferman vermiştir. Kayırhan'ın tutuklanması olayı üzerine Hâzremîler, Selçuklu idaresindeki Anadolu'yu terk etmişlerdir. Selçuklu hizmetinden ayrılan Hâzremîler güzergâhları üzerindeki yerleşim yerlerini yağmalayıp halka zarar vermişlerdir.⁴¹⁵ İbn Bibi, Kayırhan'ın tutuklanması meselesinde, II. Gıyâseddin Keyhüsrev'i gençliğinden ve tecrübesizliğinden dolayı aşırı ahmak ve kibirli birisi olarak değerlendirmiştir.⁴¹⁶ Sultan'ın bu liyakatsizliğinin Vezir Sadeddin Köpek tarafından suiistimal edildiği ve böylece yönetimden nitelikli devlet adamlarının uzaklaştırılmasına sebep olduğu bilinmektedir.⁴¹⁷ Beylik hastalığına ilacın akıl ve bilgi⁴¹⁸ olduğunu belirten Yusuf Has Hâcib, Bey'in bilgili olması gerektiğini şu beyitle ifade etmektedir. *“Bilgili, akıllı ve hakîm hükümdarın her iki dünyada da makamı yüksek olur.”⁴¹⁹*

Bey'in bilgili olması devletin iyi yönetilmesini sağlar. Aksi takdirde bilgisi olmayan Bey'in devleti yönetmeye sadece akli yeterli olmaz. Bir sultanın tecrübesizliği hem kendi saltanat dönemini hem de devletin geleceğini belirler. Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev dönemi bu anlamda Türkiye Selçuklu Devleti'nin parlaklığının söndüğü

⁴¹³ Kaymaz, *Anadolu Selçuklu*, s. 41.

⁴¹⁴ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 23.

⁴¹⁵ Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. 2, s. 537; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. 2, s. 81; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 407-408; Cahen, *Osmanlılardan Önce*, s. 92.

⁴¹⁶ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 23.

⁴¹⁷ Zehra Odabaşı, *Siyasetin Dengesi Celâleddin Karatay*, İstanbul: Erdem Yayınları, 2018, s. 23.

⁴¹⁸ Hâcib, *Kutadgu Bilig*, B: 1970.

⁴¹⁹ Hâcib, *Kutadgu Bilig*, B: 1972.

bir dönem olmuştur.⁴²⁰ Sadeddîn Köpek, Sultan'ın çevresindeki devlet adamlarını Kayırhan örneğinde görüldüğü gibi tek tek uzaklaştırmaya başlamıştır.⁴²¹ Sadeddîn Köpek'in Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'e olan yakınlığı da diğer devlet adamları tarafından tehlikeli bulunmuştur.⁴²² Bu durumda devlet adamlarının Sultan'a duyduğu güvenin azalmasına sebep olmuştur.

Sadeddîn Köpek'in devlet adamlarını yönetimden uzaklaştırma isteğinin birçok örneği görülmektedir. Alâeddîn Keykubad zamanında nüfuzlu emirlerden birisi olan Kemaleddin Kamyar gerek Selçuklu Hükümdarı Alâeddîn Keykubad'ın ölümü sırasında gerekse ölümünden sonra kendisinden beklenen dirayeti gösterememiştir.⁴²³ Bu dirayetsizliğini gören Sadeddîn Köpek, Kamyar'a başarılı olamayacağını bildiği bir görev vermiştir. Bu görev Kayırhan'ın tutuklanması üzerine ülkeden kaçan Hârezmlilerin geri döndürülmesini sağlamak şeklinde karar bulmuştur.⁴²⁴ Hârezmlî Beylerine karşı alınan tavrın büyük sorumluluğunu Kemaleddin Kamyar'a veren Sadeddîn Köpek, bu meseledeki bütün başarısızlıklardan Kamyar'ı sorumlu tutmuştur. Kendisine verilen görevi yerine getiremeyen Kamyar, Sultan'ın gözünden düşmüştür. Böylece Sadeddîn Köpek hem Kamyar'ı saf dışı bırakmış hem de yaptığı hataların üstünü kapatmıştır.

Atabey⁴²⁵ Şemseddin Altunaba, Sadedin Köpek için *“Bu köpeği saltanat memurluğundan uzaklaştırmak gerek. O sonunda herkese öyle darbeler vurur ki, hiçbir merhem onu iyileştiremez”*⁴²⁶ şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur. Bu sözleri işiten Köpek, Taceddîn Pervane ile iş birliği yaparak Atabey Şemseddin Altunaba'nın ölmesine sebep olmuştur. Emirlerin ve devlet ileri gelenlerinin Sultan'ın yanında olmadığı zamanlarda Atabey Altunaba'nın yaptığı hataları Sultan'a bildirmiştir. Ayrıca Altunaba, yapmadığı hatalarla ve işlemediği suçlarla Sadeddîn Köpek'in iftirasına uğramıştır. Saltanat divanında devlet büyükleri ve memleket ileri gelenlerinin bir arada olduğu bir günde, Şemseddin Altunaba divan

⁴²⁰ Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. 2, s. 92.

⁴²¹ Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının*, s. 106.

⁴²² Kaymaz, *Anadolu Selçuklu*, s. 44.

⁴²³ Köymen, *Büyük Alâeddin*, s. 211.

⁴²⁴ Kaymaz, *Anadolu Selçuklu*, s. 43.

⁴²⁵ Atabeyler emirlerden seçilirdi. Atabeylerin görevi ilk olarak şehzadelerin eğitimiyle ilgilenmekti. Daha sonraları şehzâde atabeyliği ile birlikte merkezde dâimi Atabeylik makamı kurulmuştur. Bk. Refik Turan, *Türkiye Selçuklularında Hükûmet Mekanizması (Vezîr ve Divân)*, İstanbul: MEB Yayınları, 1995, s. 63.

⁴²⁶ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 25.

fermanlarının üzerine nişan koyarken Sadeddîn Köpek, parmağında Sultan'ın yüzüğü olduğu halde Şemseddin Altunaba'nın sakalından tutarak onu aşağıya çekmiş ve muhafıza teslim etmiştir ki kısa sürede sonra da hayatını kaybetmiştir.⁴²⁷

Büyük divan üyesi Emir Şemseddin Altunaba, kendisi aleyhinde yapılan suçlamaların kurbanı olmuş ve bu iftiraların aslı araştırılmadan öldürülmesine karar verilmiştir. Altunaba'nın infazı tepki ile karşılanmasın diye yatakçı candar⁴²⁸ tarafından infaz, şehir dışında yapılmıştır.⁴²⁹ Bu olaydan emirlerin yetkilerini sınırlayacak bir sistem olmadığı görülmektedir. Güçlü bir emir, rakiplerini bertaraf ederken ona karşı çıkacak bir güç bulunamamıştır. Rakibini tasfiye etmek isteyen bir emirin sultanı ikna etmesi yeterli görülmüştür. Sadeddîn Köpek'in, Altunaba'yı tutuklatmasında ve öldürülmesinde ümeranın ve ekâbirin sessiz kaldığı görülmektedir. Bu olay, o dönem itibarıyla emirlerin nüfuzunun ve yetkisinin görülmesi bakımından dikkat çekicidir.

Sadeddîn Köpek, devlet adamlarını yönetimden uzaklaştırma faaliyetlerine Şemseddin Altunaba'nın ölümünden sonra da devam etmiştir. Bu sefer de Şemseddin Altunaba'nın öldürülmesinde iş birliği içinde olduğu Taceddîn Pervane'yi hedef almıştır. Sadeddîn Köpek'in iftiraları Taceddîn Pervane'yi iktası olan Ankara'ya çekilmeye mecbur etmiştir. Sadeddîn Köpek, o yoldayken dahi ona karşı iftiralarını sürdürmüştür. Antalya'dan Ankara'ya giderken Harput Meliki'ne ait bir hanende ile gayrimeşru ilişkide bulunduğu haberini almış ve din adamlarından bu suçun cezasının recm olduğuna dair fetvayı aldıktan sonra Kayseri'ye gelip durumu Sultan'a bildirmiştir. Sultan II. Gıyâseddîn Keyhüsrev, Taceddîn Pervane'nin cezalandırılmasını ve mallarına el konulmasını emretmiştir.⁴³⁰ Böylece Sadeddîn Köpek, aldığı bu ferman ile planını uygulama fırsatını bulmuştur.

Görüldüğü üzere, Sadeddîn Köpek, ümeranın tasfiyesi siyasetinde bu kez fetvanın gücüne güvenmiştir. Divan üyesi ve yüksek dereceli askerî sınıf mensubu olan Pervane Emir Taceddîn'i yönetimden uzaklaştırmak için zina yapmakla suçlamıştır.

⁴²⁷ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ie*, C. 2, s. 25-26; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. 2, s. 82; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 409; Kaymaz, *Anadolu Selçuklu*, s. 47-49; Kesik, *Türkiye Selçuklular*, s. 136; Ersan, *Türkiye Selçuklu*, s. 59.

⁴²⁸ Candar, savaş zamanlarında ve konak mahallerinde hükümdarı muhafaza etmekle görevli kişiydi. Bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti*, s. 81.

⁴²⁹ Arık, "Türkiye Selçuklu", s. 60.

⁴³⁰ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ie*, C. 2, s. 28; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 410; Kesik, *Türkiye Selçukluları*, s. 136.

Arık, bu meseleyle alakalı şu değerlendirmelerde bulunmaktadır. “*Bu derece önemli mevkide bulunan biri içini bir şikâyet mevcut olmadığı halde, makul olmayan gerekçelerle katledilmesi, hoş karşılanmayacak, çoğu kimse, haklı olmayan bu katli kötü niyete, gareze yoracak ve meşru görmeyerek lanetleyecekti.*”⁴³¹

Bu olaylar yaşanırken II. Gıyâseddin Keyhüsrev, hakkını gasp ettiği İzzeddin Kılıç Arslan ve Rükneddin ile üvey annesi olan Adiliyye Sultan’ın hayatta olmasından endişe duymaya başlamıştır. Tahtının elinden alınabilme ihtimalini düşünen II. Gıyâseddin Keyhüsrev, büyük ihtimal Köpek’in telkinleriyle kardeşlerini ve üvey annesini öldürmeye karar vermiştir. Bu görevi üstlenecek kişi Sadeddîn Köpek olmuş ve Keykubadiye Sarayı’ndaki Adiliyye Sultan’ı Ankara’ya getirtip orada boğdurtmuştur. Sultan’ın kardeşlerinin akıbetinin ne olduğuna dair yeterli bilgi bulunmamaktadır.⁴³² Sadeddîn Köpek, bu sefer de kendi saygınlığını artırmak ve ona muhalif olacak kişileri susturmak amacıyla bir zafere ihtiyaç duymuştur. Bu zafer fırsatını Eyyûbîlerin zayıf durumundan faydalanarak yakalamak istemiştir. Bu doğrultuda Samsat(Sümeysat) Kalesi’ni kuşatmış, kaledekiler birkaç gün direniş göstermişse de başarılı olamamışlardır. Neticede şehir, 1238 senesi Temmuz ayında ele geçirilmiştir.⁴³³

Yukarıda yer verilen hadiselerden de görüldüğü üzere Sadeddîn Köpek, planını başarılı bir şekilde uygulamıştır. Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev’in otoritesi devlet adamlarına boyun eğdirecek durumda olmadığından devlet adamları onu yönetmeye başlamıştır.⁴³⁴ Köpek, devrin en önemli devlet adamlarını yönetimden uzaklaştırarak hâkimiyeti kendi üzerine almıştır. Sultan’a devlet yönetiminde yardımcı olacak tek adam olma arzusuna kavuşmuştur. Onun bu isteğinin daha büyük bir amaca ulaşmak için olduğu görülmektedir. Sadeddîn Köpek’in, Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev’in tahtına da göz diktiği görülmektedir.

4.1.4. Sadeddîn Köpek’in İktidar Olma Faaliyeti

Sadeddîn Köpek, rakip olarak gördüğü insanları ortadan kaldırarak gücünü göstermiştir. Devlet büyüklerine ve saltanat ileri gelenlerine karşı uyguladığı bu

⁴³¹ Arık, “Türkiye Selçuklu”, s. 60.

⁴³² Münecimbaş, *Câmiu’-d-Düvel*, C. 2, s. 83, Koca, *Selçuklu Devri*, s. 421-422.

⁴³³ İbn Bibi, *El Evamirü’l-Ala’iye*, C. 2, s. 30; Münecimbaş, *Câmiu’-d-Düvel*, C. 2, s. 52; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 410.

⁴³⁴ Koca, *Selçuklular Devri*, s. 409.

politikanın yanı sıra halka karşı çok iyi bir idareci profili göstermiştir. Dönem müelliflerinden İbn Bibi, eserinde Sadeddîn Köpek hakkında şu ifadeleri kullanmıştır.

*“Yöneticilikte ve liderlikte dünyanın bir tanesi ve zamanın seçkini idi. Adalet dağıtma ve insafta bulunma sırasında yabancı ile akraba, yoksul ile zengin arasında fark gözetmezdi. Mazluma yardım ve destek vermede, zulmü bastırıp yok etmede gevşek davranmayı ve işi uzatmayı mahzurlu sayardı”.*⁴³⁵

Halkın sevgisini ve saygısını kazanmak isteyen Sadeddîn Köpek, onlara kendisinin iyi bir lider olabileceğini göstermeye çalışmıştır. Selçuklu Devleti’nin yönetimini ele geçiren Köpek, halkın desteğini de aldıktan sonra sultan olma hakkına sahip olmak için soyunu da hanedana dayandıracak bir bahane bulmuştur.⁴³⁶ Bilindiği üzere Orta Çağ Türk-İslâm devletlerinde tahta sadece hükümdar ailesi çıkabilmekteydi. Uzun süre devleti yönetmiş ünlü bir hanedan varken, mevkii ve yeteneği ne kadar yüksek olursa olsun hanedan ailesinden olmayan birinin tahta çıkması mümkün değildi. Buna göre Sadeddîn Köpek’in tahta çıkması ve devleti idare etmesi imkânsızdı. Yusuf Has Hâcib, devrin Türk-İslâm devletinin hükümdarına öğütler verdiği eserinde soyluluğun önemine şu şekilde yer vermiştir.

*“Bu işi hükümdar benden daha iyi bilir; babası bey idi, kendisi de beydir.”*⁴³⁷

*“Babası bey ise, oğul bey doğar; o da babaları gibi, bey olur.”*⁴³⁸

Aynı şekilde Selçuklu Devlet adamı Nizamü’l-Mülk tarafından yazılan Siyasetname’de de soyluluğa yer verilmiştir:

*“Allah’ın kullarına, onlardan önce, başkalarının sahip olmadıkları bir mutluluk vermesi Yüce Allah’ın takdiri olduğu için, babadan babaya ta büyük Efrâsiyab’a kadar çıkan iki büyük soydan gelen (o) Âlemin Efendisi, Şehinşâh-âzam (Melikşah)-ı ki padişahlık ve liderlik onun hanedanında idi.”*⁴³⁹

Eski Türk devletlerinde iktidara geliş kesin kurallara bağlı değildir. Türkiye Selçuklu Devleti’nde tahta çıkış yöntemi olarak yeni bir ülke fethetmek, veliaht tayin edilmek, rakipleri bertaraf ederek tahta çıkmak, devlet adamlarının desteği ile tahta çıkmak, metbu hükümdarın onayını alarak tahta çıkmak gibi usuller görülmektedir. Bu

⁴³⁵ İbn Bibi, *El Evamirü’l-Ala’iye*, C. 2, s. 31.

⁴³⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 411.

⁴³⁷ Hâcib, *Kutadgu Bilig*, B: 1936.

⁴³⁸ Hâcib, *Kutadgu Bilig*, B: 1950.

⁴³⁹ Nizâmü’l-Mülk, *Siyâset-Nâme*, s. 9.

yöntemlerin uygulanabilmesi için de hanedan ailesinden olunması gerekli olan şartlardandır.⁴⁴⁰ Sadeddîn Köpek, tahta çıkabilmek için soylu olduğu iddiasında bulunmuş, ispatı o dönemin koşullarında mümkün olmayan bir iddiayı ortaya atmıştır.⁴⁴¹ İbn Bibi eserinde Sadeddîn Köpek'in iddiasını alaylı bir dille aktarmıştır. Köpek'in annesi ile Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev arasında bir ilişki olduğunu ve bu ilişkinin sadece Sadeddîn Köpek'in büyük annesi tarafından bilindiğinden bahsetmektedir. Sadeddîn Köpek'in annesi iki aylık hamileyken Köpek'in babası ile evlenmiştir. Köpek, bu durumu açıklayarak Selçuklu soyundan olduğunu iddia etmiştir.

Tahta çıkmak için gerekli usulleri sağlamaya çalışırken aynı zamanda II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in tahta layık olmadığını da ispatlamaya çalışmıştır. Abbasi halifelerinin bayrakları ve çetirleri siyah renkte olduğundan Türkiye Selçuklu hükümdarları da çetirlerini hep aynı renk kumaştan yaptırmışlardır. Sadeddîn Köpek, bu rengi siyahtan maviye çevirtmiştir. Bunu yapmasındaki amaca bakıldığında ise Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'i dönemin Abbasi Halifesi'nin gözünden düşürmek olduğu görülmektedir.⁴⁴²

Sadeddîn Köpek'e çok fazla taviz veren Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev, bir düşman yetiştirdiğinin geç de olsa farkına varmıştır. Sadeddîn Köpek, Sultan'ın yanına girerken kılıcını boynuna asma cüretini de kendisinde bulmuştur. Bir yandan devlet büyüklerini kaybetmenin acısını yaşayan Sultan, diğer yandan Köpek'in bu tavırlarından çekinir olmuştur.⁴⁴³ Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Sivas Sübaşı'sı⁴⁴⁴ olan Emir-i Candar Hüsameddin Karaca adlı kişiyi Köpek'i öldürtmek için Kubadâbâd'a⁴⁴⁵ getirtmiştir. Sultan ve Candar, Sadeddîn Köpek'i öldürtmek için meclis tertip etmişler ve şüphe yaratmayan bir ortamda yenilip içildikten sonra Köpek evine döneceği vakit candar ve arkadaşları ona hücum etmişlerdir. Bu plan

⁴⁴⁰ Koca, "Selçuklu İktidarının", s. 3-4.

⁴⁴¹ Salim Koca, "I. Alâeddîn Keykubâd'dan Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İdaresinde Ortaya Çıkan Otorite Zâfiyeti ve Emir Sadeddîn Köpek'in Selçuklu Saltanatını Ele Geçirme Teşebbüsü", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, 5 (2011), s. 186.

⁴⁴² İbn Bîbî, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 29; Muhtasar İbn Bibi, *Anadolu Selçuklu*, s. 194; Koca, *Selçuklu Devri*, s. 431.

⁴⁴³ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 33; Simon, Köpek'in sultanı boğmak için yanında ip taşıdığını ifade etmiştir. Bk. Simon, *Bir Keşiş'in*, s. 52.

⁴⁴⁴ Bir vilayetin emniyet ve asayişinden sorumlu kumandana denilirdi. Bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti*, s. 103.

⁴⁴⁵ Beyşehir gölünün güneybatısındadır. 1236 yılında I. Alâeddîn Keykubad tarafından yaptırılmış bir saraydır. Bk. Orhan Bayrak, *Türkiye Tarihi Yerler Kılavuzu*, Ankara: İnkılâp Kitabevi, 1994, s. 457.

uygulandığında Köpek bir fırsat bulup korkarak kaçmış ve Sultan'ın şaraphanesine girmiştir. Ancak burada da kurtulamamış ve nihayet şarapdâr⁴⁴⁶ tarafından öldürülmüştür.⁴⁴⁷ Böylece Sadeddîn Köpek'in Selçuklu Devleti içerisinde meydana getirdiği korku sona ermiştir.

Son olarak Sultan II. Gıyâseddin'in zayıf olmasından dolayı onun maiyetindeki devlet adamlarından Köpek, devlette adeta zorbalık çıkarmıştır. İbn Haldun, *Mukaddime* adlı eserinde bu durumun hükümdarın zayıf olmasından kaynaklandığını ifade eder. Hükümdarın acizliği ortaya çıkınca onun adına devleti idare etmeye çalışan biri çıkar, devleti hükümdar adına yönetiyormuş gibi gözükür. Fakat bunu şahsı adına kullanarak devleti ele geçirmeye çalışır. Bu esnada da hükümdarı halktan soyutlayarak rahat yaşamasını sağlayıp onu bu hayata alıştıırır. Bütün görev ve sorumlulukları kendisi üstlenir.⁴⁴⁸

4.1.5. Sahib Şemseddin İsfahanî

İran kökenli Şemseddin İsfahanî'nin idari görevi Sultan I. İzzeddin Keykâvus zamanında başlamıştır. İzzeddin Keykâvus döneminde Antalya'nın fethi münasebetiyle yazılan fermanda onun inşa divanı⁴⁴⁹ kâtiplerinden olduğu kaydedilmektedir.⁴⁵⁰ Sultan I. İzzeddin Keykâvus devrinde İsfahanî, mutfak sorumluluğu (eşraf-ı matbah) ve Tuğrâî (inşâ-i hâss) görevlerini de yapmıştır. Sultan I. İzzeddin öldükten sonra da İsfahanî, devlet yönetiminde yer almıştır. Sultan I. Alâeddîn zamanında Tuğrâî olarak görevine devam etmiştir.⁴⁵¹ Hatta onun 1230 Yassı Çimen Zaferi'nin ardından çeşitli hükümdarlara gönderilen fetihnamedeki üslubu azledilmesine sebep olmuştur. Yazdığı fetihnamenin büyük bir ihtirasla yazılması ve Müslüman olan düşman hükümdarlara ağır hakaretler içermesinden dolayı 1230'da Tuğrâîlik makamından⁴⁵² azledilmiştir.⁴⁵³ Şemseddin İsfahanî,

⁴⁴⁶ Şarapdar, sultanın içeceklerini hazırlayan ve yemeklerde hizmet eden kilerin de muhafızlığını yapan görevliydi. Bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti*, s. 35.

⁴⁴⁷ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 34; Kaymaz, *Anadolu Selçuklu*, s. 55; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 412; Kesik, "Sâdeddin Köpek", s. 393.

⁴⁴⁸ İbn Haldun, *Mukaddime*, C. 1, s. 467-468.

⁴⁴⁹ İnşa divanı veya tuğra, sultanın devletlerle ve eyaletlerle yazışmalarını yapar. Bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti*, s. 43.

⁴⁵⁰ Bal, "Türkiye Selçuklu", s. 267.

⁴⁵¹ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 1, s. 221; Yazıcızâde Âli, *Tevârih-i Âl-i*, s. 260; Bal, "Türkiye Selçuklu", s. 268.

⁴⁵² Şemseddin İsfahanî yazdığı yazıda Celaleddin Harezmşah'a makzul (hakîr), Erzurum Meliki Cihanşah'a ise meçhul ifadelerini kullanmıştı. Diplomatik lisana uymayan bu ifadeler Sultan Alâeddîn

Tuğracılık makamından azledilmesine rağmen Alâeddîn Keykubad zamanında ordu komutanlığı görevinde bulunmuştur. Bu doğrultuda Alâeddîn Keykubad, onu Amid'in fethi ile görevlendirmiştir. Ama bu fetih hareketinde kışın bastırması sebebiyle başarılı olamamış ve geri dönmek mecburiyetinde kalmıştır.⁴⁵⁴

Şemseddin İsfahanî'yi Sultan II. Gıyâseddin zamanında da görmekteyiz. Sadeddin Köpek'in vezirliği esnasında yönetimden uzaklaştırılan devlet adamları Sultan II. Gıyâseddin'in Köpek'i bertaraf etmesiyle yeniden göreve getirilmişlerdir. Sultan, 1239'da Köpek'in azlettirdiği Celaledin Karatay'a taşthaneyi ve hassa hazinesini yeniden teslim etmiştir. Sahib Şemseddin'i naipliğe, Sahib Mühezzebüddin'i de vezirliğe tayin etmiştir. Pervaneliği⁴⁵⁵ Veliyeddin Tercüman'a, tercümanlığı da Mecdüddin Muhammed el-Caferî'ye vermiştir.⁴⁵⁶

Bu tarihten sonra Şemseddin İsfahanî, Köseadağ bozgunu öncesi ve sonrasında yaptığı elçilik göreviyle ve diplomatik faaliyetleriyle yönetimde aktif bir rol oynamıştır. Babai isyanı sonrası Moğollar, Selçukluların gücünü yitirdiği düşüncesiyle saldırıya geçmiştir. Baycu Noyan komutasındaki Moğol kuvveti Sultan II. Gıyâseddin zamanında Selçuklu topraklarına girmiştir. Baycu, ilk olarak Erzurum'a yönelmiş ve şehri muhasara altına almıştır. Erzurum Sübaşı'sı Sinaneddin Yakut ile İstankuş, Moğollara karşı dirense de Erzurum Şihnesi Şerefeddin Duvini'nin ihaneti yüzünden Moğol kuvvetleri şehirde büyük bir katliam yapmışlardır. Sultan, bu felaketi engellemenin yollarını aramış ve devlet adamlarıyla yaptığı istişare sonucu Müslüman ve Hıristiyan devletlerle Moğollara karşı ittifak yapma kararı almıştır. Bu ittifakın gerçekleşmesi için diplomatik faaliyetleri yürütme işini Şemseddin İsfahanî'ye vermiştir. İsfahanî, Melikü'l-ümera unvanı ile elçi olarak görevlendirilmiştir.⁴⁵⁷ İsfahanî, elçilik görevini başarıyla yapmasına rağmen Köseadağ Savaşı'nda gittiği bölgelerdeki hükümdar ve meliklerden Nasihuddin Farisî

Keykubad'ın hoşuna gitmedi. Tuğrâî'nin diplomatik lisanı bilmesi ve uygulaması gerekliydi. Bk. Turan, *Türkiye Selçuklularında*, s. 62.

⁴⁵³ Muhtasar İbn Bibi, *Anadolu Selçuklu*, s. 162; Yazıcızâde Âli, *Tevârih-i Âl-i*, s. 470-473; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 374.

⁴⁵⁴ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 1, s. 447; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 384.

⁴⁵⁵ Pervâne, has ve tımara ait olan işlerle ilgilenirdi. Bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti*, s. 95.

⁴⁵⁶ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 36; Yazıcızâde Âli, *Tevârih-i Âl-i*, s. 523; Koca, "I. Alâeddîn Keykubad'dan", s. 191-192; Kaymaz, *Anadolu Selçuklu*, s. 56.

⁴⁵⁷ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 62-64; Muhtasar İbn Bibi, *Anadolu Selçuklu*, s. 213-214; Yazıcızâde Âli, *Tevârih-i Âl-i*, s. 546-549; Anonim Selçuknâme, s. 31; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 431; Özbek, *Selçuklu-Eyyubî*, s. 197-198.

komutasındaki askerlerden başka destek görememiştir. Onun yürüttüğü diplomatik ve askeri faaliyetler başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁴⁵⁸

Moğolların Anadolu'yu işgali nedeniyle hasar görmüş olan Anadolu topraklarını daha fazla zarara uğratmak istemeyen Vezir Mühezzebüddin Ali, Baycu Noyan'ın yanına gitmeye karar vermiştir. Mühezzebüddin Ali, Baycu Noyan ile barış anlaşması yapmak istemiş ve bu yönde harekete geçerek değerli hediyelerle yola çıkmıştır. Vezir, Baycu Noyan ile Erzurum sınırlarında karşılaşmış ve birlikte Mugan'a gitmişlerdir. Burada yapılan görüşmeler sonucunda sulh sağlanmıştır. Yapılan anlaşma ile Türkiye Selçuklu Devleti, Moğolların hâkimiyetine girmiştir. Bu olaylar esnasında elçilik görevi nedeniyle Suriye'de bulunan İsfahanî, Anadolu'ya gelmiştir.⁴⁵⁹

4.1.6. Şemseddin İsfahanî'nin İktidarını Arttırması

Moğol İstilasası sırasında Anadolu'da bulunamayan İsfahanî, Anadolu'ya gelmekten çekinmiştir. Sultan'ın onu affetmeyeceğinden korkan İsfahanî, bu durumu Çaşnigir Mübarizeddin Çavlı'ya açmış ve Sultan'ın kendisini bağışlaması için ondan yardım istemiştir. Çavlı, İsfahanî'nin suçlu olmadığını Sultan II. Keyhüsrev'e bildirmiş ve hemen ardından da İsfahanî için yeni bir makam istemiştir. Onun, Baycu Noyan ile anlaşma yapmaya giden Mühezzebüddin Ali'nin işgal ettiği vezirlik makamına getirilmesi için ricada bulunduğu anlaşılmaktadır. Mühezzebüddin Ali'den haber alınamadığından ve Çavlı'nın sözlerini olumlu bulan Sultan II. Keyhüsrev, İsfahanî'ye vezirlik fermanı ve menşuru göndermiştir.⁴⁶⁰

Mühezzebüddin Ali'nin Konya'ya geldiği haberinin duyulmasının ardından vezirlik makamı tekrardan ona verilmiş, İsfahanî ise naiplik görevine tayin edilmiştir. Devlette yeniden düzeni tesis etmek isteyen Sultan, İsfahanî ile görüş alışverişinde bulunmaya devam etmiştir.⁴⁶¹ Köseadağ sonrası barış anlaşmasını yeterli bulmayan İsfahanî ve Mühezzebüddin Ali, Moğol Hanı Batu Han'ın bu anlaşmayı onaylamasını istemişlerdir. Bu yüzden Batu Han'a elçilik heyeti gönderilmiştir ki, bu

⁴⁵⁸ Salim Koca, "Türkiye Selçuklu Tarihinin Akışını Değiştiren ve Anadolu'nun Kaderini Belirleyen Savaş; Köseadağ Bozgunu", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 37 (2015), s. 52-53.

⁴⁵⁹ Muhtasar İbn Bibi, *Anadolu Selçuklu*, s. 222-223; Yazıcızâde Âli, *Tevârih-i Âl-i*, s. 563-565; Kaymaz, *Anadolu Selçuklu*, s. 102-103.

⁴⁶⁰ Muhtasar İbn Bibi, *Anadolu Selçuklu*, s. 223-224; Yazıcızâde Âli, *Tevârih-i Âl-i*, s. 566-567; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 447, Bal, "Türkiye Selçuklu", s. 271.

⁴⁶¹ Muhtasar İbn Bibi, *Anadolu Selçuklu*, s. 224-225; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. 2, s. 91; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 447; Kaymaz, *Anadolu Selçuklu*, s. 103.

heyete İsfahanî başkanlık etmiştir. Batu Han, huzuruna gelen bu elçilik heyetini iyi bir şekilde karşılamıştır. İsfahanî, Sultan II. Keyhüsrev'in bağlılığını bildirmesiyle Batu Han'ın himayesine girmiş ve Batu Han, Sultan II. Keyhüsrev'e kürk, kılıç, kaftan, altın işlemeli külâh ile yarlık göndermiştir. Aynı zamanda Batu Han, İsfahanî'yi Rum diyarına hâkim (nâib-i hazret) tayin etmiştir.⁴⁶²

Bu sırada Mühezzebüddin Ali'nin ölmesi üzerine yerine vezirlik makamına Şemseddin İsfahanî getirilmiştir. Sultan II. Gıyâseddin, ona vezirlik menşuru ve Kırşehir iktası emirliği ile sübaşılığı görevini vermiştir. Bu zamana kadar hiçbir vezir böyle bir imtiyaz elde edememiştir.⁴⁶³ İbn Bibi, Sultan II. Keyhüsrev'in, İsfahanî'nin görev alanıyla alakalı şu şekilde bir belirleme yaptığını nakletmektedir.

“Her türlü kararı serbestçe vermek ve insanlar arasındaki davaları sonuçlandırmak için onun eline altın kılıç verdi. Kalem ve kılıç erbabıyla birlikte ülkenin bütün işlerinin düğümlerinin çözülüp bağlanması, tayin ve azil, emir verme ve yasaklama, tutma, bırakma gibi konularda onu tam yetkili ve bağımsız kıldı. Ülkenin emirlerinden, büyüklerinden ve ileri gelenlerinden Sahib'in yazılı ve sözlü emrine kim uymazsa, hiç düşünmeden onu kılıçla ikiye ayırsın, dedi.”⁴⁶⁴

Kösedağ bozgunu sonrası Batu Han'dan yarlık alan İsfahanî'ye Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev birçok yetki vermiştir. Bu da İranlıların Selçuklu Anadolu'sunda görev alabilmek için Moğollara gidip, onların adamı olma düşüncesini akla getirmektedir. Bu durum Moğolların baskısının arttığı dönemde de ihtiraslı devlet adamlarının başvurduğu yöntem haline gelmiştir.⁴⁶⁵ Sultan II. Gıyâseddin'in üstün meziyetlerle donattığı bu vezir, elde ettiği ayrıcalıkları kendi çıkarları yönünde kullanmıştır. Şahsî çıkarlarını devletin çıkarlarından üstün tutan İsfahanî, bir müddet sonra hanedana ortak olma düşüncesine kapılmıştır. Bu durum, Sultan II. İzzeddin Keykâvus ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan zamanlarında tekrar ele alınacaktır.

⁴⁶² Yazıcızâde Âli, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 568-570; Kaymaz, *Anadolu Selçuklu*, s. 104; Uyumaz, *Türkiye Selçuklu*, s. 99.

⁴⁶³ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 84; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 451.

⁴⁶⁴ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 85; Simon, İsfahânî'nin kâtip iken Türkiye'nin veziri olduğundan bahseder. Ayrıca Sultan ölürken kılıcını İsfahânî'ye emanet ettiğini onun adına tüm ülkeyi yönettiğini de ifade etmiştir. Bk. Simon, *Bir Keşiş'in*, s. 61.

⁴⁶⁵ Ersan, *Türkiye Selçuklu*, s. 69.

4.1.7. Ermeni Kral Hetum'un İhaneti Üzerine Çıkan Ermeni Seferi ve Emirlerin İhtirası

Moğollarla yapılacak savaşta, Selçuklu ordusuna yardıma gelmesi gereken Ermeniler, yapılan anlaşmalara sadık kalmadıkları gibi Köseadağ sonrası da huzursuzluk çıkarmaya başlamışlardır. Köseadağ Savaşı sonrası Suriye'ye gitmekte olan Sultan'ın hanımı ile annesi, köleleri, cariyeleri ve servetleriyle Kilikya'ya ulaştığında Ermeni Kralı I. Hetum tarafından alıkonulmuşlardır. Aynı şekilde Suriye'ye gitmek isteyen halk da tecavüze uğramış ve ağırlıklarına el konulmuştur. Kervanlara yapılan saldırılar, Anadolu'da kıtlığa sebebiyet vermiştir. Tutsak ettiği Selçuklu hanımlarını Moğollara teslim edeceğini duyuran I. Hetum, Selçuklu Devleti'ne ihanet ettiği gibi hanedan ailesine de saygısızlık yapmıştır.

Anadolu'nun hâkimiyetinin Moğollara geçmesi üzerine onlara bağlılığını bildirmek ve barış yapmak için Selçuklu hanedan ailesini kullanan I. Hetum üzerine sefer düzenlenmeye karar verilmiştir. 1245 sonbaharında Kilikya'ya düzenlenen bu seferde her iki taraf da çok fazla kayıp vermiştir. Kuşatma, hava koşulları nedeniyle zorlaşırken bir de devlet adamlarının İsfahanî'ye karşı beslediği kin, işleri daha da zorlaştırmıştır. Sahib Şemseddin'in bütün yetkileri elinde bulundurmasından dolayı emirler onu çekememiştir. Sefer sırasında Ermenilere karşı alınacak başarıda söz sahibi olacak kişinin İsfahanî olacağını düşünmüşlerdir. Emirler, onun böyle bir konuma ulaşmaması için sefer anında gevşeklik göstererek görevlerini ihmal etmişlerdir. Bütün bunlar yaşanırken bir de Vezir İsfahanî'ye Alâiyye'de bulunan Sultan'ın ani ölümü haberi ulaştırılmıştır. İsfahanî, Ermenilerle barış yapmakta ısrarcı olmuş ve yapılan barışa göre Ermeniler, Moğol istilasını zamanında ele geçirdikleri kaleleri teslim edecek, eskiden verdikleri yıllık haracı vermeye devam edeceklerine dair vaatte bulunmuşlardır.⁴⁶⁶

⁴⁶⁶ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'iyeh*, C. 2, s. 86; Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. 2, s. 545; Yazıcızâde Âli, *Tevârih-i Âl-i*, s. 571-572; Genceli Kiragos, *Moğol İstilası 1220-1265*, çev., Mahmut Kemal Bey, Haz. Fuat Hacısalihioğlu-İlhan Aslan, İstanbul: Post Yayın Dağıtım, 2018, s. 89-90; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 452-453; Kaymaz, *Anadolu Selçuklu*, s. 106-107; Ersan, *Selçuklular Zamanında*, s. 186-188.

4.1.8. Vezir Mühezzebüddin Ali'nin Uygunsuz Kararı

Kösedağ bozgunu sırasında Sahib Mühezzebüddin, Amasya Kadısı⁴⁶⁷ Fahreddin'i çağırması ve ona şunları söylemiştir.

*“Memleket işleri, sultanın gençlik ve bilgisizliği yüzünden bu düşkün mertebeye erişti. Dalgalanmakta olan fitne ve fesat denizi biraz sakinleşir gibi oldu. Eğer yapılacak işlerde, alınacak tedbirlerde ağır davranırsak nankörlük etmiş oluruz. Benim düşüncem her ne kadar ok ve kılıç darbeleriyle karşı durmaksa da işin kötüye varacağını hesaba katıyorum; Moğolların arkasından gidelim, sulh yolunu arayalım.”*⁴⁶⁸

Kadı, sahibin bu fikrini beğenmiş ve birlikte Baycu Noyan'a sunulmak üzere çeşitli hediyeler hazırlamışlardır. Erzurum sınırında Baycu'ya yetişen Vezir ile Noyan birlikte Mugan'a geçmişlerdir. Mugan'da Mühezzebüddin Ali, Baycu Noyan'a şunları söylemiştir.

*“Sizin de bildiğiniz gibi savaşta öldürülüp ortadan kaldırılan (Selçuklu) askerinin sayısı üçbin süvariden fazla değildir. Buna karşılık Moğol ordusundan da çok sayıda asker hayatını kaybetti. Daha Rum memleketlerinin ve uçlarının (etraf) silahlı, teçhizatlı ve dağ yapılı atlara sahip yüz binlerce askeri vardır... Rum ülkesinin düzeni, Selçuklu sultanlarından başkası tarafında sağlanamaz. Memleketlerin ve ülkenin halkı, onlara boyun eğme ve emirlerine uymadan başka şey yapmazlar... Eğer Noyan, İlhan'ın takip ettiği doğru yolu takip eder, yöneticilik ve tedbirli olma kurallarına uyarsa, Sultan'la barış yapmayı kabul eder” dedi.*⁴⁶⁹

Bunun üzerine Cormagon Noyan ve Baycu Noyan barış anlaşması yapılmasını kabul etmiştir. Böylece Selçuklu Devleti, Moğollara her yıl 360.000 dirhem para, 10.000 koyun, 1000 sığır, 1000 at, deve, katır, işlemeli kumaşla, av köpekleri ve hediyeler göndereceğini bildirmiştir.⁴⁷⁰ Ersan'a göre Mühezzebüddin Ali'nin ne Sultan'a ne de devlet adamlarına danışmadan yaptığı bu anlaşma yüzünden Türkiye Selçuklu Devleti, Moğol hâkimiyetine girmiştir. Moğol tehdidi ile karşı karşıya kalan küçük

⁴⁶⁷ Kadı, Anadolu Selçuklu Devleti'nde şeri ve hukuki işlerden sorumluydu. Bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti*, s. 122.

⁴⁶⁸ İbn Bibi Muhtasar, *Anadolu Selçukî*, s. 221.

⁴⁶⁹ İbn Bibi, *El Evamirü'l- Ala'ie*, C. 2, s. 75-77.

⁴⁷⁰ Aksarayî, Rum vergisinin 20 tümen, 500 parça ecnas: Antalya kumaşı ve renkli kumaş; 3 bin altın işlemeli kapacak, 500 baş iğdiş at, 500 baş katır olduğunu kaydetmiştir. Bk. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 46; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 445; Kaymaz, *Anadolu Selçuklu*, s. 102.

halifelik hükümeti ile Suriye, Doğu ve Güney Anadolu'daki şehir devletleri, Köseadağ sonrası bağımsızlıklarını devam ettirirken Yakınoğlu'nun en kuvvetli devleti olan Türkiye Selçuklu Devleti'nin hâkimiyetini kaybetmesini, Sahib'in kendi başına almış olduğu bu karara bağlamak mümkündür.⁴⁷¹

4.1.9. Köseadağ Savaşı'nda İhanetler: Hacuk oğlu Hüsam ve Ayaz

Köseadağ bozgunundan kaçıp Kayseri'ye gelen Samsamüddin Kaymaz ile Topal Fahreddin Ayaz savunma kuvvetlerinin başında görev almışlardır. Şehir halkı ve askerler müdafaada kusur göstermemişlerdir. Moğol kuvvetlerine karşı halk ve Ahiler tarafından başarılı bir şekilde savunma hattında yer almışlardır. Hatta Baycu, on beş gün süren direnişin sonucunda kuşatmayı bırakıp ertesi sene gelmeyi düşünmüştür. Ama Kayseri İğdişbaşı'sı⁴⁷² Hacuk oğlu Hüsam adlı Ermeni dönmesi Selçuklu ordusuna ihanet etmiştir. Baycu ile temas kurarak ondan yazılı bir güvence alarak karargâhına gitmiş ve ona şehrin durumu hakkında bilgi vermiştir. Selçuklu askerleri, bu ihaneti bilmeden savunmaya devam etmişlerdir. Şehrin Sübaşı'sı Fahreddin Ayaz, bunu işitir işitmez aynı yolu tutmuştur. Böylece şehri savunma da yalnız kalan Emir Samsamüddin, bütün gücüyle savunmaya devam etse de şehir Moğolların hâkimiyetine girmiştir.⁴⁷³

4.1.10. Köseadağ Savaşı'nda Kumandanın İhaneti: Şalvaoglu

Köseadağ Savaşı'nda öncü kuvvetlerinin kumandanlığını yapan Şalvaoglu, Gag Hâkimi Akbuğa'nın karşısında bayrağını çevirerek kaçmıştır. Mübarizeddin Çavlı, bu durumu Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'e bildirmiş ve onun ihanet etmiş olabileceği ihtimalini göz önüne bulundurmayı önermiştir. Şalvaoglu'nun görevini ihmal ettiği ve ihanet etmesi sebebiyle idamına karar verilmiştir.⁴⁷⁴

4.1.11. Erzurum Valisi Şerefeddîn Duvinî'nin İhaneti

İbn Bibi, eserinde Duvinî'den bahsederken onu alçak olarak nitelendirir. Emir Sinaeddîn, Duvinî'nin eşkiyalıklarına, yolsuzluklarına, zulüm ve adaletsizliğine

⁴⁷¹ Ersan, *Türkiye Selçuklu*, s. 68.

⁴⁷² İğdiş kelimesi anne veya babadan sadece birinin Türk olması durumunda kişilere verilen isimdir. Hacukoğlu'nun durumuna bakıldığında ise bu kişinin devşirme veya muhtelif bir grubun kumandanı olarak değerlendirilebilir. Bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti*, s. 106.

⁴⁷³ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 73-74; Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. 2, s. 542; Muhtasar İbn Bibi, *Anadolu Selçukî*, s. 219-220; Yazıcızâde Âli, *Tevârih-i Âl-i*, s. 558-559; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 441; Kaymaz, *Anadolu Selçuklu*, s. 98.

⁴⁷⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 436; Arık, "Türkiye Selçuklu", s. 62.

engel olduğundan Şerefeddin Duvinî, Emir Sinaeddîn'e büyük kin beslemiştir. Erzurum olayı hadisesinde duyduğu bu kinden dolayı Duvinî, Baycu Noyan'a bir mektup göndermiştir. Onun bu mektubu şu şekildedir:

*“Eğer benim ve adamlarının canımıza ve malımıza dokunulmayacağına dair Baycu Noyan güvence verir ve bu konuda bir yazı gönderirse, geceleyin koruması bana bırakılmış olan burçtan askerleri yukarı çekerim. Onlar yukarı çıkınca aşağıya inip kale kapılarının (dervaze) kilitlerini tokmakla kırarlar, dışarıdaki ordu şehre girer ve istedikleri gibi muhaliflerini ezer.”*⁴⁷⁵

Bu mektup üzerine Baycu Noyan, Duvinî'nin istediği gibi mektup yazarak askerlerine yaşananları duyurmuştur. Bunun sonunda ise 1242'de Sübaşı Sinaeddîn Yakut'un savunduğu Erzurum, Moğollar tarafından işgal edilmiştir.⁴⁷⁶ Bu olaydan hareketle bakıldığında devlet adamlarının arasındaki husumetin Türkiye Selçuklu Devleti'nin girmiş olduğu savaşlarda dahi olumsuz sonuçlar ortaya çıkardığı olmuştur. Düşman devletle iş birliği yapan Duvinî, Erzurum'un Moğolların hâkimiyeti altına girmesine sebep olmuştur.

4.1.12. Yönetimin Ayaklanmalara Olan Etkisi: Babaî İsyanı

Sultan Keyhüsrev'in ilerleyen süreçte devlet işlerinden tamamen elini çekmesi üzerine Vezir Sadeddîn Köpek ve yakın çalışma arkadaşları, bazı devlet görevlileri ile memurlar, birtakım mevkileri rüşvet karşılığında peşkeş çekmişlerdir.⁴⁷⁷ Aynı sıralarda Sultan başta olmak üzere bazı devlet ricalinin lüks içinde yaşamaya başladıkları görülmüştür ki bu durum halkın devlete ve Sultan'a olan güvenini sarsmıştır. Sultan'ın kötü idaresi ve ona bağlı olarak gelişen iktisadî yapının bozulması diğer bazı olumsuz gelişmelerin de önünü açmıştır. Toprak ve vergi düzeninde görülen bozulmalar ise idarede yolsuzluklara sebebiyet vermiştir.⁴⁷⁸ Ayrıca Moğollardan kaçarak Anadolu ve Suriye sınırlarına gelen Türkmenler ile Kayırhan'ın ölümünden sonra bölgeye göç eden Hârezmlilerin yağmaları yerleşik halk ile mücadeleye neden olmuştur. Göçebelerin hayatlarını devam ettirebilmelerini sağlayacak zaruri ihtiyaçları için akın ve yağma hareketlerinde bulunmaları, Selçuklu

⁴⁷⁵ İbn Bibi, *El Evamirü 'l-Ala 'iye*, C. 2, s. 62.

⁴⁷⁶ Muhtasar İbn Bibi, *Anadolu Selçukî*, s. 213-214; Yazıcızâde Âli, *Tevârih-i Âl-i*, s. 546-549; Aknerli Grigor, *Okçu Milleti Tarihi*, çev., Hrant D. Andreasyan, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2012, s. 33; Kiragos, *Moğol İstilası*, s. 83-84; Sevim, Yücel, *Türkiye Tarihi*, s. 171.

⁴⁷⁷ Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı Aleviliğin Tarihsel Altyapısı yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heteredoksisinin Teşekkülü*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017, s. 64.

⁴⁷⁸ Odabaşı, *Siyasetin Dengesi*, s. 24.

Devleti'nin sınırları dâhilinde asayiş sorunlarına neden olmuştur. Bu sebeple de devletin asayişini sağlamak adına göçebelerle sürekli çatışma içerisine girdiği görülmektedir. Baba İshak hareketi de tam olarak bu gayri memnun göçebe muhitinde ortaya çıkmıştır.⁴⁷⁹

Böylece görüldüğü gibi bölgede siyasî, dinî ve iktisadî istikrarın olmayışı göçebelerin bir düzeni benimseyememesine neden olmuştur. Konar-göçer Türk zümreleri bu durumdan dolayı merkezî yönetimin baskısına karşı hemen ayaklanmışlardır. Bu durum ise Baba Resul isyanına zemin hazırlamıştır.⁴⁸⁰ Amasya'da Baba unvanıyla nam kazanmış olan bir Türkmen kendisine Resul denilmesini isteyerek Allah'ın peygamberi olduğunu iddia etmiş ve 1240'ta da isyan başlatmıştır.⁴⁸¹ İlk aşamada Malatya Sübaşı'sı Alişir oğlu Muzaffereddin, onlarla mücadele ettiyse de başarılı olamamıştır. Bu çarpışmada başarılı olan Baba Resul taraftarları Sivas nahiyelerine saldırmaya başlamışlardır ki yaşanan mücadelede Sivas İğdişbaşı'sı olan Hürremşah ve diğer ileri gelenler öldürülmüşlerdir. Akabinde yönlerini Tokat ve Amasya'ya çevirmişlerse de Sultan, onları defetmek için Amasya Sübaşılığı'na tayin ettiği Hacı Armağan'ı bölgeye görevlendirmiştir. Hacı Armağan, Amasya'ya ulaşır ulaşmaz Baba unvanlı Türkmen dervişini ve onu destekleyenleri mağlup etmiş ve adı geçen derviş kalenin burcuna astırmıştır. Akabinde derviş destekleyen topluluk ile girdiği çetin mücadele sonucunda da şehit düşmüştür. Baba Türkmen'in öldüğüne inanmayan taraftarları mücadeleye devam edip Konya'ya ilerlemeyi hedeflemişlerse de bu Türkmenler, Kırşehir'in Malva Ovası'nda mağlup olmuşlardır.⁴⁸²

4.2. Sultan II. İzzeddin Keykâvus Dönemi ve Aykırılıklar (1246-1249)

Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev vefat edince⁴⁸³ geriye II. İzzeddin Keykâvus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. Alâeddîn Keykubad adlarında üç oğlu kalmıştır. Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Abhaz⁴⁸⁴ Melikesi Gürcü Hatun'dan olma oğlu II.

⁴⁷⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 420-421.

⁴⁸⁰ Ocak, *Babailer İsyanı*, s. 80.

⁴⁸¹ Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. 2, s. 539-540; Ocak, "Babailik", s. 373-374.

⁴⁸² İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye*, C. 2, s. 50-53; Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. 2, s. 540.

⁴⁸³ II. Gıyâseddin Keyhüsrev, 643 yılı Recep ayının ortalarında (Aralık 1245) vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Anonim Selçuknâme, s. 33.

⁴⁸⁴ Kafkasya'da yaşayan yerli halktır. Bk. Mustafa Aydın, "Abazalar", *DİA*, c. Ek-1, Ankara, 2020, s. 1.

Alâeddîn Keykubad'ı veliaht ilan etmiştir. Bunun sebebi ise Gürcü Hanım'ın⁴⁸⁵ baba tarafından Selçuklu hanedanına mensup Türk kökenli bir hatun olmasından ileri gelmiştir. Bu durum ise Sultan'ın bu eşinin Rum kökenli eşlerine⁴⁸⁶ göre daha asil soylu olduğunu göstermektedir. Sultan II. Gıyâseddin, soylu bir melikin tahta geçmesini istemesine rağmen devlet adamlarının desteğini alan en büyük oğul II. İzzeddin Keykâvus tahta geçmiştir.⁴⁸⁷

İbn Bibi, II. İzzeddin Keykâvus'un tahta geçmesinde en büyük oğul olmasının yanı sıra sonsuz bir iyilik anlayışına sahip olduğunu kaydeder ve devamında da onun cömert, kabiliyetli, dirayetli ve güzel ahlaklı oluşu gibi bazı özellikleri sıralar. Onun bu özellikleri ise saltanat tahtına diğer kardeşlerine göre daha layık olduğunu gösteren emareler olarak ön plana çıkmıştır ki, devlet adamları da bu özelliklerinden hareketle onu tahta çıkarmışlardır. Bu devlet adamları arasında; Sahib⁴⁸⁸ Şemseddin Muhammed, büyük Emir Celaleddin Karatay, Emir Şemseddin Hasoğuz, Emir-i Câmedar, Emir Esededdîn Ruzbeh ve Pervane Fahreddin Ebu Bekir Attar yer almışlardır.⁴⁸⁹ Tahta çıktıktan sonra Sultan II. İzzeddin, devlet adamlarının derecelerini yükseltmiş vezirlik⁴⁹⁰ makamını Sahib Şemseddin'e, naiplik⁴⁹¹ makamını Emir Celaleddin Karatay'a, beylerbeyliği⁴⁹² makamını Şemseddin Hasoğuz'a, saltanat atabeyliğini Esededdîn Ruzbeh'e, pervanelik makamını ise Ebu Bekir Attar'a vermiştir.⁴⁹³

⁴⁸⁵ II. Alâeddin Keykubad'ın annesi olan Gürcü Hatun, Gürcü Melikesi Rosudan'ın kızıydı. Melike Rosudan, I. Alâeddin Keykubad ile ilişkilerinin düzelmesi için kızını II. Gıyaseddin Keyküsrev ile evlendirmek istemiştir. Alâeddin Keykubad'ın olumlu cevabı üzerine II. Gıyaseddin Keyhüsrev ile Gürcü Hatun evlenmiştir. Bk. İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ie*, C. 2, s. 36-37.

⁴⁸⁶ Keykâvus'un annesi Konyalı bir Hristiyan kadın Berduliye Hatun, Kılıç Arslan'ın annesi Konyalı bir Hristiyan kadındır. Bk. Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 458.

⁴⁸⁷ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 27-28. İbn Şeddad, II. İzzeddin Keykâvus'un 636 (1238-1239) doğumlu olduğunu belirtir. Keykâvus 6-7 yaşlarındayken tahta çıkmıştır. Bk. İbn Şeddad, *Baypars Tarihi*, çev., M.Şerefüddin Yaltkaya, Ankara: TTK, 1941, s. 32; Cahen, *Osmanlılardan Önce*, s. 92.

⁴⁸⁸ Sahib, Türkiye Selçuklu Devleti'nde genellikle vezirlere deniliyordu. Bk. Turan, *Türkiye Selçuklularında*, s. 87.

⁴⁸⁹ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ie*, C. 2, s. 88; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 459.

⁴⁹⁰ Vezir, Selçuklu Türkiye'sinde idari, askeri icrai ve kazai alanlarda tam yetki sahibidir. Vezir hükümdarın vekili olarak devletin bütün işlerini idare eden en yüksek memurdur. Bk. Turan, *Türkiye Selçuklularında*, s. 50-51.

⁴⁹¹ Nâiblik vezirden sonra gelen makamdır. Nâib-i saltanat makamı Büyük Selçuklularda görülmediğinden, Türkiye Selçuklularının bunu Eyyübîlerden aldığı düşünülmektedir. Bk. Turan, *Türkiye Selçuklularında*, s. 56.

⁴⁹² Beylerbeyi veya melikü'l ümera Selçuklu ordu komutanıdır. Beylerbeyi'nin nüfuzu fazla olduğundan sultanlar bu makama getirilecek kişinin kendisine sadık bir emir olması gerektiğini bilirdi. Bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti*, s. 99.

⁴⁹³ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ie*, C. 2, s. 89; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 459.

Bu esnada 1246'da Moğol tahtına çıkacak olan Güyük Han için bir kurultay tertip edilmiştir. Tâbi hükümdarların ve sair devletlerin temsilcileri merasim için Moğol Sarayı'na davet edilmiştir ki bu esnada II. İzzeddin Keykâvus'a da elçiler gelmiştir. Ama o, ülkeden ayrılma durumunda komşu devletlerden gelebilecek saldırı ihtimaline karşı özür dileyerek kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı göndereceğini bildirmiştir. Bunun üzerine Moğol Sarayı'na giden IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Moğolların yanından sultan olarak dönmüştür. Ayrıca Moğollar yeni vezir olarak Bahaeddin Tercüman'ı da Anadolu'ya atamışlardır.⁴⁹⁴

IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Moğollardan aldığı bu yarlıkta İzzeddin Keykâvus ve Vezir Şemseddin İsfahani'nin azledildiği ve yeni sultanın IV. Kılıç Arslan olduğu bildirilmiştir. Bu yarlık devlette bir kargaşaya sebebiyet vermiştir. Celaleddin Karatay bu durumu çözmek için üç kardeşin aynı anda tahta oturmasını önermiş ve her üçüne de atabey olarak tayin edilmiştir. Bu olaylar yaşanırken Moğollar da Mönke'nin kağanlık tahtına çıkışında II. İzzeddin Keykâvus'un orada bulunmasını istemişler ve bu doğrultuda II. İzzeddin Keykâvus yola çıkmıştır. Ancak yolculuk sırasında Celaleddin Karatay'ın vefat ettiğini haber almış ve bundan dolayı yolculuğa ara vermiştir. Hemen ardından da yerine küçük kardeşi II. Alâeddîn Keykubad'ı göndermiştir.⁴⁹⁵

Celaleddin Karatay'ın ölümünden sonra IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Kayseri'ye kaçıp ordu toplamış ve kardeşiyle savaşmak istemiştir. Bunun üzerine iki kardeş Ahmedhisar Ovası'nda savaşa tutuşmuşlar ve IV. Rükneddin mağlup olmuştur. Hemen ardından da yakalanmış ve Amasya Kalesi'ne gönderilmiştir. Fakat o, buranın havasını beğenmediğinden II. İzzeddin onu Borgulu Kalesi'ne göndermiştir.⁴⁹⁶ Sultan II. İzzeddin zamanında Moğol komutanlarından Baycu Noyan'ın baskı ve zulmü artmıştır. Sürekli gelip giden Baycu'nun elçilerine hazineler harcanması ve onların isteklerinin karşılanması artık tahammül edilemez noktaya gelmiştir. Devlet adamlarından Fahreddin Ali, bu duruma son verilmesi adına Batu Han'a gönderilmiştir.⁴⁹⁷

⁴⁹⁴ Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. 2, s. 545-546; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 459.

⁴⁹⁵ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, C. II, s. 202-203; Faruk Sümer, "Keykâvus II", *DİA*, c. 25, Ankara, 2002, s. 355; Merçil, *Müslüman-Türk*, s. 154.

⁴⁹⁶ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 30; Anonim Selçuknâme, s. 34; Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. 2, s. 560; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. 2, s. 96.

⁴⁹⁷ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 142-143.

Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un ülkesinin durumunu anlayan Batu Han, Baycu Noyan ve diğer emirlerin Rum diyarına gitmesini yasaklamıştır. Fakat tam bu sıralarda Moğol Hükümdarı Mengü Han, kardeşi Hülagü'yü, ülkenin batısına İlhan olarak atamıştır. Hülagü'nün atandığı bu bölgede ise Baycu'nun ordugâhı bulunmaktaydı. Hülagü'nün gelmesiyle yerinden olan Baycu, Anadolu'ya sefere çıkmıştır. Sultan II. İzzeddin, Baycu'nun tekrar Rum ülkesine gelmesinden dolayı savaş ilan etmiş ve askerlerini toplayarak Konya'dan çıkıp Alâeddin Kervansarayı'na gitmiştir. Savaş esnasında emirlerin kendisinden yüz çevirmesi nedeniyle çaresiz kalan Sultan, savaş alanını terk etmiştir. Sultan, 1256'da Moğollara yenildikten sonra önce Antalya'ya belli bir müddet sonra da İstanbul'a sığınmıştır.⁴⁹⁸

Baycu Noyan, II. İzzeddin'in peşine düştüyse de onu bulamamıştır. Böylece IV. Rükneddin Kılıç Arslan gözetim altında tutulduğu Borgulu Kalesinden çıkarılarak 1257'de tahta çıkarılmıştır. Kısa bir süre sonra Baycu'nun Anadolu'dan ayrılmasını fırsat bilen II. Keykâvus, Konya'ya getirilerek yeniden tahta çıkarılmıştır. Sultan Keykâvus, Malatya, Sivas, Tokat ve Amasya'yı hâkimiyeti altına almıştır. Aynı sıralarda Türkiye Selçuklu Devleti'ndeki bu taht mücadelesine son vermek isteyen Mengü Han, bir yarlık göndermiştir. Bu yarlığa göre ülke, iki kardeş arasında bölünmüş ve Kızılırmak'ın doğusunun IV. Kılıç Arslan'a bırakılması kararlaştırılmıştır.⁴⁹⁹ Fakat IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın veziri Pervane Muineddin, bu ortak saltanatı bozmuş ve Sultan II. İzzeddin'i saf dışı bırakarak IV. Kılıç Arslan'ın tek başına sultan olmasını sağlamıştır.⁵⁰⁰

4.2.1. Vezir Şemseddin Baba Mahmud Tuğrâî'nin İhtirası

Mahmud Tuğrâî, Hülagü'nün huzuruna gittiğinde birçok görev sahibi olmuştur. Türkiye Selçuklu Devleti, ikiye ayrıldığında Hülagü onu, her iki sultanın da veziri yapmıştır. Tuğracı da sultanlar gibi Hülagü'nün hazinesinden borç para almıştır ki onun aldığı borçlar ve iltizamlar sultanların borçlarına ilave edilmiştir. Vezir olmasını müteakip malı, mülkü ve maaşı artmıştır. Hatta bu artışlar, onu ağır baskılar yapmaya götürmüş ve bir kimsenin onun hükmü olmadan hareket edememesini de beraberinde getirmiştir. Ayrıca Anadolu'da Moğol askerlerinin ödeneklerinin

⁴⁹⁸ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 144-149; Anonim Selçuknâme, s. 35; Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 31-32; Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. 2, s. 562; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, C. II, s. 220-221.

⁴⁹⁹ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 153-155; Sümer, "Keykâvus II", s. 356.

⁵⁰⁰ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 52-53; Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. 2, s. 582.

artırılmasında en büyük pay sahibi de Mahmud Tuğrâi olmuştur.⁵⁰¹ Yine o, devlet erkânı aleyhinde Baycu Noyan'a bir mektup dahi yazmıştır. Devlet adamı Samsamüddin Kaymaz tarafından ele geçirilen bu mektup, Celaleddin Karatay'a teslim edilmiş ve Karatay, bu hıyanet teşebbüsünden dolayı Mahmut'u hapse attırmıştır.⁵⁰²

Selçuklu Sultanı'nın dışında başka devletlerin hükümdarlarından alınan bu fermanlar, dönemin sultanları tarafından kabul ettirilmeye çalışılmıştır. Devlet adamlarının kendi ihtiras ve menfaatleri için hareket etmesinden dolayı Moğollar, Anadolu'daki gelişmelere daha çok müdahale eder hale gelmişlerdir. Bu durumun sonucu olarak Anadolu'da Selçuklu Sultanlarının hükümlerinden ziyade Moğol hükümdarlarının hükmü geçerli hale gelmiştir. Devlet adamlarının kendi ihtiras ve menfaatleri ile hareket ettiği bu dönemde, bir de Moğolların Anadolu'ya hükmetmesi devlet adamlarının daha kolay yükselmesini de beraberinde getirmiştir. Mahmud Tuğrâi gibi vezirler Moğollardan aldıkları güvence ile zorbalıklara başlamışlar ve ilerleyen süreçte hanedana ihanet teşebbüsünde bulunmaya kadar varmışlardır.

4.2.2. Menşur Yazımlarında Rüşvet: Şemseddin Hasoğuz

Sultan II. İzzeddin Keykâvus tahta çıktığında vezirlik Sahib Şemseddîn'e, naiplik Celaleddin Karatay'a, beylerbeyliği Şemseddîn Hasoğuz'a, atabeylik Eseddîn Ruzbeh'e ve Pervanelik de Ebu Bekir Attar'a verilmiştir. Tuğracı Şemseddîn Mahmud, bu tayinleri için her birine menşur yazmış ve bundan dolayı da pek çok para kazanmıştır. Beylerbeyi Şemseddîn Hasoğuz, Tuğrâi'ye yazacakları karşılığında halka bu durumu, duysun ve bilsin diye 50 bin gümüş para ödenmiştir.⁵⁰³ Türkiye Selçuklu Devleti'nde vezir, divan üyeleri ve diğer memurlukların tayininde, emirlik veya ikta tevcih etmede menşur verilmiştir.⁵⁰⁴ Menşuru yazan kişiye böyle bir rüşvet verilmesi, görev başındaki bir memurun ek bir ücret alması uygun görülmemiştir. Merçil, bu menşurun daha süslü ifadelerle yazıldığında; halkın dikkatini çekmesi bakımından böyle bir rüşvetin verildiğini belirtmektedir.⁵⁰⁵

⁵⁰¹ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 47; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, C. II, s. 237.

⁵⁰² Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 471.

⁵⁰³ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 89.

⁵⁰⁴ Erdoğan Merçil, "Menşur", *DİA*, c. 29, Ankara, 2004, s. 149.

⁵⁰⁵ Erdoğan Merçil, "Selçuklular'da Rüşvet", *Belleten*, 71/261 (2007) Ankara, s. 473.

4.2.3. Yolsuzluk: Şemseddin Hasoğuz ve Esededdîn Ruzbeh

Melikü'l ümera Şemseddin Hasoğuz'un kızı ile câmedar⁵⁰⁶ Emir Esededdîn Ruzbeh'in kız kardeşinin oğlu evlenmişlerdir. Bu iki devlet adamının kurduğu akrabalık zamanla onların güçlenmesini sağlamıştır. Öyle ki halkın kritik durumlarda onlara başvurur olduğu dahi gözlemlenmiştir. Onların onayı olmadan hiçbir işin yapılamaz oluşu ve halkın onlara gösterdiği ilgi, Emir-i dâd⁵⁰⁷ Nusret ile Pervane Ebu Bekir'in kıskançlıklarına sebebiyet vermiştir. Nusret ile Ebu Bekir birlikte Sahib Şemseddin'in evine giderek onu da yanlarına çekmek istemişlerdir. Bu doğrultuda onu ikna edebilmek için şu sözleri söylemişlerdir.

*"...Halkın işlerinde ve mülk meselelerinde ihmal ve tembel olma damgası yemeyi göze alabiliyor musunuz? Eğer bundan ayrılmak isteyişinizin sebebi Hasoğuz ile Ruzbeh'in bağımsız davranışları ise, bize vezirlik makamından emir ve izin gelirse, o kötülüğün ortadan kaldırılması, o yolsuzluğun yok edilmesi konusunda hemen harekete geçeriz."*⁵⁰⁸

Bu sözler ile Sahib Şemseddin'i ikna etmeyi başarmışlardır. Hasoğuz ve Ruzbeh'i ortadan kaldırma amacı güden Emir-i dâd Nusret ile Pervane Ebu Bekir, kendilerine destek veren grubun liderlerine ikta ve hilat vaat etmişlerdir. Kendilerine ikta ve hilat vaat edilen bu kişiler Sahib'in sarayının etrafındaki hücrelere yerleştirilmişlerdir. Bunun için Nusret bir plan bulmuş ve Sahib Şemseddin'in hastaymış gibi davranmasını istemiştir. Bu durumu öğrenen Hasoğuz ile Ruzbeh'in onu ziyarete geldiklerinde sırada planın devreye sokulması kararlaştırılmıştır. Böylece Nusret, Hasoğuz ile Ruzbeh'i Sahib'in sarayına getirmeyi başarmış ve onlar saraya geldiklerinde ayak takımı ve serseriler ortaya çıkarak onları öldürmüşlerdir.⁵⁰⁹

Anonim Selçukname'de ise bu olayın II. İzzeddin Keykâvus tarafından planlandığı yazılmaktadır. Sultan sadık adamlarının azlığından dolayı bir güvensizlik içine düşmüş ve bu nedenle de rindleri silahlandırmış ve akabinde de onları saray etrafına gizlice konuşlandırmıştır. Hasta olduğunu etrafına duyuran II. İzzeddin Keykâvus, Hasoğuz ve Ruzbeh'i hasta ziyaretine geldikleri esnada 12 emirle birlikte

⁵⁰⁶ Câmedar hükümdarın elbiselerinin muhafızlığından sorumludur. Bk.Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti*, s. 35.

⁵⁰⁷ Emir-i Dâd devletin üst düzeydeki adalet işlerine bakmaktaydı. Devletin yüksek makama sahip görevlilerini adalet önüne çıkarırdı. Gerekliğinde bu kişileri tutuklama yetkisi vardı. Bk. Turan, *Türkiye Selçuklularında*, s. 73.

⁵⁰⁸ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 89-91.

⁵⁰⁹ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 92-93; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 461.

öldürtmüştür. Daha sonra onların suçlu olmadığını anlayan Sultan, bu olaydan büyük pişmanlık duymuştur.⁵¹⁰

Devlet adamlarından Şemseddin Hasoğuz'un ve Esededdîn Ruzbeh'in görevlerinde aşırıya kaçması Nusret'i ve Ebu Bekir'i rahatsız etmiştir. Bu iki devlet adamı Vezir Şemseddin'e, Şemseddin Hasoğuz'un ve Esededdîn Ruzbeh'in bu yaptıklarına göz yumduğu takdirde görevini ihmal etmiş olacağını ve halkın gözünde itibarının zedeleneceğini söylemişlerdir. Ayrıca bu yolsuzluğun giderilmesi konusunda Vezir Şemseddin'in emri doğrultusunda hemen harekete geçileceğini bildirmişlerdir. Böylece yapılan plan ile Şemseddin Hasoğuz ve Esededdîn Ruzbeh sadece makamlarından değil canlarından da olmuşlardır.

4.2.4. Sahib Şemseddin İsfahanî'ye Atılan İftira ve Pervane Ebu Bekir'in İsyana Teşvik Etmesi

Sahib Şemseddin, Şemseddin Hasoğuz ile Esededdîn Ruzbeh'in ölümünden kendisinin sorumlu tutulduğunu anladığında korkuya kapılmıştır. Canının tehlikede olduğunu düşünen Sahib Şemseddin, içinden çıkamayacağı bu vaziyeti kendisine yakın olarak gördüğü Melikü'l Küttab Tuğracı⁵¹¹ Şemseddin Mahmud ile paylaşmıştır. Tuğracı Şemseddin Mahmud, Erzincan Sübaşı'sı Şerefeddin Mahmud'un saltanat makamına gelmesiyle bu işin çözüleceğini söylemiştir.⁵¹²

Bunun üzerine Sahib Şemseddin, Şerefeddin Mahmud'a mektup yazarak onu padişahın makamına çağırmıştır. Mektubu okuyan Şerefeddin Mahmud hoşnut olmuş ve Erzincan'dan çıkıp saltanat makamına gelmiştir. Sahib içinde bulunduğu vaziyetin sorumluluğundan kurtulmak için Şerefeddin Mahmud'a kendini haklı çıkaracak açıklamalarda bulunmuştur. Öncelikle halkın ve ülkenin menfaati için Kayseri ve Sivas taraflarına gidilmesi gerektiği halde Pervane Ebu Bekir ile Emir-i dâd Nusret'in bu durumu engellediğini söylemiştir. Daha sonra ise Hasoğuz ile Ruzbeh'in bir suçlarının olmadığını ifade etmiştir. Pervane Ebu Bekir ile Emir-i dâd Nusret'in isteklerine boyun eğmek zorunda olduğundan adının kötü anılmaya

⁵¹⁰ Anonim Selçuknâme, s. 33.

⁵¹¹ Tuğrâî menşûr, berat ve nâmelerin yazıldığı divandır. İyi tahsil görmüş, Arapça ve Farsça bilen âlimlerden seçilirdi. Bk. Turan, *Türkiye Selçuklularında*, s. 61.

⁵¹² İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 95.

başladığını söylemiştir. Bunları duyan Şerefeddin Mahmud, Sahib'in açıklamalarına ve samimiyetine ikna olmuştur.⁵¹³

Böylece Sahib Şemseddin, dostu Şemseddin Mahmud'un önerisiyle bir müttefik kazanmıştır. Pervane Ebu Bekir Attar ile Emir-i dâd Nusret'in birlikte güçlü olduğunu bildiklerinden onları ayırmak için bir plan yapmışlardır. Bu plana göre Sultan IV. Kılıç Arslan'ın Moğol Hanı'na gittiği esnada Nusret'i yanına almasının önerilmesi planın ilk aşaması olarak belirlenmiştir. Böylece Nusret ile Pervane Ebu Bekir'in güçlerinin ayrılması ve onları ortadan kaldırmanın böylece daha kolay olacağı öngörülmüştür. Nusret, IV. Kılıç Arslan ile Sivas'a vardıkları sırada Sahib ve müttefikleri Aksaray'a gitmişlerdir. Yolda Emir Celâleddîn'e haberci gönderip bütün saray eşyasını ve hazinesini toplayıp Sultan'ın yanına gelmesini söylemişlerdir. Bunu duyan Pervane Ebu Bekir korkmuş, gizlice Ahi ve fityanlara sığınmıştır. Hemen ardından da onları Sultan'a karşı gelmeye davet etmiştir. Bu sözler karşısında onlar ise Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in vasiyetine uyacaklarını ve II. İzzeddin Keykâvus'a kefil olduklarını bildirmişlerdir. Böylece yalnız kalan Pervane, Darende Kalesi'ne⁵¹⁴ hapsedilmiştir.⁵¹⁵

Bu olayda devlet adamlarından Pervane Ebu Bekir Attar ile Emir-i dâd Nusret'in planına uyup devlet adamlarını öldüren Şemseddin İsfahanî'nin halkın gözünde itibarı düşmüştür. Kendisine iftira atıldığını düşünen Şemseddin, itibarını yeniden kazanmak için yollar aramıştır. Şemseddin Mahmud'un yardımıyla kendisine karşı olan ittifakı bozmak istemiştir. Ayrıca bu olayda Ebu Bekir Attar'ın sadece Sahib Şemseddin'e değil Sultan II. İzzeddin Keykâvus'a da düşman olduğu görülmektedir. O, ahi ve fityanlara rüşvet vererek onları kendisine bağlayıp Sultan'a karşı isyana teşvik etmiştir. Ancak ahiler ile fityanlar Sultan'a karşı ettikleri yemini bozmayıp devlete sadık olmayı tercih etmişlerdir.⁵¹⁶

4.2.5. Hanedan Ailesine Saygısızlık: Şemseddin İsfahanî

İktidar hırsına kapılan Selçuklu Veziri Şemseddin İsfahanî, rakiplerini ortadan kaldırdıktan sonra devlet yönetimini ele geçirmeyi düşünmüştür. Bunu gerçekleştirmek için de Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in eşi, II. İzzeddin

⁵¹³ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye*, C. 2, s. 97.

⁵¹⁴ Malatya Darende'de bulunan bir kaledir. Bk. Bayrak, *Türkiye Tarihi*, s. 471.

⁵¹⁵ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye*, C. 2, s. 95-99.

⁵¹⁶ Merçil, "Selçuklular'da Rüşvet", s. 473.

Keykâvus'un annesi olan Berduliye Hatun ile evlenmiştir. Böylece hanedan ailesiyle akraba olan İsfahanî, tek başına iktidar gücünü elinde bulundurabilmiştir. Bu olaydan sonra devlet büyükleri Sahib Şemseddin'i kınamışlardır.⁵¹⁷

4.2.6. İsyanı Önlemede Rüşvete Başvurma: Şerefeddin Mahmud'un İsyanı

Şemseddin İsfahanî'nin yakın dostu olan Erzincan Sübaşı'sı Şerefeddin Mahmud ile de dostluğu bozulmaya başlamıştır. Bu dostluğun bozulmasındaki sebeplerden birisi, Şerefeddin Mahmud'un Ahlât Meliki'nin torununa sinirlenip onun öldürülmesi kararını vermiş olmasıdır. Bu kararı öğrenen İsfahanî, dostu Şerefeddin Mahmud'a büyük tepki göstermiştir. Bu tepkinin üzerine Şerefeddin Mahmud, Erzincan'a dönme kararı almıştır.

Sahib Şemseddin, Şerefeddin'i Erzincan yolundan geri döndürmek için emir Taceddîn ve Emir-i arız Nizameddin Ali b. İl-almış'ı onun peşinden göndermiştir. Ama bu iki devlet adamı onu ikna etmeyi başaramamışlardır. Bunun üzerine Sivas Kadısı Necmeddin'in aralarını düzelterek Şerefeddin Mahmud'u onun huzuruna çıkarmışlardır. Bu olaydan sonra da Şerefeddin'e Erzincan ve Niksar Sübaşılığı'na ek olarak, 500 bin dirhem para verilmesi, bunun karşılığında ise onun memleket hududunda oturması, saltanat makamına gelen-giden elçilerle ve habercilerle ilgilenmesi, ayrıca daha önce yapmış olduğu gibi uçları koruması istenmiştir.⁵¹⁸ Bu uzlaşmadan sonra Şerefeddin'in yanındaki emirler, onu Sultan II. İzzeddin Keykâvus'a karşı ayaklanmaya teşvik etmişler, o da Niksar tarafına asker çekmiştir. Bunun üzerine Sahib Şemseddin, anlaşmaya uymayan Şerefeddin'in ayaklanmasını engellemek için Şemseddin Yavtaş'ı görevlendirmiştir. Niksar'ın Harunî bölgesinde Şemseddin Yavtaş, Şerefeddin'i mağlup etmiştir. Şerefeddin, bu olaydan sonra kaçıp Kemah Kalesi'ne⁵¹⁹ sığınmış, Sahib Şemseddin'den bağışlanmayı dilemişse de bu kabul edilmemiş ve bir müddet sonra da öldürülmüştür.⁵²⁰

⁵¹⁷ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 100; Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. 2, s. 548; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 462; M. Suat Bal, "Türkiye Selçuklu Devleti Tarihinde Bir Dönüm Noktası; II. İzzeddin Keykâvus Dönemi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24/38 (2005), s. 242-243.

⁵¹⁸ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 101.

⁵¹⁹ Erzincan'da Kemah Boğazı'na bakan bir kaledir. Bk. Bayrak, *Türkiye Tarihi*, s. 211.

⁵²⁰ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 102.

Şerefeddin Mahmud'un isyan etmemesi için ona rüşvet teklif edilmiştir. Bu rüşvet ortaya çıkabilecek herhangi bir isyan hareketini geciktirmiş fakat önleyememiştir.⁵²¹ Ayrıca bu olaydan anlaşılacağı üzere devleti yönetme gücünü elinde bulunduran Sahib Şemseddin, kendisine rakip olabilecek devlet adamlarını ortadan kaldırırken bir zamanlar müttefik olduğu Şerefeddin Mahmud'u öldürmekten de çekinmemiştir. Şerefeddin Mahmud'un güçlendiğini fark edince onunla ilişkileri bozmuş ve isyana kalkıştığında da onun sonunu getirmiştir. Böylece amacına ulaşarak devletin tek hâkimi olmuştur.⁵²²

4.2.7. Hanedan Ailesine/Sultan'a Saygısızlık: Sahib Şemseddin İsfahanî

Sahib Şemseddin İsfahanî, etrafındaki devlet adamlarını ortadan kaldırdıktan sonra kendisi gibi Fars kökenli olan devlet adamlarıyla yeni bir yönetim kadrosu kurmuştur. Bu kadroda Tuğracı Şemseddin Mahmud, Emir-i dâd Reşidüddîn Ebu Bekir Cüveynî, Tercüman Bedreddin Yahya Cürcanî, Hatireddîn Zekerîya Sucasi ve Celaledin Karatay gibi isimler yer almıştır. Sahib Şemseddin kendi kurduğu bu kadroyla devleti, yaklaşık 2 yıl yönetmiştir. Bu dönem huzurlu geçerken Sultan Alâeddîn Keykubad'ın oğlu olduğu iddiasıyla ortaya çıkan Türk Ahmed'in isyan başlatması, İsfahanî yönetiminin düzenini bozmuştur.⁵²³

Bu süre içerisinde Şemseddîn İsfahanî, Sultan II. İzzeddin Keykâvus'u gölgede bırakmıştır. Sahib, adeta bir hükümdar gibi davranmış ve onun merasimleri ile halkın içinden geçişleri sultanın törenlerinden daha gösterişli yapılmıştır. Sahib, saltanat tacını takıp ipekli kumaşlardan cüppeler de giyinmiştir.⁵²⁴ Hükümdarlığın hâkimiyet sembollerinden biri olan tacı, cülus merasimlerinde, elçi ve resmîkabullerle birlikte törenlerde sultanların giyinmesi bir adet halini almasına rağmen Sahib, bundan geri kalmamıştır.⁵²⁵ Fakat Şemseddin İsfahanî, bir yönetici gibi davranıp bu kuralı ihlal etmiş ve tacı kendisi giyinmiştir. Böylece kendi iktidarını meşrulaştıracak semboller kullandığı görülmektedir.

⁵²¹ Merçil, "Selçuklular'da Rüşvet", s. 474.

⁵²² İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 104.

⁵²³ Muhtasar İbn Bibi, *Anadolu Selçukî*, s. 239; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i*, s. 590; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 464.

⁵²⁴ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 106; Muhtasar İbn Bibi, *Anadolu Selçukî*, s. 238; Bal, "Türkiye Selçuklu", s. 242.

⁵²⁵ Erdoğan Merçil, *Selçuklular'da Hükümdarlık Alâmetleri*, Ankara: TTK, 2007, s. 87.

Şemseddin İsfahanî'nin sonu ise IV. Kılıç Arslan'ın Moğol Han'ı Güyük Han'dan yarlık alıp Anadolu'ya dönmesiyle gelmiştir. Vezir Şemseddin İsfahanî gibi siyasi ihtirası olan IV. Kılıç Arslan'ın Atabeyi Bahaeddin Tercüman'ın da vezirlikte gözünün olduğu anlaşılmaktadır. Bahaeddin Tercüman, Güyük Han'a: “*Vezir, eşrafi öldürdü, vefat eden sultanın karısı ile evlendi ve sizden emir almaksızın yeni bir sultan tayin etmek istedi.*” Şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur. Güyük Han, bu şikâyet üzerine 1249'da Sultan II. İzzeddin Keykâvus'u tahttan indirip yerine IV. Kılıç Arslan'ı getirmiş ve Vezir Şemseddin İsfahanî'nin azledilerek öldürülmesini⁵²⁶ yerine vezir olarak Bahaeddin Tercüman'ın getirilmesini emretmiştir.⁵²⁷

4.2.8. Bahaeddin Erzincanî

Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un saltanatı sırasında Bahaeddin Erzincanî, hem IV. Kılıç Arslan'ın atabeyliğini hem de vezirliğini üstlenmiştir. Bu iki makamı elinde tutan Erzincanî, bütün memleket işlerinde söz sahibi olmuştur. İlerleyen süreçte Erzincanî, aşırıya kaçan zulüm ve baskılarıyla herkesi bıktırmıştır. Bütün bu durumlar ümeranın tepkisine sebep olmuş ve emirler ona karşı kin ve nefret beslemeye başlamışlardır. Bu yüzden onu görevden azlederek, yerine Nizameddin Hurşit'i getirtmişlerdir.⁵²⁸ Nizamü'l-Mülk *Siyasetnâme*'de iki işin bir kişiye verilmemesi konusunda şu ifadeleri kullanmıştır.

*“Padişahlar uyanık, vezirler akıllı olmalıdır. Her devirde iki meşguliyetli bir kişiye, bir meşguliyeti de iki kişiye asla buyurmazlardı; böylece işleri hep parlak ve düzenli idi. Çünkü iki meşguliyeti bir adama buyurdukları zaman bu iki meşguliyetten biri daima bozuk ve kusurlu olur.”*⁵²⁹

Devletin iki ayrı makamının sahibi olan Bahaeddin Erzincanî, bütün gücü elinde bulundurunca zulüm yolunu tutmuştur. Ayrıca bu zatın sarayda konaklaması da ona bir ayrıcalık yapıldığını gösterir. Dolayısıyla devletin belli dönemlerde karşı karşıya kaldığı bu gelişmeler siyasi düzeni olduğu kadar devletin genel idarî ve asayiş

⁵²⁶ Anonim Selçuknâme'de İsfahanî'nin ölümü Mart 1249 senesinde idi. Bk. Anonim Selçuknâme, s. 33; Sahib Şemseddin'in ölümü için bk. Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. 2, s. 549; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 465-466; Bal, “Türkiye Selçuklu”, s. 285-287.

⁵²⁷ Alaeddin Ata Melik Cüveyni, *Tarih-i Cihan Güşa*, Ankara: TTK, 2013, s. 239; Nejat Kaymaz, *Pervâne Muînüd-dîn Süleyman*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1970, s. 44; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 465; Johan de Plano Carpini, *Moğol Tarihi ve Seyahatnâme*, çev., Ergin Ayan, Trabzon: Derya Kitabevi, 2001, s. 122.

⁵²⁸ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 121; Köymen, *Büyük Alâeddîn*, s. 341.

⁵²⁹ Nizâmü'l-Mülk, *Siyâset-nâme*, s. 135.

düzenini de etkileyebilmiştir. Özellikle devlet adamları arasında zaman içerisinde kendisi ve yakın çevresi için önemli oranda güç elde etme durumu müstakil hareket etmeyi ve nihayetinde de tahtta bulunan sultanı indirmek gibi bir sonuçla da neticelenebilmiştir.

4.2.9. Müşterek Saltanat Döneminde Kalpazanlık

Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra üç oğlunun müşterek saltanatında (1246-1266) sikke basımının sürdüğü görülmektedir. Bu süre boyunca kardeşler arasındaki mücadeleden faydalanan bazı kimseler kalp sikke basmaktan çekinmemişlerdir.⁵³⁰ Devletin, saltanat mücadeleleri ile çalkalandığı bu ortamda çıkar peşinde koşan kimseler kâr elde etmek amacıyla sahte para basmaya/kalpazanlığa başvurmuşlardır.⁵³¹

4.2.10. Bahaeddin Erzincanî'nin Celaleddin Karatay'ı İsyanı Teşvik Etmesi

Vezirlikten azledilmesine üzülen Erzincanî, devleti yönetme hırsına kapılmış ve nihayetinde Moğol askerlerine sığınmıştır. Ayrıca, Celaleddin Karatay'a haber göndererek ona şu yönde ifadelerde bulunmuştur.

“Bu topluluğun dediklerine inanmayın, onların hükümlerine iltifat etmeyin. Çünkü bütün söyledikleri yalandır. Yetkili Sahib sizsiniz. Mal, hazine ve ordu sizin emrinizdedir. Askeri harekete geçirip ortaya çıkın ki, üstünlüğü ele alabilirsiniz. O zaman herkes sizin emriniz altına girer. Tanrı'nın yardımıyla ülke işleri yoluna girer,” dedi.

Celaleddin Karatay, bu sözlerin üzerine: *“Ey inananlar! Eğer yoldan çıkmış biri size bir haber getirirse, onun iç yüzünü araştırın”*, sözünü söylemiş, onun hile dolu sözlerine iltifat etmemiş ve saltanat işleriyle meşgul olmaya devam etmiştir.⁵³² Türkiye Selçuklu Devleti'nin zaman içerisinde karşı karşıya kaldığı siyasi gelişmeler, devlet adamları arasında çekişmelerin önünü açmıştır. Tahtta bulunan sultanın devlete ve yaşanan gelişmelere vaziyet edememesi yer yer bu tarz çekişmelere sebebiyet verebilmiştir.

⁵³⁰ İbrahim Artuk, *II. Keyhüsrev'in Üç Oğlu Adına Kesilen Sikkeler*, Ankara: TTK, 1972, s. 269. (Basılan sikke No: 35, s. 280)

⁵³¹ Arslan Duru, “Orta Çağ Türk-İslam Devletlerinde Kalpazanlık Faaliyetleri, *Bilimname*, 36 (2018), s. 537-538.

⁵³² İbn Bîbî, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 122; Muhtasar İbn Bibi, *Anadolu Selçukî*, s. 242; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i*, s. 592-593; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 467.

4.2.11. Devlet Adamlarının Devletin Hazinesini Tüketmesi

Devletin idaresini ele alan Celaleddin Karatay, üç sultanın da atabeyi olmuştur. Devlet adamları içerisinde ihtiraslı olmayan Necmeddin Nahcevanî'yi vezirliğe getirmiştir. Nahcevanî, bu göreve geldiğinde alacağı ücretin fazla olacağı söylenmiş ve günlük ücret olarak kendisine iki dirhem, yıllık da 720 dirhemden fazla ödeme yapılmasını istememiştir. Diğer devlet erkânına yapılacak ödemelerin de bununla kıyaslanarak verilmesini şart koşturmuştur.⁵³³ Bu arada şu konuya temas etmek gerekmektedir. Nahcevanî, göreve gelmeden önce Selçuklu Türkiye'si'nde maaşların miktarının çok olduğundan dolayı hazinenin zarar gördüğünün farkındadır.

Özellikle Köseadağ Savaşı sonrası Moğollara verilen vergilerin artmasıyla sarsılan hazine, bir de devlet adamlarının ücretleri için tükenecek duruma gelmiştir. Bu durumu sonlandırmak isteyen Nahcevanî, hazinenin boşaltılmasına sebep olacak hususları engellemeye çalışmıştır. Yine de bu durumu kabul etmeyen devlet adamları Celaleddin Karatay'a şikâyetle bulunmuştur. Karatay da tam bu noktada Nahcevanî ile gelişen durumu konuşmuştur. Devlet adamlarının önceki maaşlarının yarısını almaları kararlaştırılmış Nahcevanî de Sahib Mühezzebüddin'in mirasından 40 dirhem almıştır. Böylece hazineden büyük ölçüde tasarruf sağlanması hedeflenilmiştir.⁵³⁴

4.2.12. Rüşvet Karşılığı Mevki Sahibi Olma

Şemseddin İsfahanî'nin ölümünü araştırmak ve vergileri toplamak için Batu Han, Anadolu'ya Hutu-Kör, Kelebec ve Kutlu Melik gibi kimselerden oluşan elçilik heyeti göndermiştir. Bu sırada Anadolu'da işlerin karışacağını düşünen Necmeddin Nahcevanî ise vezirliği bırakıp Halep'e gitmiştir. Batu Han'ın elçilik heyetine karşılık Anadolu'dan da elçilik heyeti gönderilmiştir.⁵³⁵

İktidar hırsıyla makam peşinde koşan elçilik heyetindeki Bahaeddin Erzincanî ile Sarimüddin Alparsu, İsfahanî'nin ve onun adamlarının ölümü üzerine yapılan soruşturmada sorulara ustalıkla cevap vermişlerdir. Ayrıca bu kişilerin istedikleri makamlara ulaşmak için çok fazla harcama yaptıkları görülmektedir. Batu Han, kendisine yapılan harcamaları görünce, devlet adamlarına istedikleri makamları

⁵³³ İbn Bîbî, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 126; Anonim Selçuknâme, s. 34; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 469.

⁵³⁴ İbn Bîbî, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 126; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 470.

⁵³⁵ İbn Bîbî, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 127.

vermiştir. Batu Han'ın yanına giden Tuğracı Sahib Şemseddin Mahmud vezirliğe; Reisü'l-bahr Şücaeddin naipliğe, Necibeddin Delihanî istifa makamına; Reşideddin Ebu Bekir Cüveynî ordu müfettişliğine; Hatireddin Zekeriya Sucasî'ye ise Çorum Emirliği ve Sübaşılığı görevleri verilmiştir. Nizameddin Hurşit ise pervanelik makamına gelmek için yer öpmüştür.⁵³⁶

Batu Han'dan yarlık alan devlet adamları, bu makamları elde ederken pek çok aykırılık yapmışlardır. Onlar, hanedana vefasızlık yaptıkları gibi mevki elde etmek için rüşvete başvurmuşlardır.⁵³⁷ İhtiras sahibi olan bu devlet adamlarını Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş ile diğer Rum asıllı kıdemli emirler Rum sultanından başka bir sultandan ferman alınmasını uygun bulmamışlardır.⁵³⁸ Aslına bakılırsa Köseadağ Savaşıyla başlayan Anadolu'daki Moğol etkisinin Türkiye Selçuklu Devleti'nin farklı birimlerinde önemli etkiler bıraktığı görülmektedir. Nakledilen bu hadiseden de görüleceği üzere özellikle Batu Han ve ona bağlı olanların belirleyici roller üstlendikleri bilinmektedir.

4.2.13. Tuğracı Sahib Şemseddin'in Hanedana Sadık Olmaması

Mütevfi Necibeddin ile Tuğracı Şemseddin arasında bir münakaşa yaşanmış ve bu olay daha da büyüyerek devlet adamlarının Tuğracı Sahib'i kötölemesine sebep olmuştur. Necibeddin, onun saltanat kurallarına uymadığını emirlere kesin olarak ifade etmiş ve bunu kanıtlamıştır. Bu esnada Mühezzebeddin Ali'nin oğlu Muineddin Süleyman ile Seyfeddin Torumtay, Erzincan Sübaşılığı meselesini çözmek için Baycu Noyan'ın huzuruna gitmişlerdir. Baycu Noyan, Muineddin Süleyman'ın tarafını tutup ona hak vermiştir. Bu olaylardan haberdar olan Sahip Tuğracı, bir ittifak girişiminde bulunmuş ve Baycu Noyan ile samimiyetine güvendiği dostu Muineddin'e mektuplar yazarak Necibeddin'in suçlayıcı sözlerinden kurtulmak istemiştir. Fakat Tuğracı Sahib'in cezalandırdığı kölelerinden biri bu mektupları emir-i arız Samsamüddin Kaymaz'a bildirmiştir.

Samsamüddin, Tuğracı Sahib'i yakalatmış ve mektupları ele geçirmiştir. Bu durumdan Emir Celaleddin'i haberdar etmiş, şifreli mektupları anlaşılır hale geldikten sonra Celaleddin Karatay, Tuğracı Sahib'e Sultan II. İzzeddin

⁵³⁶ İbn Bîbî, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 128.

⁵³⁷ Merçil, "Selçuklular'da Rüşvet", s. 474.

⁵³⁸ İbn Bîbî, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 127-128; Muhtasar İbn Bibi, *Anadolu Selçukî*, s. 244-245; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i*, s. 598; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 470-471.

Keykâvus'un huzurunda iken; “*saltanat nimetlerinin hakları bu şekilde gözetilmez. Selçuklu hanedanına bu şekilde sadakat gösterilmez*” şeklinde ikazda bulunup hapsedirmiştir.⁵³⁹ O sıralarda Münecim lakabı ile bilinen Esireddin, Tuğracı Sahib'in durumunu kendince yorumlayarak Baycu Noyan'a anlatmaya gitmiştir. Baycu Noyan da Alâeddîn Ali Bey ile Cemaleddîn Derzi Saveci'yı, Tuğracı'yı korumak için saltanat makamına göndermişlerdir. Böylece Baycu Noyan'ın himaye ettiği Tuğracı Sahib hapishaneden çıkarıldıktan sonra Konya'ya gitmiştir.⁵⁴⁰

4.2.14. Moğol Elçilerine Rüşvet Verilmesi

Batu Han, sürekli Anadolu'ya elçiler göndermiş ve Sultan II. Keykâvus'un hem Batu Han'ı hem de Mengü Han'ın huzuruna gidip bağlılık bildirmesini istemiştir. Selçuklu Hanedanı için ağır bulunan bu olay sürekli ertelenmeye çalışılmıştır. Bu sebeple art arda gelen elçiler tehditler savurmuşlar bunun üzerine gelen elçi gruplarını oyalamak için onlara rüşvet verildiği görülmektedir. Verilen bu rüşveti meşrulaştırmak için hem Han'a hem de Kağan'a verilecek hediyelerin yanında bu rüşvetin pek de değeri olmadığı belirtilmiştir.⁵⁴¹

4.2.15. Kadı Seyfeddin Türkerî'nin II. Keykâvus'u Yanlış İşlere Sevk Etmesi

Kadı Seyfeddin Türkerî, Sultan II. İzzeddin Keykâvus ile yakın olmaya çalışmış ve onunla yakın ilişki kuran Sultan da zamanla kumar oynamaya, içki içmeye, harama el uzatmaya ve edep dışı hareketlere başlamıştır. Sultan, bu yeni alışkanlıkları yüzünden halkın gözünde saygısını kaybetmiştir. Kendi şahsî menfaatini düşünen kadı ise Sultan'ın mizacını değiştirmiş ve Sultan'ın destekçisi olan emirlerin ondan uzaklaşmalarına neden olmuştur. Hatta onun Sultan'ı kölelere, emirlikler ve yüksek makamlar vermeye zorladığı bilinmektedir. Bunların yanında hassa hazinesini ağzına kadar doldurmuş ve kendi hazinesini de artırmıştır.⁵⁴²

Bilindiği üzere Selçuklular devrinde adalet işleri İslâm hukukundan kaynaklanan şerî hukuka ve eski Türk hukukunun devamı olan örfî hukuka göre uygulanmıştır. Kadılar ise bu hukuk kurallarından şerî olan davalara bakmışlardır.⁵⁴³ Selçuklu devrinde kadılık makamına görevinde ehil olan kişilerin atandığı bilinmekle birlikte

⁵³⁹ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 129-130.

⁵⁴⁰ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 131.

⁵⁴¹ Kaymaz, *Türkiye Selçuklularının*, s. 138; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 471.

⁵⁴² İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 133-134.

⁵⁴³ İsmail Hakkı Mercan, *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2017, s. 74.

kadınların hükümlerinin geçerli olabilmesi için de belirli şartların arandığı bir gerçektir. Kadınların zeki, hür, adaletli, sağlıklı, hukuk bilgisi olan Müslüman erkeklerden seçildiği bilinmektedir.⁵⁴⁴ Kadı, mümkün olduğunca toplumda en vasıflı kişiler arasından belirlenmesine rağmen Sultan II. İzzeddin Keykâvus döneminde İbn Bibi'nin Kadı Seyfeddin'den bahsederken bu zatın bahsedilen niteliklere sahip olmadığını nakletmektedir. Yine İbn Bibi'nin kayıtlarının devamında, onun küstah, pervasız, katil tabiatlı, şarap ve eğlence meclislerinde bulunduğu ifade edilmektedir.⁵⁴⁵

Kadı Türkerî, bu kötü niteliklerinin yanı sıra Sultan'ı uygun olmayan davranışlara alıştırmış ve onu hem devlet adamlarının hem de halkın gözünden düşürmeye çalışmıştır. Belli bir göreve layık olmayan insanları iş başına getirmek için çaba harcamış ve liyakatsiz insanların devletin önemli makamlarına yerleşmelerini sağlamıştır. Kendi gelirlerini artırarak devletin malını mülkünü zimmetine geçirmiştir. Yine Türkerî, devletin durumunun kötüye gittiği dönemde Şemseddin Altunaba'nın uyarılarına karşın ona muhalefet etmiştir. Bilindiği üzere Amid Kumandanı olan Şemseddin Altunaba,⁵⁴⁶ devlet işlerini çok karışık bulduğunu ifade etmiştir. Akabinde iktalı araziler ile başka yerlerden gelen hazine vergilerinin boş yere harcandığını ve israf edildiğini, ayrıca münşilerin ve tercümanların erzak ve ücret gelirlerinin sağlanmasında eksiklikler tespit ettiğini bildirmiştir. Bundan dolayı Emir Celaledin ile birlikte diğer emirleri azarlamış ve onlara şunları söylemiştir.

“Eski padişahların büyüklerinin, imkânlarının ve yeteneğinin onda birine sahip olmadığı Sultan Alaaddin'in o kadar azametine, gücüne, kuvvetine dirayetine rağmen iki tercümanı ve dört münşisi yokken, bu düşkünlük ve yoksulluk içinde zor durumda bulunan ve üstelik de haraç ödemeye mahkûm olan sizin bu kadar maaşlı (mevâcib-har) bulundurmanız doğru değildir...”

Bu nasihatleri duyan Türkerî, Şemseddin Altunaba'ya kin duymaya başlamıştır. Bunun üzerine Türkerî, Altunaba'nın hâciblerinden Fahreddin Belek'e para vererek Altunaba'yı zehirletmiştir.⁵⁴⁷ Bu olayda iki ayrı meseleyi ele almak gerekmektedir ki ilk olarak devletin hazinesindeki azalmaya bakmak icap etmektedir. Selçuklular

⁵⁴⁴ Maverdi, *El-Ahkâmü's Sultaniye*, s. 137-139.

⁵⁴⁵ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 134.

⁵⁴⁶ Altunaba'nın hayatı için bk. Osman Turan, “Şemseddin Altun-aba Vakfiyesi ve Hayatı”, *Belleten*, 11/42 (1947), s. 197-235.

⁵⁴⁷ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 134.

devrinde Nizâmü'l-mülk'ün marifetleriyle düzenlenen iktâ modeli ile toprağa bağlı ordu sistemi kurulmuştur. Böylece devlet, ordunun büyük bir bölümünü oluşturan iktâ askerlerine maaş vermekten kurtulmuştur. Buna ek olarak devlet, düzenli ve daimî bir orduya da sahip olmuştur.⁵⁴⁸

Devlet hazinesini zarara uğratmayacağı düşünülen bu sistemin zamanla çözüldüğü görülmektedir. Özellikle Moğol hâkimiyeti altında olan Anadolu'da Sultan II. İzzeddin Keykâvus döneminde işlerin çok karışık olduğu ve içinden çıkılmaz bir hal aldığı görülmektedir. Bu sistem içinde harcamalardaki kusurlara dikkat çekmeye çalışan Şemseddin Altunaba devletin en ihtişamlı zamanlarını yaşayan Alâeddîn Keykubad zamanını kıyaslayarak israftan kaçınılması gerektiğini nasihat etmektedir. Devletin borçlu olduğu o zamanda pek çok devlet adamının makamları gereksiz işgal ettiğini bildirmiştir. Bu durum Türkerî'nin ona karşı kin duymasına sebep olmuş ve Türkerî'yi uygun olmayan bir yola sürüklemiştir. Diğer mesele ise Türkerî'nin duyduğu kinden ötürü Şemseddin Altunaba'nın hacibine rüşvet vermesidir. Türkerî'nin yapmış olduğu bu aykırılık, II. İzzeddin Keykâvus döneminde devlet adamlarının rüşvetle iş bitirmeye çalıştıklarını göstermektedir.

İbn Haldun'a göre halifelik, hükümdarlık şeklini aldıktan sonra ilk olarak kapıya önem verilmiştir. Halkın, halifenin katına gelip onu işlerinden alıkoyması engellenmek istenmiş ve bunun için de kapıcılar tayin edilmiştir. Tayin edilen bu memurlara hacib, yani kapıcıbaşı adı verilmiştir. Bu kapıcılardan halifeyi herhangi bir suikasta karşı koruması beklenmiştir.⁵⁴⁹ Selçuklu Devleti'nde sultanın yanı sıra üst düzey devlet adamlarının da hâciblerinin görev aldıkları olmuştur. Bu hâcibler, efendilerinin diğer devlet adamlarıyla arasındaki iletişimi sağlamışlardır. Türkerî, Şemseddin Altunaba'nın bu hâciblerinden birini yanına çekerek Atabey Şemseddin'i öldürtmüştür.⁵⁵⁰

Görüldüğü üzere Türkerî, bu hacibi ikna ederek Atabey'in en yakınında bulunan güvenilir olması beklenen kişiyi kandırmış ve kısa sürede Atabey'in ölümüne sebep olmuştur. Hâcib, hizmet etmesi gereken Atabey'e ihanet etmiştir. Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un, Moğol Sarayı'na gitmesi meselesine gelindiğinde kardeşleri IV. Kılıç

⁵⁴⁸ Erkan Göksu, "Türkiye Selçuklularında İktâ", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 26 (2009), s. 142.

⁵⁴⁹ İbn Haldun, *Mukaddime*, C. 1, s. 605.

⁵⁵⁰ Ayşe Özdemir, "Selçuklu Saraylarında Hâciplik", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2019, s. 66-67.

Arslan ile II. Alâeddîn Keykubad'ı Kayseri'de bırakıp Sivas'a gitmiştir. Bu hareket üzerine Türkerî'nin faaliyetleri daha da artmıştır. Sultan'ın yakınında bulunanlar, Türkerî'yi Sultan'ın yanından uzaklaştırmak için onun gerçek yüzünü Sultan II. Keykâvus'a göstermişlerdir. Böylece Sultan onu görevinden azletmiş ve Mindas Kalesi'nde öldürtmüştür.⁵⁵¹

4.2.16. Atabey Müslîh'in Rüşvet Alması ve Sultan II. Alâeddîn Keykubad'ın Ölümü

Sultan II. Alâeddîn Keykubad, Batu Han'ın huzuruna giderken kardeşleri onun gidişinden pişman olmuşlardır. Onun Batu Han'ın yanından geldiğinde yarlık hükmüyle dönmesinden korkmuşlardır. Sultan II. Alâeddîn'in saltanatının gelişmesini ve bağımsızlık kazanmasını istemeyen ağabeyleri Sultan II. İzzeddin ile IV. Rükneddin Kılıç Arslan onun peşinden gizlice haberci göndermişlerdir. Sultan Alâeddîn'in lalası ve hizmetkârı olan Müslîh'e mal, mülk ve ikta vererek kandırmışlardır. Müslîh, Sultan Alâeddîn'e zehir vermiş ve hemen ardından da onu öldürmüştür.⁵⁵²

Bilindiği üzere Büyük Selçuklu Devleti'nde şehzadelerin küçük yaşta devlet yönetmeye alışması için vilayetlere gönderilmesi geleneği vardır. Bu vilayetlerde şehzadelerin eğitiminden sorumlu tutulan atabey veya lala adı verilen emirler de görev almışlardır.⁵⁵³ Türkiye Selçuklu Devleti'nde atabeylerin iki farklı şekilde görevlendirildikleri bilinmektedir. Bunlardan biri merkezde görev alırken diğeri meliklerin yanında görevlendirilmiştir. Şehzadelerin yanında bulunan atabeyler mürebbîlik yaparken merkezde bulunan atabey ise daha yetkin bir konumda olmuştur.⁵⁵⁴ Bu olayda görüldüğü üzere şehzadenin küçüklüğünden itibaren eğitiminden sorumlu olan kişi, onun ölümüne sebep olmuştur. Onun aldığı bu rüşvet, Sultan II. Alâeddîn'in sonunu getirmiş ve böylece Sultan II. İzzeddin Keykâvus ile IV. Kılıç Aslan tahta geçme hakkına sahip bir adayı saf dışı bırakmışlardır.

⁵⁵¹ İbn Bibî, *El Evamirü 'l-Ala'îye*, C. 2, s. 135.

⁵⁵² Aksarayî, *Müsâmeretü 'l Ahbâr*, s. 30; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 473-474.

⁵⁵³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti*, s. 61.

⁵⁵⁴ Merkezdeki atabey divân-ı âlâ'da vezirden sonra gelen en nüfuzlu devlet adamı idi. Detaylı bilgi için bk. Mustafa Özmen, "Türkiye Selçuklu Devletinde Atabeglik", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2007, s. 34.

4.2.17. Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un Dayısının (Kir Haya) IV. Kılıç Aslan'a Şiddet Uygulaması

Borgulu Kalesi'nde tutsak kalan IV. Kılıç Aslan'ın muhafızlığına Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un dayısı memur edilmiştir. Sultan Keykâvus'un dayısı Kir Haya, IV. Kılıç Aslan'a buradayken kötü davranmış ve şiddet uygulamıştır.⁵⁵⁵ Bunun üzerine Rükneddin kendisine yapılan bu çirkinlikleri kiler sorumlusu Kemaleddin'e açmış, o da bu duruma bir çare bulmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda harekete geçen Kemaleddin, vakit geçirmeden bu durumu devlet adamlarından Develi Sübaşı'sı Sinaneddin Kaymaz oğlu Nusreddin ile Kayseri Sübaşı'sı Emir-i Arız Samsamüddin'e havale etmiştir. Böylece IV. Kılıç Aslan, Samsamüddin'e yazı göndermiş ve kısa süre sonra gelen cevapta Kılıç Arslan'ın Kayseri'ye gelmesi gerektiği bildirilmiştir. Böylece Samsamüddin Kaymaz, Sultan IV. Rükneddin Kılıç Aslan'ı Kayseri'de tahta oturtmuştur.⁵⁵⁶

Hanedan ailesine yapılan bu saygısızlığı ortaya çıkaran en büyük çıkmaz, liyakatsiz kişilerin göreve getirilmesi olmuştur. Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un, zayıf karakterli ve liyakatsiz kişilere ilgi göstermesi bu tür gelişmelerin önünü açmıştır. Sultan'ın bu hareketlerini yakından gören devlet adamlarının Sultan'a olan bağlılıkları azalmıştır. Türkiye Selçuklu Devleti'nde bu kişileri göreve getirenler sultanlar olabildiği gibi emirler de yer yer bu tür atamalarda bulunabilmişlerdir. Onların göreve getirilmesindeki birinci koşul göreve getiren kişiye bağlılıkları olduğu için yetenekleri dahi önemsenmemiştir. Öyle ki liyakatsiz kişilerin sırf yakın dost, akraba veya güvenilir kişi olması sebebiyle makam elde etmesine yol açılmıştır. Böylece makam sahibi olan kişiler, devlet içerisinde sorunların çıkmasına sebep olmuşlardır.

4.2.18. Ağaç-Erilerin Eşkiyalıkları

Ağaç-Erilerin varlıklarına XII. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınan eserlerde yer verilmektedir. Bilindiği üzere bunlar en eski göçebe topluluklarından birisi olarak zikredilmektedir.⁵⁵⁷ Moğol istilası sonrası Anadolu'ya gelen Türkmenler, kendi yaşayışlarına uygun yerler bulamayınca ormanlık dağlık bölgelerde yaşamaya

⁵⁵⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 472- 475.

⁵⁵⁶ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 136-139.

⁵⁵⁷ Faruk Sümer, "Ağaç Eriler", *Belleten*, 26/103 (1962), s. 521.

başlamışlardır. Bu Türkmenlerin Maraş bölgesindeki ormanlarda yaşayanlarına Ağaç-Eri (orman adam) adı verilmiştir.⁵⁵⁸

Bu topluluk Köseadağ bozgunundan sonra ticari ilişkilerin aksamasına neden olacak birçok aykırı harekette bulunmuştur. Bunlar arasında kervanları vurmak, yolcu kabilelerini soymak, soygunlar yapmak ve baskınlarda bulunmak gibi suçlar vardır. Onların sebep oldukları bu bozgunlar hem halkı tedirgin etmiş hem de Köseadağ Savaşı'ndan çıkan devletin malî durumunu olumsuz etkilemiştir.⁵⁵⁹ Bunun üzerine devlet adamlarından Sahib Kadı İzzeddin, Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş ve devlet büyükleri Ağaç-Erilerin bu bozgunlarına son vermek için Kayseri'ye gitmişlerdir.⁵⁶⁰

Devletin en zayıf zamanlarında isyan çıkaran bu Türkmen grupları, hanedanlar kendi aralarından çıkmış olsa dahi bağlılık göstermemişlerdir. Selçuklu idaresinin Türkmenleri dışlaması devletin en zayıf olduğu zamanlarda isyanlar şeklinde kendini göstermiştir.⁵⁶¹ Türkmenlerin yerleşik hayata geçmemiş olması birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Mesela devletin kendilerine tahsis ettiği yerleşim yerlerine gitmemişlerdir. Zorla gönderildiklerinde ise o bölgeden ayrılmak için bahaneler bulmuşlardır. Devletin onlardan talep ettiklerini ise yerine getirmemişlerdir. Merkezî yönetim seferlere katılmalarını istediğinde de kaçmışlar hatta diğer boylara saldırı düzenlemişlerdir. Devletin onlardan almak istediği vergileri de vermek istememişlerdir.⁵⁶²

4.2.19. Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un Görevini İhmal Etmesi

Sultan Han'ı civarında Selçuklu ordusunun Moğollara mağlup olması üzerine Selçuklu ordusundaki emir ve askerlerin çoğu kılıçtan geçirilmişlerdir. Selçuklu ordusunun bozguna uğramasının en büyük sebeplerinden birisi Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un kötü yönetiminden ileri gelmiştir. Sultan II. İzzeddin Keykâvus, önemsiz kişileri yükseltirken, ileri gelenleri ise küçümsemiştir. O, fermanları onaylamada ve toplantılara katılmada da ihmalkâr davranmıştır. Ayrıca o, halka iyilik göstermediği gibi adil bir sultan imajı da ortaya koyamamıştır. Sultan II.

⁵⁵⁸ Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilâtı-Destanları*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1972, s. 157.

⁵⁵⁹ Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, s. 29.

⁵⁶⁰ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 144.

⁵⁶¹ Said Polat, "Moğol İstilasına Kadar Türkiye Selçukluları'nda İçtimaî ve İktisadî Hayat", Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 1997, s. 65.

⁵⁶² Ocak, *Babailer İsyanı*, s. 80.

İzzeddin Keykâvus, tevkî' görevini de ihmal etmiştir.⁵⁶³ Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un bu idaresi hem sıradan hem de seçkin kişiler tarafından olumsuz karşılanmıştır.⁵⁶⁴ Sultan'ın saltanat işlerini bırakması, siyasi toplantılara iştirak etmemesi, halka karşı ilgi ve şefkat beslememesi, ona duyulan güveni ve inancı sarsmıştır.⁵⁶⁵ Toplum tarafından beğenilmek ve saygı görmek isteyen bir yöneticinin belirli kurallara uyması gerekmektedir. İbn Haldun *Mukaddime*'de hükümdarlığın manası için şu ifadeleri kullanmaktadır.

*“Sınırları koruma, vergiler toplama ve delegeler gönderme gibi devletlere mahsus olan görevleri yapabilecek asabiyeti, yani kendisine arka olan kuvvet ve kudreti olmayan kimse tam manasıyla hükümdar değildir... Bundan başka yurdundaki diğer bütün asabiyetleri yenerek, onları idaresi altına alamayan ve yurdunda her muhalif kuvveti ortadan kaldırmayanve kendi hâkimiyetinin üzerinde başka bir kuvvet ve hâkimiyet bulunan hükümdar dahi tam bir hükümdar olamaz ve gerçek manasıyla hükümdarlık onda mevcut değildir.”*⁵⁶⁶

4.2.20. Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un Haneye Tecavüzü

Sultanhan'ı savaşında ordunun başında hareket edecek olan Arslandoğmuş, savaş alanına giderken çirkin bir olay işitmiştir. Sultan'ın sarhoş haldeyken Arslandoğmuş'un evine girip ailesine saldırdığı haberini almıştır. Bunun üzerine o, *“ben onun ve İslâm'ın düşmanı karşısında hizmetinde iken o bana böyle bir muamele eder ve aileme saldırır!”* der ve Baycu Noyan'a mektup yazıp onun yanında savaşa katılacağını bildirmiştir.⁵⁶⁷ İslâm toplumunun ahlak kurallarına uymayan bu olayı, İbn Haldun *Mukaddime*'de sultanın yönettiklerine karşı zulüm yapmaması gerektiğini devletin kötü ve zalim olması durumunda uyruğuna zarar geleceğinden bahsederek açıklamaktadır.⁵⁶⁸ Bu yönüyle Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un Türkiye Selçuklu tahtına çıkan hükümdarlar içerisinde oldukça olumsuz bir imaj ve intiba bıraktığı anlaşılmaktadır.

⁵⁶³ Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. 2, s. 562; Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 31-32; Sümer, “Keykâvus II”, s. 356; Merçil, *Selçuklular'da Hükümdarlık*, s. 225.

⁵⁶⁴ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'iy*, C. 2, s. 148-149.

⁵⁶⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 480.

⁵⁶⁶ İbn Haldun, *Mukaddime*, C. 1, s. 473-474.

⁵⁶⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 481.

⁵⁶⁸ İbn Haldun, *Mukaddime*, C. 1, s. 475-476.

4.2.21. Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un Devlet Hazinesini Boşaltması

Alâeddîn Kervansarayı'nın yakınlarında Moğollarla yaşanan çatışma sonrası II. İzzeddin Keykâvus hazineye ne kadar para, mal-mülk varsa alıp Antalya'ya gitmiştir. Sultan II. Keykâvus, Alâiyye'de zor günler geçirmiştir. Belki de bunun tesirinden olsa gerek Sultan I. Alâeddîn Keykubad'ın saltanatı döneminde devletin kötü günleri için sakladığı dirhem ve kıymetli eşyalara el koymuştur. Bunun üzerine IV. Kılıç Aslan, kardeşine bir mektup yazmış ve devlet hazinesini boş bulduğunu bildirmiştir.⁵⁶⁹

4.2.22. Vezir Fahreddin Ali'nin Sultan II. İzzeddin Keykâvus'a İhaneti

Moğol İlhanlı Hükümdarı Hülagü (1256-1265) vergilerin toplanması için Anadolu'ya 1261'de bir elçi göndermiştir. Anadolu'ya gelen Moğol emirleri Taceddîn Mu'tez ile Tükelek Bahşi, ilk olarak IV. Kılıç Aslan'ın yanına gelmişlerdir. Süleyman Pervane, o sırada Moğol emirlerine II. İzzeddin'in isyan hazırlığında bulunduğunu ilk olarak oraya gitmeleri gerektiği konusunda tavsiyelerde bulunmuştur. Böylece elçilik heyeti II. İzzeddin'in yanına gitmişlerse de o, Hristiyan dayılarının etkisinde kalarak elçilik heyete herhangi bir şekilde vergi vermeyeceğini bildirmesi Hülagü'yü öfkelenmiştir. Sultan II. İzzeddin Keykâvus, bu durumu her ne kadar telafi etmeye çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Çünkü Pervane, bu kez de onun Mısırlılarla ittifak halinde olup Moğollara karşı bir politika izlediği yönünde suçlamalarda bulunarak Hülagü'nün gözünden düşürmek istemiştir. Bütün bu olanlara rağmen mücadeleden vazgeçmeyen II. İzzeddin Keykâvus, Hülagü'ye para ve değerli eşyalar gönderme hazırlıklarına girişmiştir. Bu esnada Alıncak Noyan'ın Anadolu'ya geldiğini öğrenmiş ve onun niyetini öğrenmek için veziri Fahreddin Ali'yi Aksaray'a göndermiştir. Fahreddin Ali, Aksaray'a geldiğinde Muineddin Pervane, ona bütün ülkenin veziri olma teklifinde bulunmuştur. Bu teklif üzerine II. İzzeddin Keykâvus'a ihanet eden Fahreddin Ali, IV. Kılıç Aslan'a bağlılığını bildirmiştir. Vezir Fahreddin Ali'nin bu ihaneti, II. İzzeddin'in Anadolu topraklarını terk etmesine sebep olmuştur.⁵⁷⁰ Bunun üzerine II. Keykâvus 1262'de İstanbul'a

⁵⁶⁹ Turan, *Türkiye Selçukluları*, s. 62; Ersan, *Türkiye Selçuklu*, s. 128; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 83.

⁵⁷⁰ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 157-158; Aksarayı, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 51-52; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, C. II, s. 250; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 493-494; Ersan, *Türkiye Selçuklu*, s. 86-87.

giderek Bizans İmparatoru Mihail Palailogos’a (1261-1282) sığınmıştır. Böylece Anadolu’nun tek hâkimi IV. Kılıç Aslan olmuştur.⁵⁷¹

Anadolu’nun siyasi bakımından istikrarsız olduğu bu dönemde ünlü bir vezir olan Sahib Ata Fahreddin Ali’nin bu seçimi Türkiye Selçuklu Devleti’nin kaderini belirlemiştir. Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*’de vezir için şunları nakletmektedir. “*Vezir hayâ sâhibi, gözü tok ve itimat edilir bir insan olmalıdır; insanların kabası hayâsız adamdır*”.⁵⁷² Sahib Ata Fahreddin Ali ise Pervane Muineddin’in sözlerine kanıp bütün ülkeyi yönetmek istediğinden II. İzzeddin Keykâvus’a ihanet etmiştir. Fahreddin Ali’nin tamahkâr tutumu, II. İzzeddin Keykâvus’u saltanat mücadelesinde saf dışı bırakmıştır.

4.3. Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan Dönemi ve Aykırılıklar (1249-1254, 1257-1266)

Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev’in Rum asıllı cariyesinden dünyaya gelen IV. Kılıç Arslan’ın doğum yılı tam olarak bilinmemektedir. Sultan Keyhüsrev’in en büyük oğlu II. İzzeddin Keykâvus olduğundan babaları ölünce devlet adamları tarafından tahta II. Keykâvus çıkmıştır. Onun tahta çıktığı zamanlarda, 1246’da Güyük Han (1246-1248) Moğol tahtına çıkmak için merasim düzenlemiştir. Bu merasime katılıp, bağlılığını bildirmesi için II. İzzeddin’e elçiler gönderilmişse de o, Anadolu topraklarından ayrılması durumunda ülkesine bir zarar geleceği düşüncesiyle bu merasime katılmamıştır. Böylece merasime katılmak üzere IV. Kılıç Arslan’ı Moğol Sarayı’na göndermiştir.⁵⁷³ IV. Kılıç Arslan, Güyük Han’ın yanından Anadolu’ya döndüğünde saltanat yarlığı aldığı için Sivas’ta 1249’da tahta çıkmıştır.⁵⁷⁴

Bu durum ise Anadolu’da kardeşler arasında taht kavgalarının başlamasına sebep olmuştur. Anadolu topraklarında iki sultanın taht mücadelesiyle ortaya çıkan huzursuzluğu, Celaleddin Karatay engellemek istemiş ve yukarıda ifade edildiği üzere üç kardeşinde aynı anda tahta çıkmasını önermiştir. Moğol Hanı’ndan yarlık alan IV. Kılıç Arslan’ın yanında bulunan devlet adamları bu teklife olumlu

⁵⁷¹ İbn Bibi, *El Evamirü’l-Ala’iye*, C. 2, s. 160; Cahen, *Osmanlılardan Önce*, s. 260; II. İzzeddin’in Vasilyüs’ün yanındayken yaşadıkları için bk. Aksarayî, *Müsameretü’l Ahbar*, s. 56-57.

⁵⁷² Hâcib, *Kutadgu Bilig*, B: 2199.

⁵⁷³ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 459.

⁵⁷⁴ Abû’l-Farac, *Abû’l-Farac Tarihi*, C. 2, s. 545; Faruk Sümer, “Kılıcarslan IV”, *DİA*, c. 25, Ankara, 2002, s. 404; İlhan Erdem, “Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1995, s. 106.

bakmayarak karşı çıkmışlardır. Böylece Aksaray yakınında Sultan Han'ında 1249'da iki kardeş karşı karşıya gelmişler ve mücadelenin sonucunda IV. Kılıç Arslan kardeşine yenilmiştir.⁵⁷⁵ Bu olaydan sonra IV. Kılıç Arslan, II. Keykâvus ve Alâeddîn Keykubad'ın müşterek taht devri (1249-1254) başlamıştır.⁵⁷⁶

İşaret edildiği üzere bu durum uzun sürmemiş Celaleddin Karatay ve II. Alâeddîn Keykubad'ın ölümü sonrası Anadolu coğrafyasında yine iki kardeş arasında mücadele devam etmiştir. Konya'da bulunan IV. Kılıç Arslan, Kayseri'de 1254'te tahta çıkmıştır. İki kardeş tekrar karşılaşmışlar ve Kayseri'de Ahmedhisar yakınlarında yapılan savaşta IV. Kılıç Arslan ağabeyine karşı yine mağlup olmuştur. Sultan II. İzzeddin, bu defa kardeşi IV. Kılıç Arslan'ı Uluborlu Kalesi'ne göndermiştir.⁵⁷⁷ IV. Kılıç Arslan'ın saltanat tahtına geçişi ise II. İzzeddin Keykâvus'un Baycu Noyan'a yenilmesiyle mümkün olabilmıştır. Anonim Selçuknâme'ye göre 1256'da Baycu Noyan'a yenilen II. İzzeddin Keykâvus önce Antalya'ya oradan da Lâdik'e kaçmıştır. Bunun üzerine IV. Kılıç Arslan tek başına 1257'de tahta çıkmışsa da II. İzzeddin Keykâvus taht mücadelesinden vazgeçmemiş ve Baycu Noyan'ın Anadolu'dan ayrılmasını fırsat bilerek Konya'da yeniden tahta çıkmıştır.⁵⁷⁸

Sultan II. İzzeddin, Anadolu'ya geldiğinde kumandanı Ali Bahadır'ı IV. Kılıç Arslan'ın üzerine göndermiştir. Bunun üzerine IV. Kılıç Arslan, Moğol Hanı'nın yanına giderek Moğol Noyanlarından yardım istemiştir. Bu gelişmeler üzerine yaşananlara müdahil olan Moğol Han'ı 1258'de Anadolu'yu iki kardeşinin birlikte yönetmesini istemiştir. Fakat bu yönetim uzun sürmemiş IV. Kılıç Arslan'ın veziri Pervane Muineddin Süleyman, Anadolu'nun tek yöneticisinin IV. Kılıç Arslan olmasını istediğinden II. İzzeddin'i bu mücadelede saf dışı bırakmıştır.⁵⁷⁹

İlhanlı Hükümdarı Hülagü, 1261'de vergilerin toplanması için Anadolu'ya elçi göndermiş ve Anadolu'ya gelen Moğol Emirleri Taceddîn Mu'tez ile Tükelek Bahşi ilk olarak IV. Kılıç Arslan'ın yanına gelmişlerdir. Süleyman Pervane, o sırada Moğol Emirlerine II. İzzeddin'in isyan hazırlıklarında bulunduğunu, ilk olarak onun yanına

⁵⁷⁵ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye*, C. 2, s. 123-124.

⁵⁷⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 475.

⁵⁷⁷ Sümer, "Kılıç Arslan IV", s. 404.

⁵⁷⁸ Anonim Selçuknâme, s. 35; İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye*, C. 2, s. 148; Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. 2, s. 562-563.

⁵⁷⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 490-491.

gitmeleri gerektiği konusunda tavsiyelerde bulunmuştur. II. İzzeddin Keykâvus, gelen bu elçi heyetine vergi vermeyeceğini bildirmiştir ki yukarıda işaret edildiği gibi Hristiyan dayılarının etkisinde kalarak böyle bir meydan okumada bulunduğu aşikârdır. Moğol Han'ı bu vaziyeti öğrenince II. İzzeddin'e öfkelenmiştir. II. İzzeddin Keykâvus, bu durumu her ne kadar telafi etmeye çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Çünkü Pervane bu kez de onun Mısırlılarla ittifak halinde olup Moğollara karşı bir politika izlediği yönünde suçlamalarda bulunarak Moğol Han'ının gözünden düşürmek istemiştir. Bütün bu olanlara rağmen mücadeleden vazgeçmeyen II. İzzeddin Keykâvus, Hülagü'ye para ve değerli eşyalar gönderme hazırlığındayken Alıncak Noyan'ın Anadolu'ya geldiğini haber almıştır. II. İzzeddin Keykâvus, Alıncak Noyan'ın Anadolu'ya gelmekteki niyetini araştırmak için veziri Fahreddin Ali'yi Aksaray'a göndermiştir. Fahreddin Ali Aksaray'a geldiğinde ise Muineddin Pervane, ona bütün ülkenin veziri olma teklifinde bulunmuştur. Bu teklif üzerine II. İzzeddin Keykâvus'a ihanet eden Fahreddin Ali, IV. Kılıç Arslan'a bağlılığını bildirmiştir. Vezir Fahreddin Ali'nin bu ihaneti, II. İzzeddin'in Anadolu topraklarını terk etmesine sebep olmuştur.⁵⁸⁰ Öyle ki II. İzzeddin Keykâvus, 1262'de İstanbul'a giderek Bizans İmparatoru Mihail Palaiologos'a sığınmıştır. Böylece Anadolu'nun tek hâkimi IV. Kılıç Arslan olmuştur.⁵⁸¹

IV. Kılıç Arslan dönemine bakıldığında kardeşler arasında yaşanan taht mücadelesinde II. İzzeddin'i destekleyen devlet adamları onun Anadolu'dan ayrılmış olmasına rağmen Anadolu'da IV. Kılıç Arslan'ın hâkimiyetine engel olmaya çalışmışlardır. Bundan dolayı birçok yerde isyan çıkmıştır. II. İzzeddin'in yakın adamlarından Ali Bahadır ile Emir i Ahûr Uğurlu, Konya'yı kuşatma teşebbüsünde bulunmuşlardır. Pervane, Altunaba Kervansarayı yakınında onları mağlup etmiştir. Pervane, II. İzzeddin'in böyle güçlü destekleyicileri olduğunu görünce ilim adamlarının da dâhil olduğu bir topluluğu tutuklatıp Alıncak Noyan'a teslim etmiştir ki bu da onların sonu olmuştur.⁵⁸²

Denizli'deki Uç Türkmenlerinin Reisi Mehmet Bey de IV. Kılıç Arslan zamanında ayaklanmıştır. Mehmet Bey, IV. Kılıç Arslan tahta çıktığında ona bağlılığını

⁵⁸⁰ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 157-158; Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 51-52; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 493-494; Ersan, *Türkiye Selçuklu*, s. 86-87.

⁵⁸¹ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 160; Cahen, *Osmanlılardan Önce*, s. 260; II. İzzeddin'in Vasilyüs'ün yanındayken yaşadıkları için bk. Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 56-57.

⁵⁸² İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 164; Nejat Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-dîn*, s. 108.

bildirmeyip Hülâgü'ye itaat etmiştir. Hülâgü de ona Denizli, Honas, Dalaman ve çevresi için yarlık vermiştir. Hülâgü, 1262'de ise Mehmet Bey'in ordusuna katılmasını istemişse de o, buna razı olmamıştır. Bunun doğal sonucu olarak Hülâgü, IV. Kılıç Arslan'a, Mehmet Bey'i cezalandırması emrini vermiştir. Mehmet Bey'e karşı bir sefer düzenlemiş ve bu seferde IV. Kılıç Arslan, Dalaman ovasına kadar olan bölgeyi ele geçirmiştir.⁵⁸³

Bu olay esnasında Sultan II. İzzeddin'i destekleyen Karaman, Zeynü'l Hac ve Bunsuz gibi Türkmen emirleri Ermenek civarında isyan çıkarmışlardır. Gavele Kalesi sahrasında Pervane ile karşılaşan Türk emirleri arasında bir savaş yapılmış ve savaşın sonunda Türk beyleri mağlup olmuşlardır.⁵⁸⁴ IV. Kılıç Arslan döneminde Trabzon Rum İmparatorluğu, Sinop'u 1259'da ele geçirmiştir. Bu olayın üzerine IV. Kılıç Arslan ile Muineddin Süleyman bu şehrin yeniden alınması için Abaka'dan⁵⁸⁵ izin istemek zorunda kalmışlardır. Fakat bu sefere Sultan katılamamıştır. Pervane Muineddin'in katıldığı bu seferde Sinop 1266'da geri alınmıştır.⁵⁸⁶ Bu dönemde Pervane'nin hırslı bir devlet adamı olarak ülkeyi yönetme hevesinde olduğu görülmektedir. Pervane, IV. Kılıç Arslan'ı ortadan kaldırmak istemiş onun iktidarına son vermek için iftira atmıştır. Aksaray'da düzenlenen bir ziyafette Sultan IV. Kılıç Arslan öldürülmüştür.⁵⁸⁷

4.3.1. Pervane Muineddin'in Sinop'u Kendisine Temlik Etmesi

Pervane Muineddin Süleyman, II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in veziri Mühezzebüddin Ali ed-Deylemî'nin oğludur. Pervane'nin yaptığı görevlere bakıldığında ilk olarak Tokat Emirliği, sonrasında Erzincan Serleşkerliği/Sübaşılığı yaptığı bilinmektedir. Sultan II. İzzeddin Keykâvus döneminde emîr-i hâcib/melikü'l-hüccab olarak görev almıştır. Sultan Keykâvus'un 1256'da Moğollara yenilip kaçmasıyla sultan ilan edilen IV. Kılıç Arslan zamanında ise pervane⁵⁸⁸ olmuştur. Hoca Noyan'ın öldürülmesinde etkili olan rakibi Nizameddin Hurşid'in öldürülmesinden sonra geniş

⁵⁸³ Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-dîn*, s. 93-94.

⁵⁸⁴ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 53.

⁵⁸⁵ Amcası Kubilay Kaan'ın fermanıyla padişah oldu. Haziran 1265'te tahta çıktı. Bk. Kazvinî, *Târih-i Güzide*, s. 479.

⁵⁸⁶ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 63; Anonim Selçuknâme, s. 36; Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-dîn*, s. 111.

⁵⁸⁷ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 167-169; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, C. II, s. 262-265.

⁵⁸⁸ Türkiye Selçuklu devletinde dirlik topraklarına ait menşur ve beratların hazırlanmasından sorumludur. Bk. Turan, *Türkiye Selçuklularında*, s. 66.

yetkiler elde etmiştir. Hülagü'nün Türkiye Selçuklu Devleti'ni II. Keykâvus ve IV. Kılıç Arslan arasında paylaşımından sonra; Sahib Ata Fahreddin Ali, II. Keykâvus'un, Pervane Muineddin ise IV. Kılıç Arslan'ın veziri olmuşlardır.⁵⁸⁹

Döneminin ihtiraslı devlet adamlarından biri olan Pervane Muineddin Süleyman, II. İzzeddin Keykâvus'u Anadolu topraklarından uzaklaştırdıktan sonra zayıf sultan IV. Kılıç Arslan'ın sultan olabilmesi için Moğollara bağlılık politikası uygulamıştır. Hem Selçuklu sultanı ile hem de Moğollarla iyi ilişkilerde bulunup yetkisini artırmıştır. Pervane Muineddin, devletin bütün işleriyle ilgilenir olmuştur.⁵⁹⁰ Pervane'nin bu yönetimi, IV. Kılıç Arslan ve III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in saltanat süreleri boyunca devam etmiştir. Ülkenin yönetiminde sultanlara ortak olmuş ve onun dönemi 1262'den 1277'ye kadar sürmüştür. Hatta o dönem "Pervane Dönemi" olarak da bilinmektedir.⁵⁹¹

Pervane, IV. Kılıç Arslan'ın tahta çıkmasıyla birlikte ona karşı yapılan isyan hareketlerini bastırmıştır. Bu isyanları çıkaran II. İzzeddin Keykâvus'u destekleyen devlet adamlarının yerlerine kendisine sadık olacak kişileri tayin etmiştir.⁵⁹² Anadolu'da huzuru sağladıktan sonra da kendi egemenliğini artırmak adına Sinop'u fethetmeyi hedeflemiştir ki böylelikle kendi mülkiyetinde bir arazinin olmasını istemiştir. Hülagü'nün 1265'te ölümünün ardından Moğol tahtına Abaka Han'ın çıkması münasebetiyle düzenlenecek cülus merasimine Pervane ve IV. Kılıç Arslan da katılmışlardır. Yeni Han'a bağlılık bildirildikten sonra Sultan IV. Kılıç Arslan Anadolu'ya dönmüş Pervane ise Tebriz'de kalmıştır. Burada Trabzon Rumlarının işgali altında olan Sinop şehri ve kalelerinin yeniden alınması için Abaka Han'dan yarlık almıştır.⁵⁹³

Pervane, Sinop'un fethini kendisi gerçekleştirmek ve sonucunda da o toprakları kendi mülkiyetine almak amacını gütmüştür. Pervane, Abaka Han'ı ikna ettikten sonra Anadolu'ya gelip Sultan IV. Kılıç Arslan'a bu fetih planından bahsetmiş ve onun da rızasını aldıktan sonra savaş hazırlıklarına başlamıştır. Savaşın başarısı ile kuvvetini artıracığını düşünen Pervane Muineddin, işin içine hile karıştırmış ve

⁵⁸⁹ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 156; Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 46-47; Muharrem Kesik, "Muînüddin Süleyman Pervâne", *DİA*, c. 31, İstanbul, 2006, s. 91-93.

⁵⁹⁰ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 49; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 493.

⁵⁹¹ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 522-523; Ersan, *Türkiye Selçuklu*, s. 89.

⁵⁹² Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. 2, s. 112.

⁵⁹³ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 63; Anonim Selçuknâme, s. 36; Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-dîn*, s. 111.

kuşatmanın çok çetin olması üzerine sadece karadan başarı sağlanamayacağını görünce denizden de harekete geçilmesini emretmiştir. Kalenin giriş kapısına ulaşılması hedeflenmiş ve Tacüddin Kılıç adlı bir kumandanın gemisi bütün zorluklara rağmen kalenin kapısından girmeyi başarmıştır. Kaleye giren Tacüddin, kısa süre sonra kaleyi zapt edebilmiştir. Bütün bunlar yaşandıktan sonra kaleye giren Pervane, sanki bu harekâta kendisi mücadele etmiş gibi göstermiş ve Tacüddin'in başarısını kendisi üstlenmiştir. Böylece şehrin ve ona ait olan illeri kendisine temlik ettirmiştir.⁵⁹⁴ Pervane Muineddin'in bu bağımsız yönetimi onun maaşını sürekli artırmıştır. Hâlbuki sadece uçlarda uygulanan kılıç hakkı kuralına Pervane Muineddin, Sinop'u alarak uymamıştır. Bu aykırılığı ile ümeranın kendi hesabına arazi fethetmesi yasağını çiğnemiştir.⁵⁹⁵

4.3.2. Ülke Topraklarına Göz Dikme: Hatiroğlu ve Pervane Muineddin

Pervane Muineddin'in çok güçlü olması, bir müddet sonra Sultan IV. Kılıç Arslan'ı gölgede bırakmıştır. Bu durumda devlet adamları da zamanla Sultan'a karşı saygı duymamaya başlamışlardır. Bu saygısızlığı Hatiroğlu örneğinde görmek mümkündür. IV. Kılıç Arslan'ın tek hükümdarlık yaptığı sürede beylerbeylik makamına Şerefeddin Hatiroğlu getirilmiş ve ikta olarak da Niğde ve çevresi verilmiştir. O dönemlerde Hatiroğlu'nun kardeşi Ziyaüddin de Pervane Muineddin'in naipliği ve müşavirliği görevlerine getirilmiştir.⁵⁹⁶ İbn Bibi'ye göre Sultan IV. Kılıç Arslan, Pervane'nin adamlarıyla halvetteyken Niğde'nin Şerefeddin'den alınması gerektiğinden bahsetmiştir. O vilayetin daha adaletli birine teslim edilmesi gerektiğini söylemiş, aynı şekilde Sinop'un fethi konusunda pişmanlıklarını dile getirmiştir. Bunlara ek olarak Sultan, şunları söylemiştir.

“Her zaman bir padişah hizmetçisi bir şehri bağış olarak ister. Pervane'nin adamları ve taraftarları, atalarımızdan miras kalmış olan ülkemize göz dikmişler, baskı kurarak bizi küçük görmeye başlamışlar, her gün bir miktar hak ve yetkilerimizi budayıp onları yok etmeye çalışmışlar ve bütün adamlarımızı ülke yönetiminden uzaklaştırma gayreti içine girmişlerdir. Eğer

⁵⁹⁴ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 63; Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-dîn*, s. 111-113; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 528-529.

⁵⁹⁵ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi 1243-1453*, Ankara: Tekin Yayınevi, 1979, s. 75.

⁵⁹⁶ Melek Göksu, “Şerefeddin Hatiroğlu ve Moğollara Karşı İsyanı”, Yüksek Lisans, Selçuk Üniversitesi, 2000, s. 29.

*böyle giderse, gelecek yıl bizim artık ülkenin yönetiminde saltanat açısından hiçbir hükmümüz kalmayacaktır”.*⁵⁹⁷

Bütün bu sözleri duyan Hatiroğlu, Tokat’a gelip Pervane ile konuşmuş ve IV. Kılıç Arslan’ı öldürme kararı almışlardır. İlk olarak Süleyman Pervane, Moğol Beylerine hediyeler hazırlayıp bunları Hatiroğlu ile göndermiştir. Hemen ardından da mektuplarla IV. Kılıç Arslan’ın Suriyelerle ittifak halinde olduğu yönünde ithamlarda bulunmuştur. Ayrıca kendisinin bunu bildiğinden dolayı can güvenliğinin olmadığını belirtmiştir.⁵⁹⁸ Bu olaydan da görüldüğü üzere devlet adamları, ülkenin topraklarını paylaşma derdine düşmüşlerdir. Onların bu arzularına engel olunacağı zamanda adam öldürmekten çekinmemişlerdir.

4.3.3. Eşkîyalık Yapan Kerimüddin Karaman

Karamanoğullarının babası Karaman, Ermenek ve civarında kömürcü idi. Karaman, Baycu Noyan’ın 1256’da Anadolu’ya gelmesiyle kendisine bağlı olanlardan bir grupla birlikte yol kesip eşkîyalık yapmaya başlamıştır. Sultan IV. Kılıç Arslan, Karaman’ı bu işten vazgeçirmek için ona vaatlerde bulunmuştur. Sultan, Karaman’a emirlik unvanı ile ikta dahi vermiştir. Bunun üzerine Karaman, Selçuklu Sultanı’na karşı daha saygılı davranmaya başlamıştır. Fakat zamanla onun servet sahibi olduğu ve yine isyan yolunu tuttuğu görülmektedir.⁵⁹⁹

4.3.4. IV. Rükneddin Kılıç Arslan’a İftira Atılması

Muineddin Pervane, kendi iktidarına engel olacak kişileri yaptığı planlarla ortadan kaldırmıştır. Bu kez sıra IV. Kılıç Arslan’a gelmiş ve Pervane, yanına Niğde Sübaşı’sı Hatiroğlu Şerefeddin’i de alarak iftiraya kalkışmıştır. Sultan IV. Kılıç Arslan’ın isyana kalkıştığını söylemek üzere Hatiroğlu Şerefeddin, hediyelerle birlikte Moğol Emirlerinin yanına gitmiştir. Şerefeddin, onlara Sultan IV. Kılıç Arslan’ın kendisini ve Pervane’yi öldürebileceğini ve istediği takdirde Moğolları da yok edeceğini bildirmiştir. Söylenenler üzerine Moğol Emirleri bu durumu araştırmak için Aksaray’a gelmişlerdir. Konya’da bulunan Sultan IV. Kılıç Arslan’ın

⁵⁹⁷ İbn Bîbî, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 166.

⁵⁹⁸ İbn Bîbî, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 167; Aksarayî’ye göre ise Şerefeddin ile IV. Kılıç Arslan arasında bir husumet olduğu fakat bu durumun çok uzun sürmediğinden bahseder. Husumetin çözümü için Şerefeddin 20 bin akçe vermiştir. Bk. Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 62.

⁵⁹⁹ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 202.

da acele olarak Aksaray’a gelmesi gerektiğini habercilerle bildirmişlerdir.⁶⁰⁰ IV. Kılıç Arslan oraya gitmemesi için etrafındakiler tarafından uyarılmıştır ki onu uyaranlar içinde Mevlana’da yer almıştır. Mevlâna, *Divan-ı Kebir* adlı eserinde şu beyitleri bu olay üzerine söylemiştir:

“Demedim mi sana, gitme oraya, belâya uğratırlar seni;

Elleri pek uzundur onların, ayaklarını bağlarlar senin.

Demedim mi sana, o yanda tuzak içinde tuzak var;

Tuzağa düştün mü nasıl kurtarabilirler seni?”⁶⁰¹

Bu uyarılara rağmen IV. Kılıç Arslan, elçilerin sıklıkla gelmesi sebebiyle Aksaray’a gitmiştir. Burada Pervane, ona hakaret içeren sözler söylemeye başlamıştır. IV. Kılıç Arslan, Pervane’nin neden bu şekilde davrandığını sorduğunda kendisine haksızlık ettiğini dile getirmiştir. İbn Bibi’ye göre, IV. Kılıç Arslan, Taceddîn Mu’tez’in verdiği ziyafete katıldığında, Moğol askerleri Sultan’a Pervane’yi öldürmek isteyenlerin kimler olduğunu sormuşlardır. IV. Kılıç Arslan ise isim verecek kimsenin olmadığını söyleyince Moğol Emirlerinden bir gün düşünme süresi istemiş ve bu sürede de Pervane’nin ölümünü isteyen kişilerin kimler olduğunu öğrenebileceğini ifade etmiştir. Ertesi gün IV. Kılıç Arslan, avdan sonra çadırında ziyafet verdiği sırada yine aynı sorular sorulmaya başladığında Sultan, isim vermemeye direnmiştir. Bu durum ise bir itiş-kakış yaşanmasına ve akabinde de Moğol askerlerin Sultan’ın kadehine zehir dökmelerine neden olmuştur. Sultan, şarabından yudumladığında o zehirden etkilenmiş olsa gerek hemen oradan uzaklaşmak istemiştir. Ancak hizmetçileri onu yolundan geri döndürmüşlerdir. Zehrin etkisinde kalan Sultan, çadırına geldiğinde ise bedeni zayıf düşmüştür. Bunu fırsat bilen Hatiroğlu ve birkaç Moğol askeri Sultan’ı yaykirişiyle boğmuşlardır.⁶⁰²

Pervane dönemi sürecinde divanda kalem sahibi olan Aksarayî, bu konu hakkında detaylı bilgi vermemekle birlikte Sultan’ın ölüm sebebini zehri kusamamasına bağlar. Sultan’ın, zehri içtikten sonra kusmaya çalıştığını ancak Moğol askerlerin buna müsaade etmediklerini; böylelikle de zehrin bütün vücuda yayıldığını

⁶⁰⁰ İbn Bîbî, *El Evamirü ’l-Ala ’iye*, C. 2, s. 167.

⁶⁰¹ Mevlânâ, *Divân-ı Kebîr*, C. 3, çev., Abdülbâki Gölpinarlı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2015, B: 950, s. 124.

⁶⁰² İbn Bibi, *El Evamirü ’l-Ala ’iye*, C. 2, s. 168-169.

kaydetmektedir.⁶⁰³ Abû'l Farac ise Pervane'nin Sultan'ın çadırına gönderdiği Moğol eşrafından birisinin Sultan'ı kement atarak boğduğunu nakleder.⁶⁰⁴ Ahmet Eflakî ise Sultan'ın ölmeden önce Mevlana'ya Moğolların yanına gidip gitmemesi konusunda danıştığını, Mevlana'nın ise gitmemesi yönünde öneride bulunduğunu ifade eder. Belki de Sultan, mecbur kaldığından Moğolların yanına gitmek zorunda kalmıştır.⁶⁰⁵ Bütün bunlar yaşanmasına rağmen Sultan'ın ölümü sadece çok fazla içki içmesine bağlanmıştır. Anonim Selçuknâme'ye göre bu olay, 1266'da olmuştur. Sultan'ın cenazesi ise dört gün sonra Konya'da Sultan Türbesi'ne defnedilmiştir.⁶⁰⁶

4.4. Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev Dönemi ve Aykırılıklar (1266-1282)

Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın öldürülmesinin ardından Pervane Muineddin Süleyman, Konya'ya gelerek Sultan'ın çocuk yaştaki oğlu III. Gıyâseddin Keyhüsrev'i tahta çıkarmıştır.⁶⁰⁷ Onun annesi kaynaklara göre tam olarak bilinemesi de Gazalya, Gümaç veya Fatma Hatun'dan birisi olarak ifade edilmektedir. İbn Bibi,⁶⁰⁸ Neşri⁶⁰⁹ ve Müneccimbaşı'na⁶¹⁰ göre iki buçuk yaşında Aksaray'ı'ye göre 6 yaşında tahta oturmuştur.⁶¹¹ Abû'l Farac'a göre ise 4 yaşında sultan ilan edilmiştir.⁶¹² Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in tahta çıktığında vezirlik makamında Fahreddin Ali, Pervanelik makamında ise Muineddin Süleyman görev almaktaydılar. Eminateddin Mikail, saltanat naibi, Celaleddin Mahmud, işraf-ı memalik,⁶¹³ Hatiroğlu Şerefeddin, Beylerbeyi, Pervane'nin damadı Meceddeddin Muhammed ise müstevfilik makamına getirilmiştir.⁶¹⁴ Küçük yaşta tahta çıkan III. Gıyâseddin Keyhüsrev ülkeyi yönetecek olgunlukta olmadığından bu dönemde devlet adamları etkin rol oynamaya

⁶⁰³ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 65.

⁶⁰⁴ Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. 2, s. 587.

⁶⁰⁵ Ahmet Eflakî, *Âriflerin Menkıbeleri*, C. 1, çev., Tahsin Yazıcı, İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973, s. 204.

⁶⁰⁶ Anonim Selçuknâme, s. 36.

⁶⁰⁷ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye*, C. 2, s. 170; Niğdeli Kadı Ahmed'e göre 664 senesinde tahta çıkmıştır. Bk. Niğdeli Kadı Ahmed, *el-Veledü's-Şefîk ve'l-Hâfidü'l-Halîk*, C. I, çev., Ali Ertuğrul, Ankara: TTK, 2015, s. 445.

⁶⁰⁸ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye*, C. 2, s. 170.

⁶⁰⁹ Mehmet Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ Neşri Tarihi*, Haz., Faik Reşit Unat-Mehmet A. Köymen, Ankara: TTK, 1949, s. 41.

⁶¹⁰ Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. 2, s. 113-114.

⁶¹¹ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 66.

⁶¹² Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. 2, s. 587.

⁶¹³ Devletin mali ve idari işleriyle ilgilenen divan reisidir. Bk. Turan, *Türkiye Selçuklularında*, s. 72.

⁶¹⁴ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 67; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 532.

başlamışlardır. Babası IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın hükümdarlığı zamanında da hâkimiyet kurmayı başaran Pervane, bu dönemde yetkisini daha da artırmıştır.⁶¹⁵

Pervane'nin bu kadar nüfuzlu olmasında en büyük destekçisi Moğollar olmuştur. Pervane, hem sultanın hem de Moğolların vekili gibi davranmayı başarabilmiştir. Moğol Hanları da tüm devlet işlerini Pervane ile görüşmüşler ve böylece genç sultan gölgede kalmıştır. Selçuklu devlet adamlarından Moğollarla iyi ilişkilerde bulunan sadece Pervane Muineddin olmamış aynı zamanda Taceddin Mu'tez, Sahib Fahreddin Ali ve Emir Seyfeddin Torumtay'da Moğollarla iyi ilişkiler içerisinde olmuşlardır.⁶¹⁶ Pervane, tıpkı Vezir İsfahanî gibi kendi soydaşlarına makamlar vermiş ve böylece diğer grupların hâkimiyetini sınırlandıracak girişimlerde bulunmalarına engel olmuştur. O, yine İsfahanî gibi hanedan ailesinden biriyle soy bağı kurmak için çaba içerisinde bulunmuştur. Sultan II. Gıyâseddin'in ölümünden sonra dul kalan eşi Gürcü Hatun ile evlenerek hanedan ailesiyle akrabalık bağı kurmuştur.⁶¹⁷

Pervane Muineddin, 1268'de Moğol Hanı'nın yanına bağlılığını bildirmek için gitmiş ve bunun üzerine İlhanlı Hükümdarı Abaka Han, Anadolu'ya şehzade Acay Noyan'ı ve ordu kumandanı Samagar Noyan'ı göndermiştir. Bunların gelişi ile Selçuklu askerlerinin yerini Moğol askerleri almıştır. Böylelikle Anadolu'da Moğolların asker sayısı artarken Selçuklu askerlerinin yer yer görevlerinin sonlandırıldıkları görülmüştür. Bu durumun doğal sonucu olarak Türkiye Selçuklu Devleti'nin ekonomisini oluşturan "askeri ikta" sistemi bozulmuştur.⁶¹⁸

İlhanlı hükümdarının Anadolu'ya gönderdiği Acar Noyan ve Samagar Noyan, bir süre Anadolu'yu baskı altında tutmuşlardır. Onların yaptıkları baskılara tahammül edemeyen Pervane Süleyman, Mısır Memlûkları Sultan'ı Baybars'tan (1260-1277) yardım istemiştir. Pervane, Baybars'ı Anadolu'ya davet etmiş, Baybars ise Pervane'nin isteği üzerine bir yıl sonra Anadolu'ya gelmiştir. Fakat Pervane bu sırada Moğollarla ilişkilerini düzelttiğinden Baybars'ı Anadolu'dan uzaklaştırmak istemiştir. Bu durumu yakından gören Baybars ise geri çekilmiştir. Aynı yıl içinde Abaka Han, Anadolu'ya Toktu Noyan'ı göndermiştir ki onun gelmesiyle

⁶¹⁵ Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. 2, s. 114.

⁶¹⁶ Zeki Velidî Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1981, s. 234.

⁶¹⁷ Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, s. 309; Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-dîn*, s. 126.

⁶¹⁸ Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-dîn*, s.126.

Anadolu'daki bütün işler onun izni ile halledilir olmuştur. Pervane, kendi hâkimiyetinin kısıtlanmasından dolayı Anadolu'ya Baybars'ı tekrar davet etmiş, Baybars ise bu sene değil gelecek yıl gelebileceğini bildirmiştir.⁶¹⁹

1277 yılına gelindiğinde Baybars, yeniden Anadolu'ya hareket etmiştir. Baybars, Elbistan'a gelince Moğol Noyanları ve Muineddin Süleyman'ın komuta ettiği Moğol, Selçuklu ve Ermeni kuvvetleri Elbistan'a yönelmişlerdir. Bu savaşta Moğol kuvvetleri ağır bir yenilgi almış ve Abaka Han, Anadolu'ya gelmek zorunda kalmıştır. Abaka Han, Baybars ile yapılan bu savaşta Selçuklu emir ve askerlerinden hiçbirine ait bir cesedin olmadığını görünce Pervane'yi sorguya çekmiştir. Anadolu halkının kendisine ihanet ettiğini düşünen Abaka Han, başta Pervane olmak üzere Anadolu'daki ilim adamları da dâhil pek çok kişiyi katletmiştir.⁶²⁰ Bu dönemde vergilerde düzenleme yapılmış, malî işlere bakan Taceddîn Mu'tez, ülke ihtiyaçlarını temin etmek için gayret etmiştir. Moğolların lehine yapılan bu düzenlemelere göre vergiler yuyut? (buyut), nal-baha, mâl-ı yam ve mâl-ı buzurg olmak üzere dört ayrı isimle toplanmıştır. Bu vergiler halkın üzerindeki mali yükü daha da artırmıştır. Bunların dışında halktan tekâlif veya olağanüstü hiçbir verginin (zevâid) istenmediği görülmektedir.⁶²¹

III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in döneminde Anadolu'da Moğolların hâkimiyetine karşı isyanlar da çıkmıştır. Bu isyanlardan birisini 1276'da Hatiroğlu Şerefeddin Mesud çıkarmıştır. Kayseri-Sivas arasında bulunan Gedük'te çıkan bu isyan, Moğol ve Selçuklu kuvvetleri tarafından bastırılmış, Hatiroğlu ve ona destek olanlar idam edilmişlerdir.⁶²² Hatiroğlu'nun isyanından sonra Moğollara karşı ittifak oluşturan Karamanoğlu Mehmed Bey, Eşrefoğulları ve Menteşeoğulları 1279'da isyan çıkarmışlardır. Bu isyanda Mehmed Bey, isyanı meşrulaştırmak için Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un oğlu olduğunu söyleyen Alâeddîn Siyavuş'u (Cimri) tahta çıkarmak istemiştir. Fakat Konya, direnişe geçince Mehmed Bey şehre zorla girmek zorunda kalmıştır. O, Siyavuş'u tahta oturttuğu gibi kendisi de vezir olmuştur. Fakat bu saltanat Mehmed Bey'in III. Gıyâseddin Keyhüsrev ve adamlarının Mehmed

⁶¹⁹ İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 50.

⁶²⁰ Ali Sevim, "Keyhüsrev III", *DİA*, c. 25, Ankara, 2002, s. 351.

⁶²¹ Erdoğan Merçil, *Selçuklularda Vergiler*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2021, s. 85; İlhan Erdem, "Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadi, Ticari İlişkileri ve Sonuçları, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 21/33 (2003), s. 53.

⁶²² İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 76; Göksu, "Şerefeddin Hatiroğlu", s. 49-58.

Bey'i öldürmesiyle sona ermiştir.⁶²³ Bu olayın ardından Sultan II. İzzeddin'in Kırım'da veliaht ilan ettiği II. Gıyâseddin Mesud, Kastamonu Beyi Çobanoğlu Muzaffereddin'in yardımıyla Anadolu'ya gelmiştir. Anadolu'da bir süre taht mücadelesi vermiş ve bu mücadeleyi II. Mesud kazanmış ve hemen ardından da III. Gıyâseddin Keyhüsrev öldürülmüştür.⁶²⁴

4.4.1. Pervane Muineddin'in Vezir Fahreddin Ali'ye İftira Atması

Sultan II. İzzeddin Keykâvus, Bizans İmparatoru tarafından çeşitli bahaneler ileri sürülerek hapsedildiğinde yardımına halasının eşi Altın Orda Hanı Berke Han (1257-1266) yetmiş ve onu kurtarmıştır. Akabinde Sultan II. İzzeddin, Kırım'a götürülmüş ve burada onun zor koşullarda yaşadığı bilinmektedir.⁶²⁵ O sıralarda Kırım'da sultan olarak görülen II. İzzeddin Keykâvus, saltanatı süresince kendisine vezirlik yapmış Fahreddin Ali'ye mektup göndermiş ve bu mektupta yaşadığı ekonomik sıkıntılardan bahsetmiştir. Fahreddin Ali, mektubu okuduktan sonra yakın dostu Pervane Muineddin Süleyman'ı da bu durumdan haberdar ettiğinde Pervane, bu mektubu kendi menfaati uğruna kullanmaktan geri durmamıştır.⁶²⁶

Pervane, Fahreddin Ali'ye Sultan II. İzzeddin'e yardım etmesi gerektiği yönünde tavsiyelerde bulunduğunda Pervane'nin sözlerini dinleyen vezir, II. İzzeddin Keykâvus'a hediyeler göndermiştir. Bu hediyeler içerisinde birkaç elbise, altın bir maşrapa, beşyüz altın (miskal) ve diğer kıymetli eşyaların yer aldığı bilinmektedir.⁶²⁷ Bunun üzerine Pervane, Vezir Fahreddin Ali'yi divanda, Sultan III. Gıyâseddin'e ihanet etmekle suçlamış ve hemen ardından da Vezir tutuklanarak Osmancık Kalesi'ne hapsedilmiştir. Vezirin oğlu Taceddin Hüseyin de gözaltına alınmış ancak

⁶²³ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 210-230; Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 96-103; Anonim Selçuknâme, s. 39-41; İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 90; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. 2, s. 121-122.

⁶²⁴ Anonim Selçuknâme, s. 42; Aksarayî III. Gıyaseddin'in hileyle öldürldüğünü ifade etmektedir. Bk. Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 109; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 572-583; Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. 2, s. 617; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. 2, s. 123-124.

⁶²⁵ İbn Bîbî, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 161-162; İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 32-33; Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 57; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. 2, s. 107-108; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 500.

⁶²⁶ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 57.

⁶²⁷ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, C. II, s. 274; Mehmet Ersan, "Türkiye Selçukluları'nda Hediye ve Hediyeleşme II", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 15 (2000), s. 104.

o, bir müddet kaçarak Abaka Han'a sığınmıştır. Abaka Han ile samimi ilişkilerde olduklarından babasını hapisten kurtarmıştır.⁶²⁸

O sırada Pervane, vezirlik makamına kendi damadı olan Erzincanlı Mecdeddin Mehmed'itayın etmiştir. Fahreddin Ali, hapisten çıktıktan sonra bir müddet hayır müesseseleri ile meşgul olmuş hakkında çıkan dedikodulara son vermek için vezirlik makamına geri dönmenin de yollarını aramıştır. Bunun için Abaka Han'a giden Fahreddin Ali, II. Keykâvus'a yardım etmesindeki amacının tamamen samimi duygularına ve siyasi ihtirası olmamasına bağlamıştır. Moğol Han'ı da Fahreddin Ali'ye yeniden Anadolu'nun veziri olması için yarlık vermiştir.⁶²⁹ Görüldüğü üzere Pervane, Vezir Fahreddin Ali'den boşalan makama kendi akrabasını getirmek için Vezir'e yönelik çirkin bir iftirada bulunmuştur.

4.4.2. Pervane Muineddin'in İltiması

Pervane Muineddin, Gürcü Hatun ile evlendikten sonra hemşehrileri olan Acem asıllıları mühim mevkilere getirmiştir. Fakat bu durum hem kendisi için hem de ülke için kötü sonuçlara yol açmıştır. Moğol Beylerine ve Han'a daha çok hediyeler göndermek durumunda kalmıştır. Bu durum ise Selçuklu idaresindeki Anadolu'nun gittikçe Moğol boyunduruğu altına girmesine yol açmıştır.⁶³⁰

4.4.3. Anadolu'da Moğol Şehzadesi Acay'ın Zulmü ve Pervane'nin İttifak Arayışı

Pervane, İlhanlı Hükümdarı Abaka Han'ın yanına gidip Şehzade Acay'ı şikâyet etmiştir. Bu esnada Acay'ın Anadolu'da halka ve devlet adamlarına baskı uyguladığına dair gözlemler olmuştur. Ayrıca onun Anadolu'ya hâkim olma niyetinde olduğunu bilen Pervane, Moğol Hanı'na yönelik "*padişahlıkta akrabalığa bakılmaz; icabında oğul babaya ve kardeş kardeşe kıyar kardeşin Eçay beni öldürüp Rum tahtına geçmek ve Mısır hükümdarına tâbi olmak azmindedir*"⁶³¹ bir konuşma yapmış ve içinde bulunulan durumu dile getirmiştir.

Pervane'nin bu sözleri üzerine Abaka Han, Acay'ı Anadolu'dan alacağını, yerine Toku Noyan'ı göndereceğini söylemiştir. Bu olaylar meydana gelirken Acay,

⁶²⁸ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 71-72; Leyla İlboğa, "Bir Türkiye Selçuklu Veziri: Fahreddin Ali (Sahib Ata)", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2005, s. 34.

⁶²⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 533-534.

⁶³⁰ Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, s. 37.

⁶³¹ İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 33.

Pervane'nin kendisinden şikâyetçi olduğunu anlamış ve Pervane'ye daha da sert davranmıştır. Pervane, Anadolu'ya geldiğinde Acay'ın zulüm ve baskılarını sonlandırmadığını görünce onun gönlünü almaya çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Anadolu'daki hâkimiyetinden vazgeçmeyen Pervane, son çare olarak Moğolların düşmanı olan Memlûklular Hükümdarı Baybars'a 1273/1274'te bir elçi göndermiştir. Böylece Pervane, elçinin götürdüğü mektupta Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev ve kendisinin konumunun değişmeden, Anadolu'nun Moğollardan temizlenmesini istediğini bildirmiştir. Pervane'nin bu mektubuna Baybars olumlu yaklaşmış fakat bu sene Anadolu için sefer hazırlıklarının olmadığını gelecek yıl gelebileceğini söylemiştir.⁶³²

Bütün bu gelişmeler yaşanırken Anadolu'dan Şehzade Acay ve Samagar Noyan uzaklaştırılmışlardır.⁶³³ Böylece Pervane rahata kavuşmuş hatta Baybars'ın mektubuna cevap dahi vermemiştir. Baybars, 1275'te hazırlık yapıp Mısır'dan hareket edince, Pervane Anadolu'ya seferin bir yıl daha ertelenmesini istemiştir. Pervane'nin bu seferi geciktirmesinin sebebi Moğollarla o esnada iyi ilişkilerde bulunmasından ileri gelmiştir. Pervane'nin bu isteği üzerine Baybars, Kilikya Ermenileri üzerine yürümüş ve Ermeni ülkesini yağma ve tahrip ettikten sonra Mısır'a dönmüştür.⁶³⁴

Bu zamana kadar devlet adamlarını bertaraf ederken onları Memlûklularla iş birliği yaptığından dolayı ihanet ile suçlayan Pervane, Anadolu'da hâkimiyeti kısıtlandığı zaman hemen Memlûklularla ittifak kurma yolunu tutmuştur. Pervane'nin bu ikili tavrı, şahsi menfaatlerini ön planda tuttuğuna delildir. Moğolların baskılarını artırdığı zaman Memlûklularla ilişkilerini sıkı tutmuş Moğollarla ilişkileri iyi olduğunda ise Memlûklular Devleti'ni oyalama yoluna gitmiştir. Pervane'nin bunu yapmasındaki sebep ise, Anadolu'da Moğollar ve Memlûklularla mücadele halindeyken kendi hâkimiyet sahasını genişletmek istemesine dayanmaktadır.

⁶³² İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 34; Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, s. 39; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 536; Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-dîn*, s. 139.

⁶³³ Faruk Sümer, "İlhanlı Hükümdarlarından Abaka, Argun Hanlar ve Ahmed-i Celâyir", *Belleten*, 52/26 (1989), s. 179-180; Erdem, "Türkiye Selçukluları", s. 209; Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-dîn*, s. 139.

⁶³⁴ İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 49; Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-dîn*, s. 140; Süleyman Özbek, "Türkiye Selçukluları-Memluk Münasebetleri (1250-1277)", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/2 (1999), s. 49.

4.4.4. Fahreddin Ali'nin Vezirlik Görevine Getirilmesi

Anadolu'ya Tuku Noyan'ın gelmesiyle ondan destek alan Fahreddin Ali, vezirlik görevine tekrar dönmek istemiş ve Noyanların huzuruna çıkıp onlara değerli hediyeler sunmuştur. Fahreddin Ali, vezirlik makamına dönerken iki oğluna da Lâdik (Denizli), Honas ve Karahisar-ı devle Sübaşılıkları verilmiştir. Abaka Han, bu ünvanlar karşılığında Fahreddin Ali ve iki oğlundan her yıl 2 bin bâliş (altın veya gümüş) ve Anadolu'daki vergilerin taşımacılığında kullanılmak üzere 700 at göndermelerini istemiştir. Fahreddin Ali ve oğulları bu görevlere gelirken para karşılığı makam sahibi olmuşlardır. Ayrıca Fahreddin Ali'nin yerine vezirlik makamına getirilen Pervane'nin damadı Mecdüddin Mehmed ise Fahreddin Ali yeniden görevine dönünce atabey olarak tayin edilmiştir.⁶³⁵ Bu olaydan da Pervane'nin yakınlarını devlet makamlarına yerleştirmede ne kadar ısrarcı olduğu görülmektedir.

4.4.5. Emir Hüsameddin Bîşar/Bicar'ın Zimmetine Para Geçirmesi

Doğu bölgelerinin yıllık vergilerini toplayan Emir Bicar, vergileri topladıktan sonra parayı Moğol Hanlığına vermeyerek Suriye'ye kaçmıştır. Bunu yapmaktaki amacı Moğollara karşı isyan başlatma niyetinde olmasından ileri gelmektedir. Emir Bicar, Suriye'ye kaçarken yolu üzerindeki Erzincan'da Abaka Han'ın dostu olan Ermeni Piskoposu Mar Sarkis ve 38 adamını öldürmüştür. Pervane, Emir Bicar'ın bu hareketini desteklemesine rağmen herhangi bir bilgisi yokmuş gibi davranmıştır.⁶³⁶

4.4.6. Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Kızının Evlendirilmesi

Pervane, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın kızı Selçuk Hatun'u 1276'da Abaka Han'a götürdüğünde yanında Sahib Fahreddin Ali, Naib Eminateddin Mikail ve Taceddîn Mu'tez gibi devlet adamları da yer almışlardır. Anadolu'dan ayrılmadan önce III. Gıyâseddin Keyhüsrev'i Kayseri'de güvendiği devlet adamlarına emanet eden Pervane'yi bu yolculuğa çıkmadan önce bazı devlet adamları Anadolu'dan ayrılmaması hususunda uyarmışlardır.⁶³⁷ Fakat o uyguladığı ikili siyaset gereği

⁶³⁵ İbn Bibî, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 175-176; Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 72; İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 57; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 534; Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-dîn*, s. 135-136.

⁶³⁶ Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. 2, s. 597; Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 77.

⁶³⁷ İbn Bibî, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 179; Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 77; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. 2, s. 114; Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-dîn*, s. 146; Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi*, s. 76.

Moğolların huzuruna gitmekte ısrarcı olmuştur. Rükneddin IV. Kılıç Arslan'ın kızı ile yapılacak bu evlilikle Moğollarla ilişkileri iyileştirmeyi hedeflemiştir. Onun kendi menfaatine göre uyguladığı bu aykırı plan yüzünden hanedan ailesinden bir hatun Budist biriyle evlenmek durumunda kalmıştır.⁶³⁸ Müslüman bir kadının gayri müslim birisiyle evlenmesini İslâm dini yasaklamıştır. Hz. Peygamber bu konuda “*biz ehlikitabın kadınları ile evlenebiliriz; ancak onlar bizim kadınlarımızla evlenemezler.*” Buyurmuştur.⁶³⁹ Bunlara rağmen gelin alayının gecikmesinden dolayı çeşitli bahaneler üreten Pervane, Han'ın yanına gittiğinde, “*bizim emirlerimizden olan Hatiroğlu, Rum diyarı prensi olan Gıyasüddin namındaki genci alarak Mısır'a kaçmak niyetindedir.*” Şeklinde açıklamada bulunma gereği duyduğundan, bu işin gecikmesine dair üzgün olduğunu belirtmiştir.⁶⁴⁰

4.4.7. Hatiroğlu'nun Devlet Adamlarını İsyan Zorlaması

Şerefeddin Hatiroğlu, beylerbeylik makamına 1262'de getirildiğinde Niğde vilayeti de ikta olarak verilmiştir.⁶⁴¹ Bu Bey'den yukarıda, IV. Kılıç Arslan'ın öldürülmesindeki rolü dolayısıyla bahsedilmiştir.⁶⁴² Pervane ile iş birliği yapan Hatiroğlu, onun gibi Moğol yanlısı bir siyaset izlemediği gibi Moğolların Anadolu'dan atılması gerektiği kanaatini taşımıştır. Bunun için Anadolu'da uygun ortamı arayan Hatiroğlu, Pervane'nin Anadolu'dan ayrılmasıyla isyan hazırlıklarına başlamıştır. Elbistan tarafına hareket eden Hatiroğlu, o sırada Suriye ordusunun bir birliği tarafından bozguna uğratılmış ve hemen ardından da Emir Karatay Kervansarayı'na çekilmek durumunda kalmıştır. Buradayken Hatiroğlu'nun çıkardığı isyana katılmak istemeyen devlet adamları onu ortadan kaldırma planı yapmışlarsa da Hatiroğlu, kısa bir süre sonra adamlarından birinin duyması ve hemen akabinde de kardeşi Ziyaeddin'e bildirmeleri üzerine haberdar olmuştur. Bu planı uygulamakta başarılı olamayan devlet adamları canlarından olmuşlardır. Şerefeddin Hatiroğlu, bu olaydan sonra Meşhed Ovası'na çekilmiş ve Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in

⁶³⁸ Bu evliliğin tam olarak hangi hanla yapıldığı bilinmese de Abaka'nın en büyük oğlu Argun Han ile olması muhtemeldir. Faruk Sümer'a göre Argun Han samimi bir Budisttir. Bk. Faruk Sümer, “Argun”, *DİA*, c. 3, İstanbul, 1991, s. 355-357.

⁶³⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti*, s. 61; Altunsoy, “Türkiye Selçukluları”, s. 22.

⁶⁴⁰ Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. 2, s. 598.

⁶⁴¹ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 525.

⁶⁴² İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye*, C. 2, s. 168-169.

kendisine teslim edilmesini istemiştir. Emirler buna engel olmaya çalışmışlarsa da Şerefeddin, Sultan'ı yanına alarak isyanını meşrulaştırmak istemiştir.⁶⁴³

Şerefeddin, Kayseri'yi güvenli bulmayınca Niğde'ye gitmiş ve buradaki Türkmenleri kendisine destek olmaları için ikna etmeye çalışmıştır. Hatiroğlu, bu isyanında Sultan Baybars'tan da yardım istemiş fakat Baybars daha önce Pervane Muineddin ile haberleştiğini bu yıl gelemeyeceğini bildirmiştir.⁶⁴⁴

*“Şeref el-Dîn'in her gün gücü, kibri, gururuyla birlikte aptal ve cahil hareketleri arttı. Ayrıca devlet büyüklerinin zulüm ve baskı altında tutuyordu. Atabeg Mecd el-Dîn Ebu'l-hâmid Muhammed el-Erzincanî ile Müstevfî Celâl el-Dîn'in can güveliği kalmadı. Onlar bu durumun karşısında Şeref el-Dîn'e bol miktarda mal (para) göndererek (mal-ı bisyar/rüşvet) canlarını kurtarabildiler. Rüşvet bu olayda da cankurtaran bir rol oynamıştı.”*⁶⁴⁵

Pervane, Moğol Hanı'nın yanından Erzurum hududuna vardığı sırada Hatiroğlu'nun isyan başlattığını haber almış ve Moğollarla birlikte isyanı bastırmak için harekete geçmiştir. Bu arada Şerefeddin Hatiroğlu, mücadelede üstün gelmemesine rağmen vilayetlere fetihnameler göndererek etkisini göstermek istemiştir.⁶⁴⁶ Moğol Hanları ile yakın olduğu sırada bu isyanın çıkması, Pervane'yi yeniden bir korkuya sürüklemiştir. Çünkü Moğol Hanları Baybars'ın Anadolu seferinden Pervane'nin haberdar olduğunu öğrenmişlerdir. Bu sırada Hatiroğlu, kale komutanı tarafından tutuklanmış ve Selçuklu Sultanı ile yanındaki devlet adamlarını Niğde'de yakalanmışlardır.⁶⁴⁷ Hatiroğlu, sorguya çekildiğinde bu hareketin yöneticisinin Mısır Sultan'ı Baybars ile mektuplaşan ve onunla müttefik olan Süleyman Pervane olduğunu söylemiştir. Pervane Muineddin, Hatiroğlu'nun bu ifadesini inkâr etmiştir. Ayrıca Pervane, Hatiroğlu'na haberci göndererek ona şunları söylemiştir. Ancak ölmekten kurtulamamıştır.

“Beni öldürdükten sonra bunlar; seni sağ bırakmazlar. Sen hem kendini ve hem beni kurtarmak için ikinci defa ihzar olunup kırbaçlanarak tekrar sorguya

⁶⁴³ İbn Bibî, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 180-181; Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 77-78; Anonim Selçuknâme, s. 37; Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-dîn*, s. 149.

⁶⁴⁴ İbn Bibî, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 182; İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 78; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 540; Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-dîn*, s. 151.

⁶⁴⁵ Merçil, “Selçuklular'da Rüşvet”, s. 475.

⁶⁴⁶ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 81.

⁶⁴⁷ İbn Bibî, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 183-184; Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 83; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 541; Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-dîn*, s. 154; İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 80.

*çekildiğin vakit dediklerinden dön! Eski söylediklerini kırbacın acısıyla söylemiş olduğunu ve benim al Melik az-Zahir ile mektuplaşmamış olduğunu bildir...*⁶⁴⁸

4.4.8. Pervane Muineddin'in Abaka'ya İhaneti ve Ölümü

Hatiroğlu'nun ölüm haberini kardeşi Ziyaeddin, kısa bir süre sonra Baybars'a bildirir bildirmez o, 1277'de Anadolu'ya sefer düzenlemiştir. Bu seferde Moğollar ağır bir mağlubiyet alırken Pervane Muineddin ise Kayseri'den Tokat'a kaçmak zorunda kalmıştır.⁶⁴⁹ Bu olaylardan sonra Abaka Han öfkesinden Kayseri'den Erzurum'a kadar olan yerlerdeki binlerce kişiyi öldürtmüştür. Öyle ki hayatını kaybedenler arasında Pervane de yer almıştır.⁶⁵⁰

Pervane'nin ölümü Abaka Han'ın Baybars'a yenilgisinden sonra olması üzerine Abaka Han, yenilgi haberini alır almaz 30 bin kişilik ordu ile Anadolu'ya hareket etmiştir. Abaka Han'ın geldiğini duyan Pervane, yanına Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev ve Sahib Ata Fahreddin Ali'yi alarak onu karşılamaya gitmiştir. Abaka, savaş alanını gezdiğinde ölen kişilerin sadece Moğol askerleri olduğunu, savaşta ölenler arasında Selçuklu askerlerinin olmadığını görünce öfkelenmiş ve halktan binlerce kişinin öldürülmesini emretmiştir. O sıralarda Pervane'nin Memlûklular Sultanı'na yazdığı mektuplar da ortaya çıkmış ve Pervane her şeyi Abaka Han'a itiraf etmek zorunda kalmıştır. Neticede bütün bu gelişmelerin ardından Abaka Han, 1277'de Pervane'yi kendisine ihanet ettiği gerekçesiyle öldürtmüştür.⁶⁵¹

4.4.9. Mevlana'nın Divan İşlerine Karışması

Mevlana'nın günümüze yüz kırk yedi mektubu ulaşmıştır. Bunlar içerisinde ümeraya yazılmış yetmiş sekiz mektup vardır. Bu yetmiş sekiz mektubun yirmi beş tanesi de Pervane Süleyman'a yazılmıştır.⁶⁵² Mevlana, ümeraya yazdığı bu mektuplarda; maddi yardım, iş talep etme, adaletin temini, vergi affı, suçun affı, nasihat, tavsiye, teşekkür etme, cevap mektubu, kutlama, mazeret bildirmeye ayrılık tesellisi gibi

⁶⁴⁸ İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 80-81; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 542.

⁶⁴⁹ Anonim Selçuknâme, s. 37; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 545; Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, s. 51.

⁶⁵⁰ Sümer, "İlhanlı Hükümdarlarından", s. 181; Ayrıntılı bilgi için bk. İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 84-88; İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 186-199; Erdem, "Türkiye Selçukluları", s. 228-236.

⁶⁵¹ Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-dîn*, s. 175-179; Merçil, "Selçuklular'da Rüşvet", s. 475.

⁶⁵² Derviş Küçükıldırım, "Mevlâna'nın Pervâne Mu'inü'd-dîn Süleyman ile İlişkileri", Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2015, s. 82.

konulara yer vermiştir.⁶⁵³ Bu mektuplardan biri de Mevlana'nın dostlarından biri için Pervane'den istediklerine yer verilmiştir. Mevlana'nın dostlarından biri, devir teslimden zarar etmiş iki üç bin dinara yakın borçlanmıştı. Bu zat, Mevlana'ya gidip Pervane'ye kendisi için bir şefaât mektubu yazmasını istemiştir. Mevlâna ise bu durumu Pervane'ye yazdığında; Pervane, cevaben bu işin divan işi olduğunu söylemiştir. Mevlâna ise buna karşılık şöyle demiştir: “*Hâşâ hâşâ! Devler Süleyman'ın hükmündedirler. Süleyman devlerin hükmünde değildir.*” Pervane bu sözden hoşlanmış ve bu zatın borcunu indirmiştir.⁶⁵⁴

Gazali, *Kitâbu'l İlim* adlı eserinde ulemanın devlet adamlarından uzak durması gerektiğini aksi takdirde devlet adamlarının onların gönüllerini kazanmak için uygunsuz ve adaletsiz kararlar verebileceğini belirtmiştir.⁶⁵⁵ Yukarıda da geçtiği üzere dönemim ilim erbabından olan Mevlana, idareci Pervane ile kurduğu samimiyete güvenerek devlet işlerine karışmıştır.

4.4.10. Mevlana'nın Cinayet İşleyen Adama Yardımı

Mevlâna, Pervane Süleyman'a cinayet işleyen bir kişinin bağışlanması için mektup yazmıştır. Pervane, bu mektuba cevap olarak bu meselenin bir kan meselesi olduğunu ve mühim olduğunu yazmıştır. Mevlana'da bunun üzerine şöyle demiştir: “*Katile Azrail'in oğlu derler. Azrail'in oğlu kana girmesin adam öldürmesin de ne yapsın?*” Pervane, bu sözlerin üzerine katili serbest bırakmıştır. Bu kişinin düşmanlarına da kan parası vermiştir.⁶⁵⁶

4.4.11. Mevlana'nın Müridine İş İstemesi

Türkiye Selçuklu Devleti'nde yaygın olmasa da din adamlarıyla kurulan ilişkiler sayesinde sarayda önemli mevkilere gelinebildiği bilinmektedir. Devlet kademesinde iş isteyen Mevlana'nın müridi Şemseddin, ondan kendisine referans olmasını istemiştir. Bunun üzerine Mevlâna, Mühezzebüddin Ali'ye mektup yazıp bu kişi için

⁶⁵³ Küçükıyıldırım, “Mevlâna'nın Pervâne”, s. 87.

⁶⁵⁴ Ahmet Eflakî, *Âriflerin Menkıbeleri*, C. I, çev., Tahsin Yazıcı, İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973, s. 253-254.

⁶⁵⁵ Carla L. Klausner, *Selçuklularda Vezirlik Sivil İdare Üzerine Bir Araştırma 1055-1194*, çev., Mehmet Fatih Baş ve Sinan Tarıfci, İstanbul: Kronik Kitabevi, 2019, s. 36-37.

⁶⁵⁶ Eflakî, *Âriflerin Menkıbeleri*, C. I, s. 209-210.

uygun bir iş istemiştir.⁶⁵⁷ Böylece Mevlana'ya yakın olanlar devlette bir makam sahibi olmuşlar veya görevlerinde yükselmişlerdir.⁶⁵⁸

4.4.12. Mübaşirlerin Yolsuzluğu

Pervane Muineddin, Vezir Taceddin'in oğlunu kadı yapmak istemiş fakat bu zat makamı kabul etmesi için üç şartın yerine getirilmesini istemiştir. Bunlardan ilki rebabın hak arasından kaldırılması, ikincisi mahkemelerdeki eski mübaşirlerin kovulması, sonuncusu ise mübaşirlere halktan para almamaları için iyi maaş verilmesi yönünde şartlar koşmuştur. Pervane, bu şartlar içerisinde rebabı kaldıramayacağını söyleyince Taceddin'in oğlu kadılığı kabul etmemiştir.⁶⁵⁹ Bu olayda Türkiye Selçuklu Devleti'nde mahkemelerde görevli olan mübaşirlerin görevlerini kötüye kullandıklarına dair bir durumun olduğuna dair bir durumun varlığı anlaşılmaktadır. Öyle ki Taceddin'in oğlu eğer böyle bir durum söz konusu olmasaydı kadı olmak için bu görevlilerin adaletli olmasını isteyecek şekilde talep bulunmazdı.⁶⁶⁰

4.5. Sultan II. Gıyâseddin Mesud Dönemi ve Aykırılıklar (1282-1296)

Sultan II. Gıyâseddin Mesud, II. İzzeddin Keykâvus'un oğludur. II. Keykâvus'un tam olarak kaç oğlu olduğu bilinmemektedir. Kaynaklarda onun oğlu olarak Melik Mesud, Rükneddin Keyümers, Feramurz ve Rükneddin Kılıç Arslan'ın adı geçmektedir.⁶⁶¹ Sultan II. Keykâvus'un oğullarından ilk olarak Melik Siyavuş, Anadolu'da taht için mücadele etmiştir. O, bu taht mücadelesinde Karamanoğlu Mehmed Bey'in desteğini almış, Türkmenlerden oluşan büyük bir birlik hazırlamış ve bu birlik sayesinde de pek çok şehri ele geçirmiştir. Böylece kaynaklarda Siyavuş olarak geçen ama Cimri olarak tanınan bu oğul Konya'da tahta oturmuştur. İbn Bibi'ye göre onun tahta oturduğu tarih 13 Mayıs 1277 Perşembe günüdür.⁶⁶²

⁶⁵⁷ Mevlânâ Celâleddîn, *Mektuplar*, çev., Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1963, s. 170-171.

⁶⁵⁸ Erol Topçu, Türkiye Selçuklu Veziri Şemseddin Muhammed İsfahani (?-1249), Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, 2019, s. 94.

⁶⁵⁹ Eflakî, *Âriflerin Menkıbeleri*, C. I, s. 393.

⁶⁶⁰ Aydın Taneri, *Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı (Menâkıbü'l Arifin Değerlendirmesi)*, Konya: Bilge Yayınları, 1977, s. 41.

⁶⁶¹ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 161; Anonim Selçuknâme, s. 41; İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 33; Zerrin Günel Öden, "II. Gıyaseddin Mesud Hakkında Bazı Görüşler", *Belleten*, 61/231 (1997), s. 289.

⁶⁶² İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 210; Aksarayî, *Müsâmrâtü'l Ahbâr*, s. 96-97; Anonim Selçuknâme, s. 39; İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 90; Münecimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. 2, s. 119-120.

Karamanoğlu Mehmed Bey de Cimri'nin veziri olmuş fakat onun saltanatı uzun sürmemiştir. Karamanoğlu Mehmed Bey'in ölümü üzerine Karahisarud-devle'ye gidip asker toplayan Siyavuş, Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev'e yenilerek hayatını kaybetmiştir.⁶⁶³

Siyavuş'tan sonra Anadolu'ya Sultan II. İzzeddin'in oğullarından Rükneddin Keyümers gelmiştir. Amasya bölgesine gelen Keyümers oradan da uç bölgesine giderken Kastamonu Komutanı Çobanoğlu Emir Muzaffereddin Yavlak Arslan tarafından Kastamonu'da yakalanarak hapsedilmiştir. Sultan II. Gıyâseddin Mesud'un tahta çıkmasıyla Keyümers ona bağlanmıştır. Sultan II. İzzeddin, Kırım'da bulunurken bu kardeşler arasından II. Gıyâseddin Mesud'u veliaht ilan etmiştir. Babasının 1278-1279'da vefatından sonra II. Mesud, Sinop'a gelmiştir ki, onun Kırım'dan Anadolu'ya gelmesine kadar olan süreçteki destekçisi Yavlak Arslan olmuştur. İlhanlı Hükümdarı Abaka'nın huzuruna çıkan II. Gıyâseddin Mesud, Amid (Diyarbakir), Harput, Malatya ve Sivas'ı ve onlara bağlı yerleri ikta olarak almıştır.⁶⁶⁴

Ayrıca II. Gıyâseddin Mesud, Tebriz'de Abaka ile bir müddet kalmıştır. Onun ölümünden sonra yerine Moğol tahtına geçen Ahmet Teküdar ise III. Gıyâseddin Keyhüsrev ile II. Gıyâseddin Mesud'un arasında Anadolu topraklarının yönetimini paylaştırmışsa da III. Gıyâseddin Keyhüsrev bu duruma razı olmamıştır. O sırada Ahmet Teküdar ile Argun arasında Moğol tahtı için yaşanan mücadelede, Argun üstün gelmiş ve yeni han olmuştur. Yeni hükümdar Argun, II. Gıyâseddin Mesud'u sultan tayin ederken III. Gıyâseddin Keyhüsrev ise öldürülmüştür. Sultan II. Gıyâseddin Mesud, 1284'te önce Kayseri'de sonra Konya'da tahta çıkarılmıştır.⁶⁶⁵

Sultan II. Gıyâseddin, kendisinden önceki sultanlar gibi “*gölge sultan*” olmuştur. Onun döneminde de Anadolu halkı, Moğolların artırdığı vergileri ödemek, Türkmen isyanlarına karşı dayanıklı olmak ve devlet adamlarının yaptığı yolsuzluklarla baş etmek durumunda kalmıştır. Bu dönemde Karamanoğulları ile Eşrefoğulları, Anadolu'da huzursuzluk çıkarmışlar ve III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in çocuklarının

⁶⁶³ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s.102; Münecimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. 2, s. 121.

⁶⁶⁴ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye*, C. 2, s. 248-249; Anonim Selçuknâme, s. 41; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 582.

⁶⁶⁵ Anonim Selçuknâme, s. 42; Aksarayî, III. Gıyâseddin'in hile öldürüldüğünü ifade etmektedir. Bk. Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 109; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 572-583; Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. 2, s. 617, Münecimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. 2, s. 123-124; Kesik, *Türkiye Selçukluları*, s. 147.

Konya’da tahta çıkarılmaları için girişimlerde bulunulmuştur. Karamanoğlu Güner Bey ile Eşrefoğlu Halil Bey III. Keyhüsrev’in çocuklarını desteklediye de bunda başarılı olamamışlardır. III. Gıyâseddin Keyhüsrev’in annesi bu kez de iki torunu ile Sultan II. Gıyâseddin arasında yönetimin paylaştırılmasını İlhanlı Hükümdarı Argun Han’dan istemiştir. Fakat bu çocukların III. Gıyâseddin Keyhüsrev’in çocukları olmadıkları tespit edilmiş ve boyunları vurulmuştur.⁶⁶⁶

Bu sırada Germiyan Türkmenleri, Beyşehir bölgesinde harekete geçerek yağmada bulunmuşlardır. Sultan II. Mesud, İlhanlı hükümdarı Baydu (1295) kumandasındaki Moğol kuvvetleri ile bu hareketlenmeyi durdurabilmiştir.⁶⁶⁷ Bu dönemde Fahreddin Ali’nin ölümünden sonra Anadolu’ya sürekli yeni vezir atanmıştır. Anadolu’ya gelen Fahreddin Kazvinî ile Şemseddin Ahmed Lakuşi ise halka ağır vergiler yükleyip zorbalık yapmışlardır.⁶⁶⁸ Anadolu Türk beyliklerinden Karamanoğulları, Beyşehir’i alıp Konya’yı yağmalamışlardır. Bu isyanı bastırmak için Sultan II. Mesud, İlhanlı Hükümdarı Geyhatu’dan yardım istemiştir. Konya halkı Geyhatu’yu kurtarıcı olarak gördüyse de Moğollar günlerce zulüm yapmaktan geri durmamışlardır.⁶⁶⁹ Bu arada II. Mesud’un kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan, Çobanoğlu Yavlak Arslan’dan destek alarak saltanat mücadelesine girmiş ve Geyhatu bir ordu göndermiştir. Bu savaş sonucunda Çobanoğlu Yavlak Arslan hayatını kaybetmiştir.⁶⁷⁰

Sultan II. Mesud’un hâkimiyet döneminde İlhanlılarda sürekli bir taht değişikliği yaşanmıştır. Geyhatu’dan sonra hanlığın başına Baydu geçmiş ve ondan sonra ise Gazan Han, İlhanlı Hükümdarı olmuştur. Gazan Han, Anadolu’ya vali olarak Togaçar Noyan’ı atamıştır.⁶⁷¹ Bu vali, halktan zorla para toplayıp zulmetmiştir. Gazan Han bunun üzerine Togaçar’ı cezalandırıp Anadolu’ya Baltu ve Arap Noyanları göndermiştir.⁶⁷² Fakat Baltu, Gazan Han’ın yönetimine karşı isyan etmiş ve ölümle cezalandırılmıştır. Bilindiği üzere Baltu çıkardığı isyan sırasında II.

⁶⁶⁶ Anonim Selçuknâme, s. 44-45; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 589, Kesik, *Türkiye Selçukluları*, s. 148-149; Muharrem Kesik, “Mesud II”, *DİA*, c. 29, Ankara, 2004, s. 342.

⁶⁶⁷ Sümer, *Anadolu’da Moğollar*, s. 60; Germiyanogulları hakkında detaylı bilgi için bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri Siyasî, İdarî, Fikrî, İktisadî, Hayat; İlmî ve İctimaî Müesseseler, Halk ve Toplum*, Ankara: TTK, 1937, s. 9-13.

⁶⁶⁸ Abdulkadir Yuvalı, “İlhanlıların Anadolu Politikası ve Doğu Anadolu Şehirlerinin Vergi Potansiyeli”, XI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, Ankara, 1990, s. 587.

⁶⁶⁹ Kesik, “Mesud II”, s. 342.

⁶⁷⁰ Aksarayî, *Müsâmeretü’l Ahbâr*, s. 137-140; Münecimbaşı, *Câmiu’d-Düvel*, C. 2, s. 129-130; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 612.

⁶⁷¹ Anonim Selçuknâme, s. 65-66; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 616.

⁶⁷² Aksarayî, *Müsâmeretü’l Ahbâr*, s. 152-157; Sümer, *Anadolu’da Moğollar*, s. 65.

Mesud'u zorla yanına almıştır. Bu nedenle Gazan Han, II. Mesud'u da bu olayda suçlu olarak görmüş ve onu tahttan uzaklaştırıp Hemedan'da tutsak etmiştir. Onun tahttan uzaklaştırılmasından sonra taht iki yıl hükümdarsız kalmıştır. O esnada ülkeyi yönetmede devlet adamları etkili olduğu için devlet adamlarından Muineddin Muhammed Bey pervaneliğe, Cemaleddin Muhammed vezirliğe, Kemaleddin Tiflisî saltanat naipliğine ve Şerefeddin Osman da istifa makamına getirilmiştir.⁶⁷³ Daha sonra tahta 1298'de II. Mesud'un kardeşinin oğlu olan III. Alâeddîn Keykubad çıkarılmıştır.⁶⁷⁴

4.5.1. Devlet Hazinesinin Boşaltılmasında Devlet Adamlarının Tutumu

Bu devirde özellikle Sahib-i Divan Muhammed'in ölümünden sonra divana ait vergilerde ve harcamalarda işler bozulmaya başlamıştır. Bu bozulmalar, vergi toplanmasından mevkilerin değişmesine kadar gerçekleşmiştir.⁶⁷⁵ Ayrıca İlhanlılara verilen haraç hariç Anadolu'da bulunan Moğol beylerinin ve askerlerinin harcamalarını da Türkiye Selçuklu Devleti karşılar hale gelmiştir. Bu durum ister istemez devlet hazinesinin boşalmasına sebebiyet vermiştir. Bu durumu kurtarmak adına Vezir Sahib Ata Fahreddin Ali, kendi hazinesinden masrafları karşılamıştır. Mücireddin Emirşah ve Beylerbeyi İzzeddin Muhammed'in bu masrafları karşılamada çekimser kalması ise Fahreddin Ali'nin divan ferman ve menşurlarında tek söz sahibi olmasına yol açmıştır.⁶⁷⁶ Bu olaydan anlaşılacağı üzere devlet adamları arasındaki üstünlük mücadelesi, devlet hazinesinin boş olduğu, devletin en sıkıntılı zamanlarında dahi yaşanmıştır. Bu siyasî ihtiras, Fahreddin Ali'nin ölümüyle daha da kötüye gitmiştir.

4.5.2. Halka Zulüm Yapma: Müşrif Fahreddin ve Emir-i Dâd

Sultan II. Mesud'un, Sivas'ta bulunduğu zaman işraf nazırı Fahreddin ve Emir-i dâd, Konya'da halka zulmedip haksız yere pek çok mal ve para toplamışlardır. Anonim *Selçuknâme*'ye göre hadsiz, hesapsız yapılan bu zulümleri engellemek için sürekli elçiler devreye sokulmuştur. Bu doğrultuda 1286'da Müşrif Fahreddin, Eşrefoğlu'nun yanına, Emir-i dâd da Karamanoğlu'nun yanına sığınmışlardır. Bu

⁶⁷³ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 158-168.

⁶⁷⁴ Münecimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. 2, s. 132-133; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 617-618; Yuvalı, "İlhanlıların Anadolu", s. 590-591.

⁶⁷⁵ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 114.

⁶⁷⁶ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 115; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 587.

beylerin yanına sığınan her iki emirin de evleri yağmalanmıştır ki zulümlerinin cezasını böylelikle almışlardır.⁶⁷⁷

4.5.3. Vezir Fahreddin Kazvinî'nin Zulmü ve İltiması

Moğol Şehzadeleri Hülagü ve Geyhatu, Anadolu'ya gelince yeni atamalar yapılmış, Anadolu Vezirliği Fahreddin Kazvinî'ye, Anadolu Emirliği ise Mücireddin Emirşah'a verilmiştir.⁶⁷⁸ İranlı Vezir Fahreddin Kazvinî, ekonomik ve siyasi çöküntü anlamında Anadolu'ya milat yaşatmıştır. Fahreddin Kazvinî'nin Anadolu halkından topladığı vergiler yüzünden halk huzursuzluk içinde bir dönem yaşamak zorunda kalmıştır.⁶⁷⁹ Onun vezirliği dönemine dair nakillere yer veren Aksarayî, adeta halkın canına dahi vergi konulmaya çalışıldığına yönelik bir çabanın sarf edildiğini bildirmektedir.⁶⁸⁰

Kazvinî döneminde Anadolu'ya Tebrizli, Hemedanlı, Iraklı, Isfahanlı, Hoşkanlı, Horasanlı, Gürcü, Alanlı, Merendli, Nahcivanlı, Arranlı ve Tiflisli kimselerden oluşan gruplar getirilmişlerdir. Onlara hâciblik ve naiplik gibi ünvanlar verilmiştir. O, hâkimiyetini artırmak için kardeşlerini de Anadolu'da önemli işlere memur olarak tayin etmiştir. İstifa makamına kardeşi Cemaleddin gelirken diğer kardeşini pervaneliğe getirmiştir. Bu kişiler halkın mallarını yağmalayıp eziyete varacak ölçüde ağır muamelelerde bulunmuşlardır. Ayrıca Kazvinî'nin getirdiği bu kimselerin işlerinde ehil kimseler olmadıkları gibi Anadolu'nun idarî ve malî kurallarını da aşına olmadıkları anlaşılmaktadır.⁶⁸¹

Anonim *Selçuknâme*'de de Kazvinî'nin Anadolu'ya gelmesiyle birlikte huzurun ve asayişin bozulduğu ifade edilmektedir.⁶⁸² Aksarayî'ye göre Anadolu'ya gelen Fahreddin Kazvinî, Fahreddin Ali'ye karşı mücadele içinde hareket etmiş ve bu

⁶⁷⁷ Anonim Selçuknâme, s. 46; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 589; Cüneyt Kanat, *Ortaçağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza*, İstanbul: Küre Yayınları, 2017, s. 176.

⁶⁷⁸ Kazvinî, *Târih-i Güzide*, s. 383.

⁶⁷⁹ Erol Keleş, "İlhanlıların Anadolu'ya Kurduğu Vergi Nizamı ve Neticeleri Hakkında Bir Değerlendirme", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 124/244 (2020), s. 16.

⁶⁸⁰ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 117.

⁶⁸¹ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 118; Zeki Velidi Togan, "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadî Vaziyeti", *Türk Hukuk Ve İktisat Tarihi Mecmuası*, 1 (1931), s. 10; Cahen, *Osmanlılardan Önce*, s. 295.

⁶⁸² Anonim Selçuknâme, s. 49-50.

mücadele uzun sürmemiş 1288’de Fahreddin Ali vefat etmiştir.⁶⁸³ Aksarayî, Kazvinî’nin getirdiği devlet adamlarının ehliyetsizliğini şu sözlerle ifade etmektedir.

“Kardeşlerinin ve diğer adamlarının görüşüne tabi olan Fahreddin Kazvinî bölgede meydanı boş bulunca küstahlaştı. Çavuşluktan (serhengî) ordu komutanlığına (Sipehsâlâr) sürüngenlikten melikliğe yükselttiği adamlarından ve yanındakilerinden olan topluluk, ona engel olmadıkları ve karşı koymadıkları gibi yollarını sapıtıp yanlış işler yaptılar. Yönetim elini o taraflara gösteren o bölgenin sıradan kişileri ve o vilâyetin ileri gelenleri yüzünden hiç kimse rahat yüzü görmedi. Hiçbir ihtiyaç sahibi bir malın kapağını açamadı”.⁶⁸⁴

Bir vezirin daima devlet işleriyle meşgul olması gerekirken Kazvinî, kendi menfaatini düşünmüştür. Aksarayî eserinde yine Kazvinî’nin getirdiği devlet adamlarının liyakatsizliği hakkında da şunları ifade etmektedir.

*“Kanunu uygulamak için görevlendirilip gönderilmiş olan tahsildarların çoğu, kanun ve kurallardan öyle habersizdiler, divan işlerinde öyle acemi idiler ki divana döndükleri zaman getirdikleri belge (nüsha) öyle karışık ve eksikti ki, onların yazdığı o belgede o Rum kanunlarının en büyük kapısı olan cizye⁶⁸⁵ kelimesi bulunmuyordu. Bazılarına bunun sebebi sorulduğu zaman “cizye de ne oluyor” diye soruyla (karşılık veriyordu). Şüphesiz bu kadar (az) bilgi ve beceriyle hiçbir divan kararı yerli yerine oturmadı”*⁶⁸⁶

Yukarıda yer verilenlerden hareketle devletteki giderlerin artmasına mukabil olarak vergilerin de artırıldığı ifade edilmişti. Buradan yola çıkarak İbn Haldun, *Mukaddime*’de devlete dair tespitleri içerisinde zamanla bu tarz gelişmelerin olacağını belirtir ve harcamaların artmasıyla vergilerin artırılmasını şu şekilde ortaya koyar.

“İsraf ve bolluk itiyatları yüzünden masraflar çoğalıp, toplanan vergiler masrafları kapatamayınca, ihtiyacı karşılamak üzere devletler fazla para ve mal

⁶⁸³ Aksarayî, *Müsâmeretü’l Ahbâr*, s. 118-119; Anonim Selçuknâme’de Fahreddin Ali’nin ölüm sebebi Moğolların çok fazla para istemesinden dolayı hastalanıp öldüğü şeklinde ifade edilmiştir. Bk. Anonim Selçuknâme, s. 49.

⁶⁸⁴ Aksarayî, *Müsâmeretü’l Ahbâr*, s. 122.

⁶⁸⁵ İslam devletlerinde baş vergisi olarak cizye alınmaktaydı. Bu vergi karşılığında gayri müslimlerin güvenliği sağlanıyordu. Bk. Maverdi, *El-Ahkâmu’s Sultaniye*, s. 273.

⁶⁸⁶ Aksarayî, *Müsâmeretü’l Ahbâr*, s. 121.

toplamak maksadıyla bazen ticaret eşyasından ve pazarlarda satılan her nesneden vergi alırlar”⁶⁸⁷

Kazvinî'nin Anadolu'da yaptığı vergi toplamadaki aykırılıklarını engellemek amacıyla Anadolu iki ayrı bölgeye ayrılmış ve 1289 yılı başlarında yapılan bu ayırmada Kayseri'den uç vilayetlere kadar olan Batı bölgesi Fahreddin Kazvinî ve yardımcısı Tutgavul'un idaresine bırakılmıştır. Kayseri'nin doğusunda kalan Tokat, Sivas ve Kastamonu ile sahil kesimlerini oluşturan Sinop ile Samsun bölgeleri ise Mücireddin Emirşah'a verilmiştir. Emirşah'ın yanına ordunun yargucusu olan Toladay gönderilmişse de Kazvinî'nin zulmü bu idarî yapılanmayla da engellenememiştir. Argun Han'ın Yahudi asıllı veziri Sadü'd-devle, Kazvinî'yi ve Emirşah'ı görevlerinden azlettirmiştir. Anadolu'nun vezirliğine Sahib Şemseddin el-Lakuşî getirilirken, naipliğine de Emir Kılavuz'un oğulları getirilmiştir. Kazvinî'de Anadolu'da yaptığı aykırılıklardan dolayı öldürülmüştür. Böylece Kazvinî, 1291'de yaptığı zulümlerden dolayı sadece makamından değil aynı zamanda canından da olmuştur.⁶⁸⁸ Anonim *Selçuknâme*'de Sultan Veled'in, Kazvinî'yi uyarmak için şu sözleri söylediği yazmaktadır. “Konya'da yaptığın zulümlere son vermelisin, sen Konya'yi küçük bir şehir olarak sayma, burada adalet yapan kimse kurtuldu. Zulüm yapan ise domuz gibi geberdi”⁶⁸⁹ Aslına bakılırsa devlet ve toplum katında Kazvinî'nin olumsuz bir imaj bıraktığı görülmüş ve bunun önünün alınması için ikaz yolunun açık tutulduğu görülmektedir. Ancak Kazvinî'nin bunları çok da dikkate almadığı görülmektedir.

4.5.4. Yahudi Vezir Sadü'd-devle'nin Haçlılarla İttifakı

Kazvinî'nin ölümünden sonra Anadolu'da bu kez de Kılavuzoğulları zulme başlamışlardır. Bu zulme ise emir ve yargucu olan Samagar Noyan son vermiştir.⁶⁹⁰ Ayrıca Yahudi Vezir Sadü'd-devle, bu dönemde İslâm aleyhtarlığı yapmış ve Haçlılarla iş birliği yaparak Müslümanların öldürülmesine yardım etmiştir. İlhanlı Hükümdarı Argun Han'ın bu vezirinin iktidarı, onun bu amacı gütmesini fark edenler

⁶⁸⁷ İbn Haldun, *Mukaddime*, C. 2, s. 63.

⁶⁸⁸ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 122-124; Anonim *Selçuknâme*, s. 53; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. 2, s. 127-128; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 593-594; Mustafa Uyar, “İlhanlı Devletinde Yahudi Bir Vezir: Sa'dü'd-devle” *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 22/33 (2003), s. 137; Yuvalı, “İlhanlıların Anadolu”, s. 588.

⁶⁸⁹ Anonim *Selçuknâme*, s. 53.

⁶⁹⁰ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 127; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 395-396.

tarafından kısa sürede görülmüştür. Öyle ki Argun Han'ın ölümünden kısa bir süre önce Yahudi vezir de öldürülmüştür.⁶⁹¹

4.5.5. Pervane Muhammed (Mehmed)

Moğol Kumandanı Baltu Noyan, İlhanlı idaresine karşı isyan teşebbüsünde bulunmuştur ki o, Sultan II. Mesud'un manevi nüfuzunu kullanmak için böylesi bir isyana kalkışmıştır. Baltu Noyan'ın bu isyan hareketi bastırıldığında; isyanda adı geçen II. Mesud ise tahttan uzaklaştırılmıştır. Onun tahttan uzaklaştırılmasından sonra taht iki yıl boş kalmıştır.⁶⁹² O esnada ülkeyi yönetmede devlet adamlarının etkisi bilinmektedir ki bu devlet adamlarından Muineddin Muhammed Bey, pervaneliğe, Cemaleddin Muhammed vezirliğe, Kemaleddin Tiflisî saltanat naipliğine ve Şerefeddin Osman ise istifa makamına getirilmiştir.⁶⁹³

Adı geçen bu dört devlet adamına dört bölge tahsis edilmiştir. Selçuklu Veziri Muineddin Süleyman Pervane'nin oğlu olan Pervane Muhammed'in idaresine Kastamonu bölgesi verilmiştir. Pervane Muhammed, babasının eski adamlarının ona hizmet etmesiyle bu bölgede kısa süre içerisinde tanınmıştır. O, bu şöhretini kötüye kullanarak bölgede halka ağır vergiler yüklemekle birlikte vergiler hakkında bilgi sahibi olmadığı da kısa sürede anlaşılmıştır. Ancak bu arada halka büyük eziyetler ettiği de görülmüştür. Vergileri iki katına hatta bin katına çıkardığı bilinen Pervane Muhammed, Konya'ya gittiğinde ise kendisinin ve adamlarının ihtiyaçlarını karşılamak için ayanın ve eşrafın malını kullanmıştır.⁶⁹⁴

4.5.6. Kemaleddin Tiflisî

Kemaleddin Tiflisî, Samsun'a kadar olan bölgelerin vergi tahsilinden sorumlu olmasını bir fırsat olarak görüp halka ağır vergiler yüklemiş ve müsadere usulünü getirmiştir. Onun yüklediği bu ağır vergilerden dolayı çiftçiler, bulundukları yerleri terk etmişlerdir. Tiflisî, nakit para ihtiyacını karşılamak için Samsun'a gidip, Tacik⁶⁹⁵ ve Frenk askerleriyle savaşsa da onlardan mal elde edememiştir. Ancak buradaki darphaneden para alıp, rüşvet ve haraca da başvurmuştur. Saf gümüşü para yapmada kullanmalarına rıza göstermiştir ki bu durum paranın ayarının da bozulmasına sebep

⁶⁹¹ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 597-598.

⁶⁹² Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 158-167.

⁶⁹³ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 168.

⁶⁹⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 620; Erdem, "Türkiye Selçukluları", s. 350.

⁶⁹⁵ Türk-Moğol beyleri Tacik adlandırmasını Arap olanlar için kullanırlardı. Bk. İsmail Türkoğlu, "Tacikler", *DİA*, c. 39, İstanbul, 2010, s. 351.

olmuştur. Tiflisî, Sivas'tan sonra Aksaray'a gittiğinde de benzer şekilde burada da siyaset ahlakına aykırı vergilerle halka eziyet etmiştir.⁶⁹⁶

Aksarayî, bu dönemde Erzurum'da Kemaleddin Tiflisî'nin kendisinden divan ve vergi defterlerini istediğini ifade etmiştir. Fakat bu defterler Tugaçar Noyan'ın isyanı sırasında yağmalandığı için iki cildi bir dirheme Sivas'a yollanmıştır.⁶⁹⁷ Öyle ki bu maliye defterlerinin tahrip olması veyahut kaybolması siyaset ahlakına aykırı vergi alımlarını artırmıştır. Bu durum ise halkın ağır vergiler altında ezilmesinin önünü açmıştır.

*“Amasya'dan Samsun'a giden Kemaleddin Tiflisî de, maiyetinde bulunanlarla birlikte Amasya'dan ayrılırken kendilerine yolları gösterecek bir kılavuz bulamamış, adamlarından hiç kimse güvenle gidebilecek güzergâhı bilmediğinden dar ve karanlık bir yoldan ilerlerken, Turhal ormanlarında yollarını şaşırılmışlar ve eşkıyaların saldırılarına uğramışlardır. Saldırıya uğrayanlar kaçmaya başlayınca, yol kesiciler onları takibe başlamışlar, ancak arkasından giderken Sivaslı bir tüccar kafilesine rastlayınca, kafiledeki tacirleri soymuşlar ve Kemaleddin Tiflisî'yi takip etmekten vazgeçmişlerdir.”*⁶⁹⁸

4.5.7. Müstevfi Şerefeddin Osman

Türkiye Selçuklu Devleti'nde devlet adamlarının başvurduğu aykırı girişimlerden bir diğeri de Şerefeddin Osman adlı müstevfilik makamında görevli olan kişinin uygulamaları sırasında yaşanmıştır. Öyle ki Şerefeddin Osman, Niğde bölgesinde vergi toplarken zulme başvurmuş, ayrıca Kırşehir bölgesinde angarya ve ilave vergilerle halkın elindeki avcundakini almaya çalışmıştır.⁶⁹⁹

4.5.8. Sahib Cemaleddîn

Sahib Cemaleddîn'in yönetimindeki Diyarbekir bölgesinde İsfahanî, Hemedânî ve Hutênî adlı memurlar vergileri toplamada aşırıya gitmişlerdir. Bu kişiler Cemaleddîn'e rüşvet vaat ederek yerlerinin değişmesini istemişler ve bu teklifleri de kabul edilmiştir. Bunun karşılığında adı geçen bu memurlar, Vezir Cemaleddîn'e

⁶⁹⁶ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 176-178; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 621; Erdem, “Türkiye Selçukluları”, s. 351.

⁶⁹⁷ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 173.

⁶⁹⁸ Mehmet Ersan, “Anadolu'da Eşkıyalık Hareketlerine Bir Bakış (XI-XIII Yüzyıl)”, XVI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, C. III, 20-24 Eylül 2010, Ankara, s. 137-138.

⁶⁹⁹ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 180; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 621.

özel vergilere ek olarak 100 bin dirhem vereceklerini vaat etmişlerdir. Cemaleddîn, bu olaydan sonra Sivas' a gitmiş ve burada her ne kadar adil bir şekilde ve belirlenen oranlarda vergi toplamaya çalışmışsa da masrafların çok fazla olmasından dolayı siyaset ahlakına aykırı vergi toplamak durumunda kalmıştır.⁷⁰⁰

Anadolu'daki bu malî aykırılığa ilave olarak, Anadolu'da görevli bulunan İlhanlı ordusunun kumandanları arasındaki rekabet de zaman zaman Selçuklu Devleti'nde isyana kadar uzanan bir boyut kazanmıştır. İşte bu siyasî, idarî ve malî kargaşa hakkında Aksarayî şunları nakletmektedir. “*Anadolu gariplerin emniyet ve rahata kavuştuğu bir ülke ise de Horasan, İran ve Azerbaycan'da aklına soygun ve zulüm gelen kimseler oralarda fırsat bulamadıkları için, gözlerini Selçuklu ülkesine dikip burada mevkii ve talih aramağa geliyorlar*”.⁷⁰¹ Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyasi istikrarını kaybetmesi devlet içerisinde yerli unsurlar kadar Moğollar kanalıyla Anadolu'da görevlendirilenlerin de aykırılıklara başvurmalarına ortam hazırlamıştır.

4.5.9. Seyf-i Ferganî'nin Şiirlerinde Anadolu'da Rüşvet ve Zulüm

13. Yüzyılda, Fergana bölgesinde doğduğu düşünülen Ferganî, Moğol istilasından sonra bir süre Tebriz'de kalsa da ardından Aksaray'a gelmiştir.⁷⁰² Anadolu'nun bu devrinde yaşananları Şair Seyfeddin Muhammed Ferganî şiirlerinde ele almıştır. Dönemin önemli emirlerinden olan Mücirreddin Emirşah'ın yakın dostu olan şair, bu dönemde yapılan zulümleri, rüşvetleri haram yiyen sofuları ve müderrisleri eleştirmiştir.⁷⁰³ Yine Ferganî, Anadolu'da Moğol istilasından sonra bulunan zalim valileri, emirleri, maliye memurlarını ve vakıf mütevellilerini şiirlerinde konu edip tenkit etmektedir.⁷⁰⁴ Bu eleştirilerinde bahsettiği memurların isimlerini vermemekle birlikte İlhanlı hükümdarı Gazan Han'a gönderdiği iki manzum eser vardır. Gazan Han'ın hüküm sürdüğü yıllar 1295-1304 yılları olduğundan bu şiirlerdeki kişilerin onun döneminde yaşadıkları tahmin edilebilir.⁷⁰⁵ O, şiirlerinde rüşvet alan ve ehemmiyete önem vermeyen kadıları, kim olduklarını söylemeyen halka zulüm yapan kişileri, sufi görünmesine rağmen sufilığı olması gerektiği gibi yaşamayan

⁷⁰⁰ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 182-183.

⁷⁰¹ Yuvalı, “İlhanlıların Anadolu”, s. 591.

⁷⁰² Nimet Yıldırım, “Seyf-i Ferganî”, *DİA*, c. 37, İstanbul, 2009, s. 27.

⁷⁰³ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 600.

⁷⁰⁴ Ahmet Ateş, “Anadolu'nun Unutulmuş Büyük Bir Şairi: Sayf Al-din Muhammed Al-farganî”, *Belleten*, 23/ 91 (1959), s. 423.

⁷⁰⁵ Ateş, “Anadolu'nun Unutulmuş”, s. 424.

kişileri ve dervişleri sert bir üslupla eleştirmiştir. Ferganî, kadılar hakkında şunları kaydetmektedir.

*“Ey hile yapan, haram tadan ve rüşvet yiyen kadı! Dinin dinsizlik, şiarın şeriatsızlıktır... Ey sarık ve cübbe ile dinde imam olan, dünyayı terk et! Çünkü cübbe ve sarık din değildir... Medresede araştırma ve ders tekrarlama din içindir, hâlbuki ey seçilmiş âlim, din orada öldü! Bir kimse bu nimet sahiplerinin nimetinden aylık aldı mı, kedi gibi kâse yalamış, köpek gibi murdar yemiş olur. Ey oğul, bugün bu ambardan fare gibi bir dane yiyenin başını yılanbaşı gibi eserler... Ey Tanrı, bu aylık geliri çaresiz olarak yemiş olan Ferganalı Seyf, şimdi tövbekârlar gibi, günahından mağfiret diliyor”.*⁷⁰⁶

Ferganî, ayrıca halka zulüm yapan emirleri ve hükümdar naiplerini de şiirlerinde eleştirmiştir. Bir hükümdara yazdığı nasihat şiirinde şöyle demektedir.

*“Ey hükümdar halk senin teminatın altındadır, senin emniyet veren gölgeni istiyorlar... Zamanında bulunan bu alçak zalimlerden zaman halkına zulümler gelmektedir. Senin naiplerinden olan bu topluluk, ansızın gelen felâketler gibi, halkın mahvına sebep oldu. Böyle nekesler senin adamların olalıdan beri hiç kimsede sükûnet kalmadı. Kendi kazançları için seni ziyana sokan böyle kimselerden sermayeyi al! Hükümdarlığında seninle ortak olmuşlardır, doğru söylüyorsun, onlar senin kardeşlerindir. (Bununla beraber) parmağın gibi senden bir parça olsalar da, ellerini ülkeden çektir. Koyun kurttan nasıl zahmet görürse, Rumular, Anadolu lular, senin köpeklerinden öyle zahmet çekiyorlar. Sofranın etrafında bulunan bu kedicikler köpek gibi ekmeğimize kastediyorlar. İnsanın ayağını köpek gibi kapmak için köpek gibi başlarını senin eşiğine koymuşlar. Kendi damaklarını tatlandırıyorlar, fakat sonunda ağzının acılığı olacaklardır... Sakın onların dillerine bakma, çünkü gönülden senin can düşmanındırlar”.*⁷⁰⁷

Yine o emirler için ise şunları ifade etmektedir:

“Katı kalbi, gevşek düşünceli, tedbirsiz emîr, ey büyük emîr, sen himmetim yanında küçüksün. Emîr, adalet ile ülkeyi cennet haine getirmezse, huri de olsa, cehennem ehliendendir... Senin yüzünden ülkenin konakları korku ile doludur, senin yüzünden dinin kaideleri bozulmaktan emin değildir... Yoksulların

⁷⁰⁶ Ateş, “Anadolu’nun Unutulmuş”, s. 427

⁷⁰⁷ Ateş, “Anadolu’nun Unutulmuş”, s. 428.

*gümüüşünden altın kemer yaptırıyorsun, (fakat) böyle kazançtan birçok keseler boşalacaktır... ”.*⁷⁰⁸

Ferganî'nin kaydettiği bu nakiller, bir şairin gözünden olduğu kadar dönemi yakından gözlemleyen birisinin kayıtları olması bakımından dikkat çekicidir. Devletin, hükümdarların ve devlet adamlarının zamanla geldikleri duruma işaret etmektedir.

4.6. Sultan III. Alâeddîn Keykubad Dönemi ve Aykırılıklar (1298-1302)

Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un Mesud, Feramurz ve Rükneddin Kılıç Arslan, Keyümers ve Siyavuş adlarıyla bilinen beş oğlu vardır. Ayrıca Melik Konstantin adında İstanbul'da bulunduğu bilinen bir oğlu daha kayıtlara geçmiştir. Bu kardeşlerden Siyavuş ve Mesud Kırım'dan Anadolu'ya gelmişlerdir.⁷⁰⁹ Feramurz da diğer kardeşleri gibi babasının ölümünden sonra Anadolu'ya gelmiştir. Anadolu'da yaşadığı taht mücadelesinde başarısız olduğundan Bizans'a sığınmıştır.⁷¹⁰ Feramurz'un oğlu III. Alâeddîn Keykubad'da muhtemelen onun yanında bulunmuştur.

Baltu isyanında adı lekenen Sultan II. Mesud tahttan uzaklaştırılınca III. Alâeddîn Keykubad, önce Kutluğşah ile Tebriz'e gitmiş, 1298'de ise Konya'da tahta oturmuştur.⁷¹¹ III. Keykubad'ın tahta oturmasıyla vezirliğe Sahib Şemseddin Ahmet Lakuşi, müstevfilığe de Abdülaziz, emirliğe Bayancar Noyan, valiliğe ise Boçhur Noyan getirilmiştir. Anadolu'nun dört malî bölgeye ayrılarak yönetilmesi sistemi III. Keykubad'ın tahta çıktığı zamanda devam etmiştir.⁷¹² III. Keykubad'ın hâkimiyetinin ilk yıllarında Baycu Noyan'ın oğlu Sülemiş Noyan, İlhanlı Hükümdarı Gazan Han'a isyan etmiştir. Onun isyan etmesindeki sebep ise Moğol orduları genel komutanlığının kendisine verilmesini istemesinden ileri gelmiştir. Sülemiş, bu

⁷⁰⁸ Ateş, “Anadolu'nun Unutulmuş”, s. 429.

⁷⁰⁹ Turan, *Türkiye Selçukluları*, s. 10-11.

⁷¹⁰ Melek Göksu Erdeğer, “III. Alâeddin Keykubad ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin Sonu”, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2020, s. 108.

⁷¹¹ Anonim Selçuknâme, s. 67; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i*, s. 711; Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısım)*, çev., İsmail Aka, Mehmet Ersan, Ahmad Hesamipour Khelejeni, Ankara: TTK, 2013, s. 274; Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, s. 67; Osman G. Özgüdenli, *Moğol İranında Gelenek ve Değişim Gâzân Han ve Reformları (1295-1304)*, İstanbul: Kaktüs Yayınları, 2009, s. 134.

⁷¹² Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 189-190; Münecçimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. 2, s. 134.

uğurda Sivas'ı kuşatmış ve 1298'de meydana gelen bu isyan, 1299'da Gazan Han'ın orduları tarafından bastırılmıştır.⁷¹³

Gazan Han, Anadolu'da yapılan bu zulüm ve zorbalıklara engel olmak için Mücireddin Emirşah'ı Anadolu'ya göndermiştir. Mücireddin, Anadolu'ya gelirken yanında Şerefeddin Abdurrahman'ı da getirmiştir. Anadolu'nun dört malî bölgeye ayrılmasıyla Niğde bölgesine bakan Şerefeddin Osman'ın zulümlerine son verilmiştir. Bundan sonra Mücireddin, Anadolu'da Ulukışla Kalesi Kutvali Sabıkeddin'in isyanına engel olmuştur. Sivrihisar Kalesi'ne sığınan ve bu bölgede bir yıldan fazla yağmada bulunan Türk topluluğunu kaleden atıp, kaleyi yıktırıştır. Ayrıca Niğde sınırına yakın bir bölgede Buğdinoğlu Bedreddin ve kardeşinin köylülerin malına verdiği zarar üzerine onları öldürüp, köylüden aldıkları mallara el koymuştur.⁷¹⁴ III. Alâeddin Keykubad da hâkimiyeti döneminde zulüm yolunu tutmuştur. Böylece sultanlık görevinden uzaklaştırılmıştır. Onun görevden uzaklaştırılmasıyla Türkiye Selçuklu tahtına II. Gıyâseddin Mesud yeniden çıkarılmıştır.⁷¹⁵

4.6.1. Sultan III. Alâeddîn Keykubad'ın Yaptığı Aykırıklar

Sultan III. Alâeddîn, Gazan Han'ın huzuruna gittiği zaman, gösterdiği bağlılıktan dolayı ona Erzurum sınırından Antalya sahiline; Diyarbekir sınırından Sinop sahiline kadar olan bölgelerin idaresi verilmiştir. Ayrıca III. Alâeddîn Keykubad, bu ziyaretinde Şehzade Hülagü'nün kızı ile evlenerek İlhanlı Hanedanı ile akrabalık bağı kurmuştur. Gazan Han'ın Sultan III. Keykubad'a verdiği yarlığın yanı sıra devlet adamlarına da yeni unvanlar verildiği görülmektedir. Saltanat naipliği eskiden olduğu gibi Mücireddin Emirşah'da kalırken vezirliğe Sahib Alâeddîn Savî, atabeyliğe Mecdeddin Karahisarî getirilmiştir. Aksarayî, Atabey Kadı Mecdeddin Karahisarî için şöyle demektedir.

“O, sağlam halel getirmiş, içinde bulunmadığı halde kendini ilmin bütün alanlarında meşhur biriymiş gibi göstermeye çalışmış; ikiyüzlülüğü ve yalanıyla kimya ilmine sahip olduğu iddiasıyla yüce huzura yakınlık kazanmış, kendisini eşyanın kural ve kanunlarının mühendisi olarak göstermişti. Dar ve

⁷¹³ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 193-194; Kazvinî, *Târih-i Güzide*, s. 490; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i*, s. 711; Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih*, s. 274-275; Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, s. 67; Özgüdenli, *Gâzân Han*, s. 134.

⁷¹⁴ Ersan, *Türkiye Selçuklu*, s. 157-158.

⁷¹⁵ Faruk Sümer, “Keykubad III”, *DİA*, c. 25, Ankara, 2002, s. 361.

yanlış bir görüşe sahipti. Onun düşüncesinden çıkan hiçbir ok, doğru hedefe ulaşmazdı.”

Yine Aksarayî, Müstevfî Nasîreddin için tevki⁷¹⁶ ve siyakat⁷¹⁷ bilgisini doğru aktaramadığını ifade ederken *işraf-ı memalik* makamına getirilen Seyyid Şerefeddin Hamza-i Alevî için kötü kalpli ve vahşi tabiatlı bir insan olduğunu söyler.⁷¹⁸ III. Alâeddîn Keykubad, Gazan Han'ın yanından ayrıldıktan sonra Diyarbekir bölgesine gelmiş ve bir müddet sonra uygun olmayan işler yapmaya başlamıştır. Onun yaptığı bu uygunsuz işlerde atabeyi Karahisarî'nin bir tesirinin olduğu açıktır. Sultanı doğru yoldan ayıran ve yanlış yönlendiren Karahisarî'nin yanında bulunan Seyyid Hamza'nın ona destek olduğu bilinmektedir. Sultan III. Alâeddîn Keykubad, bunların etkisinde kalarak Anadolu'da zulümler yapmıştır.

4.6.2. Nizâmeddîn Yahya'nın Aykırı Davranışları

Horasan Veziri Hoca Vecih'in oğlu Nizameddin Yahya, mali işlerle ilgilenmek için Anadolu'ya atandığında bu görevinde kendisine yardımcı olacak kişilerden oluşan bir grup toplamıştır. Nizâmeddîn Yahya, yarlık hükmüne göre bir çift öküzün sürebileceği araziden bir dinar alınacağını vaat etmiştir. Fakat o, bu hesabın dışına çıkarak bir çift öküzün sürebileceği arazi için 10 dinar alırken 2-3 bin dinarlı araziden ise 50 bin dinar vergi almış ve bütün bunları kendi hazinesine aktarmıştır.

Sivas'a geldiğinde ise kalpazanlık yapıyor bahanesini ileri sürerek Kızıl adlı bir sarraftan 15 bin dinar almıştır. Amasya'da ise Pervane Taceddîn oğullarının mallarına zorbalık ile kendi ihtiyaçlarını karşılamak için el koydurmuştur. Tokat'ta Kadı Sadreddin'in hanımlarını kötü tabiatlı mahkeme bekçilerine vermiştir. Ayrıca Kadı'nın ciltlenmiş 200 kitabını yağmalamıştır. Vergi borçları olmadığı halde 20 bin dinar vergi tahsili yaptırmıştır. Onun bu zulümlerine karşı çıkan devlet adamlarından da 100 bin dinar almıştır. Pervane Muineddin Süleyman'ın kızına göz koyduğunda bu kız namusunu korumak için 70 bin dirhem vermeyi taahhüt etmiştir.⁷¹⁹ Nizameddin Yahya'nın Anadolu'da yaptığı zulümleri anlatmak için eserinde çok geniş yer bulunmadığını belirten Aksarayî, yaşananları kısaca şöyle özetlemiştir.

⁷¹⁶ Türkiye Selçuklularında tevki' sefer için asker toplanması istendiğinde, tayinlerde vb yerlerde ferman ve menşurlarda kullanılırdı. Bk. Erdoğan Merçil, "Tevki", *DİA*, c. 41, İstanbul, 2012, s. 36.

⁷¹⁷ İdari ve mali kayıtları tutarken kullanılan yazı türüdür. Bk. Muhittin Serin, "Siyâkat", *DİA*, c. 37, İstanbul, 2009, s. 291.

⁷¹⁸ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 226; Erdem, "Türkiye Selçukluları", s. 372.

⁷¹⁹ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 207-209.

*“Her şehrin ziraat vergilerini (rûsum-i emvâl), yöneticilerin muamelelerinin harçlarını (istihrâc-i tasarrufât-ı hükkâm) bir mültezime verdi... Herbiri o yörelerde baskı elini kaldırdı. Onlar, ziraî gelirler vergisine (müteveccih-i rûsum-i avamil) tâbi olan her şehir ve vilâyetten 10 bin dirhem (adet) aldılar... İş sahibi birini çağırmak için gönderdiği her kimse dünya yakan biri oldu; ağır vergiyi isterken halkı, türlü eziyet ve işkencelerle rüzgârın samanı dağıttığı gibi dağıttı. Akıllı kimselerin üzerine gönderdiği her bir soysuz, suçsuz yere onlarla çekicin örse vurduğu gibi vurdu.”.*⁷²⁰

Nizâmeddîn Yahya'nın bu aykırılıklarını onunla birlikte Anadolu'ya gelen Müstevfî Şerefeddin Abdurrahman, uygun bulmayarak yanından ayrılmıştır. Nizâmeddîn Yahya, Müstevfî'nin kötü işlerini yazdığından haberdar olur olmaz ona karşı kinlenmiştir. Böylece Alamut mülhitlerinden Belek Rindi adlı kişiyi kandırıp Abdurrahman'a suikast planlamıştır. Bu planı uygulayan Belek, Müstevfî'yi ağır bir şekilde yaralamıştır ki Müstevfî, 10 gün yaşayıp vefat etmiştir. Katil Belek, Nizâmeddîn Yahya'nın azmettirici olduğunu itiraf etmiştir.⁷²¹ Anadolu'nun yöneticileri ve Abdurrahman'ın oğullarının babalarının kan bedelini istemelerinden dolayı, Gazan Han'a Nizâmeddîn'in yaptıkları bildirilmiştir. Nizameddin Yahya, birkaç kez yargılandıktan sonra Hemedan yolunda öldürülmüştür.⁷²²

4.6.3. Harput Bölgesinde Kadıya Yapılan İşkence

Sultan III. Alâeddîn Keykubad, kötü tabiatlı insanları saltanat maiyetine toplamış ve Anadolu'nun dört bir yanına dağılan bu yöneticiler yoluyla masum insanların mallarına el koymuştur. Moğolların yaptığı gibi Anadolu'yu soymaya başlamışlar ve bu soygun ilk olarak Harput bölgesinde peygamber ailesine mensup olan Kadı Seyyid Meceddeddin'in malına göz dikmeleri ile başlamıştır. Harput Kadısı'nın çok malı olmasını bahane ederek onu suçlamışlardır. Tamahkâr oldukları anlaşılan bazı devlet adamları onun nakdî malını ve emlâk bedelini türlü işkencelerle gasp etmişlerdir. Kadı Seyyid Meceddeddin'e yapılan bu işkencelerden dolayı kadı vefat etmiştir.⁷²³

⁷²⁰ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 210.

⁷²¹ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 215-216.

⁷²² Ersan, *Türkiye Selçuklu*, s. 160.

⁷²³ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 227.

4.6.4. Diyarbakır ve Malatya Bölgesinde Yapılanlar

Malatya bölgesinde hakan ve sultanlara elçi olarak gönderilen Divanî Nureddin Şehâb-ı Malatyevî, Sultan III. Alâeddîn Keykubad'ı karşılamaya gelmiştir. Karşılama merasimi daha başlamadan, 40 bin dinarı alınmış ve malları müsadere edilmiştir. Soğuk kış gününde yaşlı ihtiyarın kıyafetleri çıkarılarak soğuktan donarak vefat etmiştir. Malatya Komutanı oğlu Kutbeddin, bu zulmü duyunca isyan etmiş ve Kutbeddin'in adamları vergileri toplamaya gelenlerin topladıkları vergileri ellerinden aldıkları gibi tahsildarları da öldürmüşlerdir.⁷²⁴ Sultan III. Keykubad, ordusunu Malatya'da toplamış ve şehri kuşatma altına almıştır. Fakat derbentlerin kapalı olmasından dolayı şehre girememiştir. Bundan sonra Divriği'ye gitmiştir. Burada da rüşvet ve müsadere ile soygunlarına devam etmişler ve bölgedeki Hristiyan bir adamın malını almak için onu yakmakla korkutmuşlardır. Hristiyan ise canını kurtarmak için neyi varsa onlara vermiştir.⁷²⁵

4.6.5. Sivas Bölgesinde Yapılanlar

Malatya'dan ayrıldıktan sonra Sivas'a gelen Sultan III. Keykubad, Ramazan ayı olmasına rağmen şehir halkının malına saldırılmasına göz yummuştur. Öyle ki Sultan, Kadir Gecesi'nde dahi ibadetlerini yerine getirmeyip çevgen oynayıp at sürmeyi tercih etmiştir. Bu eğlencelerden dolayı aşırı susayınca işret meclisini toplayıp orucunu bozmuştur. Sultan Keykubad, oruç tutan Müslüman halkın gözünün önünde yiyip içmekten çekinmemiştir.⁷²⁶ Onun bu davranışı halkın gözündeki itibarını zedelemiştir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye Selçuklu Devleti tahtındaki gelişmeler ve yaşananlar devletin içinden çıkılmaz bir hale geldiğini göstergesi olmuştur.

4.6.6. Tokat Bölgesinde Yapılanlar

Sultan III. Alâeddîn Keykubad'a kötü huyları aşıl原因an *işraf-ı memalik* Seyyid Hamza, Sultan'ın emri ile Danişment vilâyetine gönderilmiştir. O, burada müsadere, salma vergiler ve uygunsuz yüklerle ilgilenmiştir. Fakat o işinin başında durmadığı gibi bütün sorumluluğu kötü tabiatlı Horasanlı ve Moğol tahsildarlarına bırakmıştır. Tokat vilâyetinde onun zulmünden dolayı cefa çekmeyen kalmamıştır. Ayrıca o, dinî

⁷²⁴ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 228.

⁷²⁵ Erdeğer, "III. Alaeddin Keykubad", s. 178-179.

⁷²⁶ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 229; Sümer, "Keykubad III", s. 360-361.

meselelerde ehl-i sünnete uymamıştır. Onun yaptığı zulme Mücireddin Emirşah ile Vezir Sahib Alâeddîn Savî, engel olmak istemişlerse de dostu Atabey Karahisarî, kendisini korumuştur.

Anadolu'da yapılan bu zulümleri engellemekte zorluk çeken saltanat naibi Mücireddin Emirşah orduya gitmeye karar verirken Sahib Alâeddîn ise Abışka'ya sığınmıştır. Abışka'ya Anadolu'nun durumu anlatılınca o da İlhanlı Han'ı Gazan Han'a bildirmeyi uygun görmüştür. Buna göre III. Alâeddîn Keykubad'ın yaylakta ve kışlakta Abışka'nın yanında bulunması uygun görülmüştür. Yarlık hükmü çıkınca Abışka, Sultan III. Alâeddîn'i Sivas'tan Yabanlu yaylağına götürülmesini emretmiştir. Abışka Noyan, Selçuklu Sultanı'nı saygı ile karşılamış ve Anadolu'da yapılan bu zulmün suçlularının cezalandırmasını istemiştir. Abışka Noyan, *işraf-ı memalik* olarak görev yapan Seyyid Hamza'nın kanunsuz işler yapmasından rahatsızlık duymuştur. O zamanlar Seyyid Hamza, divan toplantılarına geç katılmış ve bu durumu bahane eden Abışka Noyan, onu tutuklatmıştır. Ceza olarak bu zamana kadar görülmemiş bir ceza yöntemi uygulanmış ve emirler kazığa oturtulmuştur. Bu emirler içerisinde Müstevfi Nasireddin Muhammed de yer almıştır.⁷²⁷

Yanındaki emirlerin bu derecede cezaya çaptırılması, III. Alâeddîn Keykubad'da korku meydana getirmiş ve Abışka'nın kendisine de zarar vereceğini düşünmüştür. Ayrıca Hâciblerin de onu aldatmasıyla Konya'ya gitme kararı almış ve gece karanlığını fırsat bilerek Abışka'nın yanından kaçmıştır. Sivas'tan Ürgüp'e kadar at süren Sultan'ın yanındaki malı mülkü tükenmiştir. Bu yolculuğun sonunda da Moğollara yakalanmıştır.⁷²⁸ Sultan III. Alâeddîn, yakalandıktan sonra ölüm cezasına çaptırıldıysa da Hülagü'nün kızı olan eşi onun için af dilemiş ve böylece ölüm cezasından kurtulmuştur. Yine de dayak atılmış ve sonrasında da İsfahan'a götürülmüştür. Hemedan'da gözetim altında tutulan II. Gıyâseddin Mesud ise yeniden tahta geçirilmiştir.⁷²⁹

Aksarayî, Sultan III. Alâeddîn'in, Abışka'nın yanından kaçtıktan sonra arkasında pek çok değerli eşya bıraktığını, değersiz eşyalarını yanına alabildiğini belirtmektedir. Aksarayî, onun geride bıraktığı hazineye bir gerdanlığın 1200 miskal⁷³⁰ ağırlığında

⁷²⁷ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 231-232; Erdem, *Türkiye Selçukluları*, s. 374.

⁷²⁸ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 233.

⁷²⁹ Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, s. 71.

⁷³⁰ 4.25 gramlık altın birimi.

olmasından hareketle diğer eşyaların pahasını okuyucunun hesabına bıraktığını ifade etmektedir.⁷³¹ Bu olaydan da anlaşılacağı üzere III. Alâeddîn Keykubad'ın yaptığı soygunlardan elde ettiği hazine onun lüks yaşamasını sağlamıştır. Halktan zulümle aldığı bu malı mülkü israf etmiştir. III. Alâeddîn Keykubad, İsfahan'da hapis hayatındayken bir mecliste kötü bir sözü yüzünden mecliste bulunan biri tarafından bıçaklanarak öldürülmüştür.⁷³² Dönemin şairi Ferganî'nin Gazan Han'a yazdığı mektupta Anadolu'nun durumu şu şekilde aktarılmıştır.

*“Her aç a ekmek veren ileri gelenler, kapıköpeği gibi, kemik arayıcı oldular. Bu halden dolayı emniyet ortadan o kadar kalktı ki, imkân bulursa balığın sudan korkacağından korkulur. Zulüm eli bundan sonra kısalsa da, fitne her bir taraftan ayağını uzatacaktır. Evler viranlıktan tilki yuvası oldu, şehirler padişahsızlıktan satranç tahtasına döndü. Örümecek dokunma tezgâhı kursa, hâkimler hemen okabcur vetamga vergileri isterler. Başıbozuk Türkmenler her an, her bir taraftan ecel gibi şehre ansızın baskın yapıyorlar. Rum'da, Anadolu'da, İslâmiyet'ten isimden başka bir şey kalmamıştır; dinin kutbu sarsılmış, şeriatın desteği çürümüştür... Memleket bütün kötü işler ile dolmuştur, iyi şeyler yoktur; kötülüğü menetmek şöyle dursun, iyiliği emreden kim? Tanrı gölgesinin Gazan Han imdatlarına yetişmezse, halkın zerrelere gibi dağılmasından korkulur”.*⁷³³

4.7. Sultan II. Gıyâseddin Mesud'un İkinci Saltanat Dönemi ve Aykırılıklar (1302-1308)

Sultan II. Gıyâseddin Mesud, 1296'da Baltu Noyan'ın isyanına katılması gerekçesiyle tahtan indirilmiş ve Hemedan'a sürülmüştür. O, tahttan indirildikten sonra taht bir süre boş kalmış bir müddet sonra ise yukarıda faaliyetlerine yer verilen yeğeni III. Alâeddîn Keykubad tahta çıkmıştır. Ancak III. Alâeddîn döneminde birçok aykırı hareketle bulunulduğundan o da tahttan indirilmiştir. Böylece Türkiye Selçuklu Devleti tahtına 1302'de II. Gıyâseddin Mesud ikinci defa çıkmıştır.⁷³⁴

⁷³¹ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 234.

⁷³² Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 236.

⁷³³ Ateş, “Anadolu'nun Unutulmuş”, s. 432-433.

⁷³⁴ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 278; Münecimbaş, *Câmiu'd-düvel*, C. 2, s. 140; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 634.

Sultan II. Mesud'un ikinci kez tahtta çıkışıyla uç beylerinin büyük çoğunluğu bağımsızlığını ilan etmişler ve böylece Anadolu'da beylikler dönemi başlamıştır.⁷³⁵

Anadolu'da yaşanan Moğol zulümleri ve isyanlarından dolayı Selçuklu Devleti'nin tam olarak ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir. Sultan II. Mesud'un 1308'de⁷³⁶ ölümünden sonra devletin yıkıldığı tahmin edilmektedir. Fakat II. Mesud'un ölümünün ardından III. Keyhüsrev'in oğlu V. Kılıç Arslan, Selçuklu tahtına çıkarılmıştır. V. Kılıç Arslan, 10 yıl hükümdarlık yapmıştır. Fakat V. Kılıç Arslan adına bastırılan herhangi bir sikke bulunmadığından onun dönemini Türkiye Selçuklu Devleti'nin resmî olarak var olduğu anlamına gelmemektedir. Bundan dolayı Türkiye Selçuklu Devleti, 1243 Köseadağ Savaşı'nın ardından Moğolların idari ve ekonomik yönetimiyle 1308 yılına kadar resmî varlığını sürdürmüştür.⁷³⁷

4.7.1. Cahioğlu'nun Vergilere El Koyması

Sultan II. Mesud'un yeniden tahta çıktığı ilk yıl, Selçuklu komutanı olduğu düşünülen Cahioğlu⁷³⁸ Niğde-Aksaray arasında bulunan Develü Hisar Kalesi'ni mesken tutarak civardaki illerin vergilerine el koymuştur. Bunun üzerine Sultan II. Mesud, Abışka Noyan ile Veziri Alâeddin ile bu kaleyi bir ay boyunca mancınıklarla kuşatmışsa da Gazan Han'ın ölümünün ardından kuşatma kaldırılmıştır. Bu yüzden bu isyan sonuçsuz kalmıştır.⁷³⁹

4.7.2. Sahib-i Divan Şemseddin Lakuşi ve Ağaçeri'nin Servetlerini Artırması

Sahib-i Divan Şemseddin Lakuşi'ye Antalya, Sinop sahilinden Diyarbakır'a kadar olan bölgenin yönetimi verildiği yukarıda ifade edilmişti. Lakuşi, mevcut vergilere ek olarak halka başka sorumluluklar da yüklemiş ve Emir Ağaçeri ile servetlerini artırma yoluna girmişlerdir. Gazan Han'ın ölümünün ardından 1304'te "Anadolu Sultanı" olarak bilinen Olcaytu Muhammed Hudabende (1304-1316), İlhanlı hükümdarı olmuş ve o, 1305'te İreğin Noyan'ı Anadolu'nun düzenini sağlaması

⁷³⁵ Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel*, C. 2, s. 142.

⁷³⁶ Niğdeli Kadı Ahmed, *el- Veledü's-Şefik*, C. I, s. 448-449; Aksarayî II. Gıyaseddin Mesud'un felç ve saire hastalığından dolayı öldüğünü kaydetmektedir. Bk. Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 243-244; Müneccimbaşı ölümünü 1304/1305 olarak kaydeder. Bk. Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel*, C. 2, s. 141.

⁷³⁷ Halit Erkiletlioğlu, Oğuz Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları ve Sikkeleri*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1996, s. 265; Öden, "Türkiye Selçuklu", s. 297.

⁷³⁸ Erdeğer, "III. Alâeddin Keykubad", s. 290.

⁷³⁹ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 238-239; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel*, C. 2, s. 140-141; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 634-635.

için görevlendirmiştir.⁷⁴⁰ İrencin Noyan, Olcaytu ile akrabalığına güvenerek Emir Ağaçeri'nin görevden alınmasını sağlamıştır.⁷⁴¹

4.7.3. Şengitoğlu'nun Zulmü ve Rüşvet Vermesi

Mahalli eşkıya olan Şengitoğlu, Ali Paşa ve kardeşi Ahi Ahmed ile mücadele etmek için İrencin Noyan'a telkinlerde bulunmuştur. Şengitoğlu, Moğol ordusunun geldiğine dair asılsız bir haber yaymış Ali Paşa da o sıra müellif Aksarayî'ye sığınmıştır. Şengitoğlu yanına aldığı Aksaray kadısı ile Ali Paşa'nın sığındığı kaleye gitmiştir. Kadı, canına kastedilmeyeceğini söyleyince kaleden çıkan Ali Paşa adamlarıyla birlikte katledilmiştir. Ali Paşa'nın ve Aksarayî'nin malları da yağmalanmıştır.⁷⁴² Şengitoğlu, haksızlık ve zulüm ile birçok kişinin mallarını yağmalamış ve bu malların bir kısmını İrencin Noyan'a göndermiştir. Şengitoğlu'nun bu yağmacılığından Aksaray halkı ve ölenlerin yakınları İrencin Noyan'a şikâyetle bulunmuşlardır. Fakat İrencin Noyan, Şengitoğlu'nun kendisine rüşvet vermesinden dolayı onu cezalandırmamıştır.⁷⁴³

Görüldüğü üzere başından sonuna kadar ve özellikle de Selçuklu tahtında yaşanan istikrarsızlık önce devlet adamlarına akabinde de Moğollara Türkiye Selçuklu Devleti içerisinde önemli siyasi alanlar açmıştır. Siyasi olarak sağlanamayan istikrar, devletin malî ve iktisadî düzenini de alt-üst etmiştir. Bu yönüyle bakıldığında Moğol İstilasası akabinde yaşananlar Anadolu coğrafyasını, Türkmenleri ve daha da önemlisi Selçuklu Devleti'ni bitmek tükenmek bilmeyen karışıklıklara sürüklemiştir. Nihai nokta ise 1075'te başlayan ve zorlu koşullarda kurulan Türkiye Selçuklu Devleti'ni yıkılışa götürmüştür.

⁷⁴⁰ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 242-243; Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, s. 74.

⁷⁴¹ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 635; Erdeğer, "III. Alâeddin Keykubad", s. 268.

⁷⁴² Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 247-248; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 636.

⁷⁴³ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 249-250; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 637.

5. SONUÇ

Ayrıntılarıyla birlikte yukarıda yer verilen gelişmelerden hareketle varılan sonuçlar üzere pek çok şey söylemek mümkündür. İlk olarak Türkiye Selçuklu Devleti'ndeki siyaset ahlakına aykırılıkların tek bir çıkış noktasının olduğunu ifade etmek yanlış olacaktır. Tarihî hadiselerin çok farklı yönlerinin ve çevreleyen gelişmelerinin olduğu bilinen bir gerçektir. Buradan hareketle aykırılıkların daha ziyade merkezi otoritenin güç kaybettiği dönemlerde ortaya çıktığı ve yaygınlaştığı gerçeğini ifade etmek yerinde olacaktır. Devletin kısır bir döngünün içine düştüğü bu devrelerde bazı devlet adamlarının idari makamlardan güç devşirerek elde ettikleri pozisyonlarla bir hareket alanı buldukları sonucuna varılabilir. İlgili yerlerde işaret edilen hususlar Sadeddîn Köpek, Şemseddin İsfahanî, Pervane Muineddin gibi devlet adamlarının merkezinde bulunduğu olaylar bu yargıya en önemli dayanak olmuştur.

Aslına bakılırsa Türkiye Selçuklu Devleti'ndeki aykırılıkların arka planındaki bir diğer husus ise taht kavgalarının hemen öncesinde ve sonrasında yaşanan gelişmelerin olduğu görülmektedir. Yine idareyi elde tutabilmek için devlet erkânının taraflı tutum sergilemeleri ve ellerindeki gücü koruyabilmek adına giriştikleri tutum, rüşvetten irtikâba, liyakatin ötelenmesine ve kayırmacılıkla idari birimlere atamaların yapılmasına kadar pek çok şeyi beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda hedeflerine ulaşabilmek için adeta her yolu uygun görmüşlerdir. Bu noktada nakillerle atıfta bulunulan hususlardan hareketle bir makamı elde edebilmek için din adamlarının ve toplumun önde gelen isimlerinin de devreye girdiği olmuştur. Bu itibarla Mevlana-Pervane irtibatı ve süreç içerisinde talepkâr bir tutumun varlığı dikkat çekici olarak durmaktadır.

Türkiye Selçuklu Devleti'nde siyaset ahlakına aykırılık olarak ele aldığımız hanedan ailesine saygısızlık meselesinin altında yatan en büyük sebebin kardeşler arasında yaşanan taht kavgaları olduğuna hükmetmek yanlış olmayacaktır. Şahinşah- Mesut, I. Keyhüsrev-II. Süleymanşah, I. Keykavus- I. Keykubad ve II. Keykavus-IV. Kılıç Arslan arasındaki taht kavgalarında devlet adamları veya halk arasında tarafgirlik noktasında aşırıya gidilmiştir. Dolayısıyla Selçuklu hanedan ailesinin itibarının zedelendiği veyahut yaşananların böylesi olumsuz bir hava yarattığı gerçeği unutulmamalıdır. Ekseriyetle devlet adamları yaşanan bu taht mücadelelerini fırsat

bilerek menfaatleri uğruna mücadele etmişlerdir. Bunun sonucu olarak da devleti yöneten hanedan ailesine duyulan saygı ve güven git gide azalmıştır.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluşunda ve yükselişinde tahta çıkan sultanlar liyakatli iken devletin gerileme ve yıkılış sürecinde sultanların liyakatli olmadığı görülmüştür. Bu liyakatsiz sultanların devleti yönetmesi de aykırı olayların yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Devleti yönetme bilgi ve tecrübesinden yoksun olan bu sultanlar ülkeyi yönetme işini devlet erkânına bırakmış bunun sonucu olarak da kendi başına karar alıp verme yetkisini elinde bulunduran devlet erkânı, yönetilenler üzerinde uzun bir süre hüküm sürme hakkını elde etmiştir. Bu süre zarfında halka zulüm ve baskı yapan devlet adamları, hem rüşvet hem de müsadere ile zenginleşmişlerdir. Ayrıca devlet adamları Anadolu'da otoritelerini daha fazla artırmak adına tahta küçük yaştaki sultanların çıkmasında etkin rol oynamışlardır. Bunun nihai sonucu olarak da sultanlar gölge sultan olmaktan öteye gidememişlerdir.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin özellikle çöküş döneminde türlü sebeplerle rüşvete başvurulmuştur. Rüşvete başvuranlar arasında sultanları, eşlerini, devlet adamlarını ve komutanları ağırlıklı olarak görmek mümkündür. Rüşvet çoğunlukla mevki sahibi olmak için ya da mevcut konumunu korumak adına devlet adamları tarafından verilmiştir. Özellikle İlhanlı Devleti'nin Anadolu'yu boyunduruğu altına aldığı dönemde devlet adamları Moğollara rüşvet vererek mevki sahibi olmuşlardır. Bu durum Anadolu topraklarında rüşveti yaygınlaştırmış ve Moğolların gün geçtikçe daha fazla mal-mülk istemesine sebep olmuştur. Rüşvetin bilhassa İlhanlı Devleti'nin Anadolu'ya gönderdiği valiler arasında çok yaygın olduğu dönemin kaynaklarına yansımıştır.

Devlet adamlarının görevlerini kötüye kullandıkları, ihmal ettikleri ve zenginleşmek için zimmetlerine para geçirdikleri tespit edilmiştir. Kendi iktidarını kuvvetlendirmek yahut korumak isteyen devlet adamları birçok aykırı olaya başvurmuştur. Özellikle 1243 Köse Dağı Savaşı sonrasında ülkeyi yönetmede aktif rol oynayan İranlı devlet adamları nüfuzlarını artırmışlardır. Ayrıca bu kişiler yönetim kadrosuna kendi tanıdıklarını getirerek iltimasa yol açmışlardır. Görevinde aşırıya kaçan devlet adamlarından bazıları tahtta söz sahibi olabilmek için kendi soylarını hanedan ailesine dahi bağlamaya çalışmışlardır. Devlet adamlarının iktidarlarını artırmak adına Moğollardan mevki satın aldıkları da görülmüştür. Hükümet mekanizmasında

yaşanan bu aykırı hareketler ahlaki yozlaşmaya sebep olmuştur. İhtiraslı devlet adamlarının bu yolsuzlukları, devleti yıkım sürecine götürmüştür.

Siyaset ahlakına aykırı olayları değerlendirirken göze çarpan bir diğer olay ise dönem sultanlarının yetkilerinin kısıtlanmak istenmesi olmuştur. Bu durumun ilk olarak yükselme dönemi sultanları zamanında ortaya çıktığı görülmüştür. Güçlü olan bir yönetici, devlet adamlarının serbest hareket etmesine engel olduğundan bu gücü alt etmenin türlü yolları aranmıştır. Öncelikle devlet adamları arasında sultana karşı gruplaşma görülmüş daha sonra bu grubun üyeleri birer birer yönetimden uzaklaştırılmıştır. Bunun sebebi ise bu grubun üyelerinden bir kimsenin iktidarı ele alma isteği olmuştur.

Dönem sultanıyla yarışır hal ve tutumları benimseyen bu devlet adamı pek çok aykırı yol ve yöntem tutarak bu gruptan sivrilmiştir. Sultanlar ise ya suikast yoluyla ya da tahta layık olmadıklarına dair iftira atılmasıyla iktidardan düşürülmüşlerdir. Bu durum yükselme döneminin ardından gerileme ve çöküş dönemlerinde de görülmüştür. Böylece her bir sultan tahta çıktığında birtakım devlet adamları ülkeyi yönetmede ortak olmuş bu kimselerin uzaklaştırılması için de diğer devlet adamları üstün çabalar sarf etmişlerdir. Özellikle Moğol istilasından sonra Anadolu'nun Moğollara karşı direnmesi gerekirken devletin içinde olan bu yozlaşma dış devletlere karşı mücadeleyi de aksatmıştır. Bu durumda devlet bir çıkmazın içine girmiş ve yavaş yavaş yok olmaya mahkûm olmuştur.

Aykırılıkların savaş zamanlarında da görüldüğü ortaya konulmuştur. Savaşlarda taraf değiştiren veya düşman ile işbirliği yapan kişiler fetih hareketlerini zorlaştırmıştır. Bu kişiler devlete ihanet ederek ülke topraklarının işgalinin kolaylaşmasına sebep olmuşlardır. Bunun sonucu olarak fetih hareketleri sekteye uğramış devlet hazinesi de bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Yaşanan mali sıkıntılar halka dayatılarak zulüm ve baskı ile halkın malına göz dikilmiştir. Devletin mali sıkıntıları devlet adamlarına da yansımış rüşvet ve müsadere yoluyla devlet hazinesine para aktarımı sağlanmıştır.

Siyaset ahlakına aykırı olan hareketlerin yine başında iftira suçu gelmiştir. Devlet adamları arasındaki çıkar çatışmalarında karşımıza çıkan iftira olayında belirli kişi veya grupların çatışmadan uzaklaştırılması amaçlanmıştır. Bu aykırılığın sonucunda devleti yönetmede yetenekli olan devlet adamları görevden alınmıştır. Türk devlet

geleneğine aykırı olan hareketler de Türkiye Selçuklu Devleti'nde siyaset ahlakına aykırılık olarak değerlendirilmiştir. Özellikle sultanların geleneklere uymayan davranışlarda bulunması onları halkın gözünde küçük düşürmüştür. Bütün bunların hepsi Selçuklu Türkmenlerinin Anadolu'daki siyasi varlığını ve idarî düzenini önce sekteye uğratmış sonrasında ise yıkılışa götürmüştür.

KAYNAKLAR

Abû'l Farac (Gregory). *Abû'l Farac Tarihi*. C. I-II, çev., Ömer Rıza Doğrul, Ankara: TTK, 1987.

Ağırakça, Ahmet. "Müneccimbaşı, Ahmed Dede". *DİA*. c. 32, İstanbul, 2006, s. 4-6.

Ahmed b. Mahmud. *Selçuk-Name*. Cilt I-II, çev., Erdoğan Merçil, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1977.

Aka, İsmail. "Aksarâyî, Kerîmüddin". *DİA*. c. 2, İstanbul, 1989, s. 293.

Akdağ, Mustafa. *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi 1243-1453*. Ankara: Tekin Yayınevi, 1979.

Aknerli Grigor. *Okçu Milleti Tarihi*. çev., Hrant D. Andreasyan, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2012.

Aksarayî, Kerîmüddin Mahmud-i. *Müsâmeretü'l Ahbâr*. çev., Mürsel Öztürk, Ankara: TTK, 2000.

Altan, Ebru. *İkinci Haçlı Seferi(1147-1148)*. Ankara: TTK, 2003.

Altunsoy, Nazlı. "Türkiye Selçukluları Döneminde Gayrimüslimler". Doktora Tezi, Kırklareli Üniversitesi, 2019.

Andreasyan, H. "Türk Tarihine Âid Ermenî Kaynakları". *Tarih Dergisi* 1(2011): 402-438.

Anonim Selçuknâme. *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*. çev., Feridun Nafiz Uzluk, Ankara: 1952.

Anonim Selçuknâme. *Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*. çev., Halil İbrahim Gök ve Fahrettin Coşguner, Ankara: Atıf Yayınları, 2014.

Arık, Feda Şamil. "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Siyaseten Katl (1075-1243)". *Bellekten*. 63(1999): 43-94.

Artuk, İbrahim. *II. Keyhüsrev'in Üç Oğlu Adına Kesilen Sikkeler*. Ankara: TTK, 1972.

Ata, Ramazan. "Osman Turan'a Göre Anadolu Selçuklu Devleti Zamanında Aksaray". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 15/57 (2016): 568-578.

Ataoğlu, Remzi. "Alaaddin Keykubad ve Türkiye Selçukluları Artuklu Münasebetleri". *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*. 3 (1988): 73-78.

Ateş, Ahmet. “Sayf Al-din Muhammed Al-fargani”. *Belleten*. 23/91 (1959): 415-456.

Avcı, Casim. “İbn Şeddâd, Bahâeddin”. *DİA*. c.20, İstanbul, 1999, s. 373-374.

Aydın, Mustafa. “Abazalar”. *DİA*. c. Ek-1, Ankara, 2020, s. 1-3.

Ayönü, Yusuf. *Selçuklular ve Bizans*. Ankara: TTK, 2018.

Azîmî. *Azîmî Tarihi Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler (H. 430-538, 1038/39-1143/44.*, çev., Ali Sevim, Ankara: TTK, 2006.

Bal, M.Suat. “Türkiye Selçuklu Devleti Tarihinde Bir Dönüm Noktası; II. İzzeddin Keykâvus Dönemi”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*. 24(38) (2005): 239-258.

Bal, Mehmet Suat. “Türkiye Selçuklu Devletine Hükümdarlık Yapan Vezir; Şemseddin İsfahânî”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 19 (2006): 265-294.

Baykara, Tuncer. “Konya ve Payitaht Oluşu”. *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*. 5 (2016):19-24.

Baykara, Tuncer. *I.Gıyaseddin Keyhüsrev (1164-1211) Gazi-Şehit*. Ankara: TTK, 1997.

Baykara, Tuncer. *Türkiye Selçuklu Devrinde Konya*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985.

Bayrak, Orhan. *Türkiye Tarihi Yerler Kılavuzu*. Ankara: İnkılâp Kitabevi, 1994.

Bilgin, Orhan. “Cüveynî, Atâ Melik”. *DİA*. c. 8, İstanbul, 1993, s. 140-141.

Bozkurt, Nebi. “İltimas”. *DİA*. c. 22, İstanbul, 2000, s.154.

Bozkurt, Nebi. “Eman”. *DİA*. c.11; İstanbul, 1995, s. 75-77.

Bryennios, Nikephoros. *Tarihin Özü*. çev., Bilge Umar, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008.

Burgu, Yavuz Selim. *Anadolu Selçukluları Alâeddin Keykubad ve Zamanı*. İstanbul: Selenge, 2011.

Cahen, Claude. *Osmanlılardan Önce Anadolu*. çev., Erol Üyepazarcı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012.

Carpini, Johann de Plano. *Moğol Tarihi ve Seyahatnâme*. çev., Ergin Ayan, Trabzon: Derya Kitabevi, 2001.

Cüveynî (Alaaddin Ata Melik). *Tarih-i Cihan Güşa*. çev., Mürsel Öztürk, Ankara: TTK, 2013.

Çağatay, Neşet. *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*. Ankara: TTK, 1997.

Çay, Abdulhalûk. *II. Kılıç Arslan*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1987.

Çiftçi, Ali ve Nihat Yılmaz. “İbn Haldun’un Siyaset Teorisi ve Siyasal Sistem Sınıflandırması”. *Turkish Studies*. 8/7 (2013): 83-93.

Demirkent, Işın. “Kılıcarslan I”. *DİA*. c. 25, Ankara, 2002, s. 369-399.

Demirkent, Işın. *Haçlı Seferleri Tarihi Makaleler-Bildiriler-İncelemeler*. haz., Ebru Altan, İstanbul: Dünya Kitapları, 2007.

Demirkent, Işın. *Haçlı Seferleri*. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1997.

Demirkent, Işın. *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*. Ankara: TTK, 2014.

Deuilli Odo. *II. Haçlı Seferi*. çev., Caner Togaç, İstanbul: Kronik Kitap, 2021.

DİA. “Kutadgu Bilig”. *DİA*. c. 26, Ankara, 2002, s. 478-480.

Doygun, Meryem. “Kutadgu Bilig’de Hükümdar ve Komutan Özellikleri Açısından Alâeddin Keykubad-Selahaddin Eyyûbî-Baybars’ın Değerlendirilmesi”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2014.

Duru, Arslan. “Orta çağ Türk-İslam Devletlerinde Kalpazanlık Faaliyetleri”. *Bilimname*. 36 (2018): 527-555.

Eflâkî, Ahmet. *Âriflerin Menkıbeleri*. C. I-II, çev., Tahsin Yazıcı, İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973.

Ekinci, Ekrem Buğra. *İslâm Hukuku*. İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2006.

el Maverdî (Ebu’l- Hasan Habib). *El-Ahkâmü’s Sultaniye İslam’da Devlet ve Hilafet Hukuku*. İstanbul: Bedir Yayınları, 2018.

Erdeğer, Melek Göksu. “III. Alaaeddin Keykubad ve Türkiye Selçuklu Devleti’nin Sonu”. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2020.

Erdem, İlhan. “Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadi, Ticari İlişkileri ve Sonuçları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*. 21/33 (2003): 49-67.

Erdem, İlhan. “Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)”. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1995.

Erkiletlioğlu, Halit ve Oğuz Güler. *Türkiye Selçuklu Sultanları ve Sikkeleri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1996.

er-Râvendî (Muhammed b. Ali b. Süleyman). *Râhat-üs- Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr(Gönüllerin Rahatı ve Sevinç Alâmeti)*. çev., Ahmed Ateş, C. II, Ankara: TTK, 1960.

Ersan, Mehmet. “Anadolu’da Eşkıyalık Hareketlerine Bir Bakış (XI-XIII Yüzyıl)”. XVI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri. C. III, 20-24 Eylül 2010, Ankara.

Ersan, Mehmet. “Türkiye Selçukluları’nda Hediye ve Hediyeleşme II”. *Tarih İncelemeleri Dergisi*. 15(2000): 95-104.

Ersan, Mehmet. *Selçuklular Zamanında Anadolu’da Ermeniler*. Ankara: TTK, 2019.

Ersan, Mehmet. *Türkiye Selçuklu Devleti’nin Dağılışı*. Ankara: Birleşik Yayınevi, 2010.

Eskikurt, Adnan. “Ortaçağ Kroniklerine Göre 17 Eylül 1176 Myriocephalon Zaferi”. *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*. 7 (2017): 74-98.

Fazlullah, Reşîdü’l-dîn. *Cami’ü’t-Tevârih Selçuklu Devleti*. çev., Erkan Göksu ve H. Hüseyin Güneş, İstanbul: Selenge Yayınları, 2010.

Fazlullah, Reşîdüddin. *Câmiu’t- Tevârih (İlhanlılar Kısım)*. çev., İsmail Aka, Mehmet Ersan ve Ahmad Hesamipour Khelejani, Ankara: TTK, 2013.

Gökhan, İlyas. “Türkiye Selçukluları İle Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler”. *Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. I (2012): 70-108.

Göksu, Erkan. “Türkiye Selçuklu Devleti’ne Tâbi’ Devletler ve Tâbiyet Hukuku Üzerine Bir Değerlendirme”. *Belleten*. 81/290 (2017): 43-65.

Göksu, Erkan. “Türkiye Selçuklularında İktâ”. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 26(2009): 137-154.

Göksu, Erkan. *Türkiye Selçuklularında Ordu*. Ankara: TTK, 2018.

Göksu, Melek. “Şerefeddin Hatîroğlu ve Moğollara Karşı İsyanı”. Yüksek Lisans, Selçuk Üniversitesi, 2000.

Görgün, Tahsin. “Mukaddime”. *DİA*. c. 31, İstanbul, 2006, s. 115-117.

Grigor (Aknerli). *Okçu Milleti Tarihi*. çev., Hrant Andreasyan, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2012.

Günaltay, Şemseddin. *İslam Tarihinin Kaynakları -Tarih ve Müverrihler-*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 1991.

Günler, Mevlüt. “Türkiye Selçuklu Devletleri’nde Saltanat Mücadeleleri ve Devlet İle Toplum Üzerindeki Etkileri”. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2010.

Gyula, Moravcsik. *Türk Tarihinin Bizans Kaynakları*. çev., Hüseyin Namık Orkun, Ankara: Sümer Basımevi, 1938.

Hacıgökmen, Mehmet Ali. “Türkiye Selçukluları Zamanında Konya’nın Devlet Merkezi Oluşu”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 29 (2011): 231-260.

Hâcib (Yusuf Has). *Kutadgu Bilig*. çev., Reşit Rahmeti Arat, Ankara: TTK, 1959.

Işıklı, Necla. “Selçuklularda Suç ve Ceza (Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçukluları’nda Örnek Uygulamalar)”. Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, 2018.

İbn Bibi (El-Hüseyin b. Muhammed b. Ali El- Ca’feri Er-Rugadi). *El Evamirü’l- Ala’iye Fi’l-Umuri’l-Ala’iye (Selçuk Name)*. C. I-II, çev., Mürsel Öztürk, Ankara: KTBY, 1996.

İbn Haldun. *Mukaddime*. C. I, çev., Zekir Kadiri Ugan, İstanbul: MEB Yayınları, 1996.

İbn Şeddâd. *Baypars Tarihi Al-Melik-Al Zahir(Baypars) Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi*. çev., Şerefüddin Yaltkaya, İstanbul: İstanbul Maarif Matbaası, 1941.

İbnü’l-Adîm (Kemâlüddîn). *Zübdetü’l Haleb min Târîhi Haleb’de Selçuklular (H. 447-521=1055-1127)*. çev., Ali Sevim, Ankara: TTK, 2014.

İbnü'l-Cevzî (Abdurrahman). *el-Muntazam fî Târîhi'l-Ümem'de Selçuklular (H. 430-485=1038-1092)*. çev., Ali Sevim, Ankara: TTK, 2014.

İbnü'l Esir. *El-Kamil Fi't Tarih*. C. X-XII, çev., Ahmet Ağırakça ve Abdülkerim Özaydın, İstanbul: Bahar Yayınları, 1987.

İlboğa, Leyla. “Bir Türkiye Selçuklu Veziri: Fahreddin Ali (Sahib Ata)”. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2005.

Kafesoğlu, İbrahim. “Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*. 10-11 (1981): 1-28.

Kafesoğlu, İbrahim. *Selçuklu Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1972.

Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Millî Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2014.

Kanat, Cüneyt. *Ortaçağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza*. İstanbul: Küre Yayınları, 2017.

Kaya, Selim. “Süleyman Şah II”. *DİA*. c. 38, İstanbul, 2010, s. 105-108.

Kaya, Selim. *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*. Ankara: TTK, 2006.

Kaymaz, Nejat. *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-dîn Keyküsrev ve Devri*. Ankara: TTK, 2014.

Kaymaz, Nejat. *Anadolu Selçuklularının İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü*. Ankara: TTK, 2011.

Kaymaz, Nejat. *Pervâne Muînüd-dîn Süleyman*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1970.

Kazvinî (Hamdullah Müstevfi-yi). *Târih-i Güzide*. çev., Mürsel Öztürk, Ankara: TTK, 2018.

Keleş, Erol. “İlhanlıların Anadolu'ya Kurduğu Vergi Nizamı ve Neticeleri Hakkında Bir Değerlendirme”. *Türk Dünyası Araştırmaları*. 124/244 (2020): 11-24.

Kemaloğlu, Muhammed. “Türkiye Selçuklu Tarihi Birinci Elden Kaynakları”. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*. (2013): 1-32.

Kemaloğlu, Muhammet. “Türkiye Selçuklu Devletinin III. Hükümdarı Şahinşah Dönemi ve Şahinşah’ın Şahsiyeti”. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi*. (2011): 1-8.

Kesik, Muharrem. “Dânişmendliler-Türkiye Selçuklu Devleti İlişkileri (1116-1164)”. *Dânişmend Döneminde Niksar’da Tıp, Tarih ve Kültür Sempozyumu*. Niksar, 6-8 Ekim 2000.

Kesik, Muharrem. “Dânişmendli Beyliği-Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu İlişkileri (1071-1178)”. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*. 34 (2009): 119-144.

Kesik, Muharrem. “Melik Şahinşah’ın Saltanat Mücadelesi 1155-1176”. *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*. 12 (2014): 89-99.

Kesik, Muharrem. “Melikşah”. *DİA*. c. 29, Ankara, 2004, s.58-59.

Kesik, Muharrem. “Mesud II”. *DİA*. c. 29, Ankara, 2004, s. 342-344.

Kesik, Muharrem. “Muînüddin Süleyman Pervâne”. *DİA*. c. 31, İstanbul, 2006, s. 91-93.

Kesik, Muharrem. “Sâdeddin Köpek”. *DİA*. c. 35, İstanbul, 2008, s. 392-393.

Kesik, Muharrem. “Sultan I.Kılıç Arslan’dan Sonra Türkiye Selçuklu Devleti Tahtına Kim Geçti?”. *XIV. Türk Tarih Kongresi*. C. 1 (2005).

Kesik, Muharrem. *1071 Malazgirt Zafere Giden Yol*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2018.

Kesik, Muharrem. *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*. Ankara: TTK, 2003.

Kesik, Muharrem. *Türkiye Selçukluları Makaleler*. Ankara: Kriter Yayınevi, 2015.

Khoniates, Niketas. *Niketas Khoniates’in Historia’sı (1195-1206) İstanbul’un Haçlılar Tarafından Zaptı ve Yağmalanması*. çev., Işın Demirkent, İstanbul: Dünya Kitapları, 2004.

Khoniates, Niketas. *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*. çev., Fikret Işıltan, Ankara: TTK, 1995.

Kinnamos Ioannes. *Ioannes Kinnamos’un Historia’sı (1118-1176)*. haz., Işın Demirkent, Ankara: TTK, 2020.

Kiragos (Genceli). *Moğol İstilas 1220-1265*. çev., Mahmut Kemal Bey, Haz. Fuat Hacısalıhoğlu-İlhan Aslan, İstanbul: Post Yayın Dağıtım, 2018.

Klausner, Carla L. *Selçuklularda Vezirlik Sivil İdare Üzerine Bir Araştırma 1055-1194*. çev., Mehmet Fatih Baş ve Sinan Tarıfci, İstanbul: Kronik Kitabevi, 2019.

Koca, Salim. “Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilâtı”. *Türkler Ansiklopedisi*. c. 2 Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 823-844.

Koca, Salim. “I. Alâeddîn Keykubâd’dan Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İdaresinde Ortaya Çıkan Otorite Zâfiyeti ve Emir Sadeddîn Köpek’in Selçuklu Saltanatını Ele Geçirme Teşebbüsü”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*. 5 (2011): 65-97.

Koca, Salim. “Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler ve AlâeddînKeykubâd’ınTürkiye Selçuklu Tahtına Çıkışı”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 25 (2009): 1-38.

Koca, Salim. “Sultan İzzeddin Keykavus ile Melik Alâeddin Keykubad Arasında Geçen Otorite Mücadelesi”. *Belleten*. 54/211 (1990): 935-944.

Koca, Salim. “Türkiye Selçuklu Devleti’nin Temel İç ve Dış Politikaları ve Sultan I. Gıyâseddîn Keyhüsrev (1192-1196, 1205-1211)”. *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*. 5 (2016): 25-67.

Koca, Salim. “Türkiye Selçuklu Tarihine Damgasını Vuran Menfur Bir Cinayet: Sultan I. Alâeddîn Keykubad’ın Zehirlenmesi”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 27 (2010): 347-369.

Koca, Salim. “Türkiye Selçuklu Tarihinin Akışını Değiştiren ve Anadolu’nun Kaderini Belirleyen Savaş; Köseadağ Bozgunu”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 37 (2015): 35-84.

Koca, Salim. *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Koca, Salim. *Selçuklular’da Ordu ve Askerî Kültür*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2005.

Koca, Salim. *Sultan I.İzzeddin Keykavus(1211-1220)*. Ankara: TTK, 1997.

Komnena, Anna. *Alexiad Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexias Komnenos Dönemi'nin Tarihi Malazgirt'in Sonrası*. çev., Bilge Umar, İstanbul: İnkılâp Yayınevi, 1996.

Konyalı, İbrahim Hakkı. *Âbideleri ve Kitabeleri İle Konya Tarihi*. Konya: Yeni Kitap Basımevi, 1964.

Kök, Bahattin. "Nüreddin Zengî". *DİA*. c. 33, İstanbul, 2007, s. 259-262.

Köse, Saffet. "Rüşvet". *DİA*. c. 35, İstanbul, 2008, s. 303-306.

Köymen, Mehmet Altay. *Selçuklu Devri Türk Tarihi*. Ankara: TTK, 2017.

Köymen, Mehmet Altay. "Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu". *Belleten*. 57/218 (1993): 71-79.

Köymen, Mehmet Altay. *Büyük Alâeddin Keykubad ve Zamanı*. haz., Salim Koca-Sinan Tarıfci, İstanbul: Kronik Kitap, 2020.

Kurat, Akdes Nimet. *Çaka Bey İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi MS1081-1096*. TKAİ, 1966.

Küçükıyldırım, Derviş. "Mevlâna'nın Pervâne Mu'inü'd-dîn Süleyman ile İlişkileri". Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2015.

Mateos (Urfalı). *Urfalı Mateos Vekayi-Namesi (952-1136) Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1161)*. çev., Hrant Andresyan, Ankara: TTK, 2000.

Mercan, İsmail Hakkı. *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2017.

Merçil, Erdoğan. *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*. Ankara: TTK, 2011.

Merçil, Erdoğan. *Selçuklularda Vergiler*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2021.

Merçil, Erdoğan. "Menşur". *DİA*. c. 29, Ankara, 2004, s. 148-149.

Merçil, Erdoğan. "Selçuklular'da Rüşvet". *Belleten*. 71/261, (2007): 445-478.

Merçil, Erdoğan. "Sultan Salâhaddîn Eyyûbî'nin Anadolu'daki Türk Devletleriyle Münasebetleri". *Belleten*. 54/ 209 (1990): 417-426.

Merçil, Erdoğan. "Tevkî". *DİA*. c. 41, İstanbul, 2012, s. 35-36.

Merçil, Erdoğan. *Selçuklular'da Hükümdarlık Alâmetleri*. Ankara: TTK, 2007.

Mevlânâ (Celâleddîn). *Mektuplar*. çev., Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1963.

Mevlânâ. *Divân-ı Kebîr*. C. 3, çev., Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2015.

Mihail (Süryanî Patrik). *Süryanî Patrik Mihailin Vakainamesi İkinci Kısım (1042-1195)*. çev., Hrant Andreasyan, 1944.

Mîrhând (Muhammed b. Hâvendşâh b. Mahmûd). *Ravzatu's-Safâ fî Sîreti'l Enbiyâ ve'l-Mülûkve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye)*. Tercüme ve Notlar: Erkan Göksu, Ankara: TTK, 2018.

Muhtasar İbn Bibi. *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*. çev., M. Nuri Geçosman, Notlar ilave eden: F. N. Uzluk, Ankara: Uzluk Basımevi, 1941.

Müneccimbaşı (Ahmed b.Lütfullah). *Camîu'd Düvel*. C. I-II, haz., Ali Öngül, İzmir: Akademi Kitabevi, 2001.

Neşri, Mehmet. *Kitâb-ı Cihan-nümâ Neşri Tarihi*. Haz., Faik Reşit Unat-Mehmet A. Köymen, Ankara: TTK, 1949.

Niğdeli Kadı Ahmed. *el-Veledü's-Şefîkve'l-Hâfidü'l-Halîk*. C. I, çev., Ali Ertuğrul, Ankara: TTK, 2015.

Nizâmü'l-mülk. *Siyâset-nâme*. haz., Mehmet Altay Köymen, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016.

Ocak, Ahmet Yaşar. "Baba İshak". *DİA*. c. 4, İstanbul, 1991, s. 368-369.

Ocak, Ahmet Yaşar. *Babailer İsyanı Aleviliğin Tarihsel Altyapısı yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heteredoksisinin Teşekkülü*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.

Odabaşı, Zehra. *Siyasetin Dengesi Celâleddin Karatay*. İstanbul: Erdem Yayınları, 2018.

Ostrogorsky, George. *Bizans Devleti Tarihi*. çev., Fikret Işıltan, Ankara: TTK, 2011.

Öden, Zerrin Günal. "Türkiye Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Mesud Hakkında Bazı Görüşler". *Belleten*. 61/231 (1997): 287-300.

Öngül, Ali. *Selçuklular Tarihi-2 Anadolu Selçukluları ve Beylikler*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2014.

Özaydın, Abdülkerim. “İbnü’l-Esîr, İzzeddin”. *DİA*. c. 21, İstanbul, 2000, s. 26-27.

Özaydın, Abdülkerim. “Dânişmendliler”. *DİA*. c. 8, İstanbul, 1993, s. 469-474.

Özaydın, Abdülkerim. “İbn Bîbî”. *DİA*. c. 19, İstanbul, 1999, s. 380.

Özaydın, Abdülkerim. “İbnü’l İbrî”. *DİA*. c. 21, İstanbul, 2000, s. 92-94.

Özaydın, Abdülkerim. “Kılıcarslan II”. *DİA*. c. 25, İstanbul, 2002, s.399-403.

Özaydın, Abdülkerim. “Nizâmülmük”. *DİA*. c.33, İstanbul, 2007, s.194-196.

Özaydın, Abdülkerim. *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*. Ankara: TTK, 1990.

Özbek, Süleyman. “Türkiye Selçukluları-Memluk Münasebetleri (1250-1277)”. *Sosyal Bilimler Dergisi*. 1/2 (1999): 43-61.

Özbek, Süleyman. *Selçuklu-Eyyubî İlişkileri*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2018.

Özcan, Koray. “Anadolu’da Selçuklu Kentler Sistemi ve Mekânsal Kademelenme”. *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*. (2016): 21-61.

Özdemir, Ayşe. “Selçuklu Saraylarında Hâciplik”. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2019.

Özgüdenli, Osman G. *Moğol İranında Gelenek ve Değişim Gâzân Han ve Reformları (1295-1304)*. İstanbul: Kaktüs Yayınları, 2009.

Özgüdenli, Osman Gazi. “Târîh-i Âl-i Selçûk”. *DİA*. c. 40, İstanbul, 2011, s.72-73.

Özgüdenli, Osman Gazi. “Reşîdüdin Fazlullâh-ı Hemedânî”. *DİA*. c. 35, İstanbul, 2008, s. 19-21.

Özmen, Mehmet Emin. “Anadolu Selçuklularının Artuklular İle İlişkisi”. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007.

Özmen, Mustafa. “Türkiye Selçuklu Devletinde Atabeglik”. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2007.

Polat, Said. “Moğol İstilasına Kadar Türkiye Selçukluları’nda İçtimai ve İktisadî Hayat”. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 1997.

Runciman, Steven. *Haçlı Seferleri Tarihi Akkâ Krallığı ve daha sonraki Haçlı Seferleri*. C. III. çev., Fikret Işıltan, Ankara: TTK, 1992.

Runciman, Steven. *Haçlı Seferleri Tarihi, Birinci Haçlı Seferi ve Kudüs Krallığı’nın Kuruluşu*. C. 1, çev., Fikret Işıltan, Ankara: TTK, 1986.

Saday, Barış. “Türkiye Selçuklu Devlet Adamı Seyfeddin Ayaba”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2012.

Safran, Mustafa. “Alâattin Keykubat’ın Otorite Anlayışı ve Ümera Katli Meselesi”. *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*. 3 (1988): 97-109.

Serin, Muhittin. “Siyâkat”. *DİA*. c. 37, İstanbul, 2009, s. 291-292.

Sevim, Ali ve Erdoğan Merçil. *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür*. Ankara: TTK, 1995.

Sevim, Ali ve Yaşar Yücel. *Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*. Ankara: TTK, 1989.

Sevim, Ali. *Anadolu Fatih Kutalmışoğlu Süleymanşah*. Ankara: TTK, 2018.

Sevim, Ali. “Azîmî”. *DİA*. c. 4, İstanbul, 1991, s. 330-331.

Sevim, Ali. “İbnü’l Adîm”. *DİA*. c. 20, İstanbul, 1999, s. 478-479.

Sevim, Ali. “Keyhüsrev I”. *DİA*. c. 25, Ankara, 2002, s. 347-349.

Sevim, Ali. “Keyhüsrev II”. *DİA*. c. 25, Ankara, 2002, s. 349-350.

Sevim, Ali. “Keyhüsrev III”. *DİA*. c. 25, Ankara, 2002, s. 351-352.

Sevim, Ali. “Süleyman Şah I”. *DİA*. c. 38, İstanbul, 2010, s. 103-105.

Sevim, Ali. *Anadolu’nun Fethi Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086’ya Kadar)*. Ankara: TTK, 1988.

Sevim, Ali. *Biyografilerle Selçuklular Tarihi İbnü’l Adîm Bugyetü’t-taleb fî Tarihi Haleb (Seçmeler)*. Ankara: TTK, 1982.

Simon de Saint Quentin. *Bir Keşiş’in Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248*. çev., Erendiz Özbayoğlu, Haz., Tufan Karasu, Alanya: Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2006.

- Sümer, Faruk. “Keykubad I”. *DİA*. c. 25, Ankara, 2002, s. 358-359.
- Sümer, Faruk. “Ağaç Eriler”. *Belleten*. 26/103 (1962): 521-528.
- Sümer, Faruk. “Argun”. *DİA*. c. 3, İstanbul, 1991, s. 357.
- Sümer, Faruk. “İlhanlı Hükümdarlarından Abaka, Argun Hanlar ve Ahmed-i Celâyir”. *Belleten*. 52/26 (1989): 175-198.
- Sümer, Faruk. “Keykâvus I”. *DİA*. c. 25, Ankara, 2002, s. 352-353.
- Sümer, Faruk. “Keykâvus II”. *DİA*. c. 25, Ankara, 2002, s.355-357.
- Sümer, Faruk. “Keykubad III”. *DİA*. c. 25, Ankara, 2002, s.360-361.
- Sümer, Faruk. “Kılıcarıslan IV”. *DİA*. c. 25, Ankara, 2002, s. 404-405.
- Sümer, Faruk. “Kösedağ Savaşı”. *DİA*. c. 26, Ankara, 2002, s. 272-273.
- Sümer, Faruk. “Mesud I”. *DİA*. c. 29, Ankara, 2004, s. 339-342.
- Sümer, Faruk. *Anadolu’da Moğollar*. Ankara: TTK, 1970.
- Sümer, Faruk. *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilâtı- Destanları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1972.
- Şeker, Mehmet. “Süleyman Şah”. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*. 1/1 (2016): 39-51.
- Şeker, Mehmet. “Rükne’l-din Süleyman Şah b. Kutalmış (Ö.479/1086) Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti’nin Kurucusu ve İlk Sultanı (1075-1086)”. *Selçuklu Medeniyeti Araştırma Dergisi*. 1 (2016): 39-51.
- Taneri, Aydın. “Türk Tarihinde “Eman” Kurumu”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*. 17/ 28 (1995): 165-172.
- Taneri, Aydın. *Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı (Menâkıbü’l Arifin Değerlendirmesi)*. Konya: Bilge Yayınları, 1977.
- Togan, Zeki Velidi. “Moğollar Devrinde Anadolu’nun İktisadî Vaziyeti”. *Türk Hukuk Ve İktisat Tarihi Mecmuası*. 1 (1931): 1-42.
- Togan, Zeki Velidî. *Umumî Türk Tarihine Giriş*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1981.
- Tomar, Cengiz. “Müsâdere”. *DİA*. c. 32, İstanbul, 2006, s. 65-67.
- Topçu, Erol. *Türkiye Selçuklu Veziri Şemseddin Muhammed İsfahani (?-1249)*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, 2019.
- Turan, Osman. *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*. Ankara: TTK, 1958.

Turan, Osman. “Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan”. *Türkler Ansiklopedisi*. c. 6, Ankara, 2002, s. 566-579.

Turan, Osman. “ŞemseddinAltun-aba Vakfiyesi ve Hayatı”. *Belleten*. 11/42 (1947): 197-235.

Turan, Osman. *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu, 1969.

Turan, Osman. *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu, 1971.

Turan, Osman. *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi*. C. 1, İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu, 1969.

Turan, Refik. “Alaeddin Keykûbad’ın Doğu Siyaseti”. *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*. 3 (1988): 79-87.

Turan, Refik. *Türkiye Selçuklularında Hükûmet Mekanizması (Vezîr ve Divân)*. İstanbul: MEB Yayınları, 1995.

Türkoğlu, İsmail. “Tacikler”. *DİA*. c. 39, İstanbul, 2010, s. 351-353.

Umar, Bilge. *Türkiye’deki Tarihsel Adlar*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1993.

Uyar, Mustafa. “İlhanlı Devletinde Yahudi Bir Vezir: Sa’düddeve”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*. 22/33 (2003): 226-242.

Uyumaz, Emine. “Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Meliklerin Evlilikleri”. *Selçuklu Araştırmaları Merkezi, I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler*. 2 (2001): 398-421.

Uyumaz, Emine. *Sultan I. Alâeddîn Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)*. Ankara: TTK, 2003.

Uyumaz, Emine. *Türkiye Selçuklu Devleti’ne Gelen Giden Elçiler*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2011.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri Siyasî, İdarî, Fikrî, İktisadî, Hayat; İlmî ve İctimai Müesseseler, Halk ve Toplum*. Ankara: TTK, 1937.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*. Ankara: TTK, 1988.

Vasiliev, A. A. *Bizans İmparatorluğu Tarihi*. çev., Arif Müfid Mansel, Ankara: Maarif Matbaası, 1943.

Yavuz, Yusuf Şevki ve Casim Avcı. “İbnü’l-Cevzî, Ebü’l Ferec”. *DİA*. c. 20, İstanbul, 1999, s. 543-549.

Yazıcı, Tahsin. “Ahmed Eflâki”. *DİA*. c. 2, İstanbul, 1989, s. 62.

Yazıcızâde Ali. *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Oğuzname- Selçuklu Târihi)*. haz., Abdullah Bakır, İstanbul: Çamlıca, 2017.

Yıldırım, Nimet. “Seyf-i Fergâni”. *DİA*. c. 37, İstanbul, 2009, s. 27.

Yinanç, Mükrimin Halil. *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*. C. I-II, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1944.

Yumuk, Recep. “İbn Haldun’da Devlet Görüşü (Birinci Kısım)”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 3/1-2 (2010): 229-278.

Yuvalı, Abdulkadir. “İlhanlıların Anadolu Politikası ve Doğu Anadolu Şehirlerinin Vergi Potansiyeli”. XI. Türk tarih Kongresi Bildirileri. Ankara, 1990.

Zonaras, Ioannes. *Tarihlerin Özeti*. çev., Bilge Umar, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı Özçelik, Tuğba

Eğitim Bilgileri

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Devam Ediyor
Lisans	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	2018
Lise	Satı Kadın Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	2014

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2019-2020	Formül Temel Lisesi	Tarih Öğretmeni

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

